

2015/1-4.
XLV. évfolyam 180-183. szám

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága
– Anyanyelvi Konferencia –
negyedéves folyóirata

Nyelvünk és Kultúránk

Nyelvünk és Kultúránk

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia) negyedéves folyóirata
XLV. évfolyam 180-183. szám

2015/1-4. szám

FŐSZERKESZTŐ:

Balázs Géza

Pomogáts Béla

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Pomogáts Béla, Balázs Géza, Bodó Barna (Románia), Cservenka Judit, Dupka György (Ukrajna), Fazekas Tiborc (Németország), Hajnal Jenő (Szerbia), Nagy Károly (Amerikai Egyesült Államok), Péntek János (Románia)

ELNÖKSÉGI TANÁCSADÓ TESTÜLET:

Bodó Barna (Románia), Dupka György (Ukrajna), Gyetvainé Szorcsik Angéla, Koncz Gábor, Ludányi András (Amerikai Egyesült Államok), Moritz László (Svédország), Nagy Zoltán, Pomogáts Béla

2013-tól a Nyelvünk és Kultúránk elektronikus (online) változata az E-NyÉK. Folyamatosan frissülő hírekkel, tanulmányokkal elérhető a www.mnyknt.hu honlapon. A Nyelvünk és Kultúránk elektronikus változatát – E-NyÉK – a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2013. október 31-én bejegyezte. A hagyományos NyÉK az E-NyÉK anyagából válogat, valamint friss írásokat is közöl.

FÉNYKÉPEK:

Balázs Géza (más képek forrását és szerzőjét külön jelöljük)

Az E-NYÉK támogatója a Nemzeti Kulturális Alap.

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133-2066

Kiadja:

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia)

Felelős kiadó: a Társaság elnöke

1072 Bp., Rákóczi út 38. I. em. 2.

E-mail: anyanyelvi@mnyknt.hu

Honlap: www.mnyknt.hu

Balázs Géza (elnök): balazs.geza@gmail.com

Pomogáts Béla (tiszteletbeli elnök): kpom@freemail.hu

Györfi Istvánné: +36-30-371-8430, anyanyelvi@mnyknt.hu

Asszonyi Krisztina (gazdasági ügyek): clubduna@mail.datanet.hu

A szerkesztőség címe: 1072 Budapest, Rákóczi út 38. I. em. 2.

A Nyelvünk és Kultúránk megrendelhető és előfizethető a fenti címeken.

ELŐSZÓ ÉS BESZÁMOLÓ 2015-RŐL

A magyarság kulturális és nyelvi összefogásáért 1970-ben létrejött Anyanyelvi Konferencia 2015. május 15-én Nagyváradon tartotta 13. rendezvényét. A Partiumi Keresztény Egyetemre a világ sok tájáról (Ausztráliától Ukrajnáig) érkeztek képviselők. A konferenciát Tőkés László nyitotta meg, köszöntőt mondott Hoppál Péter kulturális államtitkár és János Szabolcs rektor.

A 13. anyanyelvi konferencia módosított alapszabályán és elfogadta ennek preambulumát: „A rendszeres anyanyelvi konferenciákat a magyar kormány jeles értelmiségiek (Kodály Zoltán, Illyés Gyula, Bárczi Géza, Lőrincze Lajos, Váci Mihály és Nagy Károly) ösztönzésére 1970-ben hívta életre a világban szétszóródott magyarság kulturális összefogására, identitásának, nyelvének megőrzésére és terjesztésére. A konferenciák mellett további rendezvényekkel, oktatással, nyelvtanfolyamokkal, kiadványokkal kívánták elérni a célt. Védnökségének első elnöke Bárczi Géza akadémikus volt (1970-75), második elnöke: Lőrincze Lajos nyelvészprofesszor (1975-92), harmadik: Pomogáts Béla irodalomtudós (1992-2012), jelenlegi pedig Balázs Géza nyelvészprofesszor (2012 óta). Az Anyanyelvi Konferencia megalakulása idején a Magyarok Világszövetsége mellett működött, majd 1993. február 1-jén a Fővárosi Bíróság 4999. cégjegyzékszámom Anyanyelvi Konferencia – A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága néven önálló szervezetként jegyezte be. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának tagsága kiterjed mind az öt földrészre. Munkáját létrehívóinak szellemiségében, a magyarság szellemi összefogásáért és gyarapodásáért, nemzeti identitásának, kultúrájának, nyelvének erősítéséért végzi. Tisztviselői és tagjai minden tiszteletdíj nélkül, önkéntes munkával látják el feladataikat.”

Tisztviselők lettek: Pomogáts Béla tiszteletbeli elnök, Balázs Géza elnök, Moritz László és Pusztay János alelnök. Az egyes régiókat képviselő tiszteletbeli alelnökök: Dupka György (Ukrajna), Hódi Éva (Szerbia), Kolár Péter (Szlovákia), Magyar Sára (Románia), Romhányi László (Nagy-Britannia). Magyarországról, a Kárpát-medencéből és a nyugati szórványból további 10-10 régi-új tiszteletbeli elnökségi tag segíti az elnökség munkáját. A konferencián Pomogáts Béla áttekintette az anyanyelvi konferenciák küldetését és történetét, Péntek János a magyar nyelv értékéről, Pusztay János a magyar-magyar terminológiáról, Balázs Géza a 20 éve formálódó valódi magyar nyelvstratégia helyzetéről beszélt. Cseke Péter megemlékezett az egyik alapítóról, Nagy Károly amerikai professzorról. Nyolc-nyolc előadás hangzott el a magyar nyelv és kultúra helyzete, lehetőségei és a kisebbségi magyar nyelv és kultúra szekciókban. A hozzászólók többek között kiemelték a konferenciák szükségességét, biztatták az elnökséget a nemzet- és nyelvstratégia kivitelezésére, segítségére, a megkezdett fiatalítás folytatására, a kivándoroltak harmadik nemzedékének, a most kivándorlók gyermekeinek a megszólítására. A szlovákiai küldöttek

bejelentették helyi szervezet létrehozását. Pusztay János 12 legszebb magyar vers, Pölcz Ádám Búcsú Váradtól című irodalmi estje színesítette a programot, ez utóbbiban elhangzott a vers román fordításának ősbemutatója is. Nagyszalontán Arany Jánosra és Sinka Istvánra, Világoson az 1848/49-es szabadságharcra emlékeztek.

2015-ben ünnepeltük az Anyanyelvi Konferencia (Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága) egyik alapítójának és első elnökének, Lőrincze Lajosnak a 100. születésnapját. Ebből az alkalomból az MNYKT számos rendezvényen vett részt, illetve szervezett.

Április 16-án a pápai református kollégiumban nyílik meg a 49. magyar nyelv hete, amelynek mottója Lőrincze Lajostól származó idézet: Nemzetben él a nyelv. Balázs Géza Lőrincze Lajos öröksége a magyar nyelvtudományban címmel tart nyitó előadást.

Június 20-án az MNYKNT esszékonferenciája Széphalomban, a második nyelvésztábor keretében. A program: Pölcz Ádám: Versek Lőrincze Lajoshoz; Lőrincze Péter: Emlékeim Apámról; Grétsy László: „Nemzeti intézménnyé vált”. Emlékezés Lőrincze Lajosra; Kemény Gábor: Lőrincze Lajos és az írói nyelvhelyesség; Pomogáts Béla: Lőrincze Lajos az Anyanyelvi Konferencia élén; H. Varga Gyula: Lőrincze Lajos és a rádiós nyelvművelés; Balázs Géza: Lőrincze Lajos öröksége a magyar nyelvtudományban; Nyiri Péter: Emberközpontú nyelvművelés A Magyar Nyelv Múzeumában. Ezen a rendezvényen olvassa fel Pölcz Ádám Szilvási Csabának Lőrincze Lajos emlékének szánt költeményét.

November 13-án a magyar nyelv napján délelőtt Lőrincze Lajos-ülésszak az Anyanyelvápolók Szövetsége szervezésében. A jubileumi Lőrincze-díjat Tóth Etelkának adja át Grétsy László. Előadások: Kemény Gábor: Lőrincze Lajos és az írói nyelvhelyesség, H. Varga Gyula: Lőrincze Lajos és a rádiós nyelvművelés, Balázs Géza: Lőrincze Lajos öröksége a magyar nyelvtudományban; Nyiri Péter: Emberközpontú nyelvművelés a PIM - Magyar Nyelv Múzeumában. Ugyanaznap gálaest a Magyar Művészeti Akadémia szervezésében a Pesti Vigadóban: Emlékezés Lőrincze Lajosra – Balázs Géza egyetemi tanár, az Anyanyelvápolók Szövetségének alelnöke

November 20-án emléktáblát avattak a váci Liszt Ferenc sétány 15. számú házon.

November 23-án a veszprémi könyvtárban a Lőrincze öröksége nyomában című kötetet mutatja be a szerkesztő: Balogh Ferencné.

November 24-én (Lőrincze Lajos születésnapján) a Farkasréti temetőben a Nemzeti Örökség Intézet megemlékezése. Beszédet mond többek között Kemény Gábor nyelvész. Aznap délután Szentgálon, az általános iskola udvarán (Hársfa u. 14.) felavatják Lőrincze Lajos mellszobrát, Zeke Szabolcs szobrászművész alkotását.

December 18-án az MTA dísztermében adják át Lőrincze Lajos gyermekeinek (Lőrincze Zsuzsannának és Lőrincze Péternek) a Magyar Örökség-díjat. A laudációt Balázs Géza mondja el.

2015-ben több fórumon is megemlékeztek Lőrincze Lajosról. A Magyar Rádió Tetten ért szavak című műsora sorozatban idézte fel emlékét és hangját. Lőrincze Lajoshoz kapcsolódó írások jelennek meg egész évben az Édes Anyanyelvünk című folyóiratban, a Magyar Nyelvőr 2015/4. számában, valamint az E-nyelv Magazin 2015/4. számában is.

November 2-án az MNYKNT szokásos őszi konferenciájának témája és programja a

következő volt: Jelentés a magyar nyelvről 2010--2015. Konferencia, munkamegbeszélés, kötet és 3. jelentés a kormány, kulturális szervezetek számára: Balázs Géza: Bevezető. 20 éves út a magyar nyelvstratégiáig, különös tekintettel az elmúlt 5 évre; Zimányi Árpád: A helyesírás-szabályozás módszertana. Az AkH. 12. története (2003-2015); Minya Károly: Neologizmusok, Veszelszki Ágnes: Netnyelv, digilektus és kutatása, Magyari Sára: A magyar nyelvközösség perspektívái, Bartha Krisztina: Beszélt és írott szövegértés, olvasási szokások a határon túli magyarságnál, Pomozi Péter: Magyar nyelvközösség: asszimiláció és disszimilációs stratégiák (a 2. nyelvészta-
borban tartott előadás tézisei); Dede Éva: A nyelvi magatartásformák változásai; H. Tóth Tibor: Nyelvi divatok; Hujber Szabolcs: 50 éves a magyar nyelvű pop; Sz. Tóth Gyula: A média nyelvi-kommunikációja és a társadalmi viselkedéskultúra összefüggései néhány példán keresztül; Baranyai Katalin: Jelentés a magyar nyelvtankönyvekről.

2015-ben az E-NYÉK-ben a következő írások jelentek meg (www.mnyknt.hu) – ezekből válogattunk a mostani, nyomtatott NYÉK-ben (az írások címe után a 2016. április 29-i letöltés/olvasás számát adjuk meg tájékoztatásul, a cikkek sorrendje: elől vannak a legújabbak, végén a legrégebben, tehát 2015 januárjában megjelent írások):

Kultúránk, magyarságunk bölénybőre (388)

Magyar-román oktatásterminológiai szótár (Dicționar maghiar-român de terminologie didactică) (457)

Lőrincze Lajos életműve és öröksége (445)

„Emlékezni szükséges” – 80 éve született Gortvay Erzsébet (382)

Történelemformáló erők (352)

Anyanyelv-használati jogok a Kárpát-medencében (361)

Fábry Zoltán: Stosvia Kosice (363)

A nyelvmegőrzésről (Gondolatok a magyar nyelv napja után) (379)

Emberközpontú nyelvművelés A Magyar Nyelv Múzeumában (320)

Emlékbeszéd Lőrincze Lajos 100. születésnapján (387)

Lőrincze Lajos az Anyanyelvi Konferencia élén (306)

Lőrincze Lajosra emlékezve (314)

Nőttön-nő tiszta fénye (313)

A mifantológiától a frazeológiai etimológiai szótárig (368)

Dobos László hazatért (360)

Bábel örökösei (389)

A' Reményhez – Csokonai Vitéz Mihály Lilla-dalainak dísze (655)

Emléktábla-vesszőfutás: A Rozsnyói Pedagógiai Iskola és sok más emlékére (371)

A Mondolat – Felelet a Mondolatra vita Széphalomról nézve (431)

Nem új, de korszerű: Megjelent a 12. helyesírási szabályzat (650)

Négy találkozás – Nagy Imrével (439)
 Csatlakozás szárnyvonalon, avagy identitásunk nyomában (925)
 Magyaroktatás a Tartui Egyetemen (895)
 A magyar nyelv használatának és oktatásának lehetőségei Ausztráliában (652)
 „Nem a fenyők, a hegyek, a borvizek...” (867)
 A trianoni tragédia (848)
 Kell egy csapat - a nyelvstratégiához is (682)
 Búcsú Váradtól – Janus Pannonius verse románul (927)
 Közel félévszázad a magyar nyelv szolgálatában (641)
 Anyanyelvi Konferencia Nagyváradon (604)
 Nagy Károly emlékezete (1934–2011) (569)
 Mit ér a nyelv(ünk), ha magyar? (601)
 A magyar mint idegen nyelv oktatása (a közös európai referenciakeret szintjei szerint) (2147)
 Erdélyi krónikás. Wass Albert munkásságáról (653)
 A szülőváros vonzásában (788)
 “Méltósággal és bátorsággal vállalni az anyanyelvet” (665)
 Kalauz a hozzáadó (additív) szemléletű anyanyelvoktatáshoz (834)
 Emlékek apámról. Lőrincze Péter emlékezik édesapjára (994)
 Küzdelem a magyar nyelvért (695)
 Nyelvi kincsek Északkelet-Magyarországon (1186)
 Ugocsa non coronat sed dicit (853)
 Emlékek Kötő Józsefről (1939 – 2015) (746)
 A népdal és a műdal mint az identitás kifejezője (1377)
 Az Erdélyi Szépmíves Céh és az Erdélyi Helikon megalakulása, működése (1018)
 Anyanyelvhez a nyugati magyar irodalomban (888)
 Identitás, nyelv, irodalom Karácsony Benő életművének tükrében (861)
 Nemzetfogalom és irodalom (1016)

2016-ban az MNYKNT a következő nagyobb programokat szervezi: részt veszünk április 11-én az 50. magyar nyelv hete megnyitó ünnepségén Sárospatakon; május 14-én közép-európai nyelvstratégiai fórumot rendezünk a Petőfi Irodalmi Múzeumban; június 16-17-én A legnagyobb magyarok címmel esszékonferenciát Sátoraljaújhelyen és Széphalomban; július 25-19. között elindítjuk a Bihari Nyári Egyetem-sorozatunkat (Berettyóújfalu—Nagyvárad); november 7-én 1956-os emlékülést szervezünk. A részletekről a www.mnyknt.hu honlapon lehet tájékozódni.

Balázs Géza

BALÁZS GÉZA

MIÉRT ÉRDEKES?

Körbejárt Föld

Tíz éve eljutottam Costa Ricába és Guatemalába. Amikor a trópusi őserdőben megpillantottam a hegyből kibomló maja piramisokat, magával ragadott az eltűnt kultúrák világa. A Csendes-óceán partján elkezdtem tűnődni. A következő években – főleg a „napsütötte sávban” – számos régi kultúrát, romvárost jártam be: Mexikóban, Marokkóban, Tunéziában, Egyiptomban, Jordániában, Iránban, Indiában, Burmában, Srí Lankán, Kambodzsában, Vietnamban... Végigutaztam az „olajországokat”, fölmentem Nepálba is. 2014-ben a másik irányból - 16 ezer kilométeres repülőúttal - jutottam el a Csendes-óceán közepére, Mikronéziába, Óceánia Velencéjének fölfedezésére. Körbejártam a Földet.

Balázs Géza, Guatemala, Yaxsa (Tikal mellett), 2015.

Összeomlás

Célom a kilométerek, nem a bejárt országok számának gyarapítása, nem az utakkal való dicsekvés. Antropológusként a nagy kultúrák összeomlása izgat. Nemcsak az eltűnt és a romvárosok, hanem az, hogy az emléküik milyen gyorsan homályosult el. Az emberiség gyorsan felejt. Szinte valamennyi magasra jutott kultúra örökéletűnek hitte magát, azután viszonylag

gyorsan föladta: összeomlott. Föltűnt, hogy a nagy összeomlásokat rendszerint irracionális cselekvés előzte meg. Leginkább a „halmozás”: józan ésszel nem érthető építkezésekbe fogtak bele. Miért faragtak tucatszám a völgyfalakba a jordániai Petrában és környékén katedrális nagyságú síremlékeket? Miért halmozták a burmai Bagan-fennsíkon sztúpák ezreit? Vagy a közép-amerikai maják piramisait? Hogyan lehetett a kambodzsai Angkor az akkori világ legfejlettebb építészeti kultúrája? És nemcsak Angkor, de további városállamok, pl. Koh-Ker? Miért épült egy kőváros Óceánia közepén – amikor ma is alig laknak az emberek kőházakban? Ilyesféle kérdésekre kerestem a választ. Az említett kultúrák főleg trópusi övezetben jöttek létre. Óriási népességgkoncentrációval. Brutális természetátalakítással. Erdőirtással, csatornaépítéssel. A „semmiből” bukkantak fel, és gyorsan elenyésztek. Maradékaik elhagyták az építészeti csodákat, amelyeket behordott a homok, benőtt az őserdő. Az összeomlás fő oka többnyire a természet-ember és az ember-ember közötti megbomlott harmónia volt. Az óriási társadalmi különbségek. Az „isteni” uralkodó és az alávetett tömegek. Az emberáldozatok, sőt a kannibalizmus. És persze a háborúk, hódítások. Az összeomlást gyors felejtés követte. Mi is az egész Dunántúlon egy korábbi nagy, virágzó európai kultúra romjain élünk. Berzsenyi sorai: „minden ország támasza, talpköve / A tiszta erkölcs, mely ha megvész: / Róma ledül, s rabigába görbed”. Petronius Satyriconjának képei és Berzsenyi sorai jutottak eszembe egy tunéziai al-inclusive-hotel hedonista világát látva.

Az összeomló kultúrák magukkal rántják a nyelveket is. A latin a korabeli világ lingua francája (összekötő nyelve) volt. Szerepe mára visszaszorult a történeti és szakrális hagyományba. Az egyiptomi nyelv „feloldódott”. A maját csak kuriózumként beszélik – helyén a spanyol használatos. Indiában sok száz nyelvet ismernek, több tucatot használnak, de a mai indiai televízióban egy vegyes hindi-angolt beszélnek. A Fülöp-szigetekiben vegyes tagalog-angolt. Az óceániai térség nyelvei – itt van a legnagyobb gazdagsága az emberi nyelveknek – máig csak kérdéseket vet fel. Ma a világon mindenütt el lehet igazodni egy egyszerűsített, leginkább pidzsinnek nevezhető angollal. Korunk lingua francája. Egyes turisták számára marad a mutogatás, és a „hő”, s ezzel is megértetik magukat. Franciával, némettel, oroszsal próbálkozni sem érdemes. Viszont szinte egész Amerikában lehet valamit kezdeni a spanyollal.

Nem láttak még fehér embert...

Ahol ritkán látnak idegent, ott csodálkozással fogadják, esetleg le is fotózzák. Iránban mindenhol megkérdezik: mit gondolunk róluk. Vietnamban, a Fülöp-szigeteken közös fotót kérhetnek a turistától. „Nem láttak még fehér embert.” A repülőtereken mindenütt a taxismaffia fogad (Magyarországon is). Sok helyen ajánlkoznak idegenvezetőnek – kétséges, hogy mi lesz a vége. A kéregetés, árusítás rituáléját érdemes kiismerni. Arab országokban és Ázsiában nagyfokú a segítőkészség. Ha problémája van a külföldinek, hamar egy egész csapat támad körülötte. A segítségnyújtás általános: Srí Lankán a helyi buszok kalauzai szinte minden esetben elvitte a következő buszhoz. Indiában nincsenek tekintettel a külföldire, átverik és mindig pénzt követelnek. A sorbanállásnál félretolják. Ha ellenállunk, nem történik felháborodás. Az erőszakos győz. Thaiföldön, Burmában a vendéglőben

ajándékot adtak búcsúzáskor. Igaz a közhely: Thaiföld a mosoly országa. A legelső pillanattól az utolsóig. A thaiföldiek sajátos meghajlása, mosolya mindenkit magával ragad. India után Nepál maga a csoda: itt is mosoly és kedély. A repülőtéren tumultus a pénzváltónál. Odaszól egy nyugati fiatalember: „Itt nem kell idegeskedni, Nepálban vagyunk”.

Megtapasztaltam, hogy az élet sokféle, s hogy a legtöbb helyen jóval nagyobb a szegénység, mint nálunk, de több az öröm. Hogy Ázsiában a gyerekek mindenhol örömmel mennek egyenruhában az iskolába. Hogy keletebbre a vallás (hinduizmus, buddhizmus) mennyire átszövi a mindennapokat. De még a katolicizmus is: például Srí Lankán, a „kis Rómában” (Negombó) vagy az egész Fülöp-szigeteken. A templomok hajnaltól késő estig nyitva, énektől hangosak. Vasárnap mozdulni sem lehet bennük.

Az emberiség nem tanul

Szomorú, de az egykori összeomló kultúrák előjeleit ma is föl lehet fedezni. Részben itt-hon, Európában, de fokozottan a gyorsan felfutó, gyarapodó „olajországokban”. Dubaj egyszerűen riasztó, de már követi Doha (Katar) is. A Yucatán-félszigetet sablonos, riasztó tömegturista-központtá tette Mexikó. Demográfiai „bombán” ül India, kisebb mértékben a Fülöp-szigetek – de egész Ázsiáról elmondható, hogy a lakosság átlagéletkora 30 év alatt van. A velünk élő középkor bukkan fel emberközeli Nepálban, és ijesztően Indiában, különösen Varanasziban, a holtak városában. A Gangesz partján folyamatosan égetik a halottakat. A Gangesz halott folyó. Egy hajós szerint a Csendes-óceán is az, bár én nem tapasztaltam. A Fülöp-szigeteken megdöbbennek az óriási társadalmi ellentétek. A 40 emeletes luxusfelhőkarcoló tövében bűzös szennyvízcsatorna. Minden parkban laknak. A Maldív-szigetek fővárosában, a néhány óra alatt gyalog bejárható Maleban az autóközlekedés miatt mozdulni sem lehet. Egyes rétegek gyors meggazdagodásának szimbóluma a full-extrás terepjáró: pl. az „olajországokban”, Laoszban, a Fülöp-szigeteken.

Az élet sokféle. Az emberiség mindig dölyfös volt, s túlzottan bízott magában. A felfutás, a halmozás, a demográfiai sűrűsödés, egyfajta kulturális-nyelvi barbarizmus ma is intő jel. Ezek eddig összeomlásokhoz vezettek... „Élhető”, „lassú” világot alig tapasztaltam. Costa Ricában nincs hadsereg, és mivel egyetlen kincsük a burjánzó természet, visszafogott a fejlesztés. Nepálban talán megközelítési nehézségek konzerválták a középkort. Ománban bár gazdagság van, a hagyomány nem látszik elveszni. Iránt talán a hosszú bojkott tett befelé fordulóvá, lassúvá. Laosz is visszafogott, kicsit üres országnak tűnt – Luang Prabang egyenesen „ázsiai Svájc”, melynek titkát talán politológiai nonszensznek tűnő államformája adja: buddhista, kapitalista szocializmus. S ott van az ősi rejtett világából hirtelen kiemelt és függetlenséget kapott Mikronézia, amely láthatóan tervek, elképzelések nélkül vergődik az óceáni, az örök semmi közepén. Az is lehet, hogy az övék, no meg a visszafogott, lassú életre beállt országoké lesz a jövő. Mert mindenki, aki rohan, aki halmoz, egyszer csak összeomlik.

Részlet a szerző készülő könyvéből.

(A szerk.)

BALÁZS GÉZA

MIÉRT ÉRDEKES?

A szeretet mozgat napot és csillagot

Nekem mindig nagy és elegendő világ volt Magyarország. És most kicsi lett a Föld. Egy éven belül meglátogattam a Csendes-óceánt keletről is, nyugatról is. Tavaly az Óceánia közepén lévő Mikronéziában kutattam eltűnt civilizációk nyomán, egy évre rá egy prehiszán expedícióval visszatértem a Karibi-tenger és a Csendes-óceán között elterülő Közép-Amerikába. De miért?

Több oka van. Ahogy már említettem, „az emberélet útjának felén”, 2005-ben egy meghívásnak eleget téve ellátogattam Közép-Amerikába, ahol a tikali maja piramisok látványa megrendített. A rákövetkező években a világ számos eltűnt, elpusztult civilizációját kerestem – a kambodzsai Angkort háromszor is, s ez indított el a Csendes-óceán közepén lévő titokzatos, alig kutatott Nan Madol fölfedezésére.

Útjaimon nemcsak a múlt homályában megmagyarázhatatlanul eltűnt civilizációk (és nyelvek) keltettek fel érdeklődésemet, hanem megtapasztaltam az emberiség sokféleségét is. Nagy tanulság ez egy kulturális és nyelvi antropológusnak. Most már nem csak könyvekből ismerem desszertként a szöcskeropogtatást, a kutyaevést, a rituális halottégetést. Megismertem az életmódok sokféleségét, rácsodálkoztam arra, hogy Ázsiában mennyire szerény körülmények között mennyivel boldogabbak az emberek, mint mi. Elgondolkodtatott, hogy még a legszegényebb országokban is rendszerint jobb mobiltelefonja van az embereknek, mint nekem; valamint az is, mi lenne, ha az egész világ pontosan olyan „szegény” nívón akarna élni, mint egy közép-európai (magyar) ember.

Megérintett a vallások sokfélesége és elevensége. Megismerkedtem az iszlám változataival, a ramadám ideji csönddel és esti föléledéssel. Ománban barátságosan hívtak a mecset melletti esti falatozásra. Iránban elmentem Khomeni ajatollah sírjához, de az örök elémálltak. Jangonban egy burmai férfival léptem be az anglikán templomba, a pap nagy szeretettel fogadott. Azerbajdzsán kis falujában egy új katolikus felekezet képviselőit ismertem meg. Ismerkedtem a buddhizmus változatával Srí Lankától Vietnámig. Eljutottam Nepál és India határán Buddha szülőföldjére, sok helyen láttam Buddha „lábnymát”, részt vettem a Srí Lanka-i Ádám-hegyre vezető buddhista-hinduista-keresztény zarándoklaton. Elgondolkodtattak a piros festékkel és rizzsel teliszórt hinduista szentélyek, és a szinte borzongtató templomok. Meglepett a katolikus vallás fülöp-szigeteki és Srí Lanka-i átfűtöttsége, Közép-Amerikában pedig az, hogy a templomokban mennyire vidám énekeket énekelnek.

Foglalkoztatott a világ politikai sokfélesége is. Úgy látom, hogy a demokráciák és a diktatúrák között számos átmenet van; sok ország törekszik arra, hogy hangsúlyozza a „népi” jelzõt, egyesek még a szocialistát is, de minden ország valamilyen kapitalista utat követ. Laosz kapcsán a következõ politológiai nonszenszt találtam ki: buddhista kapitalista szocializmus. Megdöbbenõ, ha valaki kívülrõl, a helyi sajátosságokat nem ismerve akarja megmondani, hogy mi a jó a másinak... Európa szinte biztos, hogy egész Ázsiát betiltaná. Az országok politikai berendezkedésére sok jel mutat a határátlépéskor: van, ahol kiemelnek, interjúznak (Izrael), létezik íriszfotó (Dubai), sok helyen fényképeznek, ujjlenyomatot vesznek (USA, Guam). A kitöltendõ kérdõívek száma, nagysága és a kérdések jellege sok mindent elárul az adott országról. A nemünket mindenhol megkérdezik (mindenhol csak két rovat van, mi lesz veled Európai Unió, ahol most divat a „nemsemlegesség”), és nincs adatvédelem.

Tanulmányoztam az írásmódok sokféleségét, a szanszkrit, páli, maja, arab írást, a különbéle hieroglifákat. Mianmarban láttam a világ legnagyobb „könyvét”: Buddha beszédeinek egy-egy lapja egy-egy külön sztúpában foglal helyet, s most egészen közélrõl megnéztem a legértékesebb fennmaradt maja kódexet is.

Útjaim során kavarnak bennem az országok, városok, pénzek, nevek és nyelvek. Érdekes, hogy a világnyelvek (orosz, francia, német) közül ma már egyikkel se lehet boldogulni. Viszont egész kezdetleges angol nyelvtudással a világ legtöbb részén elboldogulhatunk. Profi angollal kevésbé! Vannak makacsul ellenálló területek: például a nagyon elzárt vidékek, falvak, illetve általában a spanyol nyelvû területek. Úgy látszik, a világnyelveket beszélõk elkényelmesednek.

Meglepõ számomra, hogy míg a magyar oktatási rendszerváltás egyik szimbolikus lépése volt az iskolai egyenköpeny eltörlése, addig a világ legtöbb részén, még a legszegényebb országokban (Mianmar, Nepál, Guatemala) is a gyerekek patyolat tiszta fehér, színes egyenruhákban mennek iskolába.

Valódi veszélyben ritkán éreztem magam. A turistacsapdák többségét elkerültem, igaz Indiában nem mindig. Mexikóvárosban félttem, amikor a fõtérre rossz irányba indultam. A Külügyminisztérium honlapja szinte minden országtól óv. Ez alapján el se indulnánk. Igaz, a szegényebb közép-amerikai országokban minden intézmény kapujában géppuskás őr áll, sõt, még az élelmiszerboltban a joghurt mellett is. San Salvadorban fegyverropogásra ébredtünk.

Rólunk, magyarokról keveset tudnak. Ha beszélni hallanak minket, leginkább spanyolnak gondolnak. Egy belize-i hölgy megkérdezte, milyen nyelven beszélünk, mert annyira „szexi”. Megkérdezik, hogy mihez hasonlít a magyar nyelv. A Hungary országnév hallatán sokan ironizálnak: hungry? A magyar focit és Puskás Öcsit szerte a világban ismerik. Kevesen tudják, hol van Magyarország. Valódi nemzetstratégia lenne, ha mindig vinnénk magunkkal képeslapot, országismertetõt, mert az emberek mindenhol érdeklõdõek és hálásak a kis ajándékokért. Mosolytalan országban élek, a világban meglepett a derû és a segítõkészség. Ha érdeklõdünk, összegyûlnek az emberek, tanácsot adnak, megállítják

a buszt. A Maldív-szigeteken egy fiatalember kifizette a taxinkat, Azerbajdzsánban átadták a helyet egy zsúfolt kisbuszban. A vietnami állatkertben egy kislány nem az elefántot nézte, hanem minket, és kérte szüleit, hogy fotózzanak le bennünket. Az is érdekes, hogy míg nálunk Magyarországon valamiféle „diszkrimináció tilalma” miatt nem lehet a hazai lakosoknak külön kulturális kedvezményt adni, addig másutt támogatják a hazai lakosságot (a Tadzs Mahalba 25-szörös áron válthat jegyet a külföldi).

Útjaim különösen két tekintetben alakították gondolkodásmódomat. Az egyik: az összeomlás teóriája. Minden civilizáció egyszersak eljut egy fokra, hogy felszámolja önmagát. S ennek vannak előjelei, amelyeket rendszerint vagy nem vesznek észre, vagy rosszul értelmeznek az érintettek. Az összeomlások törvényszerű következménye a feledés is. Az új kultúrák ráépülhetnek a régre, de a felejtés gyors és megállíthatatlan. Jared Diamond *Összeomlás* című könyve bőven taglalja ezt. Másik nagy élményem: az Ázsia-érzés. Ázsiában más az idő- és a térvizony. Sári László írja: „a legjellemzőbb Ázsia-élmény: a végtelenség szabadító élménye.” Bennünket, európaiakat „kétértékű” (igen–nem) logikai gondolkodásmód vezet. Arisztotelész hiába figyelmeztetett a „kizárt harmadik törvényre”. Gondolkodásunk gúzsba van kötve: „uralkodóvá tettük magunk fölött az egyirányú, lineáris időt”. Az utazás, amennyiben valóban megismerés, hozzásegíthet egyfajta megtisztuláshoz, lelki átalakuláshoz.

A hosszú repülőutakat, repülőtéri várakozásokat, üres időket olvasással töltöm. Legutóbbi utamon újraolvastam Dante Isteni színjátékát. Utolsó sorai rímelnék hazatérő érzéseimmel: „Csüggedtem volna, lankadt képzelettel, / de folyton-gyors kerékként forgatott / vágyat és célt bennem a Szeretet, mely / mozgat napot és minden csillagot.” (Babits Mihály fordítása).

*Részlet a szerző Körbejárt Föld című, készülő könyvéből.
Útjait az Inter Nonprofit Kft. és a RobiTours támogatja.
(A szerk.)*

FEHÉR JÓZSEF

KULTÚRÁNK, MAGYARSÁGUNK BÖLÉNYBŐRE

Különös meglepéssel töltött el, amikor rájöttem, úgy 25 évvel ezelőtt, hogy Kovács Imre író, szociográfus, a népi irodalom számomra legrokonszenvesebb alakja olvasta Cooper amerikai író indiánregényeit. James Fenimore Cooper teremtette meg a 19. században az indián-mítoszt, s azt hiszem örökké tartó rokonszenvet ébresztett e természeti nép iránt. Gyerekkori olvasmányélményeim egyik legnagyobbika a Vadölő, Az utolsó mohikán, a Nyomkereső, Bőrharisnya, A préri. Ezekben a címeken jelentek meg kötetei, amelyek összefüggő történetet adnak ki.

Fehér József

Kovács Imre jó 100 évvel utána született, pontosan 1913-ban, 20. századi magyar író, akinek A néma forradalom című, a magyar parasztság sorsát bemutató szociográfiája 1937-ben felforgatta az irodalmi-politikai közéletet, s aki 1945-ben a Parasztpárt főtitkára lett, majd 1947-ben az üldöztetések miatt el kellett hagynia a hazáját, hányatott sorsa után 1980-ban halt meg Amerikában. Egész életében a szabad, független Magyarországért küzdött. Aztán már nem térhetett vissza, sorsa Márai Sándoréhoz hasonló...

Cooper A préri című regényében van egy jelenet, mondhatnánk úgy is: a tetőpont. Körös-körül felgyullad a préri, a száraz-füves pusztá, füst és lángtenger borítja be az eget

és a földet, a bölénycsordák dübörögve menekülnek, minden élőlény páni félelembe esik, hogy életét mentse. Alig van túlélési esély. Egy ember reked a tűztenger közepén: a kihalásra ítélt indián törzs utolsó törzsfőnöke. Mindenki biztosra veszi halálát, de amikor a futótűz elvonul, mint egy látomás fölemelkedik térdelő helyzetéből egy alak, leveszi magáról nyers szarvasbőr takaróját és az álmélkodó-csodálkozó szemek elé lép.

Hogyan lesz ebből a nagyszerű jelenetből Kovács Imrénél példázat?

A Magyarország megszállása című kötetéből idézek: „Döbbenetes csendben hallgatták egyik beszédemet a túlélésről... Elmondottam, hogy a honfoglalás előtti vándorlásaink során, a Kínai Fal és a Kárpátok között sokszor elkapott bennünket egy sztyeppei fergeteg, hirtelen összeverődött, személyi impériumok részesei lettünk. De amint egy ilyen sztyeppei konglomerátum szétesett, kilovagoltunk a romjai alól és mentünk a magunk útján. Rendelkezünk a túlélés képességével!

Ha másként nem megy, terítsük magunkra kultúránk, magyarságunk bölénybőrét, mint a prérítűzben az indián a frissen elejtett állatát, s ha kérgessé is merevedik rajtunk, a tűz elmúltával kibújhatunk belőle, élve maradtunk, túléltek történelmünk legújabb megpróbáltatását is. Az arcokon láttam, a tekintetekből kiolvastam, hogy értettek és megértettek, milyen teherpróbának teszi ki őket a magyar sors...”

A kultúra tehát a megtartó erő – mondja Kovács Imre, s ennek a legelsőbbike a magyar nyelv, az anyanyelv. – A mi Kazinczy Ferencünk még ettől is derűlátóbb volt 200 évvel ezelőtt, amikor a magyar nyelv megtartó erejéről beszélt. Gondolati vitába szállt Herderrel, a nagy német történetfilozófussal, aki azt állította, hogy a magyar kis nép, s úgy körül van véve nagy birodalmakkal és hatalmas nyelvcsaládokkal – lásd szláv, germán, latin -, hogy másfél század múlva nyelvével együtt kihal. Mondotta ezt az 1790-es években. – Kazinczy erre így reagált: „... kacagom, amit Herder jövendöl. Herder hamis próféta. A magyar nyelv és nép elenyészni nem fog soha, míg filozófiai lélek fogja kormányozni Európának dolgait, mint most kormányozza. A nem-vandalushódító csak azért is meghagyja ezt és azt, hogy egy tulajdon karakterű s originális, sehol másutt nem található szép nyelv ki ne vesszen.”

Nos, azért ezzel az optimizmussal egy kicsit vigyázzunk. Először is, mert tudjuk, hogy Kazinczy idealista volt – önzetlen idealista. (Zárójelben megjegyzem: ezért szeretjük őt.) Hitt egy szebb, jobb, igazságosabb, boldogabb világ lehetőségében, amit az erény, a virtus, és a műveltség segítségével meg lehet valósítani. Azt képzelte, hogy az Isten képmására megalkotott ember a művelődésben meglévő vallási, etikai, érzelmi tényezők és a racionális tudás segítségével meggyőzhető a szépre, a jóra és az igazra való törekvésében. – Hat és fél év börtön lett a jutalma érte.

Másodszor pedig azért, mert ha a szövegre visszautalunk, akkor láthatjuk, hogy Kazinczy nem-vandalus (azaz nem vandál, barbár, erőszakos) hódítókról ír, hanem belátó, megértő, humánus hódítókról. Tegyük fel a kérdést: vannak-e ilyenek? Nincsenek, nem is voltak soha a történelem során. Vegyük tudomásul kedves barátaim, tanuljuk meg végre:

a történelem mindig az erő nyelvén beszél. – Most megint vandalus hódítók vesznek körül bennünket; és itt nemcsak az Európát előzőnlő másvilágbeli néptömegekre gondolok: vannak más sötét hatalmak is, a pénzvilág urai, akiknek semmi nem drága ár, hogy a hatalmat megszerezhessék. Mit számít nekik egy kis ország, egy szép nemzet, egy eredeti, semmi máshoz nem hasonlítható, gyönyörű nyelv?...

Ezért is hát Berzsényi Dániel Kazinczyhoz írott episztolájából idézek befejezésül, mert ő az erőt – a lelkieket és a gazdasági erőt is -, mint elengedhetetlenül szükségessé is hozza a kultúra, a nyelv és az erkölcs megtartó erejéhez. Ki is írtuk a széphalmi Magyar Nyelv Múzeuma falára:

„Mi az hát, ami a magyart emelheti?
Valóban nem más, mint az ész s erkölcs.
Csak úgy állhat meg a mi kis testünk,
Ha az lélekkel s erővel teljes.”

Bízást mondhatom, hogy itt Sátoraljaújhelyen van mindezekből: van lélek és erős elszánás, hogy édes anyanyelvünket szolgáljuk és megőrizzük.

És akkor higgyünk Kovács Imre gondolatában: rendelkezünk a túlélés képességével. Nyelvféltő soraimat zárva szeretettel és tisztelettel köszönöm, hogy meghallgattak.

*Elhangzott az „Édes Anyanyelvünk” nyelvhasználati verseny megnyitóján
2015. október 16-án, Sátoraljaújhelyen.*

HÓDI ÉVA

BÁBEL ÖRÖKÖSEI

Előadás a 2015. évi októberi adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokon.

Hódi Éva

Az ismert bibliai történet szerint valamikor az emberiség egy nyelven beszélt, és Bábel tornyának építésével kezdődött a folyamat, amelymind a mai napig megnehezíti az emberek közötti kommunikációt.

Az Úr az erkölcsi romlottságot elsöprő özönvíz után a világ újraneveléséhez Noé családját választotta ki, s ebben az időben - a Teremtés könyve szerint - „mind az egész földnek... egy nyelve és egyféle beszéde vala. És lőn mikor keletről elindultak vala, Sineár földjén egy síkságot találának, és ott letelepedének... És mondák, Jertek, építsünk magunknak várost és tornyot, melynek teteje az eget érje”. A közismert értelmezés szerint az Úr megharagudott nagyravágyó tervükért, és büntetésből összezavarta nyelvüket, hogy ne értsék meg egymást. Más értelmezés is van, ez talán nem olyan közismert. Eszerint a torony már olyan magas volt, hogy az emberek a közöttük levő távolság miatt nem értették meg pontosan egymást, ebből félreértés, veszekedés, zűrzavar és vérontás támadt, melyet Isten úgy büntetett meg, hogy nagy villámlás közepette leszakította a torony felső részét.

Ez a mítosz lenne vajon az alapja a nyelvek különbözőségének? A legendáknak sokszor valós alapjai vannak, s így talán elképzelhető, hogy az emberiség valaha egy nyelven beszélt. Már olyan hírek is elterjedtek, hogy a híres torony maradványait megtalálták. Mindenesetre Brueghel neves képet festett róla, bár őt minden bizonnyal a bibliai történet ihlette meg.

A nyelvek sokféleségével, s az ebből fakadó problémákkal egyre többet foglalkozunk. Valahogy egyre nagyobb fontosságot tulajdonítunk annak, hogy megértsük a Föld különböző pontjain élő embereket, és magunkat is megértessük velük. Ez elég problematikus helyzet, tekintettel arra, hogy többezer nyelven beszél jelenleg az emberiség, s a beszélő-közösségek száma a pár tíz fős nagyságrendtől a több száz milliós azonos nyelvet használó népekig tart.

Érdeemes kicsit alaposabban körüljárni a kérdést. Már a kiinduló helyzetet is. Egyértelműen baj-e, hogy a jelenleg mintegy 7-7.5 milliárd lélekszámú emberiség nem egy nyelvet beszél? Vagy másképp feltéve a kérdést: lehetséges-e egyáltalán, hogy az emberiség nyelvhasználat ne differenciálódott volna? Ha belegondolunk abba, hogy a hétmilliárd ember léthelyzete, társadalmi-történelmi-földrajzi-gazdasági-kulturális-vallási körülményei igencsak különböznek egymástól, elképzelhetetlen, hogy nyelvük a fenti érintők mentén ne differenciálódott volna. A nyelv és a nyelvhasználat autentikus megfogalmazása annak a léthelyzetnek, amelyben az emberek élnek. A megélt valóságot, létállapotot a nyelv eszközeivel adekvátan lehet megragadni, s a világot más létállapotból másként lehet látni. Sokat emlegetett példa a fentebb elmondottakra, hogy az eszkimóknak a fehér szín megnevezésére számos szavuk van, míg más nyelvre ez nem jellemző. Mi is legfeljebb árnyalni tudjuk a fehér jelentését: a szürkésfehértől és a piszkosfehértől a hófehérig és a patyolatfehérig terjed a paletta – de ezek nem külön szavak, hanem csak a fehér szín pontosítására szolgáló szó szerkezetek. Más példát is említhetnénk – immár személyeset. Amerikába utaztunkban a repülőn alig tudtuk kitölteni a kérdőívet, mert nem tudtuk, hogy a nemzetiséget vagy az állampolgárságot kell beírni a megfelelő rubrikába – az ugyanis esetünkben nem volt azonos, de az angol nyelvben ezt nem differenciálták. Különbség viszont ott volt, amire nem számítottunk, mert életünk során ugyan számos kérdőív képtelen kérdéseire válaszoltunk már, de egészen addig még senki se tudakolta meg tőlünk, hogy milyen a bőrünk színe. A mi körülményeink között ez a kérdés ugyanis soha fel sem merült.

Vajon jó-e vagy sem, hogy több ezer nyelven beszél az emberiség? A kérdés költői, mert akár így, akár úgy gondoljuk, a kb. hatezer különböző nyelv adva van, s bár aggasztó, hogy a kis nyelvek kipusztulása egyre nagyobb méreteket ölt, több ezer különböző nyelv mégis megmarad. A sok nyelv ellenzői azzal szoktak érvelni, hogy a kommunikáció szempontjából áthághatatlan akadályokat jelent a nyelvek különbözősége, mások viszont úgy vélekednek, hogy az emberiség egészének kultúrkincse szempontjából minden kipusztuló nyelv pótolhatatlan veszteség – hiszen minden nyelv másképp ragadja meg a valóságot – s a nyelveket éppen úgy a világörökség részeivé kéne tenni és védeni, mint más nem eszmei, hanem tárgyi értéket. Egyelőre ez utóbbi nézetet vallók vannak hátrányban: a kis nyelvek megállíthatatlanul pusztulnak, fennmaradásukra semmi esély, semmi támogatás. Az emberiség eszmei kultúrkincsének megőrzése napjainkban nem tartozik a prioritások közé.

A nyelvek vonatkozásában egész mások a prioritások napjainkban. Soha nem látott méreteket öltött egyik-másik nyelv domináns világnyelvvé növelésének szándéka, szorgalmazása, erőltetése. A világ globalizálódásának igénye húzódik meg azokban a törekvésekben,

amelyek ezt a koncepciót különböző köntösben és különböző értelmezési keretben, különböző magyarázatokkal, elképzelésekkel és sok-sok anyagi ráfordítással keresztülvinni törekszenek. Ebbe a nagyszabású programba sok minden belefér. Az egészen kis nyelvek sorsára hagyásától kezdve a nemzeti nyelvek bomlasztásáig, évszázadok óta meghonosodott hagyományos nyelvtani rendszerük lebecsüléséig, elidegenítéséig, lekezeléséig, a domináns világnyelvet nem elég gyorsan és mélységben elsajátító fiatal népesség szankcionálásáig nagyon széles spektrumot ölelnek fel - mondjuk így - a kiemelt nyelv tanulására ösztönző törekvések.

A nyelvismeret és integráció kérdése óhatatlanul felmerül e törekvések kapcsán. Úgy vélik, hogy a nyelvismeret az integráció feltétele, sőt, egyesek talán azt gondolják, hogy önmagában a nyelvismeret már magában is hordozza az integrációt. Ez utóbbi azonban, mint számos példa is igazolja, egyáltalán nincs így. Az integrációhoz a nyelvismereten kívül számos olyan tényező kell, amelyek egy részéről tudunk, más részéről azonban nem. Az integrációhoz szándék, kulturális és más azonosulás, élethelyzet és sok olyan egyéb tényező szükséges, amelyek kikutatása már más tudományok - elsősorban a lélektan - körébe tartozik. Integráció alatt nem a szóban, hogy úgy mondjam, politikailag korrekt beszéd formájában kifejtett integrációt értem, mert ezt meg lehet tenni, és meg is teszik mindazok, akik önként választanak más nyelvi-kulturális környezetet maguk számára. Ezt inkább lojalitásnak nevezném. Integráció alatt a nyelvi-kulturális identitás feladását, és más nyelvi-kulturális identitással való felcserélését értem. Ez azonban nem megy könnyen. Integrálódtak vajon a vendégmunkások, akik a befogadó ország nyelvét megtanulták, de öregkorukra hazatértek szülőföldjükre? Vagy azok, akik manapság évente háromszor keresztülgázolnak Európán, hogy szabadságuk idejére hazamenjenek? Feltételezzük, hogy integrálódni fognak más vallású, más kulturális normák szerint élő népek, akik akár - tételezzük fel ezt is - a nehéz helyzet miatt hagyták el szülőföldjüket? Vagy a régi gyarmatokról bevándorolt lakosság leszármazottai? Folytathatnánk a sort, de úgy vélem, az integrációra vonatkozó végeredmény igencsak kétséges.

De talán nem is kell ennyire mélyre ásni. Elég az, amit fennén hangoztatunk, ami nyilvánosságot kap, ami publikus. A mai világban úgyis annak van információértéke, amit a fejünkbe töltenek, amit a szájunkba rágnak, amiről meg akarnak győzni bennünket. Az a valóság, amit elhitetnek velünk. Megkímélnék a gondolkodástól, a véleményformálástól, kész kliséket kapunk, mit hogyan kell látni, értékelni, nem kell megterhelni agyunkat dilemmákkal, kétségekkel, bizonytalansággal.

Mindehhez hozzájárul, hogy a hírek elterjedésének gyorsasága soha nem látott méretet öltött napjainkban. Míg korábban hónapok, évek teltek el, míg egy-egy információ távolabbi helyekre eljutott (esetleg nem is jutott el), addig manapság jószerivel percek is elegendőek, hogy a világ legtávolabbi részén megtörtént eseményekről is tudomást szerezzünk. A televízió és az internetkorszak elterjedése a végtelékig felgyorsította ezt a folyamatot, ami megint bizonyos szempontból jó, de más megközelítésből viszont elég problematikus. Jószerivel nincs is olyan említésre érdemes esemény, amelyről a mai viszonyok

között ne szerezhethetnénk tudomást anyanyelvünkön. A hírek-események objektivitásra törekedve, valójában azonban a médiák és az őket fenntartó, illetve mögöttük álló háttérhatalmak által megfelelőnek tartott módon, szelekcióban, formában, értelmezési keretben jutnak el hozzánk. Ezt a sajtó szabadságára hivatkozva mindig indulatosan tagadjuk, s ez alkalommal nem is erre a kérdésre hegyeznénk ki a mondanivalót, hanem arra az ellentmondásos helyzetre, amivel az információk gyors terjedésével számolnunk kell.

Nyelvem határai világom határai – szokták idézni a Wittgensteinhez kötődő mondást, és ezt számtalan módon lehet értelmezni. Lehet úgy, hogy nyelvem bezár egy – mondjuk így – gettóba, és ezen kívül másról nincs módom tudomást szerezni. Ma azonban, amikor is szinte mindenről tudomást szerezhettek saját nyelvemen is, szembesülnöm kell azzal a ténnyel, hogy nyelvem határainak kitágulásával elsősorban ismereteim határai bővülnek, világom határai azonban jó ideig nem feltétlenül változnak meg. Sőt, tekintetbe kell venni azt is, hogy az én világom határai esetleg mások világainak határait sértik, azokat nem fogadják el, azokra mások indulatosan, szélsőségesen reagálnak. A francia satirikus hetilap, a Charlie Hebdo szerkesztősége elleni év eleji vérengzés erre tragikusan felhívta a figyelmet. Lehet, hogy korábban el se jutottak volna az inkriminált satirikus rajzok az érintettekhez, és így csak a lap olvasói, egy azonos kultúrkörhöz tartozó emberek találkozhattak volna azokkal – amelyek igazán nekik is voltak szánva – és egész más reakciókat váltottak volna ki részükről a látottak. Nyelvem határainak kitágításával, hatókörének kiterjesztésével sehogy se lehet megfedkezni arról, hogy nyelvem által közvetített felfogással, szemlélettel megsejthetek másokat, ami retorziót válthat ki részükről. Nyelvem határainak kitágításával, a beszélők, a nyelvismerettel rendelkezők számának számottevő növelésével sem lehet arról megfedkezni, hogy nem tudom képekre formálni a világot, nem tudok lesöpörni minden más felfogást, nem lehet történelmileg kialakult kultúrákat saját elképzeléseim szerint átalakítani, nem lehet saját kultúránkba integrálni. Azt hiszem, hogy a jelen döbbenetes népességbeli-kulturális migrációs bevándorlási hullámának következményei ezen a téren is igen kijózanítólag fognak hatni.

A nyelv használatának minél szélesebb körben, minél nagyobb számú idegen ajkú népesség körében való szorgalmazása révén sem valósul meg önmagában a kívánt/remélt integráció, a szemléletbeli változás vagy éppen a szemléletváltás. Inkább az azonos kultúrán belül, az azonos nyelvet beszélők körében sikeresebb a nyelvi eszközökkel történő befolyásolás.

Kis túlzással azt is mondhatnánk talán, hogy e téren a nyelv alapvetően már nem az egyszerű gondolatközlés, a kommunikáció eszköze, hanem sokkal inkább bizonyos domináns helyzetben levő csoportok érdekeit, a tömegek manipulációját, szemléleti befolyásolását szolgálja, nem riadva vissza a nyelvi terrortól, a megfélemlítéstől, a nyelvi inkvizíciótól, a boszorkányüldözéstől. A nyelv ebben a vonatkozásban már szétfeszítette saját határait, és veszélyes fegyverként funkcionál. Korunk legveszélyesebb fegyvere nézetem szerint a nyelv, mely nagyobb pusztítást tud véghez vinni, mint a legmodernebb támadó és pusztító hadi arzenál. Népeket tud megfosztani a józan esztől, természetes védekező és

érdekérvényesítő képességétől, népeket és nemzeteket tud amnéziába és letargiába taszítani, saját érdekeik ellen szólni és cselekedni, autentikus közösségeket tud bomlasztani és szétverni, és végső soron a romlásba és a pusztulásba sodorni. Nem apokaliptikus vízió ez, hanem a ma embere számára, a ma embere életében valóságosan jelen levő veszély, melyre nem fordítunk igazán gondot. Nem is vagyunk felkészülve rá, nem is hisszük el igazán, és nem is tudjuk, hogyan tudnánk felvenni ezzel a jelenséggel a harcot. Hiszen az erőszakos nyelvi befolyásolás eszköztára határtalan.

Nap nap után részesei vagyunk ennek. A legártatlanabb reklámozott termékektől, az élelmiszer- és mosóporreklámoktól kezdve a már nem is olyan ártatlan vagy ártalmatlan gyógyszerreklámokig minden képzeletet felülmúló nyelvi erőszakhullámnak vagyunk kitéve. Kíméletlenül sulykolják belénk, hogy milyen terméket vegyünk meg, s olyan hamis szükségleteket keltenek, melyek álmunkban sem voltak bennünk, és ha ellenállunk a propagandának, olyan lelkiismeretfurdalást keltenek, mely teljességgel indokolatlan. Aki nem követi a reklám által farszírozott termékek vásárlását, nem követi a példának kikiáltott életvitelt, az rossz anya, az tönkreteszi az egészségét, rontja az életkilátásait, magának és környezetének ellensége. Az sem gond, ha a reklámnak semmilyen valóságtartalma sincs. A hajnövesztő szertől még senkinek se nőtt ki a haja, a fogyókúrás csodakészítményektől még senki se fogyott le, a meddőség elleni interneten beszerezhető, orvosilag nem ellenőrzött szerektől már komoly egészségügyi szövődmények keletkeztek, a szépsészeti célú plasztikai sebészeti beavatkozások életveszélyes következményekkel járhatnak, de ez még számításba sem kerül a tömegmanipulálás során.

És ezek még csak az ártatlan esetek. A gátlástalan tömegmanipulálás teljességgel polgárjogot nyert pl. a választási kampányok során. Az a népszerű, aki legjobban tudja reklámozni magát, aki megkaparintja-uralja a médiát, aki show-műsort csinál még a politikából is. Bármit meg lehet tenni nyelvi eszközök segítségével. Kiragadott félmondatokkal, félremagyarázásokkal, lényeges dolgok elhallgatásával, felpörgetett jelentéktelen eseményekkel, nyilvánvaló hazugságokkal éppúgy lehet operálni, mint tabuk beépítésével, gondolatrendőrséggel, nyelvi terrorral – bizonyos dolgokat akkor sem szabad kimondani, ha már teljesen nyilvánvalóan látszanak. Mindehhez pénz kell, és aki rendelkezik ezzel, érdekeinek érvényesítéséhez minden eszközt be tud vetni. Beláthatatlan következményekkel járhat ez a tendencia, hiszen már ma sem működnek igazán azok a nyelvi – és más – visszajelző rendszerek, amelyek régen még működőképesek voltak. Az autentikus közösségek meggyengülésével ezek érdekérvényesítő képességei is meggyengültek vagy éppen szétfoszlottak, és nyitottá vált az út – a modernség, a haladás, az újabb elvárások. a „trendi” jegyében – a kilúgozott agyú egykori közösségek szellemi átgyúrására.

„A nyelv nem az enyém, nem a tiéd, hanem az édes mienk” – idéztük Kazinczy Ferenc gondolatát a nyelvre vonatkozóan, mely gondolatot mottónak is választottunk a nyelv határaival foglalkozó tanácskozásunkhoz. Mindmáig azonosulhatunk ezzel a felfogással. A nyelv közös kincsünk, akár kis nyelvről, akár világnyelvről essék is szó. A nyelv határainak korábban elképzelhetetlen kitágításával, a fordításokkal nagy lehetőségek állnak a

régebben szinte nyelvi gettóba zárt kisebb nyelvek páratlan alkotásai előtt, mint ahogy a modern kor elektronikus lehetőségei, az internet, a mobilvilág is a nyelvek határainak régebben példa nélkül való kiterjesztése irányába hatnak. Mindez azonban nagy felelősséget is ró a nyelvhasználókra, a beszélőközösségekre. Morális kérdések, etikai problémák egész sorát veti fel a nyelvi határok kiterjedése, kezdve a cenzúra kérdésétől – amire már a régi korok emberei is igen érzékenyek voltak, és amit ma már az internet korában elég jól ki lehet küszöbölni – a sajtószabadságig. Vannak-e egyáltalán határai a sajtószabadságnak? Ha igen, hol húzódnak meg ezek? A sajtószabadság jegyében szabad-e más népeket, vallásokat, felfogásokat, kultúrákat megsérteni? Szabad-e megalázni, megszégyeníteni, nevetség tárgyává tenni más felfogást valló, más kulturális normák szerint élő embercsoportokat? És lehet-e, kell-e eltérni ezeket? A nyelvi határok kiterjedésével óhatatlanul felmerülnek ezek a problémák a mindennapi életben is. Az egy nyelven beszélő, a közös nyelvet beszélő emberiség szép eszméjétől egyelőre igen távol vagyunk. S még az is lehet, hogy ennek a konkrét nyelvi-nyelvtani különbségeknél sokkal jelentősebb akadályai, az aktuális hatalmi- és erőviszonyok által meghatározott szemléletbeli, felfogásbeli akadályai vannak.

Megjegyzés: A nyelv határai címmel rendeztek tudományos tanácskozást 2015. október 10-én Adán, a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokon, ahol Hódi Éva mellett előadtak: Tóth Szergej, Molnár Csikós László, Balázs Géza, Hódi Sándor, Pölcz Ádám. A Szarvas-napok anyaga évek óta könyvalakban is megjelenik. (A szerk.)

NYIRI PÉTER

EMBERKÖZPONTÚ NYELVMŰVELÉS A MAGYAR NYELV MÚZEUMÁBAN

Hiszem, hogy az ember küldetéses magvető: szómagok elhintője. Utunkon a Teremtőhöz, mindvégig, dombon-lejtőn, örömben-bánatban társaink, segítőink a szavak. De csak akkor, ha e szavak szeretetből fakadnak, ha nyelvünk szeretettel megcselekedett nyelv.

A kimondott és leírt szó út. De vajon hová vezet? Min múlik, hogy hová vezet?

Nyiri Péter

Az emberközpontú nyelvművelés – Lőrincze Lajos nyomán – Széphalmon, A Magyar Nyelv Múzeumában is abból az alapgondolatból indul ki, hogy a helyesen értelmezett nyelvművelés emberművelés. A nyelv mint eszköz, felhasználható készlet, lehetőség a maga csodálatos gazdagságával, épségével, dagadó tarisznyájával, páratlan kínálatával vár ránk, vár arra, hogy cselekvés, kimondott vagy leírt szó: megcselekedett szó, megcselekedett nyelv legyen. Anyanyelvünk alkalmas. Alkalmas arra, hogy – miként Kazinczy mondta – „gondolatainkat s érzéseinket legvékonyabb, legtestetlenebb hanyatlékjaiban is fesse”. A magyar nyelv alkalmas mindannak kifejezésére, amit érzünk, gondolunk, a legfinomabb fogalmi különbségeket, stiláris árnyalatokat is érzékeltetni képes.

Ha a megvalósításban a nyelv szegényes, töredezett, durva; az nem a nyelv, hanem a nyelvhasználó hibája. Nem a színek hibája, ha a festő csak feketével dolgozik, s taszítót, sötétet, komor képet fest. Nem a zongora hibája, ha állandóan csak a Boci, boci, tarkát pötyögtetik rajta (Kiss Jenő példája). Nem a nyelv felelőssége, hogy a dallamos-erős magyar köszönöm szépen helyébe az interneten a thx (értsd: thanks) lépett.

A cél az anyanyelvi ismeretterjesztés, a tudatos nyelvhasználatra nevelés: az igényességre, a hatékonyságra nevelés, a hagyományos (és személyiségfejlesztő) kommunikációs formákra ösztönzés... A nyelvi örömré, humorra, játékokra, beszélgetésre, hallgatásra, mesélésre, olvasásra, írásra (elsősorban a kézzel írásra).

Az emberközpontúság ugyanakkor Széphalmon valami mást is jelent. Egyik alapkérdésünk az, hogy mi a nyelvhasználat tétje, erkölcsi felelőssége. Mi azt állítjuk, hogy létünk hajléka és nemzeti létünk hajléka az anyanyelv. Hogy az anyanyelv a lét minőségét meghatározó erejű, az anyanyelv üdvényező.

A nyelvvel való foglalkozás tétjéről, a nyelv erejéről már Kazinczynak is határozott véleménye volt. „Az mindazonáltal igaz, s a história bizonyítja, hogy ha valahol a Jó gyökeret vert, ott mindig a Szép készítette az utat.” – mondta Kazinczy. Ő hitt a művészet nevelőerejében, abban, hogy a művészetnek iránymutató szerepe lehet a morálisan eltévedett ember számára; abban, hogy a művészet elvezethet a Jóhoz és az Igazhoz. És ez a nyelvvel való foglalkozásnak a tétje, mert a művészet elvezet a jóhoz, a művészet egyik ága a költészet, a költészet eszköze, közege, anyaga pedig a nyelv. A nyelv alkalmassá tétele tehát (vélté Kazinczy) a jóhoz és igazhoz való elvezetésnek is eszköze. Ez a gondolat a szépirodalom erejét mutatja, s rávilágít arra, hogy a nyelvnek magasabb küldetése is van. Nem lehet elégszer szólni az írástudók felelősségéről. Vajon ma hogyan állunk e tekintetben?

Milyen küldetése lehet a köznyelvnek, a mindennapi nyelvhasználatnak?

A megcselekedett nyelvnek hatása van: befolyásolja a hallgatót, sérthet, bánthat, üthet, fájhat, de simogathat, vigasztalhat, erőt adhat, útba igazíthat is. Mert a nyelv által is lehet vétkezni: a megszólás, hazugság, a hamis tanúságtétel, a tudattalan, erkölcstelen (durva, trágár), töredezett, sekélyes beszéd, a nyelvi agresszió nyelvi környezetszennyezettséghez vezet. Az ilyen nyelvről (nyelvhasználóról), erkölcstelen szóról írta Jakab: „A nyelv is tűz, a gonoszságnak összessége. Úgy van a nyelv a mi tagjaink között, hogy megszeplőíti az egész testet, és lángba borítja életünk folyását, maga is lángba boríttatván a gyehennától.” (Jak. 3:2.)

Az emberi nyelv Isten ajándéka, kegyelmi adomány, mely az isteni szó halvány viszszerfénye csupán, de a saját földi bűvkörében maga is teremtmény erővel bír. A nyelvhasználat erkölcsi felelőssége ezért óriási: rendkívüli tétje van annak – az én sorsomat és mások sorsát, életét illetően is –, hogy szavaimmal szeretek, építek, avagy rombolok, gyűlölök, szétszórok. „Élet és halál van a nyelv hatalmában, amelyiket szereti az ember, annak gyümölcsét eszi.” (Péld 18, 21)

Szavaim küldetése az áldás, gyógyítás, simogatás és az építés: az élet. Az hogy, hogy nyelvem megcselekedett szeretetet legyen, s határozott, szívemélyből fakadó igen az életre.

Milyen az erkölcsös szó?

A nyelv egyik célja a közösségépítés, és az belátható, hogy ha bizonyos módon használok a nyelvet, akkor építem, összetartom, erősítem a közösséget, ha másként használok, akkor pedig bomlasztom.

A kulcs az igaz szóban rejlik.

A nyelv az akarat rögzítésének eszköze: a szerető szív megnyilatkozása a szavakban, s az érzés megpecsételése is egyben, egy lélekmozzanat lenyomata a földi valóságban, hangokban tárgyasított szívdobbanás.

A nyelvhasználat minden formájában írás: a kimondott szó a mindenségbe íródik bele. A nyelv mű is, melyet persze megelőz a tevékenység, de annak eredménye a maradandó (nem elszálló) mű.

A nyelv egyik alapfunkciója, hogy általa a valóságot kínálhatjuk fel, a valóság tapasztalatában részesíthetjük az adott élethelyzetet nem közvetlenül átélő hallgatót. Vagyis társunk a mi szavaink által ismeri meg a valóságot. Kizárólag ezzel hagyhatjuk meg a hallgatót szabad akaratában. Az igazságot kínáljuk fel neki szavainkban, erre ő szabadon reagálva alakíthatja sorsát. Ha azonban igaztalanul, hamisan szólnánk hozzá, döntéseiben befolyásolnánk, hiszen egy nem létező, virtuális, magunk kreálta álvalósággal szembesítenénk. A hazugság nem a jelent mondja ki, hanem egy nem létező, fiktív valóságot közöl az odahallgatóval, így alapjaiban rengeti meg annak szabadságát. Megfosztja jövője bizonyosságától és kétségkívül szabadságától is, hiszen saját maga kreálta valóságával befolyásolja, manipulálja a befogadót. A hazug szót mondó a hallgatónak a jelenét húzza ki lába alól, diszharmónia forrása, mert a létező valóság mellé egy kreált világot, egy erőszakolt, nem létező, de nyelvileg mégis megteremtett, ezért ható, alternatív jelent kínál, feszültséget teremtve ezzel a lét egyensúlyában.

Ezért mondja Korzenszky Richárd: „A pontos fogalmazás a tiszta, világos, egyértelmű kapcsolatok megteremtését segíti elő. A pongyola, laza, igénytelen, trágár beszéd nem közösséget teremt, hanem megosztást támaszt. Talán nem túlzok, ha kimondom: diabolikus.”

Az igazi nyelvhasználat szeretetcselekedet. Mit is mond Pilinszky János?

„A beszéd tehát: adás és befogadás. Nyitottság. Szeretet. [...] A szeretet elhalása minden nyelvromlás gyökere. [...] A nyelv elsőrendűen... az ember megszentelődésének, a szeretet teljességének és kiteljesítésének a gondja.”

Az igazmondásnak azonban nemcsak etikai, hanem technikai feltétele is van.

Az erkölcsi szándékon, törekvésen túl akkor tudom pontosan, árnyaltan átadni, amit szeretnék, ha megvan ehhez a nyelvi készletem, ha alaposan ismerem a nyelvet. „Minél többszínű a festék, annál szebben alkothat a festő.” – mondta Kazinczy.

Az anyanyelvi ismeretek az erkölcsi hatékonyságban is segítenek. Azért is kell ismer-nem az anyanyelvemet, hogy általa nyelvileg is erkölcsösen tudjak cselekedni.

Igaz szó és célnak megfelelő szó. Akkor lesz igaz, ha a célnak, helyzetnek megfelelő.

„Ha a szavak használata nem helyes, a fogalmak értelme zavaros; ha a fogalmak értelme zavaros, nem lehet szabatosan cselekedni; ha nem lehet szabatosan cselekedni, az erkölcs

és a művészet nem virágzik; ha az erkölcs és a művészet nem virágzik, a büntetés értelmetlen; ha a büntetésnek nincs értelme, a nép nem tudja, hová lépjen és mit tegyen. A bölcs első dolga, hogy fogalmait szavakká, s a szavakat tettekké tegye. Nem tűri, hogy szavaiban rendetlenség legyen. Minden ezen múlik.” – mondta Konfucius.

Anyanyelvi ismeretterjesztés, tudatos nyelvhasználat, stiláris adekvátság a nyelvművelés célja. Így kapcsolódik össze erkölcs és nyelvművelés (anyanyelvi ismeretterjesztés). A leghitelesebb nyelv pedig az anyanyelvem.

A tudatos nyelvhasználat szabad akaratunk megélésének egyik formája, emberi mivoltunk lehetősége. A tudatosság nemcsak az anyanyelv ismeretét jelenti, hanem az erkölcsi érettséget is: azt, hogy gondolkodunk, mielőtt megszólalunk, hogy irányítjuk (ellenőrizzük) kimondott szavainkat. Ekkor van súlya a szavunknak. Milyen szépen kifejezi nyelvünk a különbséget: üres beszéd, illetve a szónak súlya van. S ehhez kapcsolódik a fecsegés kérdése: a beszéd mint pótcselekvés. „Istenem, add, hogy minél halkabb legyek –/Versben, s mindennapi beszédben/Csak a szükségeset beszéljem./De akkor szómban súly legyen s erő/S mégis egyre inkább simogatás:/Ezer kardos szónál többet tevő./S végül ne legyek más, mint egy szelíd igen vagy nem,/De egyre inkább csak igen./Mindenre ámen és igen./Szelíd lepke, mely a szívek kelyhére ül./Ámen. Igen. És a gonosztól van/Minden azonfelül.” – írja Reményik Sándor *Ne ítélj* című versében.

CSÓTI GYÖRGY

ANYANYELV-HASZNÁLATI JOGOK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Nyelvében él a nemzet. Már a reformkor nagyjai is tisztában voltak ezzel az igazsággal, különösen Kazinczy Ferenc és Széchenyi István. Nem csak felismerték és kimondták, hanem tettek is érte. Így azután életben maradtunk, hiába kongatta a vészharangot Herder. A mai Magyarország határain kívül, a 95 évvel ezelőtt igazságtalanul elcsatolt területeken élő magyar nemzetrészek számára a 21. század elején is a megmaradás alapvető feltétele az anyanyelv használata a születéstől a halálig, az élet minden területén. Nekünk is tennünk kell korlátlan használataért, mert egy nyelvi körkép a Kárpát-medencében nagyon szomorú képet fest. Lássuk, hogyan áll a helyzet?

Sztána, református iskola

A Felvidéken, melyet ma Szlovákiának hívnak, ellentmondásos az anyanyelvhasználat kérdése. A szlovák alkotmány, mely egyébként a területén élő őshonos magyarságot másodrendű állampolgárként definiálja, eléggé megengedő a nyelvhasználat kérdésében. A végrehajtást azonban külön törvény hatáskörébe utalja, amely viszont kegyetlenül kire-

kesztő. Ami viszont még ennél is szomorúbb, azt a kevés engedményt sem lehet hasznosítani a gyakorlatban, amit e jogszabály lehetővé tenne. A szlovák politikai és társadalmi élet vezetői, sokszor a civilekkel karöltve, folyamatosan gátolják az anyanyelv törvényes használatát is, arcátlan büntetésektől sem visszariadva. Ha ehhez hozzávesszük a kettős állampolgárság kérdésében kialakult, a demokratikus világban példátlan helyzetet, akkor megállapíthatjuk, hogy a szlovák kisebbségpolitika brutálisan diszkriminatív.

Kárpátalján minden bizonytalan. Az ukránok nem a magyaroktól félnek, hanem a tízmilliós nagyságrendű orosz kisebbségtől. A magyarok ebben az összefüggésben marginális helyzetben vannak. Sorsuk jobbra és rosszabbra is fordulhat. Őket ugyanakkor nem csak magyarságukban, hanem fizikai létükben is veszély fenyegeti. Ezt a helyzetet háború és ezzel összefüggésben gazdasági nyomor jellemzi. Jövőjük a háborús helyzet kimenetelétől függ. Ha a nagyhatalmak és az ukránok a józan észre és a méltányosságra hallgatnak, akkor keleti szomszédunk átalakul egy konföderációvá, ahol az oroszok, a ruszinok, a magyarok és (esetleg) mások teljes körű és tényleges autonómiát élveznek egy svájci típusú államalakulatban. Nekünk ez lenne a jó. Ha szétesik Ukrajna, akár háborús, akár békés úton, és Kijevben nacionalista-sovinisza kormány veszi át a hatalmat, sorsunk rosszabb lesz, mint valaha. Ez a fő kérdés most Munkács vára és Beregszász környékén. E mellett ott is folyik a harc az anyanyelvű oktatásért és nyelvhasználatért, több-kevesebb sikerrel.

A közel száz éve Romániához tartozó **Erdélyben, Partiumban és Kelet-Bánságban** papíron nagyon jónak tűnik az anyanyelv használatának kérdése. Bár az alkotmány itt is kirekesztő, az Erdélyt és az Alföld déli részét ezer esztendőn át építő és megvédő magyar lakosság nem államalkotó tényező szülőföldjén, mégis létezik néhány európai mércével is jónak tekinthető nyelvhasználati jogszabály. Ezek azonban csak a román (sovinisza) politika kirakat-elemei. Gyakorlati alkalmazásukat tiltják és üldözik! Vannak olyan elképesztő esetek, ahol a törvényre apelláló magyar civilnek a hatóság embere azt mondja, „ez nem arra való, hogy hivatkozz rá!”. Mire való akkor? A külvilág, a nemzetközi közvélemény megtévesztésére. Példák százait, sőt ezreit tudnám felsorolni. Álljon itt csak egy sorozatsemény a helyzet szemléltetésére. Marosvásárhelyen a városi tanács határozatba foglalta a kettős utcanév használat szabályait. A hatóság azonban nem hajtja végre saját döntését különböző elképesztő okokra hivatkozva. A város számos magyar polgára saját költségén, háza vagy kerítése falára kiteszi az előírás szerinti kétnyelvű táblát. Mi történik azonnal? A rendőrség „tiltott reklámtevékenység” címén súlyos büntetést szab ki, és fenyegetésekkel zaklatja a hatályos jogszabály szerint eljárókat. Perek sorozata folyik most a székely városban. Milyen tehát a román kisebbségpolitika? Szemfényvesztő, kétszínű és hazug.

A Szerbiához tartozó **Vajdaságnak** nevezett bácskai és nyugat-bánsági területeken ígéretes fejleménynek vagyunk szemtanúi. A kulturális autonómia csirái megjelentek, bár szárba szökkenésüket a szerb politika időnként visszanyesésekkel akadályozza. Kétirányú folyamatot figyelhetünk meg. Szerb barátaink egyfelől jó bizonyítványt akarnak felmutatni az Európai Unió felé integrációs törekvéseik elősegítése érdekében, másfelől baráti gesztust kívánnak tenni északi szomszédjuk, Magyarország felé, az uniós tagság támogatá-

sának elérése céljából. Ez teljesen normális, elfogadható eljárás. Nekünk arra kell vigyázni, hogy megvalósuljon a tényleges kulturális autonómia a szórványban és tömbben élő magyarok számára egyaránt. Ennek érdekében ezt feltételként kell szabni az uniós tagság támogatásának fejében. Ez nem ördögtől való dolog, azt kérjük csupán, ami számos európai országban működik a Lajtától nyugatra és a Kárpátoktól északra. (Nem követhetjük el azt a hibát, amit a Gyurcsány kormány elkövetett Románia csatlakozása kapcsán.) A másik folyamat ugyanis a már meglévő kisebbségi jogok csorbítása különböző rafinált módon. Észnél kell lennünk. Helyi összefogásra és külső támogatásra van szükség, és a Délvidék máris áttörési pont lehet a kárpát-medencei magyar autonómia küzdelmekben.

Horvátországban és Szlovéniában rendezett a magyarság helyzete, de probléma azért itt is van. Itt alapvetően más a helyzet, mint a többi országban. A magyarok ugyanis alkotmányba foglalt államalkotó tényezők! Tehát papíron nem másodrendű állampolgárok. Többek között alanyi jogon jár nekik egyszemélyes országgyűlési képviselő. Nem csorbítva délnyugati barátaink érdemeit, ez nyilván azért vált lehetővé ilyen egyszerűen, mert a magyarok létszáma mindkét országban elenyésző, tízezres nagyságrendű. Nem jelentenek semmiféle „veszélyt”. Ezzel együtt ez dicséretes gesztus Zágrábtól és Ljubljanától. (Megfigyelhető, minél nagyobb létszámú egy adott országban a magyar közösség, annál erősebb az elnyomásukra, felszámolásukra való törekvés.) Gondot e két országban az jelenti, hogy egyrészt nincs elég anyagi támogatás és fogadókészség a kis létszámú iskolákhoz valamint kulturális intézményekhez, másrészt helyenként a többségi nemzet helyi szintű képviselői nem viszonyulnak megfelelően a kérdés kezeléséhez.

Ausztria kettős mércével méri a kisebbségi kérdést, mármint az őshonos nemzeti kisebbségek ügyét. Amíg oroszlánként harcolt annak idején Dél-Tirol autonómiájáért, addig semmiféle kollektív jogot nem ad meg a saját területén élő őshonos nemzeti közösségeknek, magyaroknak, horvátoknak, szlovéneknek. A nyugati magyar vármegyékől Trianonban lecsíptetett sávok egyesítésével létre hozott Burgenlandban alig tízezer magyar él. Kisemmizett helyzetüket az enyhíti, hogy évtizedek óta demokráciában és jólétben élnek, senki nem üldözi őket, nincsenek kitéve támadásoknak. Ezen a helyen azonban nem tudom megállni, hogy ne osszam meg Önökkel egy személyes véleményemet a gyalázatos trianoni békediktátumról. Burgenland létrehozása a magyar nemzet arcul csapása, súlyos megalázása volt. Itt a nyugati határszélen ugyanis figyelembe vették az etnikai határokat, e területen túlnyomó részt német ajkúak éltek, ilyen szempontból jogos volt az odacsatolás. Ugyanakkor körbe a csonka ország többi határszakasza mentén több mint másfél millió magyart egy tömbben idegen fennhatóság alá kényszerítettek. Mi okozta ezt a részre hájlást, felfoghatatlan, hiszen a háború kitörésének fő felelőse Bécs volt, nem Budapest.

Hogyan is állunk akkor most a **Kárpát-medencében** az anyanyelv használatával? Kritikusan. Az elcsatolt területeken a magyarság bizonytalanságban van, a törvényben foglalt gyenge jogaival sem élhet a gyakorlatban, mert megfélemlítik, nagy részük csalódott, magába zárkózva él. Politikusaik teljesítménye hullámzó, a külső támogatás inkább elvi, mint gyakorlati. (Eltekintve a pénzügyi juttatásoktól.) A civil társadalom kisebb-nagyobb

csoportjai harcolnak, de nem állnak nyerésre. Az anyanyelv egyre kevésbé tudja betölteni nemzetmegtartó szerepét. Mi akkor a teendő?

Először is készítsünk egy kis **helyzetfelmérést**. A magyarok részaránya az elcsatolt területen a helyi lakossághoz viszonyítva: Felvidéken 30%-ról 10%-ra, Kárpátalján 31%-ról 12%-ra, Erdélyben 32%-ról 20%-ra, Délvidéken 28%-ról 14%-ra csökkent. Mindez látszólag betudható a kényszerű elvándorlásnak, erőszakos asszimilációnak, kitelepítéseknek, tömeggyilkosságoknak, amelyek 1920 és 1990 között történtek. Azt hittük, a rendszerváltozások után, az euro-atlanti integráció kiteljesedését követően, mindez megszűnik. Nem így történt. **1991 és 2011 között mintegy 600 ezerrel csökkent az elcsatolt területeken élő magyarok száma.** A harmadik évezred sem hozott változást, a magyarok lélekszáma a szomszédos országokban folyamatosan csökken. (Sajnos igaz ez a mai Magyarország területén is, de sokkal kisebb mértékben.)

A fenti állítás, miszerint a rendszerváltozások és az integráció nem hozott megoldást, másik igazolásul a szomszédos országok elmúlt negyedszázadban folytatott kisebbségpolitikájának elemzése szolgál. Általánosságban megállapítható, a politikai életben a többségi nemzeteknek csak addig van szükségük a magyarokra, amíg a belpolitikában olcsó ígéretésekkel koalíciós partnernek megnyerik, vagy külpolitikai megfontolásokból jó bizonyítványt akarnak felmutatni a nemzetközi közösség felé. Amint nincs rájuk szükség, ejtik őket, és az ígéreteket azonnal visszavonják, sokszor még az elért kis eredményeket is felszámolják. A kis lépések politikája tehát nem hozott semmi érdemleges eredményt, a külhoni magyarság „porlik, mint a szikla”. Látni kell: valamennyi elcsatolt területen a többségi nemzet politikusainak az a többnyire titkolt, de eltökélt célkitűzése, hogy az őshonos magyarságot asszimilálják, ha ez nem sikerül, elüldözzék szülőföldjükről. Szembe kell nézni ezzel a ténnyel, „mert növeli, ki elfödi a bajt” (Illyés Gyula).

Mi lenne a megmaradás feltétele?

Az anyanyelv korlátlan használata az élet minden területén a születéstől a halálig, a nemzeti kultúra ápolásának és gyakorlásának joga külső feltételek nélkül, egyenrangú állampolgárság az adott országban, pénzügyi és gazdasági függetlenség. Európai uniós szóhasználat: a szubszidiaritás elvének biztosítása. Miután Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában és Szerbiában nem ismerik el az ott élő magyar nemzeti közösségeket államalkotó tényezőnek, tehát nem egyenrangú állampolgárok, ezért csak a tényleges és teljes körű autonómia biztosíthatja szülőföldön boldogulásukat és fennmaradásukat. Tényleges, tehát nem olyan, mint Petru Groza korában a Magyar Autonóm Tartomány Erdélyben. Teljes körű, vagyis személyi elvű, kulturális és területi autonómia valamelyik formája, vagy ezek kombinációja. Csak ez által biztosítható ugyanis az önrendelkezés a szórványban és a tömbben élőknek egyaránt.

Milyen feltételek teljesülése esetén jöhet létre az autonómia?

Egy számszerű kisebbségben élő őshonos nemzeti közösség autonómiájának megvalósításához három feltételnek kell teljesülnie:

- az adott közösség elszánt akarata, hajlandósága az áldozatvállalásra,
- megfelelő jogi alap és/vagy meglévő nemzetközi gyakorlat,
- többségi nemzet egyetértése és/vagy külső erő kényszerítő nyomása.

Nézzük az első feltételt: van-e akarat és készség az áldozatvállalásra? Sajnos ezen a téren nem állunk jól. Az elmúlt közel egy évszázad borzalmait, csalódásait, kilátástalanságait félelmet ültetett el az elszakított nemzetrészekbe. Ez leginkább a Benes-dekrétumok által sújtott, kollektív bűnösséggel vádolt felvidéki magyaroknál tapasztalható. A probléma azonban többé-kevésbé fennáll valamennyi szomszédos országban élő magyar nemzeti közösség esetében. Ennek következménye, hogy inkább vállalják az elvándorlást a mai Magyarországra, vagy ami még ennél is szomorúbb, harmadik országokba is. Számosan a kikényszerített asszimilációt választják. Sokan úgy gondolják, egy életük van, nem vállalják a bizonytalan kimenetelűnek gondolt harcot. Ezt a mentalitást a rendszerváltozásban és az euro-atlanti integrációban való ez irányú csalódások táplálják. Ezen kellene túllépni, rámutatva a valós realitásokra, melyeket a másik két feltétel teljesülése nyújt. E téren a székelyek elmúlt három esztendőben tapasztalható autonómia törekvései hozhatnak áttörést. A Délvidéken is elindult valami, a kulturális autonómia csírái megjelentek. Látni kell azonban, hogy folytatás ott (is) csak akkor lesz, ha szerb barátainkat jó szándékú külső erő erre rákényszeríti.

Van-e jogi alapja a magyaroknak az autonómiához? Ez a második kérdés, a következő feltétel. Az őshonos magyar nemzeti közösségeknek alanyi jogon jár az önrendelkezés az utódállamokban. Születésük helye adja meg ezt a jogot: ott születtek, ahol őseik éltek és alkottak évszázadokon át. Falvakat, városokat építettek, gazdag kultúrát teremtettek, és vérükkel védték azt a földet, ahol utódaik ma élnek. Joguk van tehát nemzeti identitásuk megtartásával szülőföldjükön teljes életet élni. Ezt a jogot számos európai irányelv, az Európa Tanács ajánlásai (többek között az 1201/1993-as, az 1832/2011-es, valamint az 1985/2014-es) és Európa számos országában kialakult gyakorlat támasztja alá. Dél-Tiroltól kezdve Katalónián át a belgiumi németekig lehetne sorolni a számos példát az Európai Unión belül. (Az EU-n kívül is létezik ilyen gyakorlat!) Ezek a területeken számos esetben történelmi gyökerekkel rendelkezik a létező autonómia, de sok esetben 20. századi, áldozatokat követelő küzdelem során sikerült kivívni az önrendelkezési jogot. (Lásd első feltétel!) Fentieken túlmenően az Európai Unió Alapjogi Chartájából is levezethető az autonómia iránti jog. Bár ez a dokumentum csak az egyéni jogok biztosításával foglalkozik, de létezik olyan jogértelmezés, miszerint ha az egyénnek joga van például anyanyelvén beszélni és nemzeti kultúráját gyakorolni, akkor ezt társaságban művelve, már kollektív jogról beszélhetünk. Mindezekből látható, hogy a három feltétel közül a jogi feltétel egyértelműen adott a magyarság számára.

Mindezek után nézzük meg, van-e fogadókészség a számszerű többségben lévő nemzetek részéről az autonómiára? Sajnos egyértelműen megállapítható, hogy jelenleg nincs. A kérdést vizsgálva tisztában kell lennünk azzal a már korábban megállapított ténnyel, hogy szomszédaink többségének (talán valamennyiének) eltökélt szándéka hosszú távon az adott

országban élő őshonos magyarság asszimilálása, vagy a szülőföld elhagyásának kikényszerítése. Erről a szándékról azonban előbb-utóbb biztosan lemondanak, ha belső és külső körülmények erre készítetik, kényszerítik őket, és országuk területi épségét ezzel párhuzamosan (vagy éppen ez által!) biztosítva látják. Elszánt összmagyar fellépés és megfelelő nemzetközi nyomás tárgyalóasztalhoz kényszerítheti a szomszédos országok politikai vezetőit. Minden felelősen gondolkodó európai politikusnak tisztában kell lennie azzal, hogy földrésznkön csak akkor lesz társadalmi béke, politikai stabilitás és gazdasági prosperitás, ha az őshonos nemzeti közösségek (is) teljes körű és tényleges önrendelkezési jogot kapnak. Különösen igaz ez a Kárpát-medencében. Nyugodtan kimondhatjuk: Európában létezik egy megoldatlan magyar ügy. A huszadik századi történelmi igazságtalanságokat (békediktátumokat) számos nemzetnek sikerült már helyre tenni, a magyaroknál ennek még a nyomát sem látni. Hozzánk hasonló helyzetben csak a szerbek és az oroszok vannak. Nekik új ez a helyzet, mi már csaknem egy évszázada szenvedünk tőle. A második világháború az első utáni igazságtalan békeszerződések következménye volt. A győztesek nem tanultak korábbi hibáikból, megismételték az igazságtalanságokat, sőt sok helyen még tetézték is azt. A kétpólusú világrend kialakulása megakadályozta a megalázó sorsba taszított nemzetek érdekeinek érvényesítését. A negyedszázada elindult rendszerváltozások azonban kiszabadították a szellemet a palackból. Több mint két évtizedes vergődés után most történelmi esély adódna az öreg kontinens sorsának jobbra fordítására, nem csak az integráció elmélyítésével és bővítésével, hanem a benne élő népek, nemzetek saját akaratuk szerinti boldogulásának biztosításával. Szabad népek szabad akaratukból békét, stabilitást és gyarapodást biztosíthatnak Európában. Ha egy részüktől megtagadjuk az önrendelkezést, mindennek az ellenkezője történhet. Ezt kell felismerni a „nemzetközi közösségnek”, a többi már magától adódik. Első lépésként az Európai Uniónak belső jogrendjébe kellene emelnie az Európa Tanács vonatkozó ajánlásait. Mindezek akkor is igazak, ha ma Európának elsősorban a migrációs válságot kell(ene) leküzdenie. Sőt, lehet, hogy ennek fényében még inkább!

Mindezek tudatában, hogyan fogalmazható meg a magyarság tennivalója?

Fenti folyamatot remélve és azt ösztönözve, de ettől függetlenül is, a magyar kormánynak és valamennyi magyarországi felelős politikai erőnek élnie kell a külső ráhatás, a jó értelemben vett politikai nyomás eszközével mindazon szomszédunk vonatkozásában, ahol erre szükség van. Jelenleg, különböző mértékben, négy relációban látható ilyen szükségesség. A 2010-es nemzetpolitikai fordulat után, az elmúlt öt évben nem volt túl kegyes hozzánk a sors, ami a nemzetközi kapcsolatokat illeti. A jelenlegi kormányzási ciklusban mindent meg kell tenni nemzeti érdekérvényesítő képességünk növelésére a nemzetközi politikában. Ennek egyik eszköze az ország tekintélyének visszaszerzése, gazdasági megerősödése, társadalmi kohéziója. Ez részben folyamatban van. A másik az okos diplomácia. Fontos alapelv ugyanakkor, hogy az elszakított nemzetrészek ügye nem külpolitikai kérdés, hanem egy speciális belügy, melynek külpolitikai vonatkozásai is vannak. Az elszakított nemzetrészeknek meg eltökélten harcolniuk kell igazukért. Nem külön-külön,

hanem együtt, áldozatokat is vállalva, összefogva az egész Kárpát-medencében. Szabó Dezső igazsága ma is érvényes: minden magyar felelős minden magyarért!

A Kisebbségi Jogvédő Intézet küldetése

Fentiek alapján látható, hogy a nemzetmentés 24. órájában vagyunk. Tűzoltó munkára van szükség mindaddig, amíg a tényleges és teljes körű autonómia megvalósul minden elcsatolt területen. Ennek a munkának két fő pillére van: a jogbiztonság és a gazdasági prosperitás garantálása. Egyszerű szavakra lefordítva: a magyar ember szülőföldjén emelt fővel járhatson, ne érhesse jogsérelem nemzeti hovatartozása miatt, és biztosítva legyen a kor színvonalának megfelelő megélhetése. Ez utóbbit magyarországi vállalatok határon túli befektetéseivel, a magyar-magyar gazdasági kapcsolatok elmélyítésével és a határokon átnyúló régiók európai uniós pénzekkel történő fejlesztésével lehet elősegíteni. Az előbbihez, a jogbiztonság megteremtéséhez kíván hozzájárulni a három éve létrehozott Kisebbségi Jogvédő Intézet. Az alapítványi háttérrel, budapesti székhellyel működő szervezet két fő területen fejt ki tevékenységét: továbbképzést biztosít határon túli fiatal magyar jogászoknak, joghallgatóknak, ügyvédeknek a kisebbségvédelem témakörében európai kitekintéssel és a szülőföldi sajátosságokkal, valamint anyagi támogatást nyújt a külföldi ügyvédeknek peres eljárások, bírósági ügyek viteléhez. Az Intézet kizárólag olyan konkrét esetekhez ad pénzügyi eszközöket, amelyeknél magyarsága miatt ért jogsérelem egyes személyeket, csoportokat, intézményeket. A továbbképzés nyári egyetemeken és konferenciákon történik, évente három-négy alkalommal. A pénzügyi támogatásnak két alapvető formája van: állandó ingyenes jogsegély-szolgálat biztosítása és konkrét peres ügyek finanszírozása. A Kisebbségi Jogvédő Intézet tevékenysége nyomán 20-25 ingyenes jogsegély-szolgálati iroda működik állandóan az elcsatolt területeken, és hozzávetőleg ugyanennyi peres ügyet támogatunk Kárpát-medence szerte. Mindezekről bővebb információ a www.kji.hu honlapon található.

Miközben fenti tevékenységünket nagymértékben szeretnénk bővíteni, Intézetünk tervei között szerepel nemzetközi kapcsolatok kiépítése is. Szándékunkban áll a kapcsolatfelvétel az Európai Unió, az Európa Tanács, az EBESZ és az ENSZ (őshonos) nemzeti kisebbségi ügyekben illetékes intézményeivel. E kapcsolatépítésnek három célcsoportja van:

- az érintett szervezetek időszakonkénti tájékoztatása a magyarokat a szomszédos országokban ért jogsérelemről,
- elősegíteni a magyar kisebbségi szervezetek részvételét tevékenységük szempontjából fontos és meghatározó nemzetközi fórumokon, konferenciákon, rendezvényeken,
- valamint a szóban forgó intézmények jogszabály alkotó és ajánlás tevő döntés-előkészítő munkájában valamilyen szintű magyar részvétel biztosítása.

Kapcsolatot és együttműködést kívánunk létesíteni az európai őshonos nemzeti kisebbségek politikai és társadalmi intézményeivel abból a célból, hogy tapasztalatokat megismerjünk, sikeres gyakorlati módszereiket adott esetben átvegyük, továbbá a kétoldalú kapcsolatokban és a nemzetközi fórumokon együttműködünk.

Végekövetkeztetés

A politikai életben és a civil szférában egyaránt két szinten kell folytatni a harcot a külföldi magyarok szülőföldön boldogulása érdekében. Miközben folyamatosan, összefogva, elszántan, áldozatokat is vállalva küzdünk a tényleges és teljes körű autonómia megvalósításáért, ki kell kényszeríteni a számszerű többségben lévő nemzet politikai és társadalmi vezetőitől az adott országban érvényben lévő törvények betartását, gyakorlati életben történő alkalmazását az anyanyelv használatát, az oktatás és a kultúra területén. Ugyancsak küzdeni kell az adott állam által aláírt vagy elfogadott nemzetközi szerződések és ajánlások kisebbségekre vonatkozó passzusainak érvényesítésére. A Kisebbségi Jogvédő Intézet a civil társadalomban a fenti célokért folyó harc egyik oszlopa kíván lenni.

Miközben folyamatosan, megalkuvás nélkül harcolunk az elcsatolt területeken jelenleg érvényes, bár gyenge, de meglévő anyanyelvi és kulturális jogok érvényesítéséért, tisztelettel és barátsággal üzenjük szomszédainknak, valamint Európa meghatározó politikai erőinek:

A Kárpát-medencében csak akkor lesz társadalmi béke, politikai stabilitás és gazdasági prosperitás, ha az elszakított területeken élő magyar nemzeti közösségek megkapják az őket megillető tényleges és teljes körű autonómiát! E küzdelemhez szükséges címszavak: összefogás és elszánt akarat. Politikai vezérelv: minden magyar felelős minden magyarért. Aktuálpolitikai üzenet Makovecz Imre intelme: „A szavak ideje lejárt, cselekedni kell!”

Megjegyzés: A szerző, Csóti György a Kisebbségi Jogvédő Intézet igazgatója. A kassai Kazinczy-napokon, 2015. november 6-án tartott előadás írott változata.

POMOGÁTS BÉLA

ANYANYELVI KONFERENCIA NAGYVÁRADON

Az Anyanyelvi Konferenciák valamikor a magyar nemzeti kultúra határokon keresztül érvényesülő együttműködésének fórumai voltak: közel félévszázada szolgálják a manapság oly erős retorikai pátosszal hirdetett „nemzetegyesítés” ügyét.

Még 1970-ben gyülekeztek a magyar nyelv ügyének elkötelezett, Magyarországon és a nyugati világban (emigrációban, diaszpórában) élő írók, tudósok, pedagógusok és lelkészek, hogy kialakítsák azt a szellemi stratégiát és intézményi rendszert, amely a nagyvilágban szétszóródásban élő magyarok, különösen az idegen nyelvi környezetben felnövekvő fiatalabb nemzedékek anyanyelvi kultúrájának és így nemzeti identitásának megőrzését teszi lehetővé. Olyan legendás hírű tudósok irányították a mozgalmat, mint Bárczi Géza, Lőrincze Lajos, Szathmári István, Imre Samu, Czine Mihály és olyan nagy tekintélyű személyiségek kezdeményezték, mint Kodály Zoltán, Illyés Gyula vagy ifjabb Bartók Béla.

Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad

Azt hiszem, nem túlzok, ha arról beszélek, hogy az anyanyelvi mozgalom, a négyévente rendezett konferenciák, és igen sok kulturális program, valamint kiadvány révén is eredményesen járult hozzá ahhoz, hogy erősödtek a hazai és a nagyvilágban szétszórtságban élő magyarok kapcsolatai. Ezek a kapcsolatok néhány esztendővel később kiterjedtek a kisebbségi magyar közösségekre is, és hozzájárultak ahhoz, hogy a hazai közvélemény hatékonyabban élhette át a nemzeti összetartozás erkölcsi tekintetben mindenképpen építő jellegűnek bizonyult élményét, és fogékonyabbá vált a nyugati világban természetesnek tekintett demokratikus (pluralista) értékrend iránt is. Vagyis, sok minden, például az irodalmi és tudományos élet és az alternatív politikai mozgalmak mellett mintegy szerepet vállalt a nyolcvanas évek végén bekövetkezett történelmi változások szellemi előkészítésében is.

Az anyanyelvi mozgalom valójában a nyolcvanas és kilencvenes években élte meg a maga „klasszikus” időszakát. Magam az 1981-es pécsi konferencia idején (Lőrincze Lajos hívására) kapcsolódtam be munkájába, és például ezen a konferencián, a pécsi orvosi egyetem aulájában vagy háromszáz (lehet, hogy több) magyarországi, nyugati, vajdasági, felvidéki (az erdélyi magyarok képviselőinek szerepvállalását akkor még nem engedélyezte a bukaresti hatalom) tanár, tudós, író, lelkész gyűlt össze, hogy igen színvonalas eszmecsere keretében vessen számot anyanyelvünk és nemzeti kultúránk megőrzésének lehetőségeivel és feladataival. A mozgalom azután a rendszerváltozás után teljesedett ki igazán, ekkor már a Felvidéken, a Vajdaságban, Kárpátalján, majd több alkalommal Erdélyben is rendezhettünk találkozókat, bőkezű állami támogatás birtokában szervezhettünk tudományos, irodalmi és pedagógiai programokat. Antall József miniszterelnök személyes szolidaritására is számíthattunk, és volt olyan összejövételünk, amelyen megjelent és felszólalt Göncz Árpád, a köztársaság frissen megválasztott elnöke.

Némi nosztalgikus érzéssel tekintek vissza ezekre az esztendőkre, mondjuk két évtizedre, akkor úgy tapasztaltam, hogy az anyanyelvi mozgalom erősen számíthat a hazai államvezetés, a politikai élet, mi több, az új vagyonos osztály támogatására (nem csak erkölcsi értelemben). Később, ahogy rendre létrejöttek a „nemzetstratégiával” foglalkozó, vagy csak ezt meghirdető intézmények, hivatalok, az anyanyelvi mozgalom (amely 1989-ben A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága néven egyesületté alakult) kissé háttérbe kényszerült. Nem csak az állami támogatás fogyatkozott meg, hanem az érdeklődők és a programok száma is: megszűnt az önálló könyvkiadás, évente egyetlen összevont számban jelenik meg korábban négy alkalommal az olvasók elé kerülő Nyelvünk és Kultúránk című folyóiratunk, nem tudunk pedagógus-tanfolyamokat és diáktáborokat rendezni, és nem egyszer a szervezőknek, a résztvevőknek kell előteremteniük a szervezeti élet minimális költségeit. Ahogy az lényegében a most lezajlott nagyváradi Tizenharmadik Anyanyelvi Konferencia alkalmából is történt, ámbár jó érzéssel nyugtázom, hogy ennek megrendezésére kaptunk némi állami támogatást.

Ezeket a sorokat mégsem a nosztalgia és az elégedetlenség szólamával szeretném zárni, hanem a reményével. A nagyváradi konferencia ugyanis igen jól sikerült, és ez nagyrészt

az egyesület két éve megválasztott elnökének: Balázs Géza nyelvészprofesszornak és munkatársainak (például az adminisztrációt „társadalmi munkában” végző kétfős titkárságnak), valamint erdélyi barátainknak volt köszönhető, akik mindent megtettek a találkozói sikere érdekében. Valójában egyetlen nap keretében is igen tartalmas munkát sikerült végezni, tudományos előadásokkal, munkacsoportokkal, hasznos eszmecsereekkel, majd a találkozó második napján egy igen jól sikerült kirándulással. Ennek keretében a nagyszalontai Arany János-émlékmúzeumot, a világosi Bohus-kastélyt látogattuk meg. Ez utóbbiban írták alá 1849. augusztus 13-án a forradalmi magyar hadsereg kapitulációját rögzítő okmányt (az asztal, amelyen Görgey Artúr és Rüdiger orosz tábornok jegyezték a megállapodást, az újonnan helyreállított és múzeumnak berendezett kastélyban ma is megtekinthető). Végül pedig az európai hírű ménesi borgazdaságban kaptunk kitűnő vacsorát.

A konferencián megjelent és felszólalt Tőkés László püspök, az Európai Parlament képviselője, Hoppál Péter kulturális államtitkár és János Szabolcs, a nagyváradai Keresztény Egyetem rektora. A plenáris előadások gazdái Péntek János, Pusztay János és Balázs Géza nyelvészprofesszorok, valamint magam voltunk. Annak örömén túl, hogy a nagyváradai találkozó nem csak azt igazolta, hogy az anyanyelvi mozgalom ma is eleven és munkájára szükség van (ezt különben a kulturális államtitkár is megerősítette), különösen azt találtam öröndetesnek, hogy a nagyjából ötven-hatvan résztvevő (ez persze jóval kisebb létszámot jelent, mint a korábbiak!) között főként fiatal tudósok és tanárok voltak jelen, közülük többen tartottak igen színvonalas előadásokat. A másnapi szabad program pedig azt mutatta, hogy a mozgalom belső szolidaritása, amely a közéleti feladatvállalás igen fontos támaszát jelenti ma is töretlen, mi több, erősödőben van. Megújuló reménységgel hagytam el Nagyváradot.

PÉNTEK JÁNOS

MIT ÉR A NYELV(ÜNK), HA MAGYAR?

A VI. konferencia óta veszek részt a Társaság munkájában – tagként, szövetségesként, tisztségviselőként.

Nem kerülhetem meg, hogy most a XIII. konferencián ne szóljak én is röviden közös vállalásunkról, közös munkánkról. 1990 előtt is tudtunk az Anyanyelvi Konferenciáról, ismert volt számunkra Bárczi Géza, nyelvészek számára különösen, és jól ismertük – ki ne ismerte volna? – Lőrincze Lajost. Azt is tudtuk, hogy ez az intézmény elsősorban nyugatra tekint, ellenőrzötten és irányítottan ugyan, de keresi a kapcsolatot a Nyugaton élő magyar írástudókkal. Mi nem voltunk, nem lehettünk benne a látókörében. Amikor erre lehetőség nyílt, az 1970-től eltelt 45 évnek éppen a félidejében, az 1992-es esztergomi konferencián, a nagy reménykedések, tervezgetések és vállalások idején, bennünket is „felvállalt” az Anyanyelvi Konferencia. Erre rá is kérdeztem akkor, tudják-e a „felvállalók”, mit jelenthettünk mi, nyűgös, türelmetlen, követelőző „kisebbségek”.

Péntek Jánost kérdezi Cservenka Judit, a Magyar Rádió munkatársa

„Együtt lehattunk!”

Együtt lehattunk, ez volt a nyugatiak, a keletiek, az anyaországiak nagy közös élménye. Számomra különösen, életkérdés volt ugyanis, hogy szakmai és szellemi kapcsolatokat találjak a tanszék-építéshez, valamint az erdélyi anyanyelvi mozgalom elindításához. Hiteles és eltökélt volt az Anyanyelvi Konferencia vállalása, elnökként Pomogáts Béla volt rá a garancia, akit már akkor is erdélyinek tekinthettünk. Talán a nagy közös élmények voltak a legfontosabbak: mindenekelőtt az emberi élmények, a személyes kapcsolatok, a barátságok (hogy csak két, ma már fájó nevet említsek, a Görömbei Andrásét és a Nagy Károlyét), aztán a helyi és tájélményeink a Kárpát-medencében: Kassán, Komáromban, Szabadkán, Budapesten, Kolozsváron, Marosvásárhelyen, közös évfordulóink és ünnepeink, kiadványaink, a budapesti székház és ügyeink mindenkori, hűséges intézői.

„Közértelmességet!”

1996. aug. 12–15, Eger. Magam is előadást tartottam, a jövő esélyeit latolgattam. Megdöbbenést keltett például az, amikor elmondtam, hogy a négy évvel korábbi népszámlálás adatai szerint felsőfokú végzettség tekintetében a magyar 9. a romániai nemzetiségek sorában. A szándékom nem a megdöbbenés volt, még kevésbé a demoralizálás, hanem, hogy az értelmes közös cselekvés sürgető tennivalóit jelezzem. Mindenekelőtt a közértelmet és a közértelmességet (Wesselényi szavai). Erre sajnos nem sok példa volt az elmúlt két évtizedben. Fontos dolgok történtek ugyan éppen a magyar nyelvű felsőoktatásban, de nem mindig az értelmes közös cselekvés jegyében. (A helyezésünk sem változott: a tíz évvel későbbi számbavétel szerint a korábbi 3,6%-ról 4,9%-ra emelkedett ugyan a diplomások magyarságon belüli aránya, de még mindig messze az országos átlag alatt, és még mindig a 10. helyen állunk.)

Határtalanság, határtalanítás

2000-ben a VIII. konferencián, Marosvásárhelyen Sütő András az erdélyi nyelvi tájkon vezetett végig bennünket, drámaian ecsetelve a szórványok, köztük saját szülőföldje, szülőfaluja nyelvi apadását, pusztulását. A Nyelvünk és Kultúránknak a konferencia előtt megjelent, részben azt előkészítő számában már három évtizedre tekinthettek vissza társaságunk vezetői, miközben mindnyájunkat a jövő nyugtalanított: saját jövőnk, a nyelv jövője, a század- és ezredforduló. És ami már közelinek látszott: Magyarország uniós csatlakozása, Romániáé még nagyon távolinak, az uniós és a schengeni határ, amely újra elszigetelheti majd egymástól a Kárpát-medencei magyarokat. Benne volt már ezekben a szövegekben a kettős állampolgárságtól való félelem, az utóbb alaptalannak bizonyult sokféle aggodalom. Majd következett 2004. dec. 5-e traumája. Folyóiratunknak ugyanebben a 2000 elején megjelent számában magam *A felelősség és a gond közös* címmel írtam arról, hogy nyelvi ügyekben és a nyelvhasználatban a határoktól függetlenül kell gondolkodnunk és cselekednünk.

Sem az uniós tagság, sem a schengeni határ nem választott el bennünket, a kettős állampolgárságnak sem következtek be az akkor vizionált következményei. Az itthon helyüket nem találó magyar fiatalok is egyre inkább Magyarországnál is nyugatabbra keresték és keresik boldogulásukat. Gyarapodni sajnos nem gyarapodtunk sem itt, sem ott. Valóságos határ már szinte nincs is, ezért is van az, hogy másfajta határ válik egyre inkább érzékelhetővé, amit előrevetített a 2004-es népszavazás. Az, ami változatlan maradt a mentalitás-ban, a közgondolkodásban. Egyre inkább érezzük ennek a határtalanságnak, határtalanításnak a határait, a gyanakvást, a megosztást a felelősség és a gond közös vállalásában. És azt is, hogy a Bukarestre való folyamatos hivatkozással és a kizárólag Budapestre való támaszkodással mi itt Erdélyben önmagunkat gyengítjük.

Ami a magyar nyelv 20. századi sorsát illeti: osztozott – és ez nem is lehetett másképpen – beszélőinek sorsában. Nem volt nehéz megállapítani és kimondani, hogy 1920-szal nyelvünk helyzetében és mozgásában is törés következett be, a peremrégiókban az alárendeltség és a gyorsuló térvesztés korszaka, de már feltételezni lehetett, hogy ez a korszak 1990-nel lezárult. A 20. század utolsó évtizedével a szabadság és a határtalanság lehetősége köszöntött ránk a felelősség kötelezettségével. Ez utóbbiról ma is szívesen elfeledkezünk.

Most van 25 és 15 éves évfordulója 1990-nek, illetve 2000-nek. Történelmi az egyik, szimbolikus a másik. Már a 90-es évek végén betört az életünkbe, nyelvünk életébe is a kommunikációs technika: a nyelv elektronikus, digitális dimenziója, új halmazállapota. A szabadság és a határtalanság technikai kerete. Több szabadságot hozott, mint a politika. Az új nemzedék már ebbe született bele, és fejére nőtt az előző nemzedéknek, a mi nemzedékünknek. Másképpen írunk, másképpen beszélünk. Beszéd és írás keveredik az új dimenzióban, és ez lazította, folyamatosan lazítja a nyelv korábbi, néha túlságosan merev szabályozottságát, a más tekintetben is viszonylagosnak tekinthető nyelvi normákat. Érezzük a veszélyeit is: a nyelvi globalizációval vele járó leépülést, a nyilvánvaló manipulációt és manipuláltságot, az etikai normák („a nyelvi viselkedés”) eltűnését, a névtelenségbe burkolózó durvaságot, néha aljasságot. Érezzük, néha elszenvedjük a nyelvi agressziót.

Mindenképpen kedvező viszont az, hogy a nyelv mozgásában a korábbi távolodást a közeledés, a kölcsönös elfogadottság váltotta föl. Az ezredfordulás esélyeket latolgatva akkor is úgy láttam: „a közelítés stratégiáját kell követnünk, kölcsönösen közelíteni kell egymáshoz a regionális változatokat. A közelítésre, az összekapcsoló nyelvváltozat szerepére továbbra is a nyelv főváltozata alkalmas, a közmagyar, ha a kodifikációt a külső régiókra is kiterjesztjük, és rugalmassá tesszük, ha mindenütt betöltheti funkcióját az oktatásban, a tömegkommunikációban, a közéletben, és ha megszűnik az egyes régiók elszigeteltsége.” (*Ezredfordulás esélyek és veszélyek anyanyelvünk használatában*. Nyelvünk és Kultúránk 2000/110: 108). Ennek szellemében alakult ki, a Termini Kutatóhálózat közös szakmai vállalásaként a nyelvi tervezés közös programja, a határtalanítás.

Mit ér a nyelv(ünk)?

Előadásom tulajdonképpeni témájára rátérve: Mit ér a nyelv(ünk), ha magyar, más nyelvekhez és a szomszéd nyelvekhez viszonyítva?

A nyelvek virtuálisan egyenlő értékűek, helyzetüket és „erejüket” tekintve viszont végtelenen egyenlőtlenek, a skála a globalizációval világnyelvvé váló angoltól, a gazdasági expanzióval terjedő, terjesztett nagy nyelvektől a fokozatosan teret veszítő, a veszélyeztetett vagy éppen kihalt nyelvekig terjed. A különböző értéksorrendek kritériumai jól ismertek: az anyanyelvi és a nem anyanyelvi beszélők száma, az írásbeliség és a sztenderd változat megléte vagy hiánya, az államiság, a földrajzi elterjedtség, napjainkban egyre fontosabbá válik az adott nyelv digitális halmazállapota, a kibertérben való jelenléte, nyelvtechnológiai fejlettsége. A magyar mindezekben a hierarchiákban a listák felső részében helyezkedik el. De miközben diaszpóra nyelvként egyre inkább szétszóródik a világban, eredeti szálláshelyén, a Kárpát-medencében teret veszítő, regresszív nyelv, a peremrégió helyi közösségeiben pedig közvetlenül veszélyeztetett.

Kárpát-medencei környezetében a szomszédos nyelvek fő paramétereikben nem különbek a magyarnál. Expanziójukat elsősorban a jogi státusbeli fölényükkel és a folyamatosan táplált magyar (és magyar nyelv-) ellenes sztereotípiákkal, érzékenységnak nevezett indulatokkal biztosítják. A szinte hetenként, némi provokatív szándékkal közölt közvélemény-kutatásokból újra és újra megbizonyosodhatunk, hogy a magyarok (és nyelvük) a legkevésbé elfogadott a románok körében. Magyar szavak, utcanévek, településnevek, közösségi szimbólumok kerülnek újabb és újabb támadások, provokációk célpontjaivá. Azaz maguk a beszélők, a közösségek. Véleményem szerint a napi politika helyi érdekein túlmenően ez három tényezőre vezethető vissza. Az egyik, hogy tovább él – a média nyilvánosságában és az oktatásban is tovább éltetik – a magyar mint történelmi ellenség képe. A másik, hogy a magyar nyelv és kultúra nem ismert a többségiek körében, már eleve elfordulnak tőle, de mi magunk is keveset teszünk, hogy ismertté tegyük. Ilyen szándékunk volt a 2013-ban a magyar kultúra legfontosabb elemeit bemutató, román nyelven kiadott magyar–román kulturális szótárral. A Szent László szobra ellen ágáló jelenlegi nagyváradi polgármester bizonyára nem tud róla, hogy az ortodox egyház szentjének, „Sfânta Irina/Paraschiva a Constantinopolului”-nak, akit mi Szent Piroskaként ismerünk (és a katolikus egyház is szentként tiszteli), Szent László volt az édesapja. (És ha tudná, ha kezébe került volna szerény szótárunk, amelyben címszóként szerepel Szent Pirokska, vajon más volna a véleménye? Bizonyára nem.) Mint ahogy mi sem szoktuk emlegetni, pedig konferenciánk mostani színhelyén különös aktualitása van, hogy az etimológiailag összefüggő **város** szó és **Nagyvárad** neve a románban a magyar nyelvből átvett hungarizmusok: **oraș**, **Oradea**. (Szép bizonyítékaként annak, hogy a régi magyarban volt bilabiális **w**, amely ezekben a román átvételekben vokalizálódott.). A harmadik oka annak, hogy a magyar – némi eufemizmussal – a legkevésbé elfogadott nemzetiség az országban, az az egyébként öröndetes tény, hogy még mindig sokan vagyunk (erről mi szoktunk gyakran elfeledkezni). Mindenképpen fölötte annak a kritikus aránynak, amely alatt a kisebbség – a biológiából vett analógiával élve – már nem közpéldányokból álló sokféleség, hanem mutogatni való, díszpéldányokból álló változatosság. Ez utóbbira csak két példa: a 20. század elején, amikor még több mint 2 millió zsidó élt az akkori Romániában, őket tekintették a fő ellenségnek, a

legutóbbi népszámlálás szerint mai számuk valamivel hármezer fölötti; a németek száma jó negyven év alatt a korábbi tizedrészére, harmincvahány ezerre apadt. Ez volt az ára annak, hogy most német származású elnöke lehet az országnak. Erre némi cinizmussal azt is mondhatnánk: örüljünk, hogy nem nagyon szeretnek bennünket. Egyébként is a szeretetnél fontosabb lenne egymás (és a történelem) tudomásul vétele, elfogadása és tisztelete.

Péntek János a 13. anyanyelvi konferencián

Sokan vagyunk, de aggasztóan apadunk

Még sokan vagyunk Erdélyben magyarok, de aggasztóan apadunk. Ha az 1990 utáni három népszámlálás adatait nézzük: évente 20 ezerrel, 25 év alatt közel félmillióval. Ijesztően nagy szám, mégis – vagy éppen azért, mert az apadásban a nyelvcseré, a nyelvi asszimiláció is szerepet játszik – a mi számunkra az válik a legfőbb gondná és feladattá, hogyan segíthetjük a nyelv megtartását. Ennek első feltétele az, hogy a beszélők meg akarjanak maradni anyanyelvükben, és ezt a nyelvi létet erősítsék gyermekeikben is. Előadásom témájánál maradva, az ehhez kapcsolódó kérdés: **mit ér a nyelvünk az anyanyelvű beszélők, a magyar nyelvi közösségek számára?** Mi alakítja az attitűdöt, a közösség és a nyelv viszonyát, a beszélő, a közösség viszonyulását saját nyelvéhez, nyelvi vitalitását, hűségét a nyelvhez.

(1) Tagadhatatlan a nyelv alapvető kapcsolati, közlési értéke, a kétnyelvűség, a többnyelvűség közhelyszerűen megfogalmazott értéke: milyen előnye, haszna van a beszélő-

nek saját nyelve birtoklásából, hogyan viszonyul ehhez egy másik nyelv ismerete, maga a két- vagy többnyelvűség? A szülők gyakran hivatkoznak erre, amikor tannyelvet, iskolát választanak. Magam erről 2011-ben nyílt levelet írtam a szülőknek, kézenfekvő érveket és ellenérveket sorolva föl dilemmáikra.

Az ökonomista, merkantilista szemlélet a nyelv esetében is a várható gazdasági értéket tekinti fontosnak. Tizenöt évvel ezelőtt egy kecskeméti konferencián, a résztvevők közül valaki azt mondta, belátható időn belül a nyelv értékét kizárólag a pénzben kifejezhető értéke határozza meg. Már-már attól kellett tartanunk, tőzsdei áruként is megjelenik a nyelv. Csalódtunk volna, ha ez történik, de némileg abban is csalódnunk kellett, ami eddig bekövetkezett. Azt hittük, hogy a vállalkozásokkal, a külföldi befektetőkkel kizárólag a gazdasági érdek lesz a meghatározó, hogy a magyar nyelvnek, a magyar–román kétnyelvűségnek is megnő az értéke, és hogy legalább a vállalkozási szférában eltűnik minden hátrányos megkülönböztetés. Sem az általános tapasztalat, sem az erre irányuló kutatás nem igazolja, hogy mindig ez történne. Sorbán Angella nemrég publikált doktori értekezésében kérdésként fogalmazza meg a helyzetre jellemző paradoxont: „ha a kétnyelvűség a kulturális tőke egyik formája, ráadásul munkapiaci előny is, a többségi társadalom pedig jobbra egynyelvű, miért van [mégis] strukturálisan hátrányosabb helyzetben a kétnyelvű kisebbség, mint az egynyelvű többség?” (*Kisebbség és kétnyelvűség. A kétnyelvűség szociológiai aspektusai az oktatásban és a munkaerőpiacon*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgy, 2014. 30) Azt pedig a szülői tájékozatlanságon és elfogultságon kívül semmi nem igazolja, hogy az államnyelven való tanulás garancia lenne a fiatal fényes jövőjére. Önmagában a magyar sem garancia, de többet jelent esélyben, biztonságban, szellemi gazdagságban.

Ismert Kosztolányinak az az – egyébként nyelvelméleti szempontból is pontos, más vonatkozásban is érvényes – megállapítása, hogy „...a szavak értékét nem lehet mérleggel és rőffel mérni. A szó értéke mindenekelőtt a helyzetétől függ...” A nyelv értékét sem lehet kizárólag pénzben, személyes érdekekben latolgatni és mérni. Ez az érték is viszonylagos: beszélő és nyelv, közösség és nyelv belső, lelki és szellemi kapcsolatától függ. A nyelvmegtartásra pedig különösen érvényes Csoóri Sándor axiómája: „magyar az, aki az érdekei ellen is magyar akar maradni!”. De hivatkozhatunk Gábor Dénesre, a világhírű tudósra is, akit Kóréh Ferenc idéz egy new-york-i beszélgetés kontextusában: „Az anyanyelv nem kabát, amit levett az ember, – mondja egyszerűen és meggyőződéssel.” (*Kóréh Ferenc beszél New Yorkból*, Veszprém, 2001. 68).

Az anyanyelv értéke

A nyelvnek, különösen az anyanyelvnek a kapcsolati, kommunikációs érteken kívül olyan értékei is vannak, mint (2) a **noétikai értéke**: a megismerésben, a megismerés közvetlenségében, az ismeretek rögzítésében és felhalmozásában játszott szerepe, az, hogy intellektuális érzékszerve az embernek. Aztán (3) az **etikai, nevelő értéke**: általános emberi értékek, felelősség és elkötelezettség közvetítése saját nyelvi közösség iránt, (4) a századok

alatt megteremtett, nemzedékek által gazdagított és átörökölt **szellemi, kulturális értéke**, (5) a **tudományos értéke**, a (6) szimbolikus értéke az identitásban:

Szerencsés esetben, megfelelő (családi és iskolai) anyanyelvi neveléssel mindezek az értékek kiegyensúlyozottan, egymással összhangban alakulnak ki. Minden erre irányuló vizsgálat és a mindennapi tapasztalat szerint saját erdélyi környezetünkben és a hasonló helyzetben lévő többi régióban is a magyar nyelv szimbolikus értéke nő meg, az identitásban játszott szerepe miatt felmagasztosul, szentséggé válik. Miközben a nyelv választás napi gyakorlatában gyakran a nem megalapozott pragmatikus szemlélet érvényesül az államnyelv javára.

Mi az anyanyelv?

Annyira nyilvánvalónak tűnik, hogy nem gondolkozunk, nem is kell gondolkoznunk rajta. Érzelmi tartalma miatt a társadalomnyelvészet sem szívesen hivatkozik rá, nem is képes az egyértelmű meghatározására, de hivatkozik több lehetséges kritériumára: elsőként megtanult nyelv, legjobban ismert nyelv, leggyakrabban használt nyelv stb. Egyvalami általában kimarad ezekből a definíciós megközelítésekből: az, ami valószínűleg a legfontosabb, hogy az ismert nyelvi értékek mellett és fölött is az anyanyelvnek van egy nehezen meghatározható többletértéke. A lelki kapcsolat, az anyanyelv különleges varázsa, misztériuma. Aki ezt nem érzi, annak nincs anyanyelve. Lehet, hogy ez sérti a szakmaiságot, de teljesen „varázstalanítva” nem lehet vizsgálni és oktatni sem az anyanyelvet. Az a varázs, az a misztérium, amelyre hivatkozom, nem azonos a mítosszal, még kevésbé a misztifikálással, amely ellen magam is hadakozni szoktam.

Az anyanyelv színes belső tagolódásában a beszélő számára két változatnak van különleges jelentősége: a vernakulárisnak, amelyet magyarul elsődleges vagy anyanyelvváltozatnak nevezünk, és a szintén több néven ismert főváltozatnak (az én szóhasználatomban a közmagyarnak).

A vernakuláris a kisgyermekkorban elsajátított elsődleges nyelvváltozat a világba való belenevelődést is jelenti, független a főváltozattól, a használatát csak a legszűkebb családi környezet beszéd szokásai szabályozzák. Az önmagunkkal folytatott belső beszédnek is ez a közvetlen formája, ezért is van, hogy ez a változat a kifejezés legközvetlenebb módja, ebben a beszélőnek nem kell keresnie a szavakat, kifejezéseket. Ez teszi nyilvánvalóvá a beszélő helyét a világban, azt, hogy ki ő, hová tartozik: az azonosságtudat fontos építője, érzékeltetője. A magyar gyermekek többsége számára ez a változat hagyományos értelemben vett nyelvjárás, a külső régiókban a nyelvi érintkezéssel, kétnyelvűséggel színezett helyi nyelvjárás.

A főváltozat a közös kincs, a közös változat, a teljes közösség összefogója mindennapi kapcsolataiban, műveltségében, történelmi tudatában. Elsősorban ehhez kapcsolódik az írásbeliségünk, és ezt közvetíti az iskolai anyanyelvi nevelés is. De sohasem a vernakuláris ellenében. Kellő nyelvi műveltséggel és tudatossággal a beszélő akadálytalanul mozoghat a helyi, lokális otthonosságban és a közös otthonosságban, átléphet egyikből a másikba, ezt

nevezik a nyelvészetben spontán kódváltásnak. A főváltozat lehet a biztosítéka annak is, hogy az anyanyelv a kétnyelvűségben is elsődleges maradjon, hogy a hozzáadott kétnyelvűségben minden további nyelv kiegészítője, és ne helyettesítője legyen az anyanyelvnek. Ez a stabilitás, a nyelvmegtartás alapja a kétnyelvűségben.

Nem elemzem nyelvünk egyéb belső változatait és regisztereit. Csupán a szaknyelvi regiszterekre szeretnék utalni. Azért is, mert a tannyelv-választásban is gyakran és joggal szokás hivatkozni arra, hogy a szakmai érvényesüléshez fontos a szaknyelv ismerete: román környezetben a románé, angol környezetben az angolé, német környezetben a németé. Ez mind igaz. Mint ahogy az is tény, hogy Kárpát-medencei vizsgálataink szerint az anyanyelvbeli nyelvi hiány, leépültség is elsősorban a szaknyelvekben tapasztalható: az autószereléstől az akadémiai szereplésekig. Mindez közvetlen összefüggésben áll az oktatás nyelvével és a munkahelyi környezet nyelvével.

Itt, Váradon...

Itt, Nagyváradon végül nem kerülhetem el a személyességet. Saját nyelvi otthonosságom ugyanis két helyhez, két meghatározó környezethez kapcsolódik: Körösfőhöz és Váradhoz. Az egyik az elsődlegest, a meghatározót jelenti, a másik a közöset, a továbblépés valamikori lehetőségét. Azt is mondhatom, hogy – életem gyermekkori történései miatt – itt tanultam meg harmadszor magyarul. Gimnáziumi éveim alatt itt laktam, Váradnak ebben a részében, közel a Köröshöz: a Körös utca (már akkor: Tudor Vladimirescu), az iskola túl a Körösön, az Úri utcában volt (ma: Ciorogariu), itt az Aradi úton a templom (ma: Primăriei utca). A szomszéd utcában lakott az osztályfőnökünk, Schvartz Lajos, az ország legjobb középiskolai fizikatanára, a mai tanulmányi versenyek névadója. És a magyartanáraink: Kún József, tőle tudtam meg VIII.-ban, hogy ige nemcsak a templomban van, hanem a nyelvtanban is, András Ágoston, a legendás Öcsi bácsi (ők ketten aztán több osztály- és iskolatársunkkal börtönbe kerültek 56 miatt), Tóth István, a klasszikus műveltségű, halk szavú költő, később főiskolai tanár, Keszthelyi Mária, aki tudta, mit jelent az élmény az irodalmi szövegben. A legendás iskola, a hajdnai premontrei, ahol Juhász Gyula is tanított, Bartók is tanult, aztán egyre inkább a helyébe lépő Eminescu Líceum magyar részlegévé vált. Ez az a helyszín, ahol újra felidézhetem, átélhetem valamikori, meghatározó épülesemet a magyar nyelvben és a magyar kultúrában.

*Péntek János a 13. anyanyelvi konferencia (Nagyvárad, 2015. május 15.)
egyik plenáris előadója volt.
(A szerk.)*

POMOGÁTS BÉLA

KÖZEL FÉLÉVSZÁZAD A MAGYAR NYELV SZOLGÁLATÁBAN

Aki az anyanyelvi mozgalom, jelesül az Anyanyelvi Konferenciák, hivatalos néven: a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága félévszázados történetére tekint vissza, annak a nemzeti történelem utóbbi félévszázadának eseményeivel, folyamataival, nem egy alkalommal drámákba kíváncozó eseményeivel és folyamataival kell számot vetnie.

A 13. Anyanyelvi Konferencia megnyitója (Dede Éva felv.)
Tőkés László, Hoppál Péter, Pomogáts Béla, János Szabolcs és Balázs Géza

A mozgalom megalakulása

Milyen is volt a magyar világ ötven esztendővel korábban, tehát a hatvanas évek közepén? Már véget értek az ötvenhatos forradalom erőszakos leverésének közvetlen következményei, túl voltunk azon, hogy meggyászoljuk akasztófa alá küldött barátainkat és eszmetársainkat, kinyíltak a börtönök kapui más barátaink és eszmetársaink előtt (magam 1960

májusában hagyhattam el az egykori tököli kaszárnyában berendezett internálótábort, amely különben arról volt emlékezetes, hogy a szovjet belügyi hatóság galád módon ott ejtette rabul Maléter Pál honvédelmi minisztert és a magyar kormányküldöttség többi tagját, akiket azzal a javaslattal csábítottak a tököli laktanyába, hogy megbeszéljük velük a szovjet haderő kivonásának menetrendjét), ebben az időben kelt életre ismét a magyar szellemi élet, így újra működhetett a Magyar Írószövetség és több más művészeti, kulturális szervezet. Ekkor került napirendre az is, hogy valamilyen intézményes formában létre kell hozni a nagyvilágban szétszóródott magyar értelmiség párbeszédének fórumát. Ezt különben szellemi életünk olyan „fejedelmei” szorgalmazták, mint Kodály Zoltán, Illyés Gyula, illetve a magyar nyelvtudósok közül Bárczi Géza és Lőrincze Lajos. Ebben a történelmi helyzetben rendezték még 1970 augusztusában Debrecenben, majd Budapesten az első összmagyar találkozót, amely azután megindította az Anyanyelvi Konferenciák intézményesült sorozatát – ennek rendjében gyűltünk most össze Nagyváradon a Tizenharmadik Anyanyelvi Konferencián.

A nevezetes találkozó 1970. augusztus 14-én keltezett zárónyilatkozata a többi között a következőket jelentette ki: „Az Anyanyelvi konferenciának az volt a célja, hogy megvitatssa a magyar nyelv és irodalom oktatásának, terjesztésének a külföldi élet sajátos feltételei közötti helyzetét, feladatait. [...] A kölcsönös megértés és közös felelősség jegyében lefolyt viták, megbeszélések során kirajzolódtak a magyar nyelv külföldön történő oktatásának, megtartásának és művelésének sajátos problémái; felmerült a szülőföldről fűződő kapcsolat számos olyan kérdése, amely külföldön élő honfitársaink magyarságtudatának ébrentartására és gazdagítására vonatkozik. Sok javaslat hangzott el a magyar nyelv és irodalom oktatásában való együttműködés kiszélesítésére, valamint arra vonatkozóan is, hogy külföldi honfitársaink miben igénylik a hazai szakemberek segítségét.”

A konferencia lezárásakor létrehozták az anyanyelvi mozgalom vezető szervét, az úgynevezett Védnökséget, amely azután – természetesen több alkalommal is megváltozott összetételben – egészen az 1992-es esztergomi konferenciáig szervező, irányító és összefogó szerepet kapott. A védnökség első elnöke Bárczi Géza budapesti nyelvészprofesszor lett, tagjai ifj. Bartók Béla, Bánk József váci megyéspüspök, Bognár József akadémikus, a Magyarok Világszövetségének akkori elnöke, Erdei Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Kodály Zoltánné, Lotz János amerikai egyetemi tanár, Ortutay Gyula, a budapesti egyetem Néprajzi Tanszékének vezetője, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elnöke, Rapcsák András debreceni egyetemi tanár, Sinor Dénes, a bloomingtoni egyetem tanára, Szamosközi István református püspök és Vas István ismert író voltak. Mindebből kitetszik, hogy a kommunista kormányzat bizalmi emberein kívül jócskán kerültek a vezetésbe olyanok, akik a megalakuló mozgalmat egy valóban hiteles nemzeti stratégia keretei közé kívánták elhelyezni. Később (Bárczi Géza 1975-ben bekövetkezett halála után) a legendás hírvű nyelvészprofesszor: Lőrincze Lajos lett a védnökség elnöke és maga a vezető testület is kiegészült, ötven tagjának fele a hazai, fele a nyugati magyar értelmiséget képviselte, s az első csoportból Czine Mihály, Imre Samu,

Komlós Attila, a másodikból Éltes Lajos, Hamza András, Haraszti Sándor (az Egyesült Államokból), Romhányi László (Angliából), Tasnády T. Álmos (Belgiumból), Nagy Pál (Franciaországból), Bujdosó Alpár, Galambos I. Ferenc és Solymos László (Ausztriából) töltött be fontos szerepet a későbbiek során. Magam, Lőrincze Lajos megtisztelő hívása nyomán a nyolcvanas évek elején kapcsolódtam be a mozgalom munkájába, majd lettem később a vezető testület tagja, utóbb, két évtizeden át elnöke.

Személyes krónika

Az anyanyelvi mozgalom folyamatosan épült. 1973-ban Szombathelyen, 1977-ben Budapesten, 1981-ben Pécsen, 1985-ben Veszprémben, 1989-ben Kecskeméten, 1992-ben Esztergomban, 1996-ban Egerben, 2000-ben Marosvásárhelyen, 2005-ben Komáromban, majd (minthogy a komáromi találkozó nem fejeződhetett be a kellő eredményességgel) 2006-ban Budapesten, 2009-ben pedig Beregszászban jöttek össze konferenciára a nagyvilágban szétszórta élő magyar értelmiség képviselői; Pécsen már a Felvidékről és a Vajdaságból, Kecskeméten Kárpátaljáról, Esztergomban pedig már Erdélyből is. Ezek a konferenciák, korábban nagy, később kisebb létszámú találkozók nem csak a magyar oktatás, a nemzeti kultúra és a tudományos kutatás eredményeivel és feladataival vetettek számot, igen jó alkalmat kínáltak a személyes találkozások és eszmecsere számára is. Az anyanyelvi mozgalom munkájában, akárcsak általában a kulturális életben, mindig igen nagy szerepet kaptak a személyes kapcsolatok, megbeszélések, az egyetértésnek, a közös munkának az a szellemisége, amely eleve más jelleget adott a közös tevékenységnek, mint a máskülönben – az emigráció képviselőivel kapcsolatban pedig különösen – a hivatalos keretek között alakított dialógusok. Ilyen módon a kollegiális, mi több, baráti együttműködés igen erős morális erővel töltötte meg az építő munkát, a szervezeti életet.

Hadd üssek meg egy pillanatra személyes hangot: számomra mindig lelkesítő, munkára buzdító élményt jelentettek azok az utazások (például Erdélyben, Kárpátalján és persze idehaza, Magyarországon, amelyeket Lőrincze Lajos, Czine Mihály, Nagy Károly és mások társaságában tehettem meg. Valójában ezeken a hosszadalmas autóutakon formálódott az a szellemi és morális stratégia, amelyet az anyanyelvi mozgalom szolgált és képviselt. A mozgalom kezdetben a hazai és az emigrációban élő magyarság dialógusát volt hivatva szolgálni, s valóban nagy eredményeket ért el akkor, midőn lehetővé tette, hogy a nyugati világban élő magyar írók, tudósok, művészek, ha korlátozott módon és lehetőségek birtokában is, de jelen legyenek, megszólaljanak, és közszereplést vállaljanak idehaza. Nem tudom, vajon az anyanyelvi mozgalom és az általa rendezett konferenciák nélkül ez a jelenlét és közszerep-vállalás miként és főleg mikor következett volna be. Hiszen a kommunista párturalom képviselőiben fellépő kormányok az úgynevezett emigrációs politika keretében mindig arra törekedtek, hogy leszereljék és megosszák a politikai emigrációt, az emigráció militáns politikai szervezetei pedig elhatárolták magukat minden magyarországi kapcsolattól, több ilyen szervezet még azt sem vette jó néven, hogy tagjai magánügyben látogatást tegyenek szülőföldjükön.

Az Anyanyelvi Konferenciának éppen az a – sokszor a diktatórikus hatalom akaratával szemben képviselt – feladat jutott, hogy a lehetőségek szerint egymáshoz közelítse az itthon és az emigrációban élő magyar értelmiséget, s bizonyos óvatossággal, az ismert és szint áttörhetetlen korlátok között szolgálja a nemzeti integráció gondolatát. Azt a gondolatot, amelynek érvényesülése a bekövetkezett politikai rendszerváltozás egyik legfontosabb feltétele volt, minthogy az idehaza, a kisebbségi sorsban és a nyugati diaszpórában élő magyar értelmiség belső integrációja és közös fellépése nélkül politikai változásokra egyáltalán nem kerülhetett volna sor.

Hadd fejezzem ki itt azt a meggyőződésemet, hogy a körülöttünk kibontakozó új helyzetben, amely mindinkább a nemzeti közösségen belül gyakran (történelmi értelemben is) megtalálható ellentétek nem ritkán egymás ellen támadó gyilkos indulatok szomorú terepe, igencsak szükség volna a nemzeten belüli párbeszéd: a megbékélés és az együttműködés szervezett és hiteles intézményeire. Az anyanyelvi mozgalom ennek az együttműködésnek a stratégiáját és fórumát kínálta fel nem csak az államhatárok, hanem a pártpolitikai és pártideológiai határok által is darabokra szaggatott magyarságnak. Az, hogy az anyanyelvi mozgalom közéleti befolyása radikálisan csökkent, különben a legkevésbé sem résztvevőinek és vezetőinek szándékai következtében, az mindenképpen sérüléseket okozott a nemzeti összetartozás mentális rendszerében. (Mint ahogy azt is fájdalommal kell megemlítenem, hogy a magyar összetartozás és összefogás szervezeti rendjének kialakítására és gondozására hivatott intézmény, tudniillik a Magyarok Világszövetsége úgyszólván megszűnt a mögöttünk maradt évtized során.)

Nemzetpolitikai megfontolások

Az anyanyelvi mozgalom legfontosabb, valóban nemzetpolitikai jelentőségű felismerése és vállalkozása kétségtelenül az volt, hogy felismerte annak fontosságát, hogy a kisebbségi helyzetben élő (az anyaországtól elszakított) magyarokat, illetve a nyugati világba kényszerített magyarságot, amennyire lehet, be kell vonni a hazai szellemi élet vérkeringésébe és lehetőséget kell teremteni arra, hogy idehaza és emigrációban élő magyar értelmiségiek rendszeresen találkozzanak, és eszmét cseréljenek egymással. Ez a felismerés az idők során mind általánosabb, s a nyolcvanas évekre az Anyanyelvi Konferenciák ugyanúgy a független magyar értelmiség fórumai lettek, akár a Magyar Írók Szövetsége vagy más, összefogó szerepet vállaló kulturális szervezet és mozgalom.

A független magyar értelmiség és a kommunista kormányhatalom által kötött kompromisszum természetesen nem lehetett kockázattól mentes, ez az értelmiség azonban végül is (ha nem is minden nehézség és minden erkölcsi kockázat nélkül) lényegében meg tudta őrizni szellemi integritását és ki tudta alakítani azt a függetlenséget, amely minden értelmiségi tevékenység alapvető feltétele. Mindebben különleges érdemei voltak Lőrincze Lajosnak, aki a maga csendes és megfontolt módján, minden kihívó retorikától tartózkodva igen eredményesen alakította ki az anyanyelvi mozgalom stratégiáját. A mozgalom autonómiájának érvényesülése természetesen időről-időre változott: az értelmiségi

függetlenség is többé-kevésbé ki volt szolgáltatva a diktatórikus hatalom manővereinek. A hazai értelmiségiek igazából sohasem mondtak le azokról az alapvető értékekről: a magyar kultúra egységének eszméjéről és a nyugati világban született magyar szellemi alkotások integrálásáról, amelyeket az anyanyelvi mozgalomban akartak képviselni. A hatalom pedig bizonyos mértékig engedékenynek bizonyult, minthogy a kialakuló folyamattól: a nyugati magyar értelmiség hazai jelenlététől és szerepvállalásától politikai hasznot remélt. Azonban még így is napirenden voltak a feszültségek és az összetűzések az anyanyelvi mozgalom és a kormányzat között. A nyugati világban élő magyar értelmiség ezekről a vitákról és küzdelmekről sajnos alig tudott valamit, s máskülönben is többnyire gyanakvással fogadott bármiféle Magyarországról érkező kezdeményezést. Bizonyára ez is okozta azt a részleges bizalmatlanságot, amellyel az anyanyelvi mozgalom néhány emigrációs kör és sajtótermék részéről annak idején találkozott.

Később is nem egyszer jelentek meg olyan vélemények a nyilvánosság előtt, amelyek mintegy megkérdőjelezték az anyanyelvi mozgalom hitelességét. Ezeknek a véleményeknek azonban sohasem volt valóságos tárgyi alapjuk, jobbra találgatásokra, politikai pletykákra és rágalmakra épültek, és csak azt igazolták, hogy képviselőik alig ismerték a magyarországi szellemi életet, ennek jeles egyéniségeit. Az emigráció néhány szélsőséges hangadója, hasonlóan néhány nekivadult hazai nagy torkú hordószónokhoz, szinte mániákus indulattal próbálta aláásni a korábbi évtizedekben független közéleti szerepet vállaló értelmiségiek, írók, tudósok, illetve kulturális szervezetek erkölcsi hitelességét, beleértve ebbe azt is, hogy rágalmakkal illették például Illyés Gyulát, Németh Lászlót és Lőrincze Lajost vagy a Magyar Írók Szövetségét és persze az Anyanyelvi Konferenciát.

Határozott meggyőződésem – és ezt erősíti meg az a rokonszenv is, amelyet például Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Vas István, Mészöly Miklós, továbbá a magyar kultúra más kiváló személyiségei az Anyanyelvi Konferenciák iránt kifejezésre juttattak –, hogy a nemzeti szolidaritás és az egyetemes magyar kultúra jóval eredményesebben használta ki az anyanyelvi mozgalom lehetőségeit, mint a politika. Az anyanyelvi mozgalom keretei között nem annyira a kormányzati szándék, mint inkább az a magyar értelmiségi szolidaritás érvényesült, amely le kívánta bontani a hazai és a nyugati magyar kultúra közémelt ideológiai vasfüggönyöket. Kétségtelen, hogy az anyanyelvi mozgalom a politikai kompromisszumok terméke volt, de mint ilyen, egyáltalában nem volt eredménytelen. Örvideni kellene, ha a magyar értelmiség, amelynek nem egy szószólója később, már a szabadság világában, olyan melldöngető retorikával ítélte el a diktatúra köznapi politikáját, csakis ehhez hasonló kompromisszumokat kötött volna. Mert ezt talán elismerhetjük, más kompromisszumok tétje nem a nemzeti kultúra egységének helyreállítása volt, hanem az akadémiai tagság, az egyetemi katedra, a tartós nyugati kiküldetés!

Az anyanyelvi mozgalom azzal, hogy lehetővé tette az emigráció számos kiváló egyéniségének s közvetve az emigrációban született műveknek és gondolatoknak a magyarországi jelenlétét, hozzájárult ahhoz, hogy a pártállami vezetés ne tudja ráerőszakolni a maga monolitikus ideológiai diktatúráját a magyar értelmiség egészére. Mint viszonylag

szabad eszmecserék fóruma, igen nagy eredményeket ért el abban, hogy az emigrációban tevékenykedő magyar tudósok, írók, lelkészek, ifjúsági és egyesületi vezetők meg tudjanak szólalni idehaza, s gondolataik eljussanak a hazai értelmiségi közvéleményhez. Nem tudom, hogy ez a jelenlét és szerepvállalás az Anyanyelvi Konferenciák nélkül miként és főleg mikor lett volna lehetséges. Az Anyanyelvi Konferenciáknak az volt a történelmi jelentősége, hogy közös asztalhoz tudta ültetni a hazai és a nyugati magyar értelmiség hangadó képviselőit, és fórumhoz tudta juttatni a nyugati világban született magyar gondolatokat. Ezzel a konferenciák hozzájárultak ahhoz a szellemi erjedéshez, amely végső soron előkészítette a hazai politikai átalakulásokat, a nyolcvanas évek végén bekövetkezett történelmi fordulatot.

A mozgalom kiteljesedése

Az anyanyelvi mozgalom korábban nagyrészt az „emigrációs” magyarsággal kialakított dialógus intézménye volt. A rendszerváltozás történelmi folyamatában – az 1989-es Kecskeméti VI. Anyanyelvi Konferencia, majd az 1990 nyarán Római-fürdőn rendezett védnökségi ülés után – ebben a tekintetben radikális átalakulás következett be. Az átalakulás követelményét először a Kecskeméti VI. Anyanyelvi Konferencián kiadott szándéknyilatkozat jelentette be. Az átalakulást elsősorban a Magyarországon és általában a közép-európai régióban végbement politikai változások követelték meg. Ezek a változások mindekelőtt a nyugati magyarág helyzetét alakították át. Az „emigrációt” ugyanis lényegében akkor már megszűntnek lehetett tekinteni: lassanként igazából senkinek sem volt különösebb oka arra, hogy politikai emigránsként éljen külföldön. A nyugati világban élő magyarok az elmúlt negyedévszázadban itthon is gyakorolhatták politikai jogait s részt vehettek a gazdasági, politikai és kulturális életben. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy Nyugatról idővel minden emigráns magyar hazatért. Nyilvánvaló, hogy a nyugati magyarság túlnyomó része az őt befogadó országban kívánt élni továbbra is: odakötötte munkája, odakötötték családi kapcsolatai. A második és harmadik emigrációs nemzedék tagjainak visszavándorlására pedig csak egészen kivételes esetben lehetett számítani.

A nyugati magyarsággal kialakított kapcsolatokat természetesen tovább kellett ápolni, a körükben vagy részvételükkel végzett anyanyelvi és kulturális programokat tovább kellett építeni. Mindazonáltal megerősödött az a meggyőződés, miszerint az anyanyelvi mozgalomnak mindazonáltal a továbbiak során elsősorban a szomszédos országokban kisebbségi sorban élő magyarsághoz kell fordulnia. Ez a kisebbségi magyarság ugyanis a maga nemzeti kultúrájának és identitásának védelmében a korábbi évtizedekben elvesztett intézményeinek helyreállítása céljából maga is várja az egyetemes magyarság elkötelezett, a szükség szerint áldozathozatalra is kész támogatását. Az anyanyelvi mozgalomnak ezt a stratégiaváltását indokolta az is, hogy a szomszédos országokban – az 1989-es közép-európai változások és a kommunista rendszerek összeomlása következtében – lehetőség nyílt arra, hogy a kisebbségi sorsban élő magyarság ismét számot vessen helyzetével, felmérje a diktatórikus korszakban elszenvedett károkat, és erőfeszítéseket tegyen nemzeti identitásának és kulturális intézményrendszerének helyreállítására.

Ezek az imént körvonalazott felismerések jelentek meg igen széles körben a mozgalom történetében nagy fordulatot hozó 1992 augusztusában Esztergomban rendezett VII. Anyanyelvi Konferencián, amely különben a Magyarok Harmadik Világkongresszusának első rendezvénye volt. Az elhangzott előadások, valamint igen sok felszólalás azt a kérdést járta körül, hogy a kultúra lehetőségeivel és eszközeivel miként lehet erősíteni és szolgálni a nemzeti identitás teljes helyreállítását és a nemzeti szolidaritást. A találkozó részben munkabizottságokban látta el feladatait, így külön fórumok vetettek számot az irodalom és könyvkiadás, az egyesületi kulturális tevékenység, a külföldi hungarológiai műhelyek, az anyanyelvi oktatás és az anyanyelv használat, mint emberi jog kérdéseivel. A konferencia fontosabb előadásait és dokumentumait a mozgalom már hosszú évtizedek óta megjelenő folyóirata: a *Nyelvünk és Kultúránk* 86. száma tette közzé. Végül az esztergomi konferencia mintegy kétszáz résztvevője arról is döntött, hogy az Anyanyelvi Konferencia a jövőben önálló egyesületként fog működni és a bíróságon bejegyezteti magát. Az összejövetel zárónapja egyszersmind alapító közgyűlés volt, amely a hagyományos Anyanyelvi Konferencia elnevezés megtartásával az új szervezetet, mint A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságát hozta létre. A társaság alapszabályt fogadott el és alapítólevelet tett közzé.

A megújuló anyanyelvi mozgalom munkája során természetesen igényt tartott a hazai politikai és kulturális intézmények, valamint a nyugati világban élő magyar szervezetek, egyesületek, egyházak és kulturális műhelyek támogatására. Igen termékeny együttműködést alakított ki olyan hazai és külföldi szervezetekkel, amelyek elsőrendűen érdekelték a magyar kultúra védelmében és a magyar-magyar kapcsolatok ápolásában. Tevékenységünk egy nagy részét ennek az együttműködésnek a keretében végeztük el: közösen szervezett tudományos, irodalmi és oktatási tanácskozások, értelmiségi találkozók, ifjúsági és gyermektáborok mutatták ennek a sokoldalú együttműködésnek az eredményességét. Ilyen együttműködés jött létre szervezetünk és a Magyar Írószövetség, a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, a Duna Televízió, a miskolci Kapcsolatok Alapítvány és a Pro Recreatione alapítvány, illetve az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE), az Erdélyi Magyar Tanáregyesült, a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, a Csemadok, a Szlovákiai Magyar Tanáregyesület, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, a Horvátországi Magyarok Szövetsége, a Muravidéki Magyar Közösség, továbbá a Magyar Pax Romana Fórum, az Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem, az amerikai Magyar Baráti Közösség (Itt-Ott) és az Amerikai Magyar Tanáregyesület, valamint számos más, a kisebbségi körülmények között vagy a nyugati világban működő magyar oktatási, kulturális és nyelvművelő egyesület között.

Az újjászervezett Anyanyelvi Konferencia minden korábbi értékét tovább kívánta ápolni, egyszersmind minden korábbinál szélesebb körű kulturális tevékenységet kívánt folytatni. Az anyanyelvi kultúra gondozásának és védelmezésének ugyanis szerintük egészen széles körű értelme van. Anyanyelven nem pusztán nyelvhasználatot kell érteni: magyar anyanyelvünkkel szorosan összefügg kultúránk, hagyományvilágunk, zenei anyanyelvünk

és nemzeti identitásunk, valamint történelmileg kialakult mentalitásunk. A konferencia fogalma pedig talán megtéveszthető lehet, ugyanis az anyanyelvi mozgalom már régóta nemcsak a négyévente megrendezett összejövetelekre: anyanyelvi konferenciákra korlátozódik, medrében ott vannak a tanári továbbképző tanfolyamok (korábban Debrecenben és Békéscsabán, majd Szombathelyen), az ifjúsági találkozók, amelyeken hagyományosan nyugati és kisebbségi magyar fiatalok vettek részt, illetve az ugyancsak hagyományos sárospataki, balatoni és esztergomi anyanyelvi táborok), valamint egyéb értelmiségi és szakmai találkozások.

Ki tudom jelenteni, hogy az anyanyelvi mozgalomnak a nyolcvanas és kilencvenes években volt a fénykora: ebben a két évtizedben igen széleskörű tevékenységet folytatott, számos „siker-programot” hozott létre, nagy számban voltak munkatársai és hívei, mondhatnám (Kányádi Sándor kifejezésével élve) „szabófalvától san franciscóig”, vagyis szinte mindenütt, ahol magyarok élnek. Ezt a szerepét a korábbi évtizedek során általában elismerte, tevékenységét folyamatosan támogatta a politikai élet és a kormányzati intézményrendszer. Legendás évtizedek voltak ezek, előfordult, hogy választmányunk ülésén kormányzati tényezők, például Göncz Árpád köztársasági elnök is megjelentek, kapcsolatban voltunk Antall József és Orbán Viktor miniszterelnökökkel is. Általában elmondható, hogy az Anyanyelvi Konferenciának igen nagy tekintélye volt a hazai egyesületi életben, már csak annak következtében is, hogy nem egy viszonylag szűk értelmiségi réteget képviselt, hanem a világ magyarságával épített ki gyümölcsöző kapcsolatokat. Ezek között a kapcsolatok között rendkívüli fontosságra tettek szert azok az összeköttetések, amelyek a szomszédos országokban működő kisebbségi magyar szervezetek, így egyházi, kulturális, tanügyi és ifjúsági szervezetek építettek ki az anyanyelvi mozgalommal. Mindez erőteljesen megjelenítette az Anyanyelvi Konferencia „befogadó” jellegét.

A 13. Anyanyelvi Konferencia közönsége

Gond és hitvallás

Ahogy azonban szaporodni kezdtek az (össz)magyar kulturális egyesületek, úgy veszített fontosságából a korábban megkerülhetetlennek tekintett anyanyelvi mozgalom. Kétségtelen, hogy a mögöttünk lévő két évtizedben bizonyos „infláció” ment végbe a határon túli magyarsággal foglalkozó szervezetek és mozgalmak világában, és ennek a jelenségnek az is következménye volt, hogy a kisebbségi magyarokkal kialakított kapcsolatrendszer szervezése és főként az állítólagos eredmények folyamatos hangoztatása sikeresen szolgált bizonyos magánérdekeket. Ennek a mozgalmi „inflációnak” a folyamata több tekintetben is ártalmas hatást tett az általunk szervezett anyanyelvi mozgalomra. Mindennek részben az volt a hátterében, hogy az Anyanyelvi Konferencia nem kívánt beállni egyetlen politikai párt mögé sem. Meggyőződésünk értelmében csupán a nemzeti kultúra szolgálatára szegődtünk el, vagyis stratégiai feladatokat vállaltunk, erre a mára teljesen átpolitizálódott magyar társadalomban, úgy tetszik, kevésbé van szükség. Aki nem vállal pártelkötelezettséget, az ne akarjon fellépni a közéletben.

Következőképp intézményünk az utóbbi esztendőkből mind kevesebb költségvetési támogatást kapott, már pedig egy ilyen szerteágazó és költségigényes munkát nem lehet támogatás nélkül végezni, hiába vállalnak résztvevői úgynevezett „társadalmi munkában” önzetlenül szerepet. Mégis valami szerény (mondhatom: egyre szerényebb) pénzügyi keretből fenn tudtuk tartani irodánkat, intézni tudtuk határon túli társ-intézményeink ügyes-bajos dolgait, minden esztendőben rendeztünk egy-egy szakmai konferenciát, pedagógus-továbbképző tanfolyamot és rendre meg tudtuk tartani választott szerveink: az elnökség és a választmány üléseit. Mindemellett rendszeresen közre adtuk Nyelvünk és Kultúránk című folyóiratunkat.

Nem szeretném keserűséggel befejezni ezt a bizony nem könnyű aggodalmakról számot adó visszatekintést. Meggyőződésem, hogy az anyanyelvi mozgalom vezetésében és munkájában szerepet vállaló elkötelezett magyar (magyarországi és határokon túli) értelmiségi: tanárok, lelkészek, újságírók, művelődésszervezők, mérnökök és így tovább (nem megfelelkezve a nyugdíjasokról sem, minthogy tapasztalataim szerint manapság ők a magyar kultúra és a nemzeti összefogás leginkább önzetlen munkásai!) a közelebbi és a távolabbi jövőben is önzetlenül és hatékonyan fogják szolgálni nemzeti kultúránkat, anyanyelvünket és ezáltal megmaradásunkat a népek és kultúrák sokaságában. Ezért tartom örömdetesnek, hogy most itt Nagyváradon: Ady Endre, Juhász Gyula, Dutka Ákos, majd a későbbiek tekintetében Tabéry Géza és Horváth Imre városában rendezhetjük meg az Anyanyelvi Konferenciát.

Hadd fejezzem be ezt a visszatekintést annak a Cs. Szabó Lászlónak, akit (Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Lőrincze Lajos és mások mellett mintegy közös ügyünk egyik „védő-szentjének” tekinthetünk), tehát Cs. Szabó Lászlónak a szavaival. *Hungarica* varietas című 1974-ben írott, ahogy ő nevezte, „korképének” végén olvasom, csak éppen az „irodalom” fogalmát kellene kicserélni a „kultúra” és az „anyanyelv” fogalmára (a három fogalom a magyar történelemben, a magyar lélekben, a magyar létezésben amúgy is szorosan össze-

tartozik).Tehát: „Az irodalmi nemzetet – mint minden nemzetet – az a bizonyos, >mindennapi népszavazás< tartja össze. Vagyis egyéni döntések az együvé tartozás mellett. Mihelyt az összetartozás-tudat az írókban, kifejezése a szellemi életben elhalványul, vagy elnémul, az irodalmi nemzet gyöngül, a minőség rokkán, a tehetség elbátortalanodik, az értelem eleven erői elsikkadnak, a szellemi élet vérkeringése elakad. A nemzet megszenvedi. Megsemmisíteni birodalmakat lehet. Nem irodalmakat. A Római Birodalom megsemmisült. A latin irodalom megmaradt. A Római Birodalomból a romjai maradtak meg. A Római Birodalomról az maradt meg, ami latinul kifejeződött.”

Magyarországból, és most nem a „trianoni országra” gondolok, hanem arra az országra, amelyet történelmi identitásunkban és mindenekelőtt a szívünkben hordozunk mintegy a köznapi valóság felett, meggyőződés és bizonyára az anyanyelvi mozgalom meggyőződése szerint is, ez az „irodalmi nemzet” marad meg az idők végezetéig. És az „irodalmi nemzet” által marad meg a politikai és az etnikai nemzet is. A nemzeti megmaradásnak erre a szolgálatára tettük fel az életünket, és ebből a szolgálatból merítjük a reményt – arra, hogy a mostoha körülmények közepette is önkéntes szolgálatunknak értelme, erkölce és igazsága van.

SZILVÁSI CSABA

NŐTTÖN-NŐ TISZTA FÉNYE

Lőrincze Lajos születésének 100. évfordulójára

Szilvási Csaba

Kodály Zoltán, jeles zenetudós s nyelvőr
javasolta, hogy az édes anyanyelvről
is legyen a rádióban egy hiteles
adás, és ne csak alkalmi, de rendszeres,
s mivel egy Jó magyar beszéd versenyt is nyert,
erre alkalmas lenne az immár ismert,
kedves, szelíd hangú, nem harsány, nem zajos
ifjú nyelvésztudorunk, Lőrincze Lajos.

Megszületett a műsor. Vasárnap délből
a harangszó után, még ebédidőben
ment mindennap, és szinte szent imádságként
hangzott, s úrvacsorai kenyérként s borként
vette magához - határon belül s kívül -
minden magyar, „rendületlenül” és „hívül”,
és élvezte, hosszú-hosszú éveken át
a jeles tudós-nyelvapoló műsorát,
amelyben szó esett a „finnugorságról”,
nyelvünkben az egyes és a többes számról,
a madárlátta, szúette, istenverte

összetett s régi - pilis, pemet - szók „lelke”,
 s a páros testrészek egyként kezelése
 egy- egy ötpercesének lett szerves része,
 De foglalkozott- mert „nagy úr” – a muszájjal,
 meg a „sütők tikmonyaskát”-nyelvjárással,
 sőt, a „sikálózástól simulkázásig”
 eljutott mindegyik fontos nyelvjárásig.
 Járt a szép tündelevény szavunk nyomában,
 s otthon volt ő mindenféle névadásban,
 Ildikón, Izsón, Jóskán át Katalinig
 minden névről tudta, hogy honnan származik.
 Megjelent nála a télen és a nyáron,
 az uram, a férjem, a fiam, a lányom,
 s a hangsúly, a beszédhangok jelentése
 is szót kapott, hogy mindenki értőn értse
 nyelvünket, s szóba került a helyesírás,
 az ly, az egybe- s különírás,
 sőt, sok fontos nyelvhelyességi probléma
 is megjelent bennük – kifejtve - mint téma
 (az egyelőre-egyenlőre és mások),
 s az érdekes szólások és közmondások
 eredete, jelentése, „sava-borsa”,
 származása, megszületése és sorsa.

Fajtánk, a magyarság két archetípusa,
 megtestesítője, „ős-korifeusa”
 a harcos a kardos s a dolgos, a kapás,
 egyik az ellenségnek kész istencsapás,
 a másik honjára égi áldást hozó,
 földművelő, kapás és kaszás dolgozó.
 Lőrincze, a nyelvőr nem szakállas, bajszos,
 talpig felfegyverzett, puskás, kardos harcos
 (ahogy Nyelvőrségben könyvében jellemzi
 - megmutatva azt, hogy milyennek kell lenni -
 a jó nyelvművelőt, egy kicsit magát is),
 hanem toronyőr, ki nemcsak vigyáz, lát is,
 tágas szemhatárral, hol szép gazdaságot,
 smaragd búzamezőt, erdőt, vadvirágot,
 hol gazos földeket, vagy végképp elhagyott
 vad vidéket, megműveletlen parlagot.

Nekünk ő szelíd arcú, ritkán nevető,
gyakrabban komoly, mint vidám szántóvető,
kinek „a nyelv háza körüli” s „mezei”
munkáján meglátszanak Isten kezei.
Mint kapás magyar maga a földi jóság,
a becsületesség és megbízhatóság.
Azt vallja, hogy - „Navigare necesse est –
mindenkor lásd el a kötelességedet.
De kardos magyar is: erkölcsi magvető.
Roppant munkaeő, pedáns, rendszerető.
Mindenbe belead apait, anyait,
munkaszeretetre, kitartásra tanít.
Mint a madár, nem bír megülni egy ágon,
nem fárasztja el semmi az égvilágon.
Soha nem kíméli sem lelkét, sem testét,
az ő számára ismeretlen a restség.
Bár a feje mindig tervekkel van tele,
nem az álmok, hanem az élet embere.
Jó, építő ember. Szigorú pontosság
jellemezi és suhancos, hősies tettvágy.
Amikor számára lehetőség akad,
tér nyílik, már futtatja az agarakat.

Lőrinczének, mert fogékony volt a jóra,
szívügye, sőt valóságos missziója,
lett, s míg dolgozott érette és gondozta,
még tudós karrierjét is feláldozta
a nyelvünket megszállottan ápolgató,
korábban még lelkes nyelvjáráskutató,
pedig kezdetben még aligha sejtette,
hogy mekkora kárpótlást kap majd helyette:
nemzetétől egyfajta népszerűséget,
„Nessus-inget”, mely hol melegít, hol éget.

Mikor betegágyán feküdt a kórházban,
életének utolsó évében, s lázban
várta, hogy meghallgassa a Kossuth adón
a családjától kapott Szokol rádión
kedvenc ötpercesét, csalódnia kellett,
ugyanis az Édes anyanyelvünk helyett
cimbalommal, klarinéttal s hegedűvel,
egy Jó ebédhez szóló nóta hangzott el.

„Sic transit gloria mundi” - mondta halkan,
szomorúan, lelkileg szinte már holtan.
Fájt neki, hogy bármilyen sokat tett érte,
műsora meghalt, és kár, hogy ő túlélte.

Ám Édes anyanyelvünk és Nyelvőrségen
című könyvei közkinccsé váltak régen.
A nyelvőrség – finnül kielivartio –
napjainkban is egy igazi misszió,
amitől (ez is egy Lőrincze-könyv címe)
igazándiból „megnől az ember szíve”

„Lesz-e költő, ki az édes anyanyelven
Rólatok korának csodát énekeljen?”
- teszi fel a kérdést Arany Álom-való
című versében, és ő a válaszadó:
-„Félre kishitűek, félre! Nem veszett el,
Élni fog nyelvében, élni művészettel
Még soká e nemzet!” - kiáltja lelkesen,
anyanyelvünk ügyét szolgálva „versesen”
Egressy Gábornak című költeménye
soraiban, mutatva, hogy él reménye.

Nőttön-nő tiszta fénye, amint időben
távozik, s mennél messzebb van tőlünk térben –
írja Széchenyi emlékezete című
versében a költő, a hűségese szívű.

Lőrinczére is érvényesek e sorok:
és, míg ez a „pulykanyomos glóbusz” forog,
- mert gazdagítva nyelvünk „szimfóniáját”,
belejátszotta csodás, szép muzsikáját,
és mint a tiszta, szép virág a virágzást,
és a nemes égi madár a szárnyalást,
képviseelve a Mennybéli földi mását,
betöltötte gyönyörű, szép hivatását -
őt soha nem felejtjük el e hazában,
és helye lesz nemzetünk Panteonjában.

(2015)

BALÁZS GÉZA

EMLÉKEK APÁMRÓL

Lőrincze Péter emlékezik édesapjára

Lőrincze Lajos születésének centenáriumán fiával, Lőrincze Péterrel beszélgettem, aki fáradhatatlanul ápolja édesapja emlékét.

Lőrincze Péter

BG: - Milyen emléket idéz fel leggyorsabban édesapjáról?

LP: - Gyermekként játszom édesapám dolgozószobájában, a kézikönyvekkel teli forgatható könyvespolc, a „bányalift” körül. Természetesen az egyes könyvek jellemzőit is megjegyeztem, így tízéves koromban már tudtam, hogy a Czuczor--Fogarasi hatkötetes vagy hogy a félbemaradt Gombocz--Melich nyelvtörténeti szótár a „geburnus”-nál végződik. Azt persze nem tudtam, mi is az a „geburnus”.

BG: - Fel sem vetődött, hogy Ön is nyelvész lesz?

LP: - Soha. Környezetünk tele volt példákkal, hogy milyen gondokhoz, netán emberi tragédiákhoz vezet, ha a gyermek szülője foglalkozását kívánja folytatni. Ha sikertelen, akkor mindenki a felmenőhöz hasonlítja, ha pedig sikeres, akkor nem tudja magáról lemosni, hogy előmenetelét a szülői összeköttetéseknek, protekciónak köszönheti. Én egyébként egészen az egyetem végéig legújabb kori történelemmel, ezen belül is az első világháborút

követő békeszerződések kisebbségvédelmi rendelkezéseivel akartam foglalkozni. Aztán egy véletlen folytán nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó közgazdász lettem.

BG: - Másképp kérdezem: életpálya választására volt-e hatása édesapjának?

LP: - Természetesen. Abban, hogy foglalkoztatott a kisebbségek- és természetesen elsősorban a magyar kisebbség- helyzete az első világháborút követően, komoly szerepet játszott, hogy családunk mindennapjai az „ötágú síp” jegyében teltek. Természetes volt, hogy évente többször Kolozsvárra utazom apám barátaihoz, nyelvész kollégák családjához, a nappaliban gyakran felbukkanak a nyugati magyar irodalom jeles képviselői, a magyar nyelv elkötelezett barátai, a kiváló kertépítő Torontóból vagy az egyetemi barát baptista prédikátor-jólmenő nőgyógyász, Haraszi Sándor Atlanta mellől. Ugyancsak apámnak köszönhető, hogy a hatvanas évektől a vajdasági politikai és irodalmi lapokból tájékozódhattam a világról. Bár a Magyar Szónak is megvoltak a „tabui” - nem lehetett például írni a második világháború végén lezajlott magyarellenés intézkedésekről, az újságból - ismerjük el - sokkal árnyaltabb kép jött át a világról, mint a hazai orgánumból. Az Új Symposionnak köszönhetem például Gion Nándor több évtizedig tartó barátságát. Kezdő középiskolás lehettem, amikor – a Nagyvilág című havi folyóiratnak köszönhetően - felfedeztem magamnak az amerikai írókat, Tennessee Williams-t, Saroyant. Apám érdeklődéssel figyelte a folyamatot, majd figyelmeztett. Persze, jó olvasni amerikai írókat, de talán több figyelmet kellene szentelni a körülöttünk lévő nemzetek kultúráinak - mondta. Útmutatása alapján kezdtem el foglalkozni Közép-Európa történelmével, irodalmával. Ennek aztán közgazdászként is gyakran hasznát vettem. Egy bankárnál volt tárgyalásom Bukarestben, irodája falán a régi százlejesnek az ábrázolása volt. Én azonnal szóltam, hogy ismerem az „eredetit”, Grigorescu híres festményét. Máskor a Román Nemzeti Bank alnöke fogadott, akit történetesen Bogzának hívtak. Azonnal közvetlenné vált a légkör, amikor megkérdeztem, nem rokona-e a híres publicista Bogzának? Hát még amikor felidéztem, hogy ismerem Bogzának Sadoveanu temetéséről szóló tudósítását... Ugyancsak apám intett, hogy mindig tiszteletben kell tartanunk szomszédaink érzékenységét. Nem csak arról van szó, hogy megismerkedéskor nem kezdünk el azonnal olyan témáról beszélni, amiről tudjuk, hogy a két ország tudományos körei, netán politikusai nem ítélnék meg azonosan. Ide tartozik az is, hogy vigyázunk szavak kiejtésére, Brancusit például nem „olaszosítjuk”, hanem tudjuk, hogy ő „Brinkus”.

BG: - A nyelvérzékét édesapjától örökölte?

LP: - Azt hiszem nem. A családban a nyelvzseni édesanyám volt, róla is szeretnék megemlékezni. Vehovszky-Emerich Erzsébet Mályusz Elemér kedvenc tanítványa volt. Mint középkori történésznek természetesen ismernie kellett a korabeli latint, az oklevélnémetet. A második világháború alatt könyvből megtanult oroszul, amikor a szovjet csapatok elérték Pápát - akkor édesapámmal az ottani református kollégiumban tanított -, jelentkezett tolmácsolni. Később lefordította Grekov Az orosz parasztság története a legkorábbi időktől a XVII. századig című műve első kötetét magyarra. Gondoljunk bele a feladat bonyolultságába! Több évszázad időbeli távolság, a magyartól eltérő kultúra, ismeretlen

szókinsz. Hány szótár, értelmező kiadvány kellett egy szó megfejtéséhez? Anyám szorgalmazta kiskorunktól kezdve, hogy húgommal nyelvet tanuljunk. Kezdtük a franciával, majd jött a német. Így Kolozsváron az egyetem szász diákjaival már németül tudtam beszélgetni.

BG: - Hogyan foglalná össze a centenárium alkalmával „apai örökségét”?

LP: - Az alkalomhoz illő pátosszal azt mondanám, hogy apám példája tanított meg „nemzetben gondolkodni”. Életem több pontján is kaptam tőle gyakorlati segítséget. A közgazdasági egyetem elvégzését követően 1973--74-ben a New York-i Fordham egyetemen vettem részt közgazdász továbbképzésen, ennek kezdeményezője a már említett egyetemi barát, atlantai orvos Haraszi Sándor volt. Kis túlzással ma is abból élek, amit akkor és ott megtanultam. Vagy komoly hasznát veszem ma is annak, hogy beszéllek oroszul. Ezt a tudást is jórészt az alatt a hat hét alatt tökéletesítettem, amit apám kapcsolatai révén egy Ungvár melletti egyetemi táborban tölthettem. De azt is tőle tanultam, hogy ha valaki valamilyen szempontból negatív véleménnyel volt rólam, akkor nem azzal kell törődni, hogyan lehet a véleményt vitatni, hanem arra kell törekedni, hogy az illető a véleményét tetteim alapján rólam megváltoztassa.

Névjegy:

Lőrincze Péter (1948) a Kodály Zoltán Zenei Általános Iskola és a Mórincz Zsigmond Gimnázium zenei tagozata elvégzését követően közgazdászként minisztériumokban dolgozott, majd 1981-től lett a Magyar Kereskedelmi-később Gazdasági Kamara főtitkára. Három év római kiküldetés után a Deloitte & Touche egyik budapesti, majd regionális vezetője. Az elmúlt 10 évben a TriGránit-csoport alelnökeként, a VOSZ ügyvezető elnöke főtanácsadójaként dolgozott, és van egy családi tanácsadó cége is. 2008--2009-ben a Reformszövetség koordinátora. Legfontosabb társadalmi megbízatása: a párizsi székhelyű, az OECD-hez kapcsolódó Business and Industry Advisory Committee alelnöke. Feleségével 26 éve vannak együtt, fia informatikai vállalkozó.

Az írás rövidített válogata „A bányalift körül...” címmel megjelent az Édes Anyanyelvünk 2015/2. számában is. Lőrincze Péter 2015. április 15-én részt vett a 49. magyar nyelv hete megnyitóján a pápai református kollégiumban, valamint előadást tartott 2015. június 20-án a második nyelvésztaборban, illetve az MNYKNT

Lőrincze Lajos emlékezete című esszékonferenciáján.

(A szerk.)

BALÁZS GÉZA

„NEMZETI INTÉZMÉNNYÉ VÁLT”

Grétsy Lászlót kérdezi Balázs Géza.

BG: - A ma 30 év alattiak aligha ismerik Lőrincze Lajos nevét, legföljebb hírét hallották. Hogyan határoznád meg röviden: ki volt Lőrincze Lajos?

GL: - Szomorúan tapasztalom, hogy a maiaknak keveset mond, sőt sokuknak semmit sem jelent Lőrincze Lajos neve. Pedig a második világháború utáni évtizedekben ő volt „a” nyelvész. Rejtvények meghatározásai között olvashattuk ezt: „Ismert nyelvészünk”, s akkoriban kivétel nélkül mindenki tudta, hogy róla van szó. Más nyelvész nevét esetleg nem is ismerték, de Lőrinczéét igen. Hogy ki volt ő? Az a már eleve rokonszenvet keltő megjelenésű, barátságos, mindenkivel kedves nyelvész, nyelvjáráskutató, de elsősorban nyelvművelő, aki a második világháború utáni nehéz időkben mint anyanyelvünk őre, a nyelv szépségeinek, értékeinek megmutatója egyszerre mindenkire tudott szólni, legfőképpen a rádió révén, s ezáltal alig néhány év alatt valóságos nemzeti intézménnyé vált. A rádióhallgatók hamar megismerték s megszerették Édes anyanyelvünk című ötperceit, amelyek ráadásul a leghallgatottabb időpontokban, szombaton, illetve vasárnap hangzottak el. Azt mondhatnám, népszerűsége szinte sorsszerű volt.

BG: - Volt kedvenc dala írója, költője, könyve, városa?

GL: - Kedvenc daláról nem tudok, de azt sokszor megtapasztaltam, hogy a népdalokat gyakran és szívesen dudorássza. Olvasó ember volt. Éjjeliszekrényén mindig volt valamilyen könyv vagy folyóirat (na meg ceruza, hogy a neki nyelvi szempontból érdekes részeket vagy szavakat megjelölje). Leginkább a kortárs írókat és költőket kedvelte: Németh Lászlót, Illyés Gyulát, Áprily Lajost, s ismeretségbe is került velük. Szeretett verssorokat idézni, főleg Aranytól, de a kedvenc írója mégis Áprily volt, akivel több évtizeden át tartó személyes kapcsolatot is ápolt: „Lajosbácsizta”, s a már súlyos beteg költőt még a visegrádi szanatóriumban is meglátogatta. Áprily Lajossal való találkozásairól egyébként egy szép esszét is írt. Kedvenc városa a szülőfalujához, Szentgálhoz közeli Veszprém. Vagy két évtizede írtam is egy cikket a Nyelvőrnek „A nyelvművelés halhatatlanjainak városa: Veszprém” címmel, s talán mondanom sem kell, hogy a halhatatlanok egyike – Simonyi Zsigmond és Nagy J. Béla mellett – Lőrincze Lajos.

BG: - Mi volt Lőrincze Lajos titka: hogy tudta szinte kultikussá, egy egész nemzet számára érdekessé és fontossá tenni a nyelvművelést?

GL: - Vagy fél évszázaddal ezelőtt a neves kritikus, irodalmár Abody Béla is megpróbálta Lőrincze népszerűségének titkát megfejtetni, s valahogy így válaszolt az ezt firtató kérdésre: hogy mi a titka, nem tudom; ha tudnám, utánoznám.

BG: - Lőrincze Lajos leginkább a rádióban szerepelt. De sok előadást is tartott. Megismerték? Felismerték?

GL: - Nem ismerték úgy fel, mint ahogy ma egy celebet viselt dolgaival együtt mindenki ismer, de sokan ismerték, s azok tapadtak is rá, mint a bogarak a légyfogóra. Egyébként pedig korántsem volt tőle idegen a televízió sem! 1964-től 1968-ig „Tessék kérdezni! A nyelvész válaszol” címmel egy nagyon is sikeres televíziós műsort is vezetett, amely egy szempontból unikumnak számított abban az időben. Ez volt az első valóban interaktív televíziós műsor, amelyben a nézőknek a műsor alatt telefonon föltett kérdéseire „élőben” válaszoltak a jelen levő nyelvészek. A kérdéseket a telefonügyeletesek vették fel, írták fel kis cédulákra, s úgy tízpercenként megjelent egy ifjú asszisztens, és tálcán nyújtotta át az addig beérkezett kérdéseket. Lőrinczének mindig volt két társa – elárulom: az egyik többnyire én voltam –, s a kérdésekre felváltva válaszoltunk. Az asszisztens ifjú hölgy egyébként a gazdag tévés pályáját akkoriban kezdő Kudlik Júlia volt!

BG: - Hogy is volt ez az Édes anyanyelvünk című rádióműsor? Mikor indult, hetente hányszor volt?

GL: - Nyilván Te is tudod, hogy ilyen címmel először egy földrajztudós és csak másodsorban nyelvész, Halász Gyula tartott anyanyelvvédő előadásokat a rádióban még a harmincas években. A háború után – már Halász Gyula halála után – a zenetudós Kodály Zoltán biztatására kezdett Lőrincze Lajos is előadásokat tartani a Halász Gyulától „megörökölt” címen. Eleinte, 1952 őszétől havonta tizenöt-húsz perceseket, majd 1954-től csupán ötperceseket, de hetenként, egészen haláláig. Négy évtizeden át! Az előadások java két vastag kötetben könyv alakban is megjelent. Ennek a rádióműsornak az eredményeként lett Lőrincze Lajosból „a Lőrincze”. Nem csoda, hogy Békés István Legújabb magyar anekdotakincs című, 1966-ban megjelent munkájának „Édes anyanyelvünk” című fejezete kevés híján felerészben Lőrinczével kapcsolatos anekdotákat tartalmaz.

BG: - Nyelvatlaszgyűjtés, intézeti osztályvezetés, igazgatóhelyettség, rengeteg meghívás, utazás, előadás, rádióműsor – hogy fért bele az életébe?

GL: - Nehezen fért bele, még azt figyelembe véve is, hogy az osztályához érkezett, többnyire valamilyen nyelvi kérdésre választ kívánó levelek tömegének jelentős részére mi, a munkatársai válaszoltunk: Ferenczy Géza, Kovalovszky Miklós, az alig néhány hónapja elhunyt Szűts László, és még sokan mások, magamat is közéjük értve. De még így is annyi feladat hárult rá, hogy az osztály vezetésétől, amely nem kevés hivatali teendővel, részben főlöszleges adminisztrációs tevékenységgel is járt, igyekezett megszabadulni. Ennek következménye, hogy már 1971-től én lettem az osztály vezetője, ő pedig tudományos tanácsadói „laza” funkcióban sokkal többet foglalkozhatott azzal, amit a legjobban szeretett: az igazi, embernevelő nyelvműveléssel.

BG: - Mi volt a szerepe a magyar nyelv hete megindításában?

GL: - Az ötlet nem tőle származik, hanem a TIT budapesti szervezete fáradhatatlan előadójától, Medgyes Bélánétól, aki a csillagászok, Kulin Györgyék kezdeményezésének, a csillagászati hétnek a mintájára javasolta ezt a rendezvényt, de mint a TIT országos el-

nökségének tagja örömmel fogadta, s már az első alkalommal, 1967-ben maga is részt vett benne egy anyanyelvi ankét erejéig. Később is rendszeresen részese volt az eseményeknek, s az idővel népszerűvé vált rendezvénysorozat 20. évfordulóján, a magyar nyelv hete 1986. március 3-i megnyitó ünnepi előadásában Miskolcon ő adta az első összefoglaló értékelést erről a nagyon értékes, mozgalommá nemesedett rendezvényről.

BG: - Lőrincze tanár úr indította az Édes Anyanyelvünket is. Mi vezetett a lap megjelenéséig, miért volt rá szükség?

GL: - Ennek a lapnak volt egy elődje, a Magyarosan című, a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelentetett nyelvművelő folyóirat, amely az anyanyelvét szerető nagyközönségnek szólt, 1932-től 1949-ig élt, s kellő népszerűségnek örvendett, de a Rákosi-érában csendesen kimúlt. A lap ismerői az ötvenes évektől kezdve igyekeztek hasonló, de az újabb kornak megfelelő lapot létrehozni. Először Bárczi Géza szorgalmazta ezt, utána Kodály, majd leginkább éppen Lőrincze, akinek sorozatos tárgyalások útján a Magyarosan megszűnte után kereken harminc évvel, 1979-ben sikerült az egykori folyóiratot új címmel s korszerűbb tartalommal életre keltenie. A Magyarosan 18 évet élt, az utód ennek már épp a kétszeresét. Az Édes Anyanyelvünknek 1992-ig Bencédy József volt a felelős szerkesztője, attól kezdve én. Igazán ideje volna már átadnom a stafétabotot az utódomnak.

BG: - Grétsy tanár úr mit tanult Lőrincze Lajostól?

GL: - Ezernyi dolgot említhetnék. Én az egyetemre azzal a szándékkal jelentkeztem, hogy író, költő leszek. Csakhogy már az első egyetemi évadban rá kellett döbbernem, hogy nem írónak, hanem nyelvésznek kell lennem, mégpedig nyelvtörténésznek. Az egyetem elvégzése, kandidátusi dolgozatom megírása, megvédése után 1958-ban tudományos főmunkatársi beosztásban a Nyelvtudományi Intézetbe helyeztek, történetesen Lőrincze Lajos osztályára. Mellette egyre inkább úgy éreztem: akkor tudom a legjobban a közjót szolgálni, ha azokkal a nyelvi kérdésekkel foglalkozom, amelyek honfitársaimat, a társadalom tagjait a legjobban érdeklik, a leginkább foglalkoztatják, vagyis amelyekkel a legtöbbet tudok használni közvetlenül a társadalomnak, az engem körülvevő embereknek. Lőrinczének köszönhetem, hogy a nyelvtörténészből az anyanyelvünk múltját, változásait, mai állapotát, értékeit minél jobban megismerni és a megszerzett ismereteket másokkal is megosztani, anyanyelvünket megszerettetni kívánó nyelvművelő lett belőlem.

BALÁZS GÉZA

LŐRINCZE LAJOS ÉLETMŰVE ÉS ÖRÖKSÉGE

Lőrincze Lajos tudományos munkájának homlokterében előbb a földrajzinév-kutatás, majd az MTA Nyelvtudományi Intézetének feladatai között szereplő munkák álltak: 1. a nyelvatlaszgyűjtés, 2. a nyelvművelő munka. Ez utóbbi két részre oszlik: (a) elvi-elméleti alapvetések és (b) gyakorlati nyelvművelő tevékenység. Lőrincze Lajos Pais Dezső tanítványa volt. Először a földrajzi nevek iránt érdeklődik. Majd részt vesz az Intézet által szervezett nyelvjárási gyűjtésekben itthon és határainkon kívül is. Ehhez kapcsolódik a Benkő Loránddal közösen készített kötet: a nyelvjáráskutatás 150 éves múltjának bibliográfiája (1951). A magyar nyelvjárások atlasza (1968—1977) Lőrincze munkájának eredménye is. Szülőföldjéhez kapcsolódó történeti tájnyelvi gyűjtését (mondhatni „szentgáli tájnyelvi szótárát”) idős korában adták ki.

Kevésbé hangsúlyozzák Lőrincze Lajossal kapcsolatban, hogy elméletileg is megalapozta a nyelvművelést. Lőrincze Lajos volt a Nyelvművelő kézikönyv első munkaközösségének a vezetője, majd munkaköri változások miatt a kézikönyv Grétsy László és Kovalovszky Miklós szerkesztésében jelent meg (1980, 1985), de Lőrincze Lajos elvi felfogása a legalapvetőbb címszavakban érvényesült, pl.: nyelvi tervezés; nyelvművelés; nyelvművelő babonák; nyelvszokás és nyelv norma; nyelvtan és nyelvi norma; nyelvtudomány és nyelvművelés; nyelvváltozás, nyelvfejlődés, nyelvroslás stb. Ugyanezen elvek fogalmazódnak meg az Emberközpontú nyelvművelés (1980) című ismeretterjesztő könyvének Szemlélet, módszer című bevezetőtanulmányaiban is.

Lőrincze Lajos munkásságának harmadik, s talán legkiterjedtebb vonulata a gyakorlati nyelvművelő munka volt. Ebbe sorolhatjuk a kisebb tanulmányokat, írásokat tartalmazó munkákat, pl. *Nyelv és élet*, 1953b, *Nyelvőrségen* 1968), és *Édes anyanyelvünk* (1961, 1972). Tanítványai, munkatársai később számos köszöntővel, válogatott írásainak gyűjteményével, bibliográfiájának összeállításával és kiadásával ápolták emlékét. Születésének 90. évfordulójára a Magyar Nyelvőr különszámot jelentetett meg (2005), születésének 100. évfordulóján konferenciákkal, számos megemlékezéssel és egy újabb emlékkötettel tisztelgetek munkássága előtt.

Lőrincze Lajos életművéhez tartozik szerkesztői tevékenysége is. Csaknem negyven éven át szerkesztette a Magyar Nyelvőrt (1954—1993), s bár tudjuk, hogy ebben voltak segítői, de azért a lap színvonalát Lőrincze Lajos is garantálta. Lőrincze Lajos ott volt az *Édes Anyanyelvünk* című nyelvművelő-ismeretterjesztő lap megszületésénél is (a szer-

kesztőbizottság elnöke lett). A hazai nyelvművelést a rádió hatására Kárpát-medenceivé szélesíthette, később pedig az Anyanyelvi konferencia mozgalmanak vezetőjeként, elnökeként (1970—1992) világméretűvé, 1945 óta először megszólítva a világon szétszóródott, diaszpórában élő (emigrált) magyarságot.

Hadd idézzek fel egy Lőrincze-anekdótát a sokból, amely a Nyelvi anekdoták című kötetben jelent meg: Lőrincze Lajos, a jeles nyelvművelő, az Édes Anyanyelvünk rádióműsor-sorozat gazdája egy Clevelandben járt, ahol egy vak asszony felkiáltott: Hiszen ez az Édes anyanyelvünk!

Kétségtelenül Lőrincze Lajos volt a 20. század talán legismertebb és legnagyobb hatású nyelvésze. Ezt részben személyes vonzerejének, azon belül kedvesen tanáros stílusának, szép, nyugodt, dunántúlias ízű beszédének, valamint a korszak legfontosabb médiájának, a rádióknak köszönheti. A Halász Gyula által alapított, de igazából Lőrincze Lajos által felfuttatott Édes anyanyelvünk című rádióműsornak 1952-től egészen haláláig, 1993-ig volt a „hangja”, gazdája. De sokszor szerepelt az akkoriban fölfutó Magyar Televízióban is.

Lőrincze Lajosról mérvadó nyelvészek vannak jó véleménynyel. Benkő Loránd (2005: 13): „Lőrincze Lajos a múlt század második felének legkiválóbb hazai nyelvészei között tartandó számon”. Tolcsvai Nagy Gábor (2005: 72) így értékeli munkásságát: „Lőrincze tevékenysége nem szigorúan vett tudományos munka volt, hanem annál több: folyamatos közösségi önértelmezés és önértékelés”.

*

Lőrincze Lajos emléke méltó a megőrzésre. Három iskola viseli a nevét, és ezzel is őrzi emlékét. A veszprémi Eötvös József Könyvtárban és Szentgálon emlékszoba, utóbbi helyen ma már szobor is őrzi emlékét. Vácott emléktáblát állítottak tiszteletére. Íróasztala és néhány személyes tárgya a széphalmi Magyar Nyelv Múzeumában található. 2015-ben a 49. magyar nyelv hete megnyitóján, Pápán, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának esszékonferenciáján Széphalomban, a magyar nyelv napján a Petőfi Irodalmi Múzeumban és a Pesti Vigadóban rendezett állami ünnepségen is megemlékeztek róla. Születésnapján, november 24-én a Nemzeti Örökség Intézete koszorúzott a Farkasréti temetőben található sírjánál. Az Édes Anyanyelvünk című folyóirat és a Magyar Rádióban naponta hallható Tetten ért szavak című ötperces nyelvi műsor (amely részben az Édes anyanyelvünk folytatásának is felfogható) az év folyamán több alkalommal is megemlékezett Lőrincze Lajosról, ez utóbbi műsorban korábbi felvételekről hangját is felidézték. A 100 éves ünnepségek bizonyították, hogy hatása ma is él.

Elhangzott 2015. december 18-án a Magyar Tudományos Akadémia épületében a Magyar Örökség és Európa Egyesület rendezvényén, amelyen Lőrincze Lajos nyelvész, nyelvművelőnek ítelték a Magyar Örökség kitüntető címet. A laudáció hosszabb változata a Laudációk könyve IV. kötetében jelenik meg.

KEMÉNY GÁBOR

EMLÉKBESZÉD LŐRINCZE LAJOS 100. SZÜLETÉSNAPIJÁN

Farkasréti temető, 2015. november 24. 9.30 óra

Kemény Gábor

Tisztelt emlékezők, kedves kollégák, barátaink!

Engedjék meg, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézete nevében néhány emlékező szót szóljak Lőrincze Lajosról.

Lőrincze tanár úr több mint negyven évig volt intézetünk munkatársa, ebből húsz évig osztályvezető, közben egy ideig igazgatóhelyettes is.

1970-ben átadta az osztályvezetés terheit méltó utódának, Grétsy Lászlónak, de továbbra is egyik vezető kutatója, meghatározó egyénisége maradt az Intézetnek.

A centenárium alkalmából minden emlékező elmondta vagy megírta, de hadd mondjam el én is, hogy Lőrincze Lajos a magyar nyelvművelés megújítója, tekintélyének helyreállítója volt.

Ez a 100. születésnap jó alkalom arra, hogy felidézzük szelíd egyéniségét, anyagi jó-ságát, egyben azonban rendíthetetlen helytállását is, ha a magyar nyelv ügyéről volt szó.

A fáradhatatlan ismeretterjesztőnek, „a nemzet napszámosának” alakja gyakran elfedi azt a tényt, hogy Lőrincze Lajos nagy tudású, sokrétű szakmai felkészültségű kutató is volt. Gondoljunk földrajzi neveink életéről szóló munkájára vagy dialektológiai kutatásaira, például Amagyar nyelvjárások atlaszának létrejöttében betöltött fontos szerepére.

De ő ezt a tudást nem tudományos címek és rangok megszerzésére, valamint tudomá-nyos „karrier” építésére fordította, hanem apránként szétosztogatta a hazai és határon túli magyarok, kálmínista zamatú kifejezéssel élve: felebarátai között.

Ennek a „szétosztogatásnak” a fő eszköze az Édes anyanyelvünk rádióműsor, majd az ugyanilyen című folyóirat volt. És ami ezzel majdnem egyenértékű: a magyar világot, a nyelvi nemzetet átfogó levelezése.

Ez utóbbiról egy személyes emlék. 1988 tavaszán, Lőrincze tanár úr aktív életének vége felé meglátogattam őt Szilágyi Erzsébet fasori lakásán, és ott szemembe ötlött, hogy dolgozószobájának polcai roskadoznak a nagy dobozoktól.

Mi volt ezekben a dobozokban? Akkor azt hittem, nyelvi adatok cédulái. Később Grétsy tanár úr felvilágosított, hogy azok is, de főként levelek, az a több ezer, talán tízezernél is több levél, amelyet hosszú nyelvművelői pályája során hozzá írtak, és amelyeket ő egytől egyig megválaszolt, pontosan és barátságosan, olykor egy csöppnyi iróniával.

Ha már személyes emlékek is szóba kerültek, hadd folytassam a szerkesztő Lőrincze Lajos megidézésével! 1978 őszén Lőrincze tanár úr felkért arra, hogy írjak egy cikket az akkor induló nyelvi ismeretterjesztő folyóirat, az Édes Anyanyelvünk első számába. Még-hozzá nem nyelvművelő cikket, hanem a 100 éves Krúdy Gyuláról szólót. (Akkor ugyanis

Krúdy volt éppen 100 éves.) A cikket megírtam, és azóta rendszeresen publikálok ebben a lapban.

A több évi közös munka során alkalmam volt megtapasztalni, milyen éles szemű szerkesztő és tapintatos, de határozott bíráló volt Lőrincze Lajos. Egy példa erre. Valami ilyesmit írtam: „az adatokból egykönnyen arra a következtetésre juthatunk, hogy...” Mire ő: Gábor! Az egykönnyen szót csak tagadásban használjuk: nem egykönnyen. Állító értelemben elég a könnyen. Ugyanígy: nem egyhamar, de hamar. Kijavítottam, megtanultam (egy életre).

Tisztelt emlékezők: nem egyhamar születik még egy olyan magyar nyelvész, amilyen Lőrincze Lajos volt. „szellemujjának vonásai” most is ott vannak minden írásunkon.

Kedves Lajos bátyám! Köszönjük, hogy köztünk voltál, hogy kortársaid, munkatársaid lehettünk. Isten veled – és Isten hozott. Maradj továbbra is közöttünk!

Lőrincze Lajos

Jelen tanulmány megírásához olyan alkalmazott nyelvészeti és (anya)nyelvpedagógiai írásokat használtunk fel, melyek komplex módon reflektálnak a kisebbségi helyzetben élő nyelvközösségekre. Egyrészt Péntek János (1999, 2011) munkáira hivatkozunk, aki a megmaradás esélyeit boncolgatja kisebbségi helyzetben és gyakran értekezik az anyanyelvű oktatás megtartó szerepéről, de annak fonákságairól is.

Másrészt olyan gyakorlati kutatások kerülnek előtérbe, mint Bartha Krisztina (2014) és Magyarai Sára (2014a; 2014b; 2014c) munkái, akik a mindennapi romániai magyar nyelv használatát, állapotát kutatják oktatási viszonylatokban. Bartha (2014) mondat- és szövegértési vizsgálatokat végzett kétnyelvű környezetben. Eredményei igazolják, hogy a kétnyelvű adatközlők mondatértése „az életkori szinthez képest elmarad az elvárttól” (42–43).

Harmadrészt előtérbe kerül a magyar nyelv veszélyeztetettségének kérdése (Sztókai 2005). S bár látszólag úgy tűnik, hogy magát a magyar nyelvet nem fenyegeti a kihalás veszélye az elkövetkezendő évtizedekben, de a külső régiókra ez már nem érvényes megállapítás. Továbbá fontos adalékokkal szolgálnak Sorbán Angella (2014) legújabb kutatásai is a migráció, nyelvhasználat és kisebbség viszonylatában.

Tágabb keretbe helyezve a témát, utalnunk kell a nyelvstratégiai törekvésekre (Balázs 2001), melyek egyrészt gyakorlatias megoldások mentén rendszerben láttatják a magyar nyelvvel kapcsolatos teendőket, másrészt meghatározzák azokat a műveltségi területeket, amelyeket érintenie szükséges egy ilyen jellegű tervezésnek. Majd kisebbség-többség viszonylatában fontos az államnyelv megfelelő szintű elsajátításának tudato soktátásstratégiai tervezése is (Tódor 2008, 2009, 2010). A román nyelv második nyelvként való tanítása olyan lehetőségeket biztosítana közösségeink számára, amelyek az itthon maradás lehetőségét segítenék.

Fogalomértelmezés

A címben felvetett nyelvközösségen elsősorban a romániai magyarságot értjük. A létező 42 megyéből 16-ban folyik magyar tannyelvű oktatás, illetve a bevezetőben felvetett kérdések megválaszolásához főként bánási és partiumi magyar közösségek kapcsán értekezünk. Az ország észak-nyugati peremén végighaladva, akár kenyérhéj magyaroknak (2013) is nevezhetjük őket.

Tovább szűkítjük a nyelvközösség fogalmát, amikor megállapítjuk, hogy ezen a vidéken a terminushoz hozzá kell vennünk a vegyesházasságban élőket is, de számolnunk kell a belső migrációval is, és vizsgálnunk szükséges például a Székelyföldről Temesvárra települteket, akiknek értékrendszere, nyelvhasználata különbözik a bánási magyar emberétől. Továbbá szintén beletartoznak ebbe a nyelvközösségbe azok a Bihar megyei fiatalok is, akiknek 25%-a kevésbé tartja előnyösnek a magyar nyelvismeretet. Ennek okát még nem tártuk fel, de feltételezzük, hogy a román nyelv (nem) ismeretével függhet össze.

Nyelvmegtartás

Felmerül a kérdés, hogy ezekben a közösségekben kitől is várjuk el a nyelvmegtartást. A fentiekben említett szakirodalomban is, de tapasztalataink is azt bizonyítják, hogy a magas kultúrát célozzuk meg: intézmények, irodalom, kiadók stb. vállalják magukra ezt a feladatot. Evvel párhuzamosan és mindezt kiegészítve a nyelvmegtartást átruházzuk a közoktatásra: az oktatástervezéstől várjuk el az anyanyelvi nevelés és sokszor a nyelvtanulás megvalósulását is.

Fontos szerepük lenne a magyar egyházaknak is ebben a feladatban, de nem mindig egyértelmű, hogy a nyelvmegtartás mellett vagy ellen dolgoznak-e. Több temesvári adatközlő tette szóvá, hogy etnikai alapú vegyes házasságot nem tudtak a magyar templomokban is megkötni, mert azt a pap visszautasította. Ennek a gesztusnak pedig általános következménye, hogy a családba születő gyerek nem kapja meg a magyar szülő vallását, így sokkal kisebb az esélye annak, hogy magyar identitása (is) legyen. Mindemellett meg kell említenünk az elutasítás érzelmi oldalát is: minden esetben, amikor a fiatal pár házassága nem jött létre magyar nyelvű celebrálással, azt nyilatkozták a megkérdezettek, hogy ez után nem is akarnak többet az „ilyen” pap templomába járni. Természetesen nagyon sok ellenpéldát is ismerünk: amikor római-katolikus templomban kétnyelvű házasságkötés jött létre vagy előbb a református, majd az ortodox pap is megáldotta a házasságot. Gyakran tapasztaljuk azt is, hogy az etnikailag és vallásilag vegyes házasságokban milyen kompromisszumos megoldások jönnek létre a megszületett gyermekek nemzetiségét, vallását illetően. Temesváron gyakori, hogy a fiatalok megegyeznek: ha fiú születik a családba, az az édesapa nemzetiségét, vallását viszi tovább, ha kislány, az pedig az édesanyját. De azt is látjuk, hogy a legtöbb esetben az édesanya adja fel a nemzetiségét (többségiként is). Ezt kultúrtörténeti hagyományokkal magyarázzuk, még mindig nagyon erős Romániában az az elvárás – nemzetiségtől függetlenül –, hogy a nő idomuljon mindenben a férfihez.

Úgyanígy látjuk a kisebbségi sajtó munkáját is. Papp. Z. Attila (2005) a romániai magyar sajtónyelvet szemléletes metaforával értelmezi: templom vagy börtön az a nyelvváltozat, amit olvasunk, hallunk? Egyrészt felvázolja azt az igényt, amely jelzi, hogy szakítani akarunk az újságírás erdélyi hagyományaival, ugyanakkor még mindig él, hogy az újságírók a „szép szabatos magyaros fogalmazásba vetett hitüket nem adnák föl a gyorsuló világ hírözöne ellenére sem” (uo. 176). Másrészt mégis kettősség mutatkozik a szórvány és a tömbmagyarság újságainak nyelvezetét illetően: „ahol a magyarság megélése ünneprűvé válik, (...) a nyelvapolást is emelkedettség övezi, a tömbmagyarságrégiókban pedig éppen az anyaországi sajtónyelvvel való azonosulás igénye” (uo.) mutatható ki.

Külön kutatási kérdés, hogy milyen nyelvváltozata lehet egy-egy regionális napilapnak, rádió- vagy televízióműsornak, amelyik öt olyan megyében jelenik meg, ahol a magyar kisebbségi nyelvnek különböző állapotával, használati színterével találkozunk. Milyen nyelvi magatartásról árulkodnak ezek a sajtótermékek, például megyénként kimutatható-e különbség a nyelv állapotát illetően, valamint az is érdekes, ahogyan az újságíró nyelvváltozata (hír, riport, vezércikk), az olvasói/hallgatói változat (olvasói levél, gyászjelentés, apróhirdetés) és a különböző intézmények nyelvváltozata (sajtóközlemény, reklám) egymásnak feszül egy napilapon, rádió- vagy tévéműsoron belül.

Érdeemes beszélni az anyaországból kezdeményezett programokról is (Szülőföldön magyarul, gyöngyhalászat, Petőfi program), melynek gyakorlati hasznosságáról igen megoszlik véleményünk.

A 2000-es évek közepétől külön energiát fektettünk a fakultatív rendszerben tanulók oktatásának megszervezésébe: tankönyveket, munkafüzeteket írtunk ezeknek a speciális igényű és helyzetű diákoknak, alternatív továbbképzési programot szerveztünk az őket tanító pedagógusok számára, hogy az oktatás minőségének szintje fenntartható legyen. A Szülőföldön magyarul program révén abban reménykedtünk, hogy a fakultatív csoportok idővel átalakulnak anyanyelvivé, s így faluközösségek maradhatnak fent. Ez az átalakulás nem történt meg. Sőt az egyéni tanulói áttérés az anyanyelvi oktatásra is nagyon elenyésző adatokat mutat. Az egyetlen járható út a fakultatív oktatás folytatása ott, ahol megszűnt az anyanyelvi, de ez csak rövid idejű köztes megoldás, mert a gyakorlat azt mutatja, hogy 2–3 év múltán ezek a csoportok is megszűnnek.

A tavalyi év egyik nagy romániai botárnya a gyöngyhalász-gondolat köré épült. Pedagógusok, helyi vezetők tiltakoztak az ellen, hogy a szórványközösségekből elvigyék tömbmagyar vidékre a tehetséges diákokat, hiszen ez helyenként a magyar iskolák megszűnéséhez vezethetett volna. Arról mi magunk is többször nyilatkoztunk, hogy ez a program inkább a beolvadást és elvándorlást könnyítette volna meg, mintsem az értékmentést. Azt tapasztaltuk, hogy a jó szándék mögül hiányzott az alapos kulturális tényezők, az emberi viselkedés pedagógiai, pszichológiai, antropológiai meghatározottságának ismerete: a közösségből kiszakított gyermek, fiatal gyökértelenné válik, így sokkal kiszolgáltatottabbá, befolyásolhatóbbá is, ráadásul mivel itt nemzeti alapon történő „kiválasztásról” is lett volna szó, esetenként az ellenkezőjébe fordulással is számolhattunk volna.

A Petőfi Sándor program hasznosságát egyelőre nem tudjuk valóban felmérni. Céljával nagyjából egyetértünk (a szórvány revitalizációja, Kárpát-medencében működő közösségi hálózatok létrehozása), de valódi előnyét abban látjuk, hogy a magyarországi fiatalok beleláthatnak a kisebbségi lét mindennapjaiba, a közösségszervezés, az identitás megtartás gyakorlásába.

Ami kimaradt

A magyar nyelvközösség perspektíváiról csak úgy gondolkodhatunk, ha számba vesszük a közember gondolkodásmódját is, mely leggyakrabban megmarad az érzékelés szintjén, fontos számára a hasznosság elve és mindennapi cselekedeteit az én-központúság jellemzi.

Úgy tűnik, az eddigi kutatásaink mintha nem vennék ezt figyelembe.

Hiány mutatkozik a magyar nyelv gazdasági erejének felmérésében is, továbbá nincs tudomásunk arról sem, hogy lennének olyan kutatásaink, amelyek a nyelvközség gazdasági erejét vizsgálták volna. Egyre több interdiszciplináris megközelítésre lenne szükség, amelyek középpontjában azok állnának, akiknek kenyeré a nyelv (tanár, pap, színész, újságíró stb.). És az eredményeket nem csak magyarul és egy nemzetközi nyelven kellene publikálni, hanem román nyelven is, hiszen az objektív megmutatkozásnak az egyik legjobb lehetősége lehetne.

Ugyanakkor vannak kisebb-nagyobb sikeres programjaink is, amelyek az itt és most elve alapján szerveződnek: egy temesvári magyar mint idegen nyelvtanfolyam hozadéka az iskola, a közösség számára; a temesvári Nyugati Egyetem regionális nyelvként tanítja a magyart majdani romántanárok számára; a Partiumi Keresztény Egyetem Tanárképző Intézetének magyartanár képzésének újszerű elemei stb.

A temesvári Start – Tanácsadó és Továbbképző Iroda 2003 óta működtet egy magyar nyelv és kultúra tanfolyamot román nyelvű felnőttek számára. Kimutatásaik alapján a tanfolyamra járók gyermekeinek mindegyike vagy magyar tannyelvű óvodába vagy iskolába jár. Ugyanakkor a temesvári Nyugati Egyetem (Universitatea de Vest) Bölcsész-, Történelem és Teológia Kara (Facultatea de Litere, Istorie și Teologie) 2009-ben indította el a Kulturális tanulmányok (Studii culturale) szakot dr. Otilia Hedeșan professzorasszony kezdeményezésére. A következő tanévtől választható tantárgyként bevezették a magyar, német, szerb és cigány nyelv és kultúra tanítását. A hallgatóknak a felajánlott négy nyelvből kettőt kellett választaniuk kötelező jelleggel. Így regionális nyelvként és kultúraként kezdődött meg a magyar nyelv tanítása heti két órában három szemeszteren keresztül, illetve a negyedik félévben a magyar kultúra tanítása.

A nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemen 2013-ban indítottuk újra a magyar nyelvű tanító- és tanárképzést. Hallgatóink több mint 80%-a pedagógusként dolgozik (magyartanárok, tanítók és óvónők), akiknek megközelítőleg 65%-a falusi iskolákban helyezkedett el. A képzés egyik újszerűsége, hogy nagy hangsúlyt fektet a vállalkozói szellem fejlesztésére. A magyar közösségeink szempontjából van/lesz relevanciája ennek a programnak, de közvetlen eredményei csak évek múltán mutatkoznak meg; egyelőre csak minimális részeredményeket mutathatunk fel. Többek között azt is fontos lépésnek tartjuk, hogy azok a hallgatók, akik nálunk végeztek, aktívan bekapcsolódnak a magyar közösségek életébe (pl. pályázatok írásával, vezetésével, intézményesített közösségfejlesztéssel foglalkoznak vagy civil vagy egyházi berkeken belül).

Újra kellene gondolni

Fontos feladatunknak tartjuk a romániai magyar tudományterületek, tanintézmények összefogását. Erre vonatkozó gyakorlati példánk a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem Nyelvmentor c. programja, amely 2014 óta működik. A projekt régióközi szempontból hiánypótló szerepet vállal: különböző intézményeket fog össze, míg a középiskolák irányába

felhívja a figyelmet a magyar nyelvtanulás, a kultúra gyakorlati oktatásának hasznosságára, izgalma, főként, mivel évek óta a romániai oktatásban nem létezik például már nyelvtanítás a középiskolák osztályaiban. Egyik eredménye ennek a rendezvénysorozatnak, hogy a romániai magyar tannyelvű egyetemeket együttműködésre ösztönzi: részt vett a Babeş-Bolyai Tudományegyetem, a Bukaresti Egyetem, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem egy-egy nyelvésze vagy néprajzkutatója, illetve folyamatos kapcsolatot tart fenn a Bánság és a Partium magyar tannyelvű középiskolaival is.

Továbbá fontosnak tartjuk a mindennapi emberekkel, a nyelvhasználókkal való folyamatos kapcsolattartást. Ennek jegyében 2015 tavaszán kihelyeztük vidéki iskolákba a Tanárképző Intézet pedagógiai gyakorlatának egy részét. Romániában teljesen ismeretlen gyakorlat, hogy nem azon a településen történik az iskolai gyakorlatoztatás, ahol a pedagógusképző intézmény működik. Az alig egyéves tapasztalataink viszont nagyon pozitívak: a hallgatók részéről ez azért fontos, mert beleláthatnak egy átlagos kisebbségi iskola mindennapaiba, az ott élő közösség számára pedig folyamatos módszertani, de kulturális kapcsolattartástis jelent a központi egyetemmel, illetve a megyeszékhellyel.

A nyelvmegtartás, az itthonmaradás szempontjából nagyobb teret kell biztosítani a román nyelv tanításának. Ennek módszertani megvalósításával Tódor Erika, a Sapientia EMTE csíkszeredai oktatója foglalkozik behatóan. (Tódor 2008; 2009; 2010). Továbbá újra együtt kellene működni a magyar civil szervezetekkel, és a társadalmi felelősségvállalás mintájára közösségi felelősségvállalást kell szorgalmaznunk, illetve egyfajta közösségszolgálatot várunk a magyar értelmiségi részéről.

Összegzés

A tanulmány elején feltett kérdések részben válaszolhatók meg csupán: (1) a lehet-e független a tudomány kérdésre egyértelműen nemleges választ kell adnunk, amikor kisebbségi helyzetben humántudomány (társadalomtudomány) műveléséről van szó. (2) Úgy tűnik, egyre inkább figyelünk a nyelv beszélőire is, hiszen a pl. Partiumi Keresztény Egyetem, de a temesvári Start-Iroda is olyan kutatásokat végez, ahol a mindennapi ember és nyelvhasználata kerül előtérbe, illetve a tudománynépszerűsítésen keresztül vonják be a nyelv, kultúra iránt érdeklődőket.

(3) Szomorú választ adhatunk a mi a nyelv- és identitásmegtartás motivációja kisebbségi helyzetben kérdésre, mert az eddigi vizsgálódásaink alapján úgy tűnik, hogy hasznossági elvek mentén válik értékessé vagy értéktelenné a nyelvhasználat, és főleg a megélhetéssel, munkavállalással hozható szoros összefüggésbe.

(4) A nyelv mint szent cél vagy mint szent eszköz tételeződik-e felvetésre nincsen egyértelmű válaszunk, inkább csak lehangoló megállapításunk: már nem szent sem a cél, sem pedig az eszköz.

A magyar nyelvközösség perspektívája szorosan összefonódik a magyar oktatás lehetőségeivel, ehhez pedig a közoktatás és a felsőoktatás együttműködésére van szükség. A magyar államnak fontos feladata lehetne ebben a munkában az olyan oktatási intézmények

kiemelt támogatása, amelyek a magyar pedagógusképzésben szerepet vállalnak, illetve az intézményi támogatásokon belül megkülönböztetett támogatásban kellene részesíteni a tanító- és tanárképző szakokat, illetve a magyar nyelv- és irodalomtudományi tanszékeket. Az ilyen jellegű támogatásra van már példa, hiszen a művészeti képzést nyújtó karok hármasszorzó alapján részesülnek magyarországi normatív támogatásban, illetve a román közoktatásban a kisebbségi osztályok fennmaradásának érdekében 1,2-es szorzó alapján működik a fejkvótás finanszírozás.

A Kárpát-medencében létező magyar tannyelvű felsőoktatási intézmények pedagógusképzőinek és magyar szakjainak magyarországi támogatása legalább kettes szorzó alapján kellene működjön és hatékonysági mutatók alapján periódikusan lehetne megítélni a megkülönböztetett normatívát. Azaz ne alanyi jogon járjon ez a finanszírozás, hanem csak abban az esetben, ha a tanintézményben végzett hallgatók dominánsan (legalább 55%-ban) valóban az adott országban maradnak, ha lehet, az intézmény missziós körzetében vállalnak munkát a magyar tannyelvű oktatási intézményekben. Egy ilyen támogatási rendszer kidolgozása – a konkrét kisebbségi helyzeteket, igényeket figyelembe véve – hozzájárulna, hogy olyan generációkat nevelhessünk, amelyek nemcsak az aktív magyar nyelvhasználatot, de az itthonmaradást, a közösségépítést is fontos feladatuknak tartásák.

IRODALOM

- BALÁZS Géza 2001. Magyar nyelvstratégia. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- BARTHA Krisztina 2014. Mondat- és szövegértési vizsgálatok kétnyelvű környezetben. In: Magyar Sára – Bartha Krisztina (szerk.): A nyelv közösségi perspektívája. EME – Partium Kiadó, Nagyvárad, 36–49.
- MAGYARI Sára 2014a. Szórványoktatás a pedagógusképzés tükrében. In: Stark Gabriella et al (szerk.): Határon innen és határon túl. Státusz Kiadó, Csíkszereda, 89–96.
- MAGYARI Sára 2014b. A vállalkozói szellem fejlesztése a romániai tanárképzésben. In: Nagyházi Bernadett: Innováció a neveléstudomány elméleti és gyakorlati műhelyeiben. Kaposvári Egyetem.
- MAGYARI Sára 2014c. Anyanyelv – hangyanyelv – ecet. A „fátólfaig” magatartásoktatás stratégiai példája a Bánságban. In: Balázs Géza – Pomogáts Béla (szerk.): Nyelvünk és kultúránk 2013/1–4: 93–97.
- PAPP Z. Attila 2005. Keretizmus. A romániai magyar sajtó és működtetői 1989 után. Soros Oktatási Központ, Csíkszereda.
- PÉNTEK János 1999. Az anyanyelv mítosza és valósága. AESZ-füzetek 5. Kolozsvár.
- PÉNTEK János 2011. Változókorunk – Változónyelvünk, Komp – Press Kiadó, Kolozsvár.
- SORBÁN Angella 2014. Nyelv(ek) és identitás. Adalékok a kétnyelvűség és az identitás kérdésköréhez kisebbségi helyzetben. In: Magyar Sára – Bartha Krisztina (szerk.): A nyelv közösségi perspektívája. EME – Partium Kiadó, Nagyvárad, 16–26.
- SZOTÁK Szilvia 2005. A magyar mint veszélyeztetett nyelv. In: Péntek János–Benő Attila: Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó, Kolozsvár, 145–159.
- TÓDOR Erika – HORVÁTH István (szerk.) 2008. O evaluare a politicilor de producere a bilingvismului. Institutul pentru studierea problemelor minorităților naționale Kiadó, Kolozsvár.
- TÓDOR Erika 2009. Predarea-învățarea limbii române ca ne-maternă. Scientia Kiadó, Kolozsvár.
- TÓDOR Erika – HORVÁTH István (szerk.) 2010. Limbă, identitate, multilingvism și politici educaționale. Institutul pentru studierea problemelor minorităților naționale Kiadó, Kolozsvár.

KARDOS BÉLA

AUSZTRÁLIA

A magyar nyelv használata Ausztráliában

A magyar nyelv és a magyar szimbólumok használata nem ütközik semmiféle akadályba Ausztráliában. Nyíltan megvallhatjuk magyar identitásunkat, ennek megtartását a kormányzat multikulturális törvénnyel támogatja.

Kados Béla (Ausztrália)

A második világháború és 1956 után Ausztráliába érkezett magyarokat, mi nemzeti emigrációként aposztrofáljuk. Ellentétben az Észak- és Dél-Amerikába érkezettekkel – akik templomokat, egyházközségeket és társadalmi infrastruktúrát: egyesületeket, klubokat, esetleg magyar iskolákat találtak –, mi semmit sem találtunk, ami segítséget nyújtott

volna magyarságunk megtartásában. Azonnal hozzáláttunk egyházi közösségek, hétvégi magyar iskolák, egyesületek, bajtársi és ifjúsági szervezetek, pl. a cserkészlet, valamint magyar házak, klubok és a magyar sajtó létrehozásának.

Bennünket specifikusan a magyar nyelv oktatásának kérdése érdekel. Az egyházi közösségek és társadalmi szervezetek hétvégi iskolákat kezdtek el működtetni. Megjegyzem, hogy az ausztráliai katolikus egyház nem engedélyezi etnikai egyházközösségek, plébániák létrejöttét. Csatlakozni kell valamelyik ausztráliai egyházközösséghez, és csak egyesületként, illetve közösségként működhetnek a püspökség jóváhagyásával. A protestáns egyházaknál, így pl. a magyar református egyháznál az egyházközösségek létrehozása nem jelent problémát. Példa erre melbourne-i, az adelaide-i vagy a sydney-i magyar református egyházközösség, amely idén ünnepli fennállása 65. évfordulóját.

Ezek a hétvégi magyar iskolák, önzetlen és lelkes tanítóik közreműködésével, néhány óras oktatási lehetőségeikkel, nem képesek a magyar nyelvet igazából elsajátítani diákjaikkal. Ehhez járul a magyar cserkészmozgalom, amelynek csapatai a hétvégi foglalkozásain, magyar nyelven oktatja az őrsökbe és rajokba gyűjtött fiataljait. A kirándulásokon, portyákon és cserkész táborokban nyert magyar vonatkozású élmények, a regősmunkán keresztül nyújtott tudnivalók: a népviseletek, szokások, a népzene és a népdalok elsajátításának oktatása nagyban elősegíti a magyar identitást.

Az utóbbi időben – éppen a multikulturalizmus pozitív érvényesítésével – kialakult, hogy az ausztrál kormányzat állami iskolai tantermeket és a tanulók létszámának megfelelő fejpénzt juttat a hivatalosan regisztrált hétvégi közösségi iskolák működésének elősegítésére.

Van ezenkívül egy másik, egyedülálló ausztráliai hozzáállás, amihez hasonlót sem az Egyesült Államokban, sem Kanadában de a latin-amerikai és európai államokban nem tapasztaltam, miszerint hétvégén az ún. Saturday School of Community Language keretében a magyart mint egy idegen nyelvet lehet érettségi tantárgyként elsajátítani, és abból vizsgázni, ami az egyetemi felvételihez is hozzájárul további pontok szerzésével. Ez a program ausztrál iskolákban folyik, hivatalosan elfogadott szakképzett magyar tanárok által, akiket az állam tanároknak járó illetmény szerint fizet. Az oktatás a protokollnak megfelelő oktatási silabusz, azaz tanrend szerint folyik, s ez nem terjedhet ki történelem, földrajz vagy egyéb honismereti oktatásra, csupán a nyelvnek az irodalommal összefüggő aspektusaira.

Ennek folytatása lehet, ha a magyar diák az érettségi vizsga, azaz a Higher School Certificate megszerzése után veszi a fáradságot és igénybe veszi a magyar állam által nyújtott ösztöndíjat, a Balassi Bálint Intézet egyéves hungarológiai tanfolyamát, ahol a nyelv ismeretén túl hasznos más magyarságismereti tantárgyakkal is megismerkedhet. Sőt elviszik őket tanulmányútra, a határon túli őshonos magyar közösségek megismerésére is.

Sajnos ezeket a lehetőségeket egyre nehezebb megvalósítani az emigráció immár harmadik, sőt negyedik generációja által. Az újonnan érkezett gazdasági bevándorlók és gyerekeik pedig még nem érzik át ennek lényegét és fontosságát. Azt például, hogy ha felmenőik jóvoltából a magyar állampolgársághoz is hozzájutnak, akkor az Európai Unió

területén az egyetemek kapui nyitva állnak előttük, sőt képzettségüknek megfelelő munkavállalási vagy továbbképzési lehetőség is adva van számukra.

Tavaly például veszélybe került a magyar érettségire előkészítő tanfolyam, mert a 7-8-9-10. osztályok létszáma nem ütötte meg az előírt létszámot, s ezért az állam bezárta ezeket az osztályokat. Ha ezek az osztályok nem működnek, akkor 11. és 12. osztályok számára, ahol az érettségi vizsgára történik a képzés, nem lesz utánpótlás, ez a magyar nyelv érettségi tantárgykénti oktatásának megszűnését jelenheti. Annak idején, az 1970 években, az Ausztráliai- és a NSW-i Magyar Szövetség titkáráként, dr. Bodolai Zoltánnal, azon mesztelkedtünk beadványokon keresztül az állami oktatási intézményeknél, hogy ez az előkészítő tanfolyam a magyar diákok számára is elérhető legyen. 1974-ben sikerre vezetett NSW-ben kezdeményezésünk, és Bodolai Zoltán igazgatóságával 1978-ban voltak az első érettségi vizsgák magyar nyelvből. Az én lányom is sikeresen vizsgázott ekkor.

A NSW-i Magyar Szövetség tb. elnökeként ismét beadvánnyal fordultam államunk miniszterelnökéhez, az oktatási miniszteréhez, valamint az állampolgárok „közösségének” miniszteréhez, hogy az osztálybezárásokat a Saturday School of Community Language keretében vizsgálják felül. Nyomos érvként hoztam fel, hogy az ENSZ-ben működő Unesco például február 21-ét az anyanyelvek napjává nyilvánította éppen annak érdekében, hogy megvédje és elősegítse az anyanyelvek megmaradását, oktatását.

Felhoztam, hogy pont e napon a NSW-i Parlamentben rendezte meg a Bangla Academy Australia a Magyar Iskola támogatásával az anyanyelvek napját, ahol a fentebb említett két miniszter is megjelent és beszélt az anyanyelv megőrzésének szükségességéről. Beadványom és érvelésem eredményre vezetett, mert az említett osztályok felfüggesztését egyelőre visszavonták, s remélem, hogy a Magyar Iskola új vezetősége és a magyar közösség is mindent megtesz az új magyar nagykövettel egyetemben, hogy ez az eset ne ismétlődjön meg, és elegendő diák vegye igénybe az állam által adott lehetőséget, nevezetesen a magyarból mint idegen nyelvből való érettségi vizsga letételét.

NAGY ANDREA

ÉSZTORSZÁG

Magyaroktatás Tartuban

A tartui magyaroktatás történetét mutatja be Nagy Andrea, a Tartui Egyetem munkatársa.

Áder János köztársasági elnök látogatása a tartui Finnugor Tanszéken (2013)

Első szakasz

A magyar nyelv oktatásának kérdése már 1919-ben, Észtország csekély egy éves önállóságának idején felmerült a Tartui Egyetemen. Sajnos 1922-ig az egyetemnek nem volt lehetősége arra, hogy magyar lektort hívjon Tartuba. 1922-ben azonban a Bölcsészettudományi Kar dékánja, Julius Mark professzor felvette a kapcsolatot a Pázmány Péter Tudományegyetemmel a megfelelő lektor megtalálásának érdekében (Nurk, Seilenthal 1998: 39). A Tartui Egyetem és Jungerth Mihály, Magyarország észtországi követe közötti hosszúságos megbeszélések és levélváltás után Budapesten végül megtalálták a megfelelő jelöltet, Virányi Elemért, akit 1922. november 3-án hivatalosan is a Tartui Egyetem magyar lektorává választottak (EAA f 2100, n 4, s 429).

1923 februárjának végén első magyar lektorként megérkezett Tartuba Virányi Elemér.

Virányi 1897. október 30-án, Aradon született, középiskolai és gimnáziumi tanulmányait is itt végezte. 1915-ben önként beállt a hadseregbe, ahonnan 1919 januárja végén sebesülés miatt leszerelték (EAA f 2100 n 2 s 1369: 64). Ugyanebben az évben megkezdte

tanulmányait a pesti Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-francia szakán. Már ekkor érdeklődést mutatott a finnugor nyelvek iránt. 1920-ban, amikor a román csapatok elfoglalták Aradot, Virányi végleg elhagyta szülővárosát és Budapestre ment, ahol az Eötvös Kollégium tanulója lett. 1922-ben tanulmányi úton járt Észtországban és Finnországban (Árpás 1998: 13-14). 1923 nyarán Pestre utazott, hogy befejezze doktori tanulmányait. Az eredményes vizsgák és doktori munkájának befejezése után visszatért Tartuba (Vääri 1970: 306).

Az egyetem tanterveiből kiderül, hogy Virányi kezdő és haladó magyar nyelvi kurzust és magyar irodalomtörténetet adott elő. A nyelvi kurzusokon a magyar grammatika alapvető kérdéseivel, a szemináriumokon pedig magyar nyelvű szövegek fordításával és elemzésével foglalkozott. 1923 második félévében előadásain a magyar irodalomtörténet 1772 és 1831 közötti szakaszát mutatta be. Az irodalomórák keretében sor került Madách *Az ember tragédiája* című művének olvasására, fordítására és elemzésére is. Előadásokat tartott a 19. századi magyar irodalomról, valamint a 19. századi magyar regényírásról. Ismertette az újabb magyar regényt, az 1880–1900-as évek líráját, valamint a magyar irodalom 1882–1912 közötti szakaszát. Szemináriumain a magyar és az észt nyelv közös vonásait tárgyalta (Vääri 1970: 306). A nyári és téli szüneteket Virányi általában külföldi kutatómunkával töltötte. Az egyetem támogatásával több ízben járt Franciaországban, Romániában és Finnországban (EAA f 2100 n 2 s 1369: 13-48).

Virányi az oktatói munka mellett Csekey István jogászprofesszornak is segítségére volt a Magyar Intézet felvirágoztatásában, a könyvtárral kapcsolatos munkában, valamint ünnepi és kulturális estek megszervezésében és lebonyolításában. Virányi nyelvi érzékét és elhivatottságát tükrözi az is, hogy előadásait már a második félévtől észt nyelven tartotta (Csekey 1928: 52-53).

Tartui évei alatt Virányi aktívan részt vett az észt kulturális életben is. Ismert észt írók novelláit fordította magyarra, és számos cikke is megjelent az észt irodalomról. Észtországban is publikált, több tudományos és irodalmi munkája, valamint cikke jelent meg a magyar irodalomról és történelemről (Vääri 1970: 306–307). Virányi kulturális kapcsolatainak sokszínűségéről tanúskodik az is, hogy levelezést folytatott azokkal az észt írókkal, akiknek műveit magyarra fordította. Leveleiben gyakran számára ismeretlen észt szavak jelentése után érdeklődött, vagy tanácsot, illetve jóváhagyást kért egy-egy novella vagy regény fordításával, kiadásával kapcsolatban. Leghosszabban Karl Eduard Sööt észt költővel levelezett, akivel nemcsak irodalmi vagy a rokon népeket érintő hírekről, valamint a két ország politikai helyzetéről írtak egymásnak, hanem személyes életükről is (Mesipuu 1997: 127-129).

1928. július 1-jén, 11 szemeszteren át tartó eredményes munka után az egyetem vezetősége saját kérésére felmentette Virányit lektori állásából (EAA f 2100 n 2 s 1369: 51-52). Távozásának oka máig sem világos, hisz otthon nem várta állás. A középiskolai tanári oklevél megszerzése után a kecskeméti női kereskedelmi iskolában kapott helyettes tanári állást. Az 1929–30-as tanévtől Szegeden felügyelő tanárként a Horthy Kollégiumban, finn

nyelvet oktatott az egyetemen és franciát, valamint németet tanított a Baross Gábor Reáliskolában. 1931. január 12-én házasságot kötött dr. Virág Rózsával (Árpás 1998: 14–15).

Virányi tartui évei alatt folytatott odaadó munkáját Észtország is nagyra értékelte. 1933-ban megkapta az észt Védőőrség Sas-rendjének III. osztályú kitüntetését, 1934-ben pedig az észt Vöröskereszt II. osztályának első fokozatával tüntették ki (Árpás 1998: 15).

Virányi 1944 decemberében, Budapest ostroma alatt veszítette életét. Halálának pontos dátuma ismeretlen (Árpás 1998: 17).

Virányi távozása után a magyar lektori hely több szemeszteren keresztül betöltetlen maradt, bár a felszabadult lektori helyet 1929. február 15-i pályázási határidővel 1928. november elején meghírdették (EAA f 2100 n 5 s 315: 1). Az észt Oktatásügyi Minisztérium a következő évben azt ajánlotta az egyetemnek, alakítsa a lektorátust szükség szerint hol magyar, hol svéd lektorátussá. Az egyetem nem értett egyet az ajánlattal, és bár nehézségek árán, de fenntartotta az önálló magyar lektorátust. 1929-től ideiglenesen Nils-Herman Lindberg svéd lektort nevezték ki magyar lektornak (Vääri 1970: 307). Csekey (1928) Északi írásából kiderül, hogy Lindberg, aki korábban Budapesten is volt lektor, tökéletesen beszélt magyarul, és fordításaival nagyban elősegítette a magyar kultúra megismertetését és terjesztését északon.

Lindberg 1930. május 21-ig volt ideiglenes magyar lektor, ez idő alatt óráin főként a magyar grammatikával és irodalommal foglalkozott, valamint szövegolvasási kurzust tartott. Miután Lindberget felmentették magyar lektori feladatai alól, visszatért korábbi svéd lektori kötelezettségeihez (Vääri 1970: 307).

1930 végére megtalálták a megfelelő jelöltet a szabadon maradt magyar lektori helyre. A Bölcsészettudományi Kar november 26-i ülésén 1931. január 1-jei kezdettel három évre Georgovits (Györke) Józsefet választotta magyar lektorra (EAA f 2100 n 2 s 315: 5). Györke 1906. december 21-én, Celldömölkön született. Az elemi iskola elvégzése után Pécsen folytatta tanulmányait a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumban. 1926-tól a pécsi Erzsébet Tudományegyetem bölcsészeti karának hallgatója volt. 1930-ban finnugor összehasonlító nyelvészet szakon doktorált (EAA f 2100 n 2 s 167: 5).

Györke 1931. január 26-án érkezett Tartuba. Tartui évei alatt főként kezdő és haladó magyar nyelvi kurzust tartott, mindkettőt heti három-három órában (EAA f 2100 n 2 s 167: 13). A kezdőknek szóló óráin a grammatika alapjaival és egyszerűbb szövegek fordításával, a haladó kurzuson mondatokkal, szóképzéssel, valamint verselemzéssel foglalkozott (Vääri 1970: 308). Györke tanítványai közé olyan kitűnő hungarológusok tartoztak, mint Felix Oinas és Paula Palmeos. Oinas A Tartu Egyetem magyar lektorairól című levelében Györkét zárkózott emberként írja le, akinek kevés hallgatója volt, és aki gyakran dolgozott a bölcsészkar könyvtárában. 1931-ben, miután Csekey professzor távozott, a Magyar Intézettel és a könyvtárral kapcsolatos feladatok is teljes mértékben Györkére maradtak (Pomozi 1998: 58).

1933-ban Györke kérvényezte kinevezésének meghosszabbítását további egy szemeszterrel, majd 1934 májusában két szemeszterrel, 1935 májusában ismét két szemeszterrel.

1936-ban Györke József feleségül vette Ella Waskot, a Tartui Egyetem könyvtárának alkalmazottját (EAA f 2100, n 2, s 167: 28, 35, 47, 54).

Miután Györke visszatért Magyarországra, a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában dolgozott. 1945-től a könyvtár igazgatója volt. Múzeumi munkája mellett 1938-tól finnugor proszemináriumot tartott a budapesti egyetemen és észt nyelvet tanított. Tagja volt a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, a Magyar és Levéltárosok Egyesületének, az Észt Tudós Társaságnak (Õpetatud Eesti Selts), valamint az Észt Anyanyelvi Társaságnak (Emakeele Selts) (Vääri 1970: 308).

A háború előtti időszak utolsó magyar lektora Fazekas Jenő volt, aki 1937. február második felében érkezett Tartuba. Fazekas 1906. március 21-én született Bugyin. Középiskolai tanulmányait a pápai Református Gimnáziumban végezte. Fazekas a debreceni Tisza István Tudományegyetemen magyar és finnugor nyelvtudománnyal foglalkozott, és az 1930–1931. tanévben Pápay József mellett gyakornokoskodott. Pápay hatására és vezetésével kezdett el a hanti nyelv kutatásával foglalkozni. Doktori diplomáját 1932-ben szerezte meg. 1934-ben ösztöndíjasként két szemesztert töltött Tartuban (EAA.2100.2.123, 4, 6).

A tartui egyetemen Fazekas kezdő és haladó magyar nyelvi kurzust vezetett, heti egy alkalommal a nyelvtörténet főbb vonásairól, valamint a 20. századi magyar irodalomról tartott előadást. Ugyancsak heti egy alkalommal betekintést nyújtott a magyar népi kultúra különböző kérdéseibe. A kezdő kurzuson népmesék, népdalok és egyszerűbb irodalmi szövegek fordításával és elemzésével foglalkoztak, óráit hanganyag segítségével tette színesebbé. A haladók csoportjában a magyar grammatika főbb kérdéseivel, a morfológia nyelvtörténeti elemzésével, valamint beszédgyakorlattal egybekötött szövegelemzéssel foglalkozott. Irodalomtörténeti előadásain a 19. századi prózaírókat, az újabb magyar irodalmat és a korábbi irodalom egyes fejezeteit ismertette (Vääri 1970: 309). Lektori feladatai mellett ellátta a Magyar Intézet vezetésével kapcsolatos feladatokat is.

1939 novemberében Fazekas lektori kinevezését három évre meghosszabbították, azonban a szovjet csapatok Észtországba történt betörésével a magyar kormány 1941. február 14-én Fazekast Helsinkibe menekítette, ahol szintén magyar lektorként dolgozott. Miután a Helsinki Egyetemen lejárt a szerződése, Stockholmba költözött, ahol a Magyar Intézetben dolgozott (Pomozi 1998: 61). Fazekas 1979. június 16-án Uppsalában hunyt el.

Fazekas távozásával véget ért a magyaroktatás első korszaka, melynek során tehetséges anyanyelvi lektorok ismertették és szerették meg a magyar nyelvet és kultúrát nemcsak diákjaikkal, de fordításaikon és a nagyközönségnek szóló rendezvényeiken keresztül szinte az egész országgal.

Második szakasz

A II. világháború után egy új szakasz vette kezdetét. Az egyetem Tartui Állami Egyetem néven folytatta munkáját. 1944 őszén megalakult az észt és finnugor nyelvi tanszék. A kezdetben háromfős testülethez, nemsokkal megalakulása után, csatlakozott Györke egykori tanítványa, Paula Palmeos, aki az 1936–37-es tanévben Budapesten tanult, és akinek fő

feladata a magyar nyelv oktatása lett. A finnugor szak tanterve csak heti egy-egy óra kezdő és haladó magyar nyelvi kurzust, valamint egy magyar nyelvtörténeti speciális kollégiumot tartalmazott, de a speciális kollégiumok és az előadások majdnem fele valójában nyelvvóra volt. A háború utáni időszakban 1944-től 1998-ig közel 300 diák végzett a tartui finnugor szakon, közöttük olyan ismert és tevékeny műfordítók, mint Ellen Niit, Tiiu Kokla, Leidi Veski, Edvin Hiedel, Ene Asu-Õunas és mások (Nurk, Seilenthal 1998: 40–41). Nekik köszönhető, hogy a magyar irodalom remekei eljutottak az észti olvasókhoz is.

Paula Palmeos tanítványai közül kerültek ki a tanszék későbbi oktatói is, 1982-től Tõnu Seilenthal, 1989-től Ene Asu-Õunas és Anu Nurk (Nurk, Seilenthal 1998: 41). Paula Palmeos 1989-ben 89 szemeszter után vonult nyugdíjba (Seilenthal 1997: 188). Palmeos tanárnõ tanítványai, Tõnu Seilenthal docens, tanszékvezetõ és Anu Nurk lektor napjainkban is a tanszék tevékeny tagjai.

A háború utáni bonyolult politikai helyzet miatt évtizedekig nem volt lehetőség magyar lektor meghívására. Ugyanakkor a hatvanas évektõl a nyolcvanas évek végéig több kárpátaljai magyar tanult az egyetemen, akik gyakran segítettek Palula Palmeosnak a nyelvoktatásban (Pomozi 1998: 65). Kárpátaljáról jött Tartuba aspiránsként Zékány Imre, Káposztay Erzsébet, Mokány Sándor, Vavra Klára, Mokány Katalin és Fodó Sándor. A tartui egyetemistáknak így lehetőségük volt megismerkedni anyanyelvi beszélõk nyelvhasználatával is. Az ötvenes évek közepétõl kirándulásokat is szerveztek kárpátaljai magyar falvakba, mely utazások remek lehetõséget adtak mind a nyelvgyakorlásra, mind a kultúrával való megismerkedésre (Nurk, Seilenthal 1998: 41).

Tanulmányaik befejeztével a kárpátaljai magyarok hazatértek, hogy az anyaországtól elzárt területen adják tovább tudásukat és tapasztalataikat diákjaiknak. Zékány Imre az Ungvári Egyetemen folytatta pályáját és egyik alapító tagja volt az egyetem Magyar Filológiai Tanszékének. Kandidátusi disszertációját 1964-ben védte meg A magyar nyelv hatása a kárpátaljai román nyelvjárásokra címmel. Kutatásai fõként a nyelvhasználatra összpontosultak. A felsõ-Tisza-vidéki (máramarosi) magyar nyelvjárások román jövevényszavait, valamint a román nyelvjárásokat ért magyar hatást kutatta, de foglalkozott a kárpátaljai személynevekkel és frazeológiával is. Egyik legfontosabb munkája a Laver Vaszil társszerkesztésével készült Orosz–ukrán–magyar frazeológiai szótár. 1991-ben 63 évesen hunyt el. Tanítványai emlékezetében szerény, de nagy tudású, széles mûveltségû emberként él tovább (Kárpáti Igaz Szó 2003).

Fodó Sándor 1967-ben fejezte be tanulmányait a Tartui Egyetemen, ezután az Ungvári Egyetem magyar tanszékén dolgozott. A kárpátaljai magyarok jogaiért küzdõ Fodót azonban 1972-ben a magyarság jogainak védelmére írt és több mint ezer aláírással alátámasztott beadványa miatt elbocsátották az egyetemrõl, ezután alkalmi munkából élt (KMMI). 1989-ben Fodó vezetésével megalakult a KMKSZ (Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség), melynek elsõ elnökévé Fodó Sándort választották. 1996-ig töltötte be az elnöki tisztséget, ezután haláláig a KMKSZ tiszteletbeli elnöke volt. Fodó Sándor 65 évesen, 2005. május 11-én hunyt el. Tiszteletére, szülõfalujában, Viskén 2006-ban emléktáblát,

2007-ben pedig síremléket avattak fel (Kárpátalja.ma 2013). Ugyancsak Fodó emlékének tisztelegve 2015. február 26-án felavatták Beregszászban a róla elnevezett kulturális központot (Kárpátalja 2015).

Káposztay Erzsébet főként nyelvjáráskutatással, ezen belül a derцени nyelvjárással foglalkozott. 1964-ben megjelent cikkében a derцени becenevekről írt, az 1966-os debreceni nyelvészkongresszuson pedig a derцени nyelvjárás kettőshangzóiról tartott előadást (Tóth T. 2012).

Mokány Sándor 1954-ben az Ungvári Állami Egyetemen szerzett tanári diplomát, majd a Tartui Egyetemen Paul Ariste professzor aspiránsa volt. A máramarosi ukrán nyelvjárások magyar jövevényszavairól szóló kandidátusi disszertációját 1966-ban védte meg.

1960-ban házasságot kötött Nagy Katalinnal. 1959-től a leningrádi egyetem magyar nyelvtanára volt, 1971-ben docenssé nevezték ki (Tóth Sz. 2002). 1977-től a Szegedi Tudományegyetem tanára volt, valamint tanított a pozsonyi Comenius Egyetemen, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Szláv Tanszékén és a prágai Károly Egyetemen. Főként nyelvjárás- és szóeredet-kutatással foglalkozott. Az 1970-es évek közepétől Mokány Sándor és felesége a magyar nyelv szókincsének kutatásával foglalkoztak, és Kárpátalja településeinek nagy mennyiségű tájnyelvi anyagot gyűjtöttek, melynek alapján az 1980-as években számos tanulmányuk jelent meg (Tóth P. 2011).

Mokány Katalin a munkácsi tanítóképző elvégzése után a Leningrádi Állami Egyetemen szerzett magyar-orosz szakos diplomát, majd 1972-től a leningrádi A. I. Herzen Pedagógiai Főiskolán magyar nyelvet tanított a hanti és manysi nemzetiségű hallgatóknak. 1969 és 1972 között a Tartui Egyetem aspiránsaként dolgozott. Kandidátusi értekezését „Лексические особенности венгерских языковых островков Закарпатской области (Восточная часть)” (A magyar nyelvszigetek lexikai sajátosságai Kárpátalja keleti részén) címmel 1972-ben védte meg. Máramaros településeinek az állathívogatókat és -terelőket, valamint a népi állattartás szókincsét vizsgálta. Emellett több tanulmánya is megjelent a viski nyelvjárással kapcsolatban. 1977 és 1979 között a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében, majd az Akadémia könyvtárában dolgozott (Tóth P. 2011).

Vavra Klára a kijevei egyetem újságíró szakának elvégzése után 1966 és 1969 között a Tartui Egyetem aspiránsa volt. Kandidátusi disszertációjában a vogul rokonsági elnevezésekkel foglalkozott. Tanulmányai befejeztével Moszkvában a Komszomol oktatási intézményben dolgozott tolmácsként, majd a Nemzetközi Kapcsolatok Főiskolán és a diplomáciai akadémián oktatott magyar nyelvet, és írt orosz közvetítő nyelvvel korszerű szemléletű magyar nyelvkönyvet. Később a Moszkvai Magyar Kulturális Központban tanított magyar nyelvet (Kárpáti Igaz Szó 2003). Vavra Klára napjainkban ismét Kárpátalján él és dolgozik.

Strömpl Juditot is meg kell említenünk, aki 1972 és 1977 között az orosz nyelv és irodalom szakon tanult Tartuban, emellett óraadó tanárként magyart tanított az egyetemen (Seilenthal 1997: 188). Az orosz irodalom után a szociológia felé fordult a figyelme, doktori disszertációját 2002-ben védte meg Tamperében. Strömpl Judit tanulmányai befejeztével is hű maradt az egyetemhez. 1986-tól 1990-ig a viselkedészavar kutatással foglalkozó

laboratórium tagjaként, 1990-től 2003-ig az egyetem szociológia intézetének tudományos főmunkatársaként dolgozott, 2003-tól az egyetem Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszékének docense, 2014-től a tanszék vezetője (ETIS).

1970-től a magyarokkal való kapcsolat még szorosabbá vált, mivel lehetőség nyílt arra, hogy a diákok részt vegyenek a debreceni nyári egyetem kurzusain. Két évvel később már nemcsak a nyári egyetem tartamára, hanem tanulmányaik idejére is Magyarországra érkezhettek a diákok. Elsőként Ivar Sinimets érkezett Budapestre, aki hat évet töltött az ELTE-n. A hetvenes évek elejétől aztán egyre több diáknak volt lehetősége egy szemeszter erejéig a debreceni egyetemen tanulnia. Az enyhülő politikai helyzetnek köszönhetően a kilencvenes évek elején már magyar diákok is eljutottak Tartuba, akik észt nyelvtudásuk csiszolása mellett magyarórát is tartottak. A két ország tanulmányi kirándulásokat is szervezett, melynek keretében a tartui diákok 1992–95-ben négyszer jártak Magyarországon, a budapestiek 1992-ben és 1994-ben, míg a debreceni diákok 1995-ben látogathattak el Tartuba (Nurk, Seilenthal 1998: 42).

Harmadik szakasz

Az észt-magyar államközi szerződésnek köszönhetően 1993 szeptemberében megérkezett Tartuba Pomozi Péter, aki az első anyaországi magyar lektor volt a háború után. Érkezésével kezdetét vette a magyaroktatás harmadik korszaka a Tartui Egyetemen. A következő tanévben elindult a magyar nyelv és kultúra főszakként való oktatása (Nurk, Seilenthal 1998: 42–43). Korábban nem volt az egyetemen hungarológia, a magyar nyelvet a finnugrisztika keretében, kis óraszámban oktatták. Pomozi Péter az első félévben emelt órászámú (heti 8 óra) kísérleti magyaroktatást vezetett be Ago Künnap tanszékvezető professzor támogatásával. Ugyancsak az ő valamint HALdur Õim intézetvezető támogatásával sikerült egy év alatt megalapítani a magyar nyelv és irodalom főszakot, melynek tanterve a graggeri hungarológiai koncepció szellemében készült. A szak sikeres megindításában (a szaknak az első három évben pontosan 50 hallgatója volt!!!) komoly segítséget nyújtott Jávorszky Béla helsinki magyar nagykövet és Csúcs Sándor, a helsinki Magyar Kulturális Intézet igazgatója is. Az szak tantervében az első és második képzési szakaszban a nyelv elsajátítására, a harmadikban a hungarológiai szaktárgyakra esett a fő hangsúly. A gyakorlati nyelvórák mellett az első szakasz országismeretet, irodalomtörténetet és szemináriumot tartalmazott. A második szakaszban nyelvtudománnyal és művelődéstörténettel bővült ki a tárgyak sora, míg a harmadik szakaszban a gyakorlati nyelvoktatásnak már csak csekély szerep jutott, helyette történelmet és néprajzot oktattak, és megnövekedett a szemináriumok száma. Így a diákok korábbi nyelvismeret nélkül is képesek voltak a tantárgyak magyar nyelven való elsajátítására (Pomozi 1996: 7–9).

Pomozi Péter lektori ideje 1998 augusztusával véget ért, őt 1998. szeptember elsejétől Tóth Szilárd, majd 2001. szeptember 1-től Tóth Krisztina, az egyetem első női magyar lektora követte. 1999-ben Észtország csatlakozott a bolognai rendszerhez, megindult az új tanterv kidolgozása és 2002-ben párhuzamosan az új és a régi tanterv szerint folyt a ta-

nítás. Az új tanterv egy magyar nyelv és kultúra speciális modult tartalmazott, ez alap- és középfokú nyelvkurzusból valamint szemináriumból és egy olyan összetett tárgyból állt, amely betekintést nyújtott Magyarország történelmébe, föld- és néprajzába, valamint a magyar irodalomba. A magyar nyelv alapfokon való elsajátítása továbbra is kötelező maradt a finnugor szakos diákok számára is. Az évek során a tanterv tovább csiszolódott, teljeseedett. A korábbi egy tárgy helyett most két külön tárgy keretében ismerkedhetnek meg a diákok a magyar történelemmel és földrajzzal, valamint a magyar irodalommal. A kötelező tárgyak mellett bővült a választható és az évről évre változó szabad tárgyak listája is.

2005-ben újabb női lektort fogadhatott a tanszék, ezúttal Tóth Viktóriát, aki 2009. augusztus végéig töltötte be a magyar lektori tisztséget. 2009 és 2012 között Tóth Tünde volt a magyar lektor, akit 2012 szeptemberétől Janurik Boglárka követett. A lektorok a diákok nyelvtudásának és kulturális ismereteinek bővítése érdekében hetente egyszer filmklubot és beszélgetős estét is rendeznek. A lektoroknak köszönhetően minden évben sor kerül a magyar nemzeti ünnepek megünneplésére is. A rendezvény szervezésében és lebonyolításában a magyar szakos hallgatók, valamint a Magyarországról érkezett cserediákok is aktívan részt vesznek.

A felsorolt magyar lektorok, valamint Tönu Seilenthal docens és Anu Nurk lektor odaadó munkájának köszönhetően számos magyar témájú szakdolgozat született. Az elmúlt 22 év alatt 52 hallgató szerzett BA és 21 MA szintű diplomát.

A Tartui Egyetemen folyó kiemelkedő és lelkes munkának köszönhetően tanszékünkre több magas rangú magyar politikus is ellátogatott. 1996. május 3-án Göncz Árpád államfőt, 2000. május 31-én Orbán Viktor miniszterelnököt, majd ugyanebben az évben, december 13-án Mádl Ferenc államfőt fogadtuk. 2006. március 26–27-án Sólyom László államfőt és 2013. június 21-én Áder János köztársasági elnököt láthattuk vendégül (Magyar nyelv és kultúra).

2015 őszétől Bán István tiszteletbeli magyar konzul is a tanszéken kapott lehetőséget a konzuli kérdésekben hozzá fordulóknak fogadására.

IRODALOM

- Árpás Károly 1998. Virányi Elemér föltámasztása. Tartu: Tartu és Magyarország 3: 13–24.
- Csekey István 1928. Északi írások. Budapest: 33, 52–53.
- EEA f 2100, n 2, s 1369. Virányi Elemér személyi dossziéja: 13–48, 51–52, 64.
- EEA f 2100, n 4, s 429. A professzorcserevel kapcsolatos levélváltás a Tartui és a Budapesti egyetem között
- EEA.2100.2.167 Györke József magyar lektor személyi dossziéja: 5, 13, 28, 35, 47, 54.
- EEA.2100.2.123 Fazekas Jenő lektor aktája: 4, 6.
- EEA.2100.2.315 Ungari keele lektoraat. Ungari keele lektori määramisse puutuv kirjavahetus: 1, 5.
- ETIS – Eesti Teadusportaal
[<https://www.etis.ee/portaal/isikuCV.aspx?PersonVID=2320&lang=et> – 2015-02-21]
- Kárpáti Igaz Szó 2003. „Dolgozni csak pontosan, szépen...”. Beszélgetés Vavra Klárával múltról – jelen időben. Horváth Sándor riportja [<http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/030816/interju.html> – 2015-02-20]
- Kárpáti Igaz Szó 2003. Imre bácsi. Markáns egyéniség volt [<http://hhrf.org/karpatiigazszo/030927/kultur03.html> – 2015-03-06]
- Kárpátalja.ma 2013. 73 éve született Fodó Sándor, a KMKSZ első elnöke.
[<http://www.karpatalja.ma/karpatalja/kultura/73-eve-szulett-fodo-sandor-a-kmksz-elso-elnok/> – 2015-06-10]
- Kárpátalja 2015. Egy lánglelkű viski ifjú emlékére. „Mi nem a meghátrálás emberei vagyunk”
[<http://www.karpataljalap.net/?q=2015/03/03/egy-langlelku-viski-ifju-emlekere> – 2015-06-12]
- KMMI Fodó Sándor [http://kmmi.org.ua/arckepek?menu_id=9&submenu_id=43&arc_id=76 2015-06.26]
- Magyar nyelv és kultúra [<http://www.keel.ut.ee/et/sisseastumine/ungari-keel-kultuur>– 2015-02-20]
- Mesipuu, Kairi 1997. Virányi Elemér – az első magyar lektor. Tartu: Észt hungarológia 75: 126-132.
- Nurk, Anu – Tõnu Seilenthal 1998. Egy elfelejtett korszak a Tartui magyartanításban. Tartu: Tartu és Magyarország 3: 39, 40-41, 42-43.
- Pomozi Péter 1996. A Tartui Egyetem Magyar Lektorátusa és hungarológiai főszak. Tartu, 7-9.
- Pomozi Péter 1998. Tartu és Magyarország: négytízöt év a felsőoktatás történetéből. Tartu: Tartu és Magyarország 3: 47-72.
- Seilenthal, Tõnu 1997. 75 év tanulságai. Tartu: Észt hungarológia 75: 185-199.
- Tóth Péter 2011/4. Mokány Sándor és Mokányné Nagy Katalin kárpátaljai nyelvjárásgyűjtéseiről. Magyar Nyelv.
[http://magarynyelv.c3.hu/11-4/tothp_114.pdf – 2015-03-10]
- Tóth Szilárd 2002. Mokány Sándor 70 éves. Magyar Nyelvőr. [<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1263/126314.pdf> – 2015-06-17]
- Tóth Teodóra 2012. Dercen: egy nyelvjárásszíget helynévrendszertani sajátosságai*
[http://epa.oszk.hu/01800/01865/00005/pdf/EPA01865_Helynevtorteneti_tanulmanyok_2012_09_101_114.pdf – 2015-03-18]
- Vääri, Reet 1970. Soome ja ungari keele lektoraat Tartu Ülikoolis 1918.-1940. aastal. Tõid eesti filoloogia alatt III: 302-311.

MÁTÉ LÁSZLÓ

EMLÉKTÁBLA-VESSZŐFUTÁS:

A Rozsnyói Pedagógiai Iskola és sok más emlékére

Emlékhelyek állításának idejét éljük. Közösségünk részéről ez a tiszteletadás mellett a jelenlétünk igazolása, de védekezés a szervezett kisajátítások ellen, és amolyan dacolás a nyílt s fondorlatos asszimilációval.

Az evang. főgimnázium Rozsnyón.

A Rozsnyói Evangélikus Főgimnázium (forrás: Hungaricana)

Egy volt intézményünkkel szemben, melynek sem jogelődje, sem jogutódja nem volt, egyszerűen az emlékezés kötelesség: a tisztesség dolga. Ilyen volt a Rozsnyói Pedagógiai Iskola, amelyik nyolcéves léte alatt (1953–1961) több mint háromszáz szakképzett magyar tanítót adott az akkoriban szépen sorjázó (cseh)szlovákiai magyar iskolák számára. (A valamikori pedagógushíányból mostanra – sajnos – gyermekhiány lett!)

Mivel a volt rozsnyói alma mater diákjai a létvégi hajrá felé érkeztek, néhányan arra gondoltuk, hogy a 2015-ös esztendőben a volt (és élő) végzőseinek találkozója keretében emléktáblát helyezünk el volt tanintézetünk homlokzatán. Ez amolyan egyszerű karikacsapásnak tűnt, hiszen az egykori Rozsnyói Evangélikus Főgimnázium épületén már két emléktábla is van. Ismerve az ügyintézés bürokratikus útvesztőit szándékunkat az elmúlt őszön írásban is jeleztük a rozsnyói evangélikus gyülekezetnek, és a kezdet biztatóan indult.

Az őszi egyszerű karikacsapásból tavaszra csűrös-csavarás lett. Pedig az olajozott ügyvitel érdekében még azt is vállaltuk, hogy az előkészítő bizottság nevében egy Rozsnyón

bejegyzett civil szervezet közreműködését kérjük fel (mintha a polgár kevesebb lenne a jogi személynél!), de ez sem bizonyult elegendőnek, mert a legfontosabb döntést – műemlék épületről lévén szó – a Kassai Kerületi Műemlékvédő Hivatal hozott, az épület tulajdonosának, a rozsnyói evangélikus gyülekezetnek a beadványa alapján. Ebből kifolyólag mi nem lettünk „az ügyintézés résztvevői”, ezért csak közvetve kaptunk információt a történésekről. Személyes intervenciómra a kassai hivatalban először ígéretet kaptam, aztán pedig azt az információt, hogy végzésük már megérkezett Rózsnyóra, de nekem nem szolgáhatnak másolattal(!). Az evangélikus egyház lelkészétől – többszöri sürgetés, és ígéret után – egy hónap késéssel villámpostán megkaptam a dokumentumot, amelyben három oldalon – zömében törvények és paragrafusok felsorolása mellett – fehéren-feketén az áll, hogy a magasságos hivatal beleegyezik az emléktábla elhelyezésébe „nemes öntvényből” (bronz), illetve az épület eredeti (szecessziós) főbejáratán kívül!

Erre szoktuk mondani: derült égből villámcsapás! Mert az igaz, hogy a mi időnkben még eredeti formájában pompázó szecessziós épületet egy szocreál átépítés során – a központi bejáraton kívül – förtelmesen elrontították, de az eredetiben megmaradt részen két emléktábla is van: egy bronzból, egy márványból! Mivel mi közadakozásból terveztük előteremteni az emléktábla kiadásait, kezdettől márványtáblában gondolkodtunk, ismerve, hogy a bronztábla elkészítése körülményesebb – többszörösen költségesebb –, és egy márványtábla már van ott, igaz, azt a Matica állította!

Aztán újabb csúrés-csavarás, méltatlan halogatás, megalázó mellébeszélés, képmutató álszenteskedés, amíg megkaptuk az evangélikus gyülekezet presbitériumának a döntését, amely – mi sem nyilvánvalóbb – azonos volt a műemlékesekével. Azért, hogy a virtuális „központi bejáraton kívül” hely pontosítva legyen, az előkészítő bizottság hét tagja találkozott a gyülekezet vezető lelkészével, aki pontosan megmutatta a helyet, ahová szerintük az emléktábla elhelyezhető. A főbejáratától északra, az épület elfuserált részén, egy villámhárító mellett, és egy elhanyagolt kiskert kerítése mögött! A megdöbbenés elemi erejű volt, a tiltakozás és észérvek felsorakoztatása ellenére nem sikerült megegyezni, egyértelművé vált, a mi emléktáblánk az épület központi részén nem kívánatos, miközben ott olyan felületek vannak, amelyek szinte magukat kínálják további emléktáblának!

Utolsó szalmaszálként maradt a fellebbezés a Szlovák Köztársaság Műemlékvédő Hivatalában, Pozsonyban. Igaz, ez is csak kis jóindulat mellett, mert mi nem voltunk részesei a bürokratikus hercehurcának, hanem csak az evangélikus egyház, a kerületi hivatal döntésében pedig ott szerepel, hogy nekik van fellebbezési joguk – 15 napon belül. Persze, ők nem fellebbeztek – kéz kezet mos –, mi meg csak megkésve, mert a dokumentum jókora visszatartás után jutott el hozzánk. Ennek ellenére mégis megtettük, de hogy mekkora sóhivatalról van szó, itt az igazolás: nekünk nem volt ügyintézési jogunk fellebbezni, de a fellebbezési díjat (16,50€) behajtották rajtunk, majd kétszeres sürgetés és panasz után négy (!) hónap elteltével válaszoltak levelünkre, és ahogyan várható volt – elutasítva azt! Mit lehet erre mondani? Ha az ember megfordul a kassai hivatalban, a valamikori patinás Fekete Sas-szálló épületében, akkor inkább jut eszébe Csáky-szalmája, mint egy olyan in-

tézmény, amely nemcsak paragrafusokra hivatkozik, hanem létével és szellemével is sugall egy színvonalat; vagy egy olyan központi hivatal, amely nem tartja tiszteletben a hatályos törvényeket és az ügyintézés elementáris szabályait? Egy barátom megjegyzése jut eszembe, aki az osztódással szaporodó hivatalokkal kapcsolatban szarkasztikusan ennyit mondott: „Műemlékvédők, természetvédők, ha nem lennének, senkinek sem hiányoznának, és minden menne az élet természetes medrében...”.

Azt hiszem, hogy a felvázolt vesszőfutás nem tanulságok nélkül való, különösen akkor, ha figyelembe vesszük az utóbbi két népszámláláskor dokumentált hegyomlásnyi veszteségeinket, hiszen erőszakos asszimilációkban, mondjuk ki bátran – a politika mellett – az egyházak is részesek. A szlovák katolikus főpapság érzéketlenségéről az itteni magyar katolikusokkal szemben oldalakat lehetne írni, miközben a szlovák és magyar püspöki konferencia képviselőinek évenkénti találkozásáról megjelent nyilatkozatok problémamentes, „testvéri légkörben” megtartott találkozókról szólnak... Ki érti ezt?

De itt van az evangélikus egyház, amely tételesen szlovák, és mostohaként kezeli magyar híveit Rozsnyón, Rimaszombatban, Kassán; az evangélikusok magyar vonatkozásait, dokumentumait mellőzi. Csak egy példa: az említett emléktábla Rozsnyón, amely az evangélikus gimnázium tanárainak és diákjainak állít név szerinti emléket. A bronzba öntött nevekből nyilvánvaló, hogy többen magyarok voltak (csak Fábry Zoltán nevét említem), de az emléktábla nyelve szlovák, ellentétben azzal, ahogyan a felebaráti szeretetet és demokratikus hagyományok megkívánják: szlovák és magyar!

Egy másik figyelmeztetés: a magyar nyelv térvesztése Rozsnyón (és széles e Kárpát-medencében), amelynek ott-tartózkodásaim alatt megdöbbentő megnyilvánulásait tapasztaltam. A Rákóczi Magyar Ház kávézójának pincérnöje azzal kérkedik, hogy ő bizony egy szót sem tud magyarul, a város címerét viselő étteremben az ebéd után érdeklődő magyar kérdésre ez válasz szlovákul: „Nem tudok magyarul!” Nem szükséges folytatni, elég a megállapításhoz: nagy a baj! Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a valamikori döntően magyar lakosú városban az utolsó népszámlálás szerint a magyarok aránya húsz százalék alá csökkent! De kérdezzük meg önmagunktól és lelkiismeretünköt: Hová lett a rozsnyói magyarok önbizalma, önbecsülése, állhatatossága, szolidaritása – netán: büszkesége? Csak drámai megosztottság van!

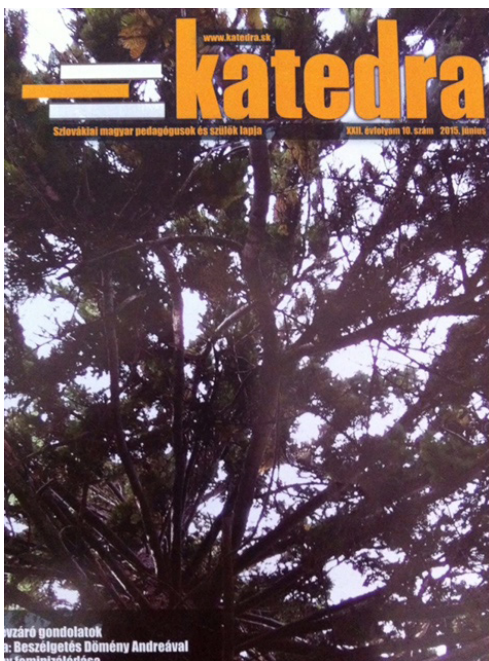
Az elmaradt emléktábla kapcsán mi sem voltunk hibátlanok. Határozatlanság, naivitás és megalapozatlan bizalmunk is hozzájárult az emléktábla-állítás elmaradásához. Azért ha már nem került rá sor, akkor legalább legyen itt a magyar szövege: **EBBEN AZ ÉPÜLETBEN MŰKÖDÖTT A ROZSNYÓI PEDAGÓGIAI ISKOLA* DIÁKJAI ÉS PEDAGÓGUSAI EMLÉKÉRE * 1953 – 1961**

*Máté László írását (Kassa, 2015. október 5.) a Felvidék.ma honlapról vettük át a szerző beleegyezésével.
(A szerk.)*

MISAD KATALIN

MUTATVÁNY A SZLOVÁKIAI MAGYAR ÍRÁSGYAKORLAT HELYESÍRÁSI SAJÁTOSSÁGAIBÓL

Bármely nyelv kisebbségi nyelvként való használata természetes módon vonja maga után a nyelvhasználat speciális, az anyaországtól eltérő módosulásait, hiszen a különböző államokhoz való tartozás nemcsak egy vagy több nyelvvel való szoros kapcsolatot jelent, hanem az anyaországtól eltérő kultúrákhoz, intézményrendszerekhez, szokásokhoz való kapcsolódást is.¹

1 A témával kapcsolatos kutatások az 1/0051/14. számú, Ideológia, identity a sebareprezentácia v kontexte lingvis-tiky a literárnej vedy v multikulturálnom priestore című VEGA-projekt keretében folytak a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén (Comenius University, Faculty of Arts, Department of Hungarian Language and Literature).

A többségi nyelv hatása elsősorban a kisebbségi magyar beszélőközösségek mindennapi beszélt nyelvi megnyilatkozásaiban figyelhető meg, de az államnyelvből való nagyszámú fordítás révén az írott nyelvben is gyakoriak a különféle kontaktusjelenségek.

A helyesírás vonatkozásában egyelőre nem nevezhető nagymérvűnek a többségi nyelv befolyása, de a határon túli kisebbségi magyar nyelvű kiadványok ilyen jellegű vizsgálatai azt bizonyítják, hogy ez a terület sem mentes az államnyelvi hatásoktól. Így van ez annak ellenére, hogy az akadémiai helyesírási szabályzatot az utódállamokban élő magyarok is központi jelentőségűnek, presztízsértékűnek tekintik: a kisebbségi magyar tannyelvű iskolák, a magyar nyelvű kiadványokat megjelentető könyv- és lapkiadók, valamint egyéb magyar vonatkozású intézmények saját bevallásuk szerint egyaránt a magyar helyesírás társadalmilag érvényes szabályait, irányelveit követik. Ráadásul a tanulmányaikat kisebbségi magyar iskolákban folytató tanulók a többségi nemzet nyelvét csak második nyelvként tanulják, így annak helyesírási rendszerét – a kommunikációs, grammatikai és irodalmi ismeretek elsajátítását előtérbe helyező oktatási programok követelményrendszeréhez igazodva – csak alap-, esetleg középszinten sajátítják el. Felmérések bizonyítják, hogy többségi nyelvű szépirodalmat, ismeretterjesztő könyveket és sajtótermékeket a kisebbségi magyar diákok ritkán olvasnak, s ha a középiskola befejezése után nem értelmiségi pályát választanak, nem lesz nélkülözhetetlen szükségük az államnyelv helyesírási rendszerének ismeretére, szabályainak alkalmazására. A fentiek alapján nyilvánvaló tehát, hogy a kisebbségi beszélők zöménél általában nem alakul ki a többségi nyelv helyesírásának biztos tudása, ezért kevés a valószínűsége annak, hogy anyanyelvi ortográfiai készségüket jelentősen befolyásolhatnák a többségi helyesírási rendszer sajátosságai. A dolgozat további részében bemutatásra kerülő példaanyag mégis arról tanúskodik, hogy – főként a helynevek, az intézménynevek és a rövidítések írását illetően – meglehetősen intenzív a többségi helyesírás jellemző jegyeinek a szlovákiai magyar írásgyakorlatba való „átszüremkedése”. Az alábbi fejezetekben azokból a szlovákiai magyar helyesírási sajátosságokból mutatunk be néhányat, amelyekben egyértelműen nyomon követhető a többségi nyelv hatása.

Helyesírási interferencia a szlovákiai települések és domborzati nevek magyar megnevezésének írásában

Az 1989-es változások után Szlovákiában hosszú politikai csatározások kezdődtek a magyarlakta települések kisebbségi nevének hivatalos elismertetéséért. Mivel a követelések elfogadása az ország Európa Tanácsba való felvételének egyik alapfeltétele volt, 1994-ben megszületett az ún. táblatörvény², melynek értelmében a település kezdetét és végét jelző közúti táblákon kisebbségi nyelven is feltüntetetik azoknak a falvaknak és városoknak a nevét, ahol az adott kisebbséghez tartozó lakosság számaránya eléri a 20 %-ot. Az érintett helységek hivatalos kisebbségi megnevezését a törvény mellékleteként jegyzett településnév-jegyzék tartalmazza. Ebben a közigazgatásilag egyesített községek magyar

2 Hivatalos neve: Zákon č. 191/1994 Národnej rady Slovenskej republiky o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín. (Magyarul: A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának 1994. évi 191. számú törvénye a települések nemzetiségi kisebbségi nyelven történő megjelöléséről.)

névének írásmódja ahhoz a szlovák helyesírási szabályszerűséghez igazodik, mely szerint az ilyen névformákban kötőjellel kapcsoljuk egymáshoz az összevont helységek nevét, pl.: Dvorníky-Včeláre → Szádudvarnok-Méhész, Perín-Chym → Perény-Hím. A szlovákiai magyar nyelvi tervezés területén tevékenykedő szakemberek javaslatai szerint a szóban forgó helységnevek kisebbségi nyelvű megnevezésének írásmódját egyértelműen a magyar helyesírás szabályaihoz kell igazítani. A szlovákiai települések kisebbségi névének többféle szempontból is szükséges újstandardizálása esetén Perín-Chym vonatkozásában nem okozna gondot az egybeírás (l. Perény+Hím → Perényhím), Dvorníky-Včeláret illetően pedig olyan nevet kellene bevezetni, amely igazodik a magyar helységnévkötés hagyományaihoz, községtörténeti szempontból is elfogadható, írásmódja pedig a magyar helyesírás szabályait követi (mint pl. a Méhészdudvarnok névforma).

A helyesírási interferencia egyéb helynevekben, főként a domborzati nevek magyar megfelelőjének írásában is megfigyelhető. Ezek a nevek csakis államnyelven jelenhetnek meg a hivatalos szlovákiai térképeken, amelyeken a geomorfológiai szempontból tartozó tájak Szlovákia területére eső részei gyakran önálló, a magyarországitól vagy más országtól eltérő nevet viselnek. Ennek következtében a szlovákiai magyar térképészeti kiadványok, a magyar nyelvű sajtó, a magyar tannyelvű iskolák számára készült földrajz-tankönyvek és egyéb kiadványok – gyakran különböző törvényi rendelkezések kényszerének engedve – a domborzati neveknek többnyire nem a hagyományos magyar, hanem az államnyelvi megnevezés alapján keletkezett magyar ekvivalenseit tüntetik fel. A Kisalföld északi részét például a szlovák térképek Podunajská nížinaként jelölik, melynek a szlovákiai magyar írásgyakorlatban két különböző, s mindkettőn belül eltérő írásmódú megfeleltetése adatható, mégpedig: Dunamenti-síkság/Dunamenti-alföld, Duna menti síkság/Duna menti alföld, Dunamenti síkság/Dunamenti alföld³. Írásformáját illetően a Dunamenti-síkság/Dunamenti-alföld névvariáns a többszörös összetételek írásának azon szabályszerűségéhez igazodik, mely szerint ha egy különírt szókapcsolat olyan utótagot kap, amely az egész kapcsolathoz járul, az egyébként különírandó részt az új alakulatban egybeírjuk, és ehhez az utótagot szótagszámtól függetlenül kötőjellel kapcsoljuk. A Duna menti szerkezet azonban – lévén az egyik tagja tulajdonnév, a másik köznévi – még ideiglenes összetételként sem kapcsolható egybe, különírt formájához pedig nem járulhat kötőjellel a köznévi utótag. A standardnak számító Duna menti síkság/Duna menti alföld írásváltozat a fenti szabálypontnak azt a kitételét követi, miszerint a szabály nem vonatkozik azokra a névtípusokra, amelyekben a két különírt elemből álló földrajzi név újabb, köznévi taggal bővül, ilyenkor ugyanis az új elem kötőjel nélkül kapcsolódik az alapul szolgáló névrészhez. A Dunamenti síkság/Dunamenti alföld írásforma azonban nagy valószínűséggel a térfelszíni alakulat szlovák megnevezésének írásmódját másolja, melyben a földrajzi név első, előjárószóból és melléknévből keletkezett nagy kezdőbe-

3 A Podunajská nížina két, köznévi tag tekintetében eltérő magyar megfeleltetésének kialakulását az okozta, hogy a szlovák nížina földrajzi köznévi síkságnak és alföldnek egyaránt fordítható.

tűs tagjához (Podunajská) kötőjel nélkül, tőle külön írva kapcsolódik a kis kezdőbetűs köznévi tag (nížina). A helyesírási interferenciát feltételező vélekedésünket alátámasztja az a tény, hogy az anyaggyűjtés során – két kivételtől eltekintve – mindig kétnyelvű szövegkörnyezetben (pl. szlovák–magyar földrajzinév-jegyzékben) fordult elő a Dunamenti síkság/Dunamenti alföld írásváltozat, miközben a magyar megnevezést minden esetben a szlovák földrajzi név kisebbségi nyelvű ekvivalenseként tüntették fel.

Az intézménynevek írásának sajátosságai a szlovákiai magyar írásgyakorlatban

Az anyaországi és a határon túli magyar írásgyakorlat egyaránt arról tanúskodik, hogy anyanyelvi beszélőknek is gyakran okoz gondot a különböző típusú intézménynevek (lásd: teljes és cégszerű intézménynevek, ill. a mellettük vagy helyettük használt egyéb névformák; intézmények alárendelt egységeinek neve, ill. ezek átmeneti típusai; intézményszerű megnevezések) egymástól való megkülönböztetése, és a rájuk vonatkozó helyesírási szabályok adekvát alkalmazása. De ez csak az egyik lehetséges oka az intézménynevek írásában tapasztalt bizonytalanságnak, a másik feltehetőleg az 1989-es év politikai-társadalmi változásaiban keresendő. Ez utóbbi következményeképpen mind Magyarországon, mind az utódállamokban rövid időn belül átalakult az egyes országok intézményrendszere, ami új névtípusok megjelenését vonta maga után. Mivel az akkor érvényben lévő helyesírási szabályozás értelemszerűen csak az 1984 előtti intézménytípusokra vonatkozott, az elmúlt negyedszázadban egyre dinamikusabban terjedtek az ingadozó, illetve vegyes írásmódú intézménynevek. Ez a jelenség napjainkban is nyomon követhető az anyaországi és a határon túli magyar írásgyakorlatban.

Kisebbségi helyzetben azonban egy további fontos tényező befolyásolja az intézménynevek írásmódját: az utódállamok közigazgatásához, oktatásügyéhez és egyéb színtereihez kapcsolódó intézmények nevének magyarra fordításakor felmerülő helyesírási problémák⁴. A felgyűjtött példaanyag alapján a legnagyobb ingadozás azon szlovák intézménynevek magyar megfelelőinek írásában mutatkozik, amelyek az intézmény telephelyének nevét is tartalmazzák. A szlovákiai magyar írásgyakorlatra jellemző helyesírási anomáliákat az iskolaneveken szemléltetjük. A különböző szintű és típusú szlovák okta-

4 A vonatkozó főszabály követése annak ellenére sem okoz nehézséget, hogy a szlovák teljes és cégszerű intézménynevek írásának alapelve jelentősen eltér a magyar szabályozástól. Míg nyelvünkben az intézmények többelmeű hivatalos nevében az és kötőszó, valamint a névelők kivételével minden tagot nagybetűvel kezdünk (pl.: Magyar Tudományos Akadémia, Országos Széchényi Könyvtár), addig a több tagból álló szlovák intézmények nevének csupán az első, ill. az önállóan is tulajdonnévi elemét írjuk nagy kezdőbetűvel (pl.: Slovenská akadémia vied, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra).

tási intézmények nevében állandó tagként szerepel a telephely neve, amely nominatívuszi vagy lokatívuszi esetben áll az alakulat végén, pl.: Základná škola s vyučovacím jazykom maďarským, Horná Potôň; Obchodná akadémia, Veľký Meder; vagy: Základná škola s vyučovacím jazykom maďarským vo Veľkom Blahove, Stredná odborná škola technická v Komárne. A magyar megfelelőiben a szlovák minta szinte előrevetíti a helységnévi elem elhelyezkedését. Amennyiben a többségi nyelv alanyesetben tünteti fel az intézmény működésének helyét, a magyar névváltozat is alanyesetben közli: helyesírásunk vonatkozó szabálypontját követve a név egyes alkotóelemeit nagybetűvel jelöli, a telephely nevét pedig vesszővel különíti el az intézménynév többi részétől, pl.: Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola⁵, Felsőpatony; Kereskedelmi Akadémia, Nagymegyer. Ha azonban a szlovák névforma lokatívuszi esetben jeleníti meg a helységnevet, az a magyar névváltozatban egyszer nagy, másszor kis kezdőbetűs -i képzős melléknévi jelzőként kerül a név élére, pl.: Nagyabonyi Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola/nagyabonyi Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola, Komáromi Műszaki Szakközépiskola/komáromi Műszaki Szakközépiskola. Ez a kettős írásmód érvényesül akkor is, ha a szlovák megnevezésben a telephely nevén kívül más megkülönböztető elem is szerepel, pl.: Gymnázium Zoltána Kodálya s vyučovacím jazykom maďarským v Galante. Az iskola magyar nevében a helységnévi jelző ilyenkor vagy az államnyelvi telephely tulajdonnévi funkcióját megtartva nagy kezdőbetűs állandó tagként jelenik meg (l. Galántai Kodály Zoltán Magyar Tanítási Nyelvű Gimnázium), vagy a magyarországi helyesírási gyakorlatot követve kis kezdőbetűs alkalmi jelzőként mutatkozik (l. galántai Kodály Zoltán Magyar Tanítási Nyelvű Gimnázium).

A szlovák megnevezés magyar megfeleltetésének írása akkor is szinte kivétel nélkül megegyezik a forrásnyelvi alakulatával, ha nyilvánvaló, hogy a többségi nyelvben jelzős szerkezettel kifejezett névrész adekvát magyar megfelelője nem jelzői szókapcsolat lesz, pl.: Súkromná stredná odborná škola s vyučovacím jazykom maďarským v Dunajskej Strede → Dunaszerdahelyi Magyar Tanítási Nyelvű Magán Szakközépiskola/dunaszerdahelyi Magyar Tanítási Nyelvű Magán Szakközépiskola; Súkromná stredná odborná škola, Rimavská Sobota → Magán Szakközépiskola, Rimaszombat. A felgyűjtött nyelvi anyagban csak egyetlen, a magyar helyesírás szabályait követő példát találtunk (l. Súkromné gymnázium s vyučovacím jazykom maďarským v Dunajskej Strede → Dunaszerdahelyi Magyar Tannyelvű Magángimnázium), pedig egyértelmű, hogy a magán- 'egyéni, privát, saját' jelentésben, vagyis összetélti tagként, és nem különírandó ragos névmásként szerepel az iskolanevekben.

A fentihez hasonló írásmódbeli analógia jelentkezik a Stredná odborná dievčenská škola s vyučovacím jazykom maďarským, Dunajská Streda → Magyar Tannyelvű Leány Szakközépiskola, Dunaszerdahely és a Stredná odborná dievčenská škola, Senec → Leány Szakközépiskola, Szenc iskolanevekben is. Ebben az esetben elképzelhetőnek tartjuk, hogy a

5 Az alapiskola (Mo-on: általános iskola) a szlovák základná škola tükörfordítása. A szlovákiai magyar nyelvhasználatban standard kifejezésnek minősül: állandó eleme az alapfokú oktatási intézmények hivatalos magyar nevének továbbá az iskolatípushoz kapcsolódó magyar nyelvű oktatási dokumentumoknak, s kizárólagos jelleggel használja a szlovákiai magyar központi sajtó is.

stredná odborná škola dievčenská (= leány-szakközépiskola) szerkezet magyar megfelelőjének megállapításakor a kötőjeles írásmódot eredményező vonatkozó szabály elbizonytalanította a fordítót, aki – intézménynévben nem tartva ildomosnak a kötőjelezést – inkább a szabálytalannak minősülő különírás mellett döntött. Egy másik, a többszörös összetételek írását rendszerező szabálypont ismerete azonban megoldotta volna a problémát: az AkH. szerint a szótagszámlálási szabály általában nem érvényesül a tulajdonnevekben, ezen belül pedig elsősorban az intézménynevekben (pl.: Pénzügyminisztérium, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Szent István Egyetem Állatorvostudományi Kara stb.). E szabályszerűség alapján a kisebbségi magyar intézménynevekben is alkalmazható a hat szótagonál hosszabb többszörös összetételek egybeírása, tehát: Magyar Tannyelvű Leányszakközépiskola, Dunaszerdahely; Leányszakközépiskola, Szenc stb.

Többségi nyelvi hatások a rövidítések és betűszók írásában

Az egyszerűsége, rövidsége való törekvés jegyében a nyelvek a sűrűn előforduló közszavak és tulajdonnevek teljes alakja helyett gyakran használnak különféle, elsősorban írásban élő rövidítéseket, köznévi, ill. tulajdonnévi betűszókat és szóösszevonásokat. Ezek egy jelentős része mind a magyarban, mind a szlovákban többszavas szókapcsolatot helyettesít, melyek írásmódja alkalmanként egyezést mutat: nyelvünkben például a bruttó hazai termék angol elnevezéséből keletkezett nagybetűs GDP (gross domestic product) betűszó vált általánossá, s a szlovák is hasonlóképpen, nagybetűkkel jegyzi a hazai kifejezésből (hrubý domáci produkt) létrehozott HDP betűszót.

Többszörre azonban ezen a területen is eltérő írásmód érvényesül a két nyelvben. A sportesemények nevét illetően például a magyarban az Eb (Európa-bajnokság) betűszó a kéttagú szerkezet tulajdonnévi, ill. köznévi elemét jelölő kezdőbetűk leképzéséből jött létre; míg szlovák megfelelője, az ME (majstrovstvá Európy) betűszó annak ellenére nagybetűs, hogy a két szóból álló megnevezésnek csak az egyik tagja tulajdonnév. A szintén sporteseménynek számító világbajnokság szóból keletkezett vb betűszó nyelvünkben az összetétel köznévi alkotóelemeihez igazodva kisbetűs írásmódú, a szlovák azonban a kifejezés (majstrovstvá sveta) köznévi tagjaitól függetlenül nagybetűsen, MS alakban jegyzi.

A többségi nyelv helyesírásának hatása a szlovákiai magyar írásgyakorlatból felgyűjtött rövidítésekben, betűszókban is megmutatkozik. A szlovák s. r. o. (= spoločnosť s ručením obmedzeným) betűszói formájú rövidítésben a háromszavas kifejezés minden elemének kezdőbetűje után pont következik, míg kodifikált magyar megfelelőjének, a kft. (= korlátolt felelősségű társaság) rövidítésnek csak a végére kerül írásjel. Az adatolt példák szerint a szlovákiai magyar írásgyakorlatban is elterjedtebb a szabályos írásmódot követő kft. alak, nem ritka azonban – főként az elektronikus sajtóban – a szlovák rövidítés írásformájához igazodó k. f. t. módosulat sem. Hasonló helyesírási interferencia mutatkozik a szlovák a. s. (akciová spoločnosť) rövidítés magyar megfelelőjének írásában is: a standardnak számító bt. (= betéti társaság) írásalak mellett egyre gyakrabban bukkan föl a szlovák helyesírást követő b. t. írásforma.

A feldolgozott nyelvi anyag alapján arra is akad példa, hogy különböző típusú magyar nyelvű szövegekbe közvetlen kölcsönszóként mellékjelet tartalmazó szlovák betűszók épülnek be. Ez általában akkor fordul elő, ha az anyaországitól eltérő közigazgatáshoz, pénzügyi szektorhoz, kultúrához stb. kapcsolódó mozaikszónak Szlovákiában nem alakult ki magyar megfelelője, pl.: ČSOB (= Československá obchodná banka, magyarul: Csehszlovák Kereskedelmi Bank), IČO (= identifikačné číslo organizácie, magyarul: a szervezet azonosító száma), SLUK (= Slovenský ľudový umelecký súbor, magyarul: Szlovák Népművészeti Együttes) stb.

Nem kis problémát okoz továbbá, hogy az anyaországban ritkábban előforduló, a határon túli magyar beszélőközösségek nyelvhasználatában azonban gyakori kifejezések, szókapcsolatok rövidítésének standard írásformáját nem határozza meg az egyébként közmagyar érvényű helyesírási szabályzat. Ennek az a következménye, hogy egyes, elsősorban többszavas kapcsolatok rövidítése a legkülönfélébb módzatokban jelenik meg a kisebbségi írásgyakorlatban. A Szlovákiában értelemszerűen mindennaposnak számító 'szlovákiai magyar' szókapcsolatnak például tudományos jellegű munkákból kilenc (!) különböző írásmódja adatolható: szlovákiai magy., szlovákiai m., szlov. magy., szlov. m., szm., szm, Szm., Szm, SM.

Összegzés

Kisebbségi helyzetben a többségi nyelv hatása a kisebbség anyanyelvhasználatának minden szintjén s minden változatában jelentkezik. A különböző természetű interferencia-jelenségek főként a beszélt nyelvben gyakoriak, de az írott nyelvben is előfordulnak. A fenti írás a helyesírási interferencia néhány olyan példáját mutatja be, melyekben a szerző véleménye szerint valószínűsíthető a többségi nyelv helyesírásának hatása. A szlovákiai magyar nyomtatott és elektronikus sajtóból felgyűjtött példaanyag arról tanúskodik, hogy a kodifikált magyar írásmódtól való eltérés a település- és domborzati nevek, valamint az intézménynevek és a rövidítések esetében nem tudatlanságból fakadó hiba, hanem leginkább a többségi nyelvből kisebbségi nyelvre való fordítás következménye: ilyenkor a szlovákból fordított magyar megnevezésben nemcsak a mintaként szolgáló többségi nyelvi alakulat szerkezete, hanem annak írásmódja is leképződik.

IRODALOM

- AkH. 2015. A magyar helyesírás szabályai. Tizenkettedik kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bozsik Gabriella 1999. Az új keletű intézménynevek és alapítványnevek nyelvi jellemzői és helyesírási kérdései. V. Raisz Rózsa–H. Varga Gyula szerk., Nyelv és kommunikációs kultúra az iskolában. XIII. Anyanyelv-oktatási Napok. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 669–676.
- Fábián Pál–Földi Ervin–Hőnyi Ede 1998. A földrajzi nevek helyesírása. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fábián Pál 1999. Gondolatok a nyelvi normáról és a helyesírásról. Fábián Pál–Lőrincze Lajos szerk., Nyelvművelés. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 261–264.
- Hajdú Mihály 1994. Magyar tulajdonnevek. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Héder Ágnes 2000. Egyezések, eltérések a magyar és a szlovák helyesírásban. Bozsik Gabriella–V. Raisz Rózsa szerk., Helyesírás és tanárképzés. Eger: Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola. 34–39.
- Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila 2004. Helyesírás. Budapest: Osiris Kiadó.
- Mező András 1982. A magyar hivatalos helységnevéadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Misad Katalin 2009. Nyelvi kontaktusok. Szlovákiai magyar vonatkozású alkalmazott nyelvészeti tanulmányok. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
- Misad Katalin 2012. A szlovákiai intézmények magyar nevének standardizálásáról. Fórum Társadalomtudományi Szemle XIV. évf. 3. sz. 51–67.
- Misad Katalin 2015. A helyesírás-tanítás gyakorlati kérdései a kisebbségi oktatás szemszögéből. Misad Katalin–Csehy Zoltán szerk., Nova Posoniensia V. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 54–70.
- PSP 2000. Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. <http://www.juls.savba.sk/ediela/psp2000/psp.pdf> (Letöltés: 2016. január 25.)
- Szabó Mihály Gizella 2011. A szlovákiai földrajzi nevek magyar standardizációja. Fórum Társadalomtudományi Szemle XIII. évf. 3. sz. 21–44.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. A helyesírás a nyelvi normák rendszerében. O. Bozsik Gabriella–V. Raisz Rózsa–Zimányi Árpád szerk., Helyesírási kultúránk fejlesztéséért. Eger: Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke. 17–21.
- Zákon č. 191/1994 Národnej rady Slovenskej republiky o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín. <http://old.culture.gov.sk/ministerstvo/legislatva2/prvne-predpisy-v-oblasti-kultry/zkony/191/1994> (Letöltés: 2016. január 28.)

BALÁZS GÉZA

„MÉLTÓSÁGGAL ÉS BÁTORSÁGGAL VÁLLALNI AZ ANYANYELVET”

Péntek Jánossal beszélget Balázs Géza

Péntek János

BG - Kevesen tudják, hogy 2014 szeptemberében saját évfordulót ünnepeltél: az 50. tanévedet kezdted el... Hogy kezdődött, hogyan tekintesz vissza az 50 év tanárságra?

PJ - 2014. szeptember 1-jén azért mentem be az egyetemre (ahová egyébként szinte minden nap bejárok), hogy a tanszéken töltött 50 évre emlékezzem. Ez a mostani az 51. tanév, a hallgatóként töltött 5 évvel az 56. Egészen más volt az első fele, az 1989 előtti 25 év,

annak is az első része, amikor még – előbb gyakornokként, tanársegédként – együtt voltunk az előző nagy nemzedék idős tanáraival. A tanszéki kinevezésemet Márton Gyulának köszönhetem, a doktori értekezésemet is nála írtam meg. Ő 1976-ban halt meg (éppen a doktori védésem időszakában), Szabó T. Attila 1987-ben (de a 70-es évek közepétől ő is nyugdíjas volt). Nagy tervek, lázas munka az akkori zárt világban, egyre kevesebb hallgató, érezhető volt, hogy „fent” a tanszék teljes kihalását remélik. De az idők mellett mi fiatalok voltunk, a nyelvészek közt 1990-ig végig én voltam a legfiatalabb. Visszatekintve úgy érzem (és volt tanítványaim is megerősítenek ebben), hogy lehetőségeink szerint megtettük, amit megtehettünk.

„Zártság és Szabadság”

A kis hallgatói és az egyre apadó tanári létszámmal belső kapcsolataink egyre családiasabbakká váltak, a kevés hallgatóval jól lehetett dolgozni. Akkor a zártság ösztönzött bennünket munkára. Az 1989 utáni negyedszázad a szabadsággal állított új feladatok elé. A „forradalmi” változás új pozíciókba emelt: az akkor egységes Magyar filológiai (nyelv- és irodalomtudományi) tanszék vezetőjévé választott, ezt a tisztséget viseltem aztán 33 szemeszteren át – más és más tanszéki keretben – nyugdíjazásomig.

BG - Kolozsváron nyelvészeti és néprajzi iskolát teremtettél, vagy mondjuk úgy: a rendszerváltás (fordulat) után teremtettél újra... Ez kivételes pillanat volt, szerencse is, hogy látod az iskolateremtést és hogy látod az iskolád jövőjét?

PJ - Belülről nehéz megítélni, mennyire és miben tekinthető ma iskolának a kolozsvári nyelvészet és a kolozsvári néprajz. A nyelvészetben a nemzedékváltás volt a feladat. Tanszékvezetőként nekem kellett meginnom a levét annak, hogy az előző korszakban nem volt lehetőség a folyamatos fiatalításra, nagy volt a nemzedéki űr. Az új nemzedékkel megváltozott a tanszék szakmai karaktere, de úgy érzem, újra karakteres és színvonalas a tanszéki munka. Ez külön gond volt: korábban a tanszéket a nyelvtörténet (Szabó T. Attila), a dialektológia (Márton Gyula, Gálffy Mózes) és az irodalmi nyelv története (Szabó Zoltán) tette karakteressé, iskolává, miközben a képzésben minden diszciplínát tanítani kellett. Ma a kognitív nyelvészetben, a szintaxisban, a szociolingvisztikában vagyunk elsősorban jelen. A tanszék folyamatos, több évtizedes közreműködése tette lehetővé, hogy elkészülhetett, és meg is jelenhetett a Szabó T. Attila által elkezdett 14 kötetes Erdélyi magyar szótörténeti tár. Az utolsó kötetek szerkesztője már a fiatal nemzedékhez tartozó Fazakas Emese volt. A néprajz szakon a képzést (kezdetben kis szakként) 1990 őszén indítottam el, több mint negyven év szünet után. Ez a szünet túl hosszú volt ahhoz, hogy az akkor még élő „nagyokat”: dr. Kós Károlyt, Faragó Józsefet, Nagy Olgát be lehessen vonni a képzésbe. Saját volt tanítványaim lettek a tanárok: Keszeg Vilmos, Pozsony Ferenc, Tánczos Vilmos, meghívtam Kolozsvárra Gazda Klárát (ő az én nemzedékemhez tartozik) és férjét, Demény István Pált, aki a Román Akadémia kolozsvári Folklór Intézetébe került, váratlan haláláig ő is segített bennünket. Aztán a tanszékre került Könczei Csilla, Szikszai Mária, majd a többiek. Az ő munkásságuk, a tanszék szakmai és oktatói teljesítménye önmagáért beszél.

BG - Akadémikusként, professzor emeritusként naponta bejársz az egyetemre... Számodra a nagy család az egyetem, a tanszék. Mennyire veszel részt a napi munkában, és mit hagysz a fiatalokra?

PJ - A tanszékvezetésben, a tanszék adminisztrálásában professzortársam, Szilágyi N. Sándor nyugdíjazásával következett be a kényszerű és nem könnyű nemzedékváltás. Szilágyi Bukarestből jött haza 1990-ben, ott a Kritérion Kiadó szerkesztője volt (a nyelvészeti kiadványokat mind ő szerkesztette), az egyetemen is oktatott. Tőlem ő vette át a tanszékvezetést, most tőle Benő Attila. Mindez a tanszék döntése volt. A tanszék napi ügyeinek intézésében mi „nyugalmazottak” nem veszünk részt, de ott vagyunk a közelben, kéznél vagyunk, ha szükség van a tanácsunkra, véleményünkre. Számomra továbbra is nagyon fontos, hogy jók legyenek a tanszéken belüli személyes és szakmai kapcsolatok, hogy ott-hon érezzük magunkat, de mindez ne a munka rovására történjék.

BG - Évtizedes kutatói munkádban melyik volt a fő vonal? Melyek a legkedvesebb témáid, könyveid? Mivel vagy még adós?

PJ - Mint az 50 év első és második része, maga a munka vagy az eredmény is kiegyensúlyozódik. Az embernek ebben az életkorban legalább annyi az adóssága, mint amennyit megvalósított, legalább annyi az ellensége, mint a barátja, legalább annyi az irigye, mint ahányan elismerik, amit tett. Témaként megmaradt a dialektológia, sokféle adóssággal és folyamatos munkával, a magyar–román nyelvi viszonyok, kapcsolatok Erdélyben (a szociolingvisztika), szép volt mindaz, amit a nyelvészet és a néprajz határterületén végezhettem (ebből különösen az etnobotanika, ifj. Szabó T. Attila botanikus barátommal). Most már régóta a tanszéken megőrzött moldvai (csángó) nyelvi anyag szótári feldolgozásával foglalkozom. Még mindig sok az adósságunk az előző nemzedék nagy munkáival kapcsolatban, a mi kis erdélyi csapatunkkal ezeket nem is lehet törleszteni.

Péntek János

BG - Legendások az általad szervezett tanszéki kirándulások... Honnan jött az ötlet? Milyen gyakran és hová kirándultok? Könnyű rávenni a tanszéki kollégákat ezekre a kiruccanásokra?

PJ - Sok a vonzó táj Kolozsvár környékén, számomra persze elsősorban a körösfői erdő tisztásai a legvonzóbbak. Különösen áprilisban, májusban, amikor minden virágban pompázik, és ősszel, amikor az avart lehet járni, gombák után lehet kutatni. A tanszék – ki-ki az idejétől függően – szívesen vesz részt ezeken a sajnos nem túl gyakori kiruccanásokon. És néha-néha közös tanszéki vacsorán. Számomra mindez nagyon fontos, és úgy látom, fiatalabb kollégáimnak is.

BG - Minden erdélyi anyanyelvi rendezvényen ott vagy, elnöke vagy az AESZ-nek (Anyanyelvápolók Szövetsége) De figyelemmel kíséred a hasonló magyarországi rendezvényeket is, pl. az ASZ (Anyanyelvápolók Szövetsége) munkáját is. Miben különbözik a kettő?

PJ - Ez az én sokféle elkötelezettségem szintén összefügg azzal, hogy nemzedékemből annak idején nagyon kevesen teljesíthették ki szakmai pályájukat, nagyon sokan el is mentek, kitelepedtek. Számomra a váratlanul elért egyetemi pozíció is kötelezettséggel járt, legalábbis én úgy éreztem. Egyik alapítója voltam az AESZ-nek, és már jó ideje elnöke vagyok. Annak idején azért választottuk ezt a nevet: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, hogy ezzel is kifejezzük – akkor még csak óhajként – az anyanyelvi mozgalom erdélyi és magyarországi kapcsolódását. Ez később sok mindent jelentett: programok, versenyek összekapcsolását, kölcsönösséget, személyes, életre szóló barátságokat. Azt, hogy már nagyon rég Kárpát-medenceivé vált a szép beszéd verseny, a kis- és nagyskolások helyesírási versenye, a nyelvhelyességi verseny. A különbség a helyzetünkől adódik: a szűkebb mozgástérből, intézményünk sok tekintetben virtuális létéből, a források szűkösségéből. Az én jelenlétemnek, közreműködésemnek elsősorban ebben lehet szerepe: a kapcsolatokban, a kapcsolódásokban, a pályázatokban. Szóval az ember ebben az életkorban a kapcsolati tőkéjét kamatoztatja. A köz vagy a nyelv, a mozgalom érdekében.

BG - Részt veszel az MNYKNT (a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága) munkájában is. Hogy látod, honnan jön és merre tart ez a szervezet?

PJ - Nagy élmény volt, amikor 1990 után közvetlenül bekerültünk az anyanyelv és a magyar kultúra nemzetközi társaságába, akkor még az Anyanyelvi Konferenciába. A világ minden részéből jöttek magyarok. Az egyik legemlékezetesebb anyanyelvi tábor nagy távolról jött magyar gyerekekkel a háromszéki Kommandón szerveztük, az ezeréves határ határtelepülésén. Akkor még alelnökként Kolczonay Katival. Akkor és még később is, a legutóbbi években is érezhettük a Társaság fontosságát. Az MNYKNT helyzetét is mindig meghatározta – mint minden egyebet is – a pénz és a politika.

„a pénz könnyen megrontja az embereket, ha pedig nincs, a munka lesz lehetetlen”

A pénznek az a természete, hogy ha sok van belőle, könnyen megrontja az embereket, ha pedig nincs, akkor a helyzet és a munka válik lehetetlenné. A Társaságnak voltak nagy felívelései, de nem volt képes megmaradni azon a szinten, úgy érzem, éppen a pénz és a politika miatt. Pomogáts Bélának mindenképpen kulcsszerepe volt abban, hogy eredményesen működhetett, abban is, hogy egyáltalán fennmaradhatott. A szélesebb értelemben vett anyanyelvi mozgalom, a kultúra személyiségeinek és intézményeinek összefogása teljesen gazdátlaná válna nélküle. Nagyon remélem, hogy nem ez történik.

BG - Egyszer azt mondtad nekem, hogy a Nyilas Misi-akciót érzed az egyik legsikerebb társadalmi tevékenységednek. Pontosan miről is van szó?

PJ - 1990 után tanárként egyre inkább azt kellett látnom, hogy az új világban szinte kilátástalanná válik a nehéz helyzetben élő, egyébként tehetséges gyermekek továbbtanulása. A pénz fontosabbá vált, mint a tehetség, mint az ambíció. Rögeszmém lett, hogy enyhíteni kell ezen a kilátástalanságon, rendszeres támogatással kell segíteni és bátorítani a magyarul tanuló gyermekeket. É. Kiss Katalin, a szakmában jól ismert nyelvész kolléganő egy kolozsvári konferencián hallott tőlem erről a helyzetről, az ügy mellé állt, és együtt valósíthattuk meg azt, ami kezdetben lehetetlennek tűnt. Ez a mostani tanév a 12. év a program működésében. Nagyon sokan álltak mellénk, hűséges társaink, támogatóink vannak. Jelenleg közel 400 ösztöndíjasunk van (300-an a közoktatásból, százan a felsőoktatásból). Támogatóink zöme magyarországi, de máshonnan is vannak, a világ minden részéből. Világhírű tudósok, ismert közéleti személyiségek is mellénk álltak. Mindenki a maga személyes mivoltában. Ez a legszebb az egészben: működtetni lehet egy fontos, hasznos programot csak a civil világra támaszkodva, itt Erdélyben talán terjesztve is ezt a civil szellemet. Havonta 5-6 millió forintnyi ösztöndíjat közvetítünk: minden támogató tudja, kinek, minden ösztöndíjas tudja, kitől. Számunkra, akik ebben részt veszünk, akik ezt működtetjük, nagy emberi elégtétel, hogy ezt tehetjük.

BG - Sikeresnek tartod azt a programot, hogy magyarországi iskolások tanulmányi kirándulásra egyre nagy számban utaznak Erdélybe?

PJ - Nem tudom, mennyire sikeres, alig van alkalmam ebbe belelátni. Fontosnak bizonyára fontos és életre szóló minden ilyen kapcsolat, minden ilyen élmény. Néhány meghatározó példáját magam is láttam: például barótiakat Dabason (akkor éppen én is ott voltam), és a dabasiak is gyakran keresik föl Barótot.

BG - Hogy látod a magyar nyelv és kultúra jövőjét Erdélyben, a következő 50 évben?

PJ - Jósolni nehéz. A magyar nyelvet a beszélők tartják fenn, tartják meg. A nyelvmegtartásban nagyon fontos maga a nyelvhasználat, az, hogy a beszélő kellő méltósággal és bátorsággal vállalja anyanyelvét, legfőbb módszere pedig a bátorítás. A legfőbb és legaggasztóbb gond a magyar nyelv térvészése földrajzi, demográfiai értelemben és a nyelv lehetséges szerepeit tekintve. A demográfiai adatok és folyamatok nem túl biztatóak, a legutóbbi népszámlálások szerint tíz évente közel 200 ezres volt az apadás, azaz évente 20 ezres.

De a nyelvünk és a kultúránk is közös itt a Kárpát-medencében, egymást erősíthetjük. A kultúra fenntartásában nagyon fontos az oktatás, a műveltség, mert – mint a Nyilas

Misi programban is látjuk – tehetségek mindig vannak, tehetségek mindenütt születnek. Írók, művészek, tudósok is. A nagy kérdés aztán az, hogy kibontakozhatnak-e, és hogy hol bontakozhatnak ki, hol érvényesülhetnek: itthon, Magyarországon vagy valahol a nagyvilágban? Bízunk magunkban, a fiatalokban.

Névjegy: Péntek János (Körösfő, 1941) ny. egyetemi tanár, az MTA külső tagja, az Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetségének elnöke, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának alelnöke. Nagyváradon érettségizett, majd a kolozsvári egyetem bölcsészkarán tanult, itt doktorált. 1990--2006 tanszékvezető (magyar filológiai tanszék, a magyar nyelv és kultúra tanszéke, magyar és általános nyelvészeti tanszék). Megszervezte a hungarológiai doktori iskolát (2002). Az MTA külső tagja (2004), Kolozsvári Akadémiai Bizottság első elnöke (2007-2014). Szakmai vezetője a Szabó T. Attila Nyelvi Intézetnek, társelnöke a Termini Egyesületnek. Kutatási területei: magyar dialektológia, etnolingvisztika (nyelv és kultúra határterületeinek vizsgálata), nyelvi kontaktológia (nyelvi kölcsönhatás, kétnyelvűség, nyelvcseré). Könyvei, publikációi ezekhez a kutatásokhoz kapcsolódnak. Közéleti munkásságához tartozik a romániai magyar nyelvű közoktatás szakmai és nyelvi kérdéseivel való foglalkozás (tankönyvszerzőként, az Erdélyi Tankönyvtanács alapítójaként), az anyanyelvi mozgalom szakmai megalapozása (az Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetsége egyik alapítójaként és elnökeként).

Az interjú rövidített változata megjelent az Édes Anyanyelvünk 2015/3. (júniusi) számában is.

POMOGÁTS BÉLA

ERDÉLYI KRÓNIKÁS

Wass Albert munkásságáról

A közel két évtizede Amerikában elhunyt Wass Albert az erdélyi irodalomnak, mondhatni, rendhagyó egyénisége volt.

Tekintélyes írói életművet hagyott hátra, ennek nagy része az emigráció körülményei között született, munkásságának igazi értékei azonban, legalábbis az én megítélésem szerint, még 1945 előtt: erdélyi szülőföldjén láttak napvilágot. Jóllehet néhány jelentékeny művét már az önként vállalt (egyszersmind kényszerű) száműzetésben hozta létre. Rendhagyó jelenség volt, mert „helikonista” társaihoz képest kevésbé kötelezte el magát a „transzilván” eszmeiség nemzeteket egyesítést kívánó, a magyar, a román és a német nemzeti közösség erdélyi egyesítését hirdető ideáljának, mindvégig kitartva a „magyar Erdély” stratégiája mellett. Ugyanakkor arisztokrata társaihoz képest jobban vonzódott ahhoz a népi (paraszi) érdekeket előtérbe helyező stratégiához, amelyet az erdélyi magyar irodalom plebejus gondolatiságot megfogalmazó képviselői (így Kós Károly, Tamási Áron, Nyíró József) hirdettek meg.

A czegei Wass-család Erdély régi famíliái közé tartozott, az erdélyi magyar közéletben és közigazgatásban folyamatosan vállalt tisztségek következtében 1744-ben Mária Terézia királynőtől kapott grófi rangot.

Wass Albert

Az író apja: Wass Endre a mezőszéki Vasasszentgotthárdon volt egy nem túl terjedelmes birtoknak és egy régi kastélynak a birtokosa. (Általában az erdélyi arisztokratáknak, legalábbis a dunántúli, az alföldi és bácskai uradalmakhoz képest, jóval kisebbek voltak a birtokaik.) A második világháborúban huszárszázadosként szolgált, harctéri helytállásáért Arany Vitézségi Érmét kapott. A családi birtok Erdély egy részének 1940-es visszacsatolása után a határ északi oldalára, vagyis a magyar állam területére esett. Az ifjú Wass Albert életét a kisebbségi körülmények között eltelt gyermekkor, a családi hagyományok és az erdélyi magyarság széles köreiben, természetesen az arisztokraták köreiben is hangsúlyosan ható „revíziós” vágyak alakították.

Pályakezds – háborús évek

1908. január 8-án Válaszúton született, a kolozsvári Református Kollégiumban végezte középiskolai tanulmányait, majd a debreceni gazdasági akadémián szerzett oklevelet, német és francia főiskolákon erdészetet tanult, ezután vasasszentgotthárdi családi birtokán gazdálkodott. Írói pályáját versekkel kezdte, 1927-ben Virágteremtés, 1928-ban Fenyő a hegytetőn címmel jelent meg verseskötete. A későbbiekben 1941-ben Láthatatlan lobo-gó és Százéves dal az ismeretlen bujdosóról címmel adott közre verseskötet. Összegyűjtött versei A bujdosó imája címmel 1998-ban Budapesten láttak napvilágot, itt olvasható az Üzenet haza című – a nyugati magyar világ irodalmi estjein, társasági összejövetelein számtalan alkalommal felhangzó költemény, ez valójában a költő irodalmi „végrendeleteként” olvasható: „És üzenem mindenkinek, / testvérnek, rokonnak, idegennek, / gonosz-nak, jónak, hűségesnek és alávalónak, / annak, akit a fájás űz és annak, / kinek kezéhez vércseppek tapadnak: / vigyázzatok és imádkozzatok! / Valahol fönt a magos ég alatt / mozdulnak már lassan a csillagok / s a víz szalad és csak a kő marad, / a kő marad.” Korán csatlakozott a helikoni íróközösséghez, 1940-ben Budapesten Baumgarten-díjat kapott, írói sikereit regényeivel é elbeszéléseivel érte el. Mint fiatal író, az Erdélyi Fiatalok közösségében keresett társakat, a közösség erős közéleti érdeklődése, nemzeti felelősségtudata és szociális elkötelezettsége őrá is hatott. Meggyőződése szerint a birtokos rétegnek, az úgynevezett „történelmi osztály” leszármazottainak az erdélyi magyar nép oldalán kellett szerepet vállalniok.

A fiatalkori versek után 1932-ben jelentkezett az irodalomban A temető megindul című játékaival, amely „ötven erdélyi gyermek” karácsonyi kórusát állította színpadra. Első regénye, a Farkasverem (1934) általános sikert aratott, ebben a munkájában a Mezőségen élő magyar földbirtokosok életének radikális megváltozásával vetett számot: a román foglalás megfosztotta őket hivatali tisztségeiktől és társadalmi rangjuktól, elkobozta birtokaik nagy részét, és azok, akik nem voltak képesek új feladatokat (és identitást) találni a kulturális életben, mint Bánffy Miklós, Kemény János és mások, életunt, nemegyszer megzavarodott emberekké váltak. Schöpflin Aladár annak idején (a Nyugat 1935-ös évfolyamában) igen hitelesen jellemezte a regény sötét atmoszféráját: „Wass Albert témája a mezőszéki régi főúri családok élete. Az író olyan realizisztikus vonásokkal ábrázolja ezt a különleges életformát, hogy szinte kulcsregényre kell gondolni. Nyomasztóbb és lehan-

golóbb valamit alig olvastam hosszú idők óta, mint ez a regény. Egy társadalmi osztály pusztulását ábrázolja, nem a külső körülmények kényszere alatt, hanem belülről, belső energiáinak kihalása miatt. Ez az osztály, amelyet az író nyilván átéléséből ismer, önként, önmagától, csaknem tudatosan megy a végső romlásba. Egykori politikai hatalmának elvesztése, anyagi lehetőségeinek kénytelen megcsönkulása, a történelmi okokból eredő többi változás csak másod-harmadsorban oka ennek a romlásnak, elsősorban az egyes emberek minőségi leromlottsága, életenergiáik bénulása rothaszt el mindent.”

Az induló író jól látta saját társadalmi osztályának hanyatlását és szerepvesztését, ezért vállalt feladatot az erdélyi magyar irodalmi, politikai és szociális mozgalmakban. Csaba (1940) című regénye ennek a szerepvállalásnak a jegyében született, Wass Albert ebben a művében a trianoni változások után felnövekvő új erdélyi nemzedék feladatit kívánta megjelölni, és ennek során nem rettent vissza a fegyveres ellenállás lehetőségének különben veszedelmes és terméketlen gondolatától sem. Jól tudta, hogy a kisebbségi sors, amely a harmincas években az erősen jobboldali irányt választó román politika következtében mindennapi jogfosztást és megaláztatást jelent a kisebbségi közösség számára, történelmi veszedelmeket hoz magával, következésképp ellenállásra szeretne volna az ifjú nemzedéket mozgósítani. „Magyar testvérem – zárta le regényét -, Erdély szomorú földjén! A Te számodra készült ez az írás. Nem regénynek akartam, hitnek, reménynek, nagy, szent biznyságtételnek akartam.”

Wass Albert írói indulásának az árnyalt és költői természetleírás volt az egyik legnagyobb művészi erénye, ezt később a biztos lélekrajz és az atmoszférateremtés művészete egészítette ki. A titokzatos őzbak (1941) című novelláskötete a múltból itt maradt erdélyi emberek jellegzetes arcvonásait rajzolta meg, a vidéki élet hangulatát idézte fel, egyszerűsmind teret adott a személyesebb emlékezésnek és vallomásnak. Ezekben az elbeszélésekben mindig jelen van a mezőségi táj, a természet élménye és vigasza, és jelen van a történelmi emlékezés egy messzire sodródott emberi világ és értékrend nosztalgikus képe. Ennek a személyes nosztalgiának is epikai szerepe, mondhatnám, stílusformáló jelentősége van. Valójában a regényeknek ez a két epikai eleme jelenti Wass Albert elbeszélő művészetének igazi értékeit. A novellák többsége néhány művészi vonással megrajzolt pillanatkép: egy régi karácsonyról, az első vadászat élményéről, emlékek egy régi udvarházról, egy magányos séta nosztalgikus érzései Kolozsvár fölötti hegytetőn. Kádár Erzsébet (a Nyugat kitűnő novellistája és irodalomkritikusa a folyóirat 1941-es évfolyamában megjelent ismertetésében) a következőképp jellemezte az elbeszéléseket: „Megismerünk néhány embert, kiket körülvesz, visszatükröz, teljessé tesz a táj, a ház, a szoba, melyben élnek, s a tárgyak, az olyan hétköznapi tárgyak, mint egy tükörfényesre kopott sétatbot vagy zergetollas, gyűrött kalap, a gyakran visszatérő kis ceremóniák, mint egy szalonnává-sárlás vagy mindennapi esti kocsizás a tó körül a színehagyott homokfutóval. Wass Albert írásaira egy alkonyati szoba csendje borul: sötétedik, az emberek félretolják munkájukat, körvonalait felisszák a bútorok dagadó faltjai, mégis érezzük az emberek gondolatait, s mintha az óra ketyegésében a szívverésüket hallanók.”

Az erdélyi író bizonyára legnagyobb és talán legművészebb írói vállalkozása a *Mire a fák megnőnek* (1940) és *A kastély árnyékában* (1943) című kétkötetes családrege volt. Az erdélyi magyar irodalom – Bánffy Miklós, Kós Károly, Nyíró József, Makkai Sándor és mások művei révén is – mindig gondos figyelemmel tárta fel Erdély múltját, ez a hagyományos írói igény jelent meg Wass Albert családregejében is. A két kötetben egy mezőségi magyar mágnáscsalád életét beszéli el a negyvennyolcas szabadságharc bukásától a századfordulóig. A Varjassy család története ad alkalmat az erdélyi magyarság történetének elbeszélésére. Az író, hasonlóan Bánffy Miklós *Erdélyi történet* című trilógiájához és Nyíró József *Néma küzdelem* című regényéhez, arról ad képet, hogy az 1918-as összeomlás nem a véletlen műve volt, hiszen a kiegyezés utáni korszak erdélyi politikája homokra épült, az erdélyi magyar társadalom végzetes meggyengülése ekkor következett be. Megfontolt nemzeti stratégiával és határozott telepítési politikával magyar oldalon nem lehetett találkozni. Talán egyedül Bethlen István, a későbbi budapesti miniszterelnök igen korán: 1907-ben Marosvásárhelyen közre adott *A Mezőség és az erdélyi magyarság* című röpiratában hívta fel a figyelmet arra, hogy az erdélyi föld fokozatosan csúszik ki a magyar birtokosok lába alól. Ebben az időben román bankok vásárolták fel a magyar birtokokat, a székely „népfelesleg” kivándorlásra kényszerült, a nagyromán irredenta törekvéseket pedig csupán a minden hatékonyságot nélkülöző látszatintézkedések próbálták megfékezni. Wass Albert regénye (a huszadik század családregeihez hasonlóan) azt a három nemzedék élettörténete során bekövetkezett hanyatlást méri fel, amely a szigorú erkölcsök fegyelmeiben élő nagyszülők és a felelőtlen unokák néhány évtizedes családtörténete során bekövetkezett. Ezt a történetet zárta volna le a minden bizonnyal az első világháborús időkhöz ívelő korszak bemutatásával a tervezett harmadik kötet, ennek létrehozását akadályozta meg az az összeomlás, amely az író személyes sorsában is drámai fordulatot hozott.

A történelmi regény kritikusi annak idején rámutattak arra, hogy a cselekmény során felvonultatott figurákat, főként a nemzeti érdekekkel szemben közömbösek vagy ellenségeseket, többnyire elnagyolt módon ábrázolta az író, mások viszont a történet olvasmányosságát méltatták. Így Makay Gusztáv (a *Magyar Csillag* című folyóirat 1944-es évfolyamában közölt írásában), aki a következőkben látta a regény érdemeit: „Wass Albertben a nemzetpolitikai bírálót kitűnő írói képességek egyensúlyozzák. A *Mire a fák megnőnek* nyugodt epikája után most új vonásokkal gazdagodik írói arcképe, a regény a szatíra és gúny húrjain játszik. A szerző tele van a mondanivaló hevével, felháborodással aggodalommal; de epikai fölényét mindig megőrzi az alakításban.” Azt mindenképpen elmondhatjuk, hogy Wass Albert történelmi regénye igen alaposan mutatja be a történelmi folyamatokat, és rávilágít az erdélyi magyar vezető rétegek politikai mulasztásaira és erkölcsi felelősségére.

Az erdélyi provizórium idején

Az iméntiek során ismertetett művek, legalábbis megjelenésük időpontját tekintve, annak a néhány esztendő (mondjuk így) „provizóriumnak” az eredményei voltak, midőn

Észak-Erdély és a Székelyföld magyarsága az országrész visszacsatolásának lélekemelő élményeit élte át. Az erdélyi magyar irodalom életében mindig történelmi események hoztak új fordulatot, ezek az események mindig radikálisan átalakították az irodalmi élet feltételeit, és új távlatokat nyitottak az alkotó munka előtt. Így történt ez 1918-ban, midőn az erdélyi magyarság szint egyik napról másikra a nemzeti kisebbség nemkívánatos helyzetében találta magát, és így történt 1940 késő nyarán, midőn Erdély egy része visszatért a magyar állam közösségébe, és a méltatlan kisebbségi helyzetet néhány nap leforgása alatt felszámolta a történelem. Azt már 1938-ban: a csehszlovák rendszer válsága és 1939-ben a csehszlovák állam felbomlása után tudni lehetett, hogy az első világháború után létrehozott területi rendezéseket súlyos történelmi válság követi. A Szovjetunió már 1940 nyarán visszaszerezte a román haderő által korábban megszállt és a nagyromán államhoz csatolt Besszarábiát, számítani lehetett arra, hogy előbb-utóbb magyar-román vonatkozásban is a trianoni békerendszer revíziójának kell következnie. Ez a revízió hosszadalmas (és ezúttal nem ismertethető) tárgyalások és e tárgyalások kudarcá után 1940 augusztusában-szeptemberében következett el, midőn a bécsi Belvedere palotában (Metternich kancellár egykori lakóhelyén) a német és az olasz külügyminiszter, egyébként a bukaresti kormány kérésére, döntőbíróági határozatot hozott, és Észak-Erdély, valamint a Székelyföld területét (amelynek lakossága akkor többségében magyar volt) visszajuttatta Magyarországnak.

Külön előadás tárgya lehetne, hogy a magyar (az erdélyi és az anyaországbeli magyar) irodalom miképpen készült erre a történelmi jóvátételre, és miként fogadta a valóban történelmi (és igen rövid életűnek bizonyult) döntőbíróági ítéletet. Csupán röviden hivatkozom arra, hogy a magyar irodalom valamennyi műhelye, így a Babits Mihály és Illyés Gyula által szerkesztett Nyugat, a Móricz Zsigmond szerkesztésében megjelenő Kelet Népe, a Herczeg Ferenc által irányított Új Idők és természetesen az erdélyi irodalmi műhelyek, így a Kós Károly gondozásában megjelenő Erdélyi Helikon és a Reményik Sándor-féle Pásztorút részletesen foglalkoztak a történelmi változásokkal, sőt az Erdélyi Helikon két számát: a novemberit és a decemberit is a visszatérés örömének és tapasztalatainak szentelte. A magyar irodalom legjobb szellemei, így a költők közül Babits Mihály, Sík Sándor, Mécs László, Gulyás Pál, Szabó Lőrinc, illetve az erdélyi Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tompa László, Kiss Jenő, Jékely Zoltán, Szabédi László és mások, az elbeszélők közül Kós Károly, Tamási Áron, Cs. Szabó László, Kemény János és természetesen Wass Albert köszöntötték a változásokat, az irodalmi publicisztika körében pedig Móricz Zsigmond, Herczeg Ferenc, Márai Sándor, Benedek Marcell, Németh László, Kodolányi János, Szabó Zoltán, Keresztury Dezső, Tamási Áron, Nyíró József és még sokan adtak hangot örömüknek és várakozásuknak. El lehet mondani, hogy a magyar közélet, a magyar irodalom korábban alig tapasztalt szellemi egységben, amely a Nyugat táborára, a népi irodalomra és a konzervatív körökre egyaránt kiterjedt, üdvözölte a régóta várt változásokat.

Wass Albertnek egy kötetre való irodalmi riportja tanúskodik minderről: az 1940-ben Budapesten (a Révai Kiadónál) megjelent, és néhány részletében már az Erdélyi Helikon 1940 decemberi számából ismerős Jönnék! című beszámoló ilyen módon egy igen gazdag

és izgalmas irodalmi reflexió eredménye, és Cs. Szabó László Erdélyben című tudósítása mellett bizonyára az erdélyi változások történelmi és lelki eseményeit rögzítő irodalom igen figyelemreméltó műve volt. Valójában ez a két kis könyv: Wass Alberté és Cs. Szabó Lászlóé emelkedett ki a riportoknak és riportkönyveknek abból a sorából, amely megörökítette 1940 szeptemberének sorsfordító tapasztalatait. Mindkettő „irodalmi riport”, vagyis nemcsak az események menetét örökíti meg, hanem a történelmi napok lelki és erkölcsi, mondhatnám: emberi körülményeit és következményeit is.

Az erdélyi riportkönyv, talán így mondanám, „prózapoétikai” tekintetben is figyelemreméltó alkotás. Egymást követik lapjain a publicista retorikai eszközeivel bemutatott események, az elbeszélő narratív módszerével ábrázolt jelenetek, a nagy emberismeretre valló alakrajzok, a szatírák tükrében bemutatott epizódok és az egyszer ódai magasságokba emelkedő, máskor elégikus színezett kapó lírai vallomások. Minden „prózapoétika” változatra több példa is mondható. Így a könyv első és utolsó lapjain inkább a retorikai ihlet hagyott nyomot. „Az utolsó évben – olvasom nyomban az előadás kezdetén –, hogy a maga teljes egészében ráeszméltünk erre a csökönyös várakozásra, már valóban nem is akartunk egyebet tenni, csak várni. Hétköznapi kálváriánk: küzdelem az egyenlő jogért, hajsza az igazság után, ácsorgás összeharapott fogakkal könyörtelen hivatalokban, a házkutatások úgy peregték le kifeszített közönyünkön ebben az évben, mint vastagbőrű vadkanról a serét. Már nem törődtünk semmivel. Vártunk valamit. S ez a valami a levegőben volt, úgy hevert fölöttünk, mint tikkadt mezők fölött a záport hozó felleg.”

Hasonlóképpen az ünnepi retorikát, mi több, a kálvinista istentisztelet szakrális előadasmódját használja a kis kötet zárófejezetében: „Szeresd a Te népedet, nemzetedet, jobban, mint önmagadat, s rajta kívül más isteneid ne legyenek. Tiszteld otthonodat s a földet, melyen élsz, hogy maradékai is hosszú életet élhessenek rajta! Ha ezt megtartod, Szenvedések Népe. Áldjon meg Téged az ÚR, és őrizzen meg Téged. Világosítsa meg az ÚR az ő orcáját terajta, és könyörüljön rajta. Fordítsa az ÚR az ő orcáját tefeled, és adjon tenéked békességet, minden időkből, úgy legyen. Mert mondom Néked, a történelem kereke gyakorta fordul, és néha jót fordul és néha rosszat. Az marad meg rajta csupán, ki igazsággal jár s keményen markol.”

A történelmi beszámoló nagy része az elbeszélések, illetve az irodalmi igényű naplók narrációját követi. Az író ilyen módon számol be a történelmi változás gyorsan kibontakozó folyamatának eseményeiről. Először még csak kósa hírek érkeznek arról, hogy a romániai Turnu Severinben magyar-román tárgyalások kezdődtek, és a bukaresti kormány, hasonlóan azokhoz az engedményekhez, amelyeket a Szovjetunió javára kényszerült tenni, illetve ahhoz a területi revízióhoz, amelyben a bolgár kormánnyal állapodott meg, Magyarországnak is kénytelen lesz átengedni területeket. Ezt követően lázas izgalomban él az író családja és környezete, a Vasasszentgotthárdon élő falusi közösség, amely túlnyomó részben románokból áll. (1941-ben, tehát a visszacsatolás idején a községnek 1029 lakója volt, ebből 877 román, 141 magyar, 1992-ben összesen 396 lakóból 387 román, 7 magyar – ezek szerint az összlakosság száma a korábbinak majdnem egyharmadára esett vissza.)

A magyarok reménykedő örömmel, a románok némi szorongással néztek a várható események elé; Wass Albert mindazonáltal arra is utal, hogy a román paraszti lakosságot alig rendítik meg a revízióról érkező hírek, inkább csak azok a román tisztviselők idegeskednek, akiket a bukaresti hatalom küldött Erdélybe.

Az író, akit különben mindmáig a román nép ellenségének tartanak, főként Romániában, nem tagadható rokonszenvvel mutatja be a falusi románokat, és még azoknak a fiataloknak a keserűségét is némi empátiával ítéli meg, akik csalódottan reagálnak a várható eseményekre. „Délután – olvasom – leballagtam a rétekhez, ahol már reggel elkezdtek volt a sarjúkaszálást. A falu illedelmesen viselkedett, mint vizsga előtt a gyermek. A románok is megemelték tisztességtudóan a kalapjukat, ahogy mellettük elmentem. Csak éppen a fiatalok nem köszöntek, de azoktól nem is vehettem rossznéven: megértettem őket nagyon is. Itt nőttek föl, Romániában, s az iskolában egyre csak Stefan cel marét és Mihály viteazut hallották emlegetni. Meg aztán, hogy Erdély nem is volt soha a magyaroké, csak éppen tévedésből egy kevés ideig, s hogy magyarok nincsenek is itten, s ha mégis lennének néhányan, hát nem is magyarok azok, csak elmagyarosodott románok, kik megtagadták a dicső ősi eredetet. Így aztán nem is csudálkoztam azon, hogy nem köszöntek nekem.”

Az írói rokonszenv az egyszerű falusi emberek ábrázolása során nyilvánul meg igazán. Wass Albert maga is tudja, hogy a szegénység számára nem az államhatalom színei jelentik a legfontosabbat, hanem a biztonságos megélhetés. A beszámoló rokonszenves román szereplője, az öreg Józsup bácsi a következőkben körvonalazza azt, hogy az ő számára mit is jelent a hatalomváltozás: „Aki jön, az jön s itt lesz. Urak dolga. Tőlem jöhet, aki akar. Tudom, hogy sem a kaszámat, sem a gereblyémet nem veszi ki a kezemből, hogy helyettem kaszáljon és gereblyéljen. Ezentúl is csak mi fogjuk a málét kapálni, s a réteket kaszálni, ezentúl is fogunk adót fizetni, s aki akar, pálinkát iszik, fehérnép után jár... aki nem akar, nem teszi. Nekünk igazán mindegy lehet. Az uraink pedig már éppen eleget loptak.”

Hasonló empátia érvényesül annak az idős román parasztasszonynak az ábrázolásában, aki rémhírektől zaklatva fordul a magyar grófhhoz megnyugtató szavakért. „Néztem a szegény asszonyt – olvasom Wass Albert beszámolóját -, aki olyan keservesen sírt a maga kis kunyhója iránti aggodalomból, hogy azt hiszem, egész Nagyromániáért nem sírt olyan mély és igaz fájdalommal senki. Néztem, s azon gondolkodtam egy pillanatig, hogy mit mondjak ennek az asszonynak? Szerettem volna elkapni a gazembert, aki ezzel a gyalázatos híreszteléssel falunk békéjét és csendjét felkavarta. [...] Fertelmes és undorító mérénylet volt ez a békesség s az egyetértés ellen, nem is születhetett meg, csak olyan ember fejében, aki nadrágot hordott és várost viselt a fejbőre alatt.”

Igaz, az író megértő gesztusa nem minden román iránt tapasztalható, a község és a megye urait, akik különben általában a regáti területekről kerültek Erdélybe, ahol nemegyszer közönséges „gyarmatosítókként” viselkedtek, mindig éles iróniával, néhol szatirikus indulatokkal mutatja be. Így a falusi csendőrmestert és jegyzőt, akik persze a hivatali hierarchia legalsó szintjén helyezkednek el, következképp némi megértő részvét nekik is jár. Annál kíméletlenebb szatírárt rajzol a beszámoló a megyeszékhelyen regnáló tiszt-

viselőkről, a prefektúra és a sziguranca (a politikai rendőrség) képviselőiről. Wass Albert két szatirikus módon előadott történetet is elmesél: az egyik arról szól, hogy egy budapesti meghívásra, amely az esedékes könyvnapi ünnepségekre szólt, milyen durván tagadták meg tőle az útlevelet. A másik pedig arról, hogy a háborús helyzetre tekintettel elkobzott vadászpuskáit milyen anekdotába illő módon sikerült visszaszereznie a dési megyeházán. Az elbeszélés ezeknek az epizódoknak az előadásában egyértelműen szatirikus jellegű, s ez a szatirikus ábrázolás érvényesül a román prefektúra nagyképű, lusta és harácsoló hivatalnokainak a bemutatásában, majd a dési megyeháza „rókaképű ezredesének” ábrázolásában aki némi baksis (azaz egy régi puska) ellenében hajlandó visszaadni az elkobzott fegyvereket, majd a következő kéréssel fordul a magyar földbirtokoshoz: „Adja úri becsületsszavát, hogy nem fog lőni a bevonuló magyar csapatokra.”

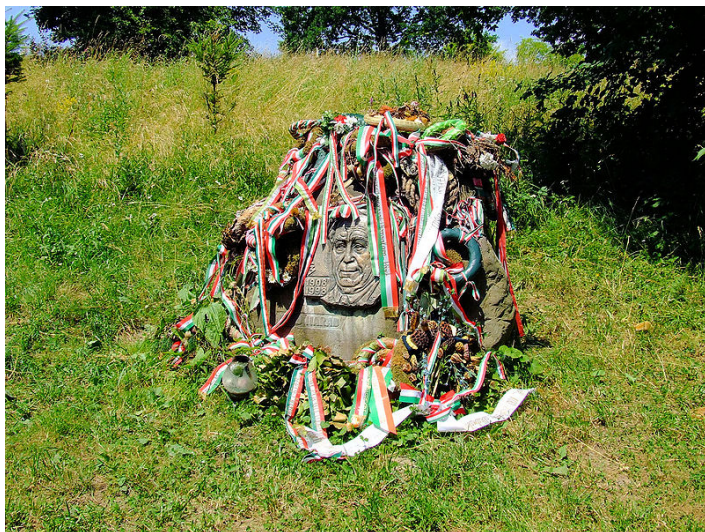
A narráció kritikai jellege akkor erősödik fel igazán, midőn az író az átadandó területekről a nagyhatalmi döntés következtében kivonuló román katonaság zavaros viselkedését mutatja be. A rendezetlenül áttelepülő csapatok nem kapnak rendes ellátást, a katonák lopnak és rabolnak, az író teheneit és lovait is elhajtják, és olyan zűrzavart teremtenek, hogy még a falusi románok is megvetéssel figyelik a kiűrésítés eseményeit: „Ott álltak az út szélén, s nézték az elvonuló katonákat. Aztán az egyik sem szólt rá semmit. Álltak csendesen és szürkén az út mellett, míg elment minden katona és minden társzekér, még azután is álltak ott egy kicsit, s néztek utánuk. Aztán amelyik előbb szólt, újra mondta: - Bizony, a mi testvéreink! Jó testvérek. Sóhajtgattak, vakarták a fejüket, s csöndesen szétoszoltak, ki-ki a maga otthonába.”

A felszabadulás nem hozott gondok és szorongások nélküli örömet, mégis hatalmas személyes és közösségi élménnyel és örömmel szolgált, hiszen az erdélyi magyarság, így Wass Albert is, úgy gondolta, hogy az elékezett szabadság minden sérelemért és üldöztetésért jóvátételt fog adni, mindenért, amit az erdélyi magyarságnak két évtized során el kellett szenvednie. A Jönnek!, ahogy Cs. Szabó László erdélyi útirajza, Tamási Áron publicisztikája, Reményik Sándor versei is, mindenekelőtt a végre-valahára beköszöntő szabadság lelkesült örömét fejezte ki, és csak néhány hónappal később érkezett el az az idő, midőn már a „hazatérés” következményeivel, az Erdélyben berendezkedő budapesti politika tévedéseivel, a törtető haszonszerzésével és magának a revíziónak a mindinkább bizonytalanra váló jövőjével is számot kellett vetni. Végül azután a háborús „kiugrás” dolgában teljesen bizonytalanra váló és késlekedő magyar kormányzati politika és a bekövetkezett nyilas hatalomátvétel teljes mértékben megghiúsította azokat a magyar reményeket, miszerint az 1940-ben visszaszerzett területnek legalább egy része megtartható. A közösségi csalódás kifejezésére is sor került, például Reményik Sándor, Jékely Zoltán és Szabédi László költészetében, Jékely A házsongárdi föld című kisregényében, amely éles kritikát fogalmazott meg az anyaországból érkező politikai szerencselovagok viselkedésével szemben, vagy az Erdélyi Helikon íróinak 1942. augusztus 14-től 16-ig rendezett találkozásán elfogadott nyilatkozatban, amely igen éles szavakkal ítélte el az Erdélyben folytatott magyar kormánypolitikát. Ez ugyanis a marosvécsi kastélyban gyülekező írók véleménye

szerint: „Vak és süket szolgálkává neveli az állam polgárait. Kiöli az egyes ember kötelező felelősségtudatát a kisebb és nagyobb közösségekkel szemben. De kiöli a közösségek felelősségtudatát az egyénnel szemben is. Pedig ez a kölcsönös felelősségtudat a nemzeti társadalomnak pótolhatatlan megtartó ereje, mely nélkül kritikus időkben erőtlenül hull szét a társadalom.”

Az imént idézett nyilatkozat alatt olvasható Wass Albert neve is. Valójában, nem egy írása tanúsíthatja, ő sem volt igazán elégedett mindazzal, amit a „hazatérést” követően a budapesti kormánypolitikában és különösen az erdélyi magyarsággal kapcsolatos politikában tapasztalnia kellett. (Magyarországi részről hasonló elégedetlenséggel találkozunk Németh László Kisebbségből kisebbségbe című, 1940 végén Kolozsváron tartott előadásában. Németh itt a következőket jelentette ki: „Kisebbségi sorsukból kiguvadva, nincs joguk vidám többségnek érezni magukat, hanem azonnal egy másik kisebbségi sorsba kell beállniuk, amelynek a természetét egyesek talán szimatolják már, de tapasztalatuk róla még nemigen van.”)

Azon az írói ankéton, amelyet a Nyugat 1940-es évfolyamának végén és 1941-es évfolyamának elején Illyés Gyula Egységes magyarság címmel rendezett, és amelyen az akkori idők számos magyarországi irodalmi kiválósága (Babits Mihály, Keresztury Dezső, Schöpfung Aladár és mások) mellett több erdélyi író (Reményik Sándor, Tompa László, Szentimrei Jenő, Molter Károly, Tabéry Géza, Szemlér Ferenc) is véleményt nyilvánított, Wass Albert is szerepet vállalt. Nyilatkozatában (irodalmunk nagy hagyományait, így Adyt, Babitsot vagy akár József Attilát és Illyés Gyulát követve) az „emberség” és a „magyarság” eszményeinek lényegi egysége mellett tett hitet. „Számomra – jelentette ki – magyarságom ezt jelenti: mint ember tartozom vérség és lelki alkat szerint egy családhoz, s ezt a családot szeretem érényeivel és bűneivel együtt, s javáért munkálkodni életem értelme ezen a földön. Tehát ember vagyok s ezáltal magyar. Mennél jobban sikerül embernek lennem. Annál igazabb, tisztább és termékenyebb lesz a magyarságom is. [...] Emberségem az, mely a magyarsághoz, mint családomhoz való viszonyomat szabályozza. De szabályozza egyúttal magyarságom viszonyát a többi népek irányában is, ha nem is mentesen az önzéstől, de mindig törekedve az igazságra. Magyarságom a gyökér, mely hozzáköt földhöz s nemzethez. Emberségem a korona, mely a fa törzsét egyenesen nőni tanítja, s mindig fölfele.” Tudom, a szülőföldvesztés és a száműzetés keserűségében Wass Albert nem mindig képviselte az itt megfogalmazott elveket, legjobb művei (és ezek között, mint A funtinelli boszorkány című regény mutatja, vannak az emigrációban írott művek is) mindazonáltal követték ennek a fiatalon megfogalmazott humanista etikának a törvényeit.

Wass Albert sírja Marosvécsen

Száműzetésben

Az író valójában Jönnék! című könyve miatt került a szülőföldjén 1944 végén ismét berendezkedő román hatalom „feketelistájára”. 1944 karácsonyára a budapesti Nemzeti Színház tervbe vette Tavaszi szél című színpadi játékának bemutatását, ez természetesen az akkor már zajló ostrom következtében elmaradt. Wass Albert a magyar hadsereg alakulataival menekült Nyugat felé, Bukarestben rövidesen „népbírósa” eljárás kezdeményezték ellene és távollétében halálra ítélték, azzal a váddal, hogy szerepe volt több olyan ember kivégeztetésében, akik titokban diverziós céllal lépték át a bécsi határt. A vád valószínűleg hamis volt, miként azt Kincses Előd (aki a család nevében vagy másfél évtizede perújrafelvételt kezdeményezett a bukaresti bíróság előtt) megállapította, a magyar katonaság áldozatává vált embereket szökés közben lőtték le, ebben „felbújtóként” az írónak nem lehetett szerepe. Különben így ítélte meg ezt az amerikai bíróság is, amely elutasította a román hatóságok által benyújtott kiadatási kérelmeket. Az akkori vádak alól azonban az írót, jóllehet családja és több erdélyi magyar értelmiségi ezt kezdeményezte, azóta sem mentesítették. Hogy az író nem kockáztatta a hazatérést, az egyáltalán nem volt meglepő vagy kivételes, a háborús éveket Budapesten töltő Tamási Áron is hosszú éveket távol maradt szülőföldjétől attól tartva, hogy Romániában eljárást indítanak ellene. Wass Albert ezek után hosszú éveken át nyugat-németországi menekülttáborok lakója volt, majd Hamburgban lett éjjeliőr, 1952-ben sikerült az Egyesült Államokban letelepednie. Családja akkor jóformán szétesett, feleségétől elvált, öt fia közül csak négy követte (egyikükből később az amerikai hadsereg tábornoka lett). Hosszú időn át a floridai állami egyetemen tanította az európai irodalmak, illetve az európai nemzetek történetét.

Erdélyi író maradt az emigrációban is. Ember az országút szélén (1950) című regényében, amely még Münchenben látott napvilágot, a háborús erdélyi menekültek keserves kálváriáját mutatta be, ebben a könyvében mondott keserű kritikát a két világháború közötti magyar politikáról és társadalomról. Hőse, a menekülttáborban élő egykori erdész a következőket jelenti ki: „Nem akarom szidni azt a rendszert, ami a honvédcsepatothok mögött Magyarországrol átjött hozzánk és lehetővé tette, hogy mindez így történhessék. [...] Meghalt az a rendszer. És aki meghalt, arról jobb semmit se szólni. De egyet meg kell mondjak: ez a rendszer az úri osztály csödjé volt. A második csödjé. Mert az első csőd már huszonkét évvel ezelőtt bekövetkezett, csakhogv abból még lábra állt valahogv. Lábra állt és nem tanult semmit. Beteg volt és nem gyógyította magát. Beteg volt az egész úri rend, azért volt olyan mértéktelenül mohó és minden eszközzel élni akaró, mint a tüdőbajos ember, aki érzi magáról, hogv napjai számlálva vannak. Ilyen volt ez a mi úri közeposztályunk is. A végét járta és nem volt bátorsága szembenézni az időkel és önmagával. Nem volt bátorsága megvizsgálni maga alatt az etikai alapot és ennek a vizsgálatnak az alapján levonni a következtetéseket. Nem volt bátorsága új ösvényt taposni és ezért maradt a régin, amely egvye beljebb vezetett a mocsárba, amíg a végén a nemzettel egvütt elsüllyedt benne. Most süllyedt el, most. A nemzet, az kikapaszkozik még, azt én nem féltém. De az úri osztály, a maga régi formájában, soha.”

A száműzetésbe vonult író igen tekintélyes életművet hozott létre, ezek között több figyelemre méltó alkotás is akad, így az 1947-ben Münchenben (még a menekülttáborban) készült) Rézkígyó című regény, az Erdők könyve (1947) című elbeszélésűket, A láthatatlan lobogó (1947) című versesűket, az Adjátok vissza a hegyeim (1948), a Tizenhárom alfafa (1951), az Átoksori kísértetek (1964), az Elvásik a veres csillag (1965) című regények, a Kard és kasza (1974) című történelmi regény és talán mindenekelőtt A funtinelli boszorkány (1959) című romantikus regény, amely amellett, hogv nosztalgikus érzéssel idézi fel az erdélyi természetet és az ott élő embereket, igen rokonszenves képet rajzol egy román leánýról, akinek „hatalma” van a természeti jelenségek és az erdei állatok felett – ez is cáfolja azt a hiedelmet, miszerint az író ellenséggként állott volna szemben a román néppel.

Az igen nagy terjedelmű és rendkívül változatos emigrációs termés regényeket, elbeszélésűket, versesűket, mesegűjteményeket és publicisztikai köteteket foglal magába. Közülük még egy nagyszabású regény viszonylag részletesebb bemutatása kívánczik ide. A kétkötetes Kard és kasza (1974-1976) című történelmi regényre gondolok, amely az író családjának ezer esztendő történetét dolgozza fel. Az első rész Krónikás írás címmel 1050 és 1917 között mutatja be a mezősegi birtokos, később grófi rangot kapott Erőss család történetét, a második rész Szemtanúság címmel az első világháború kitörésétől kezdve az 1970-es évekig folytatja a családi és históriai beszámolót. Ennek a második résznek a szereplői között lehet felismerni az író apjának és magának az írónak az alakját. A család őse az a Buzát, aki Szent Lászlótól kapott nemesi címet, a családi mondák szerint azért, mert egy támadó vad bölénnyel szemben megvédte a királyt. (A Wass-család ősi címerében is egy bölényfej szerepel.) Buzát az Árpádházi-korszaknak azok közé a

jellegzetes alakjai közé tartozik, akiket éppen az erdélyi magyar irodalomban olyan írók örökítettek meg, mint Kós Károly vagy Makkai Sándor. A tágas mederben hömpölygő történelmi folyam, amelynek jelentőségét az író igen sok történelmi dokumentum, levéltári anyag (például az Erdélyi Múzeum levéltárából, a Wass-család irataiból, Szolnok-Doboka vármegye monográfiájából, a marosvásárhelyi Teleki Téka történelmi forrásanyagából) felhasználásával is hitelessé tette, tulajdonképpen az erdélyi magyarság és ezen belül a vezető társadalmi rétegek mulasztásait és néhány józanabb politikai szereplő kétségbeesett próbálkozásait mutatja be, választ keresve arra a drámai kérdésre, hogy miként következhetett be az erdélyi magyar szerepvesztés, mi minden készítette elő Trianont.

Az író alighanem főművének szánta a regényt. Mintha az is erre a szándékára vallana, amit a művéhez írott előszóban kijelent, mintegy összegezve a regényben alakot öltő írói stratégiát: „Hogy mi ennek az írásnak a célja? Először is az, hogy valamiféle maradandó emlékoszlopot állítson a múltnak, mielőtt a bölények hátrahagyott csapásait a fölismerhetetlenségig szét nem tapossák a birkanyájak. Másodszor, hogy fényt vessen a történelmi sors ezer apró titkára, s ezáltal jövőendő nemzedékek okulására szolgálhasson. Végül pedig, hogy az egyszerű szeretet céltalanságával elbarangolhasson még egyszer az emlékezet mindazokon a kedves, régi ösvényeken, melyek dombról dombra, nádasról nádasra és tóról tóra behálózzák ezt a szép, szomorú, különös világot, ahol tücsökgzene és békaszongás kötözi meg bűvös varázslattal az emberi lelket.”

Wass Albert nemcsak íróként, hanem az emigráció egyik szellemi vezetőjeként is feladatokat vállalt: megalapította az Amerikai Magyar Szépművés Céhét, szerkesztette ennek kiadványait, illetve az Erdélyi Magyarság című időszakos folyóiratot. Kiadója az idők során tizenkilenc magyar és negyvenhárom angol nyelvű szépirodalmi, tudományos publicisztikai művet jelentetett meg (közöttük az író több kötetét). Folyamatosan töltött be szerepet az amerikai magyar emigráció szellemi- és közéletében, igen terjedelmes publicisztikai tevékenységet folytatott, olyan szélsőjobboldali lapoknál is vállalt szerepet, amelyek különben nem felelhetek meg ifjúsága progresszív eszményeinek. Súlyos csalódást okozott számára az, hogy kérése ellenére sem állították helyre magyar állampolgárságát, annak ellenére, hogy azt már az amerikai hatóságok korábban (kivándorlása idején) megállapították, hogy nem követett el háborús bűnöket. Igen idősen és súlyos betegen 1998. február 17-én floridai otthonában öngyilkossággal vetett véget életének. A marosvécsi várkastély parkjában temették el Kemény János sírja mellett.

Örökség és befogadás

Wass Albert munkássága, akár csak a nyugati magyar emigráció legtöbb jeles írástudójáé, csak igen hézagosan és mellékesen kapott szerepet az 1989 előtti korszak irodalmi emlékezetében. Csupán néhány példára hivatkozom. A magyar irodalom története című „akadémiai irodalomtörténeti kézikönyv” Budapesten 1966-ban megjelent hatodik kötete, egy-egy felsorolásban, mindössze két alkalommal említi nevét, anélkül, hogy valami bővebbet mondana róla. A magyar irodalom története 1945-1975 című második akadémiai

összefoglalás 1982-ben napvilágot látott negyedik kötete már másfél lapos összefoglalást ad róla, ez tulajdonképpen ma sem kifogásolható (csak éppen megemlítem, hogy annak idején én voltam ennek szerzője). A Kántor Lajos és Láng Gusztáv munkája nyomán 1971-ben Bukarestben megjelent Romániai magyar irodalom 1945-1970 című kézikönyv egyetlen helyen (egy felsorolásban) említi meg az író, a második, 1973-as kiadás viszont, nyilván cenzurális kényszer következtében, nem tesz róla említést. Azóta persze mindez radikálisan átalakult, Wass Albert írói kultusza az utóbbi évtizedek kulturális életének fontos fejleménye lett. (Őszintén szólva sajnálkozom is azon, hogy némiképp háttérbe szorította olyan erdélyi írók kultuszát, mint Tamási Áron, Makkai Sándor és Karácsony Benő.)

Mára Wass Albertnek két életműsorozata is fut (Marosvásárhelyen és a Budapest közelében található Pomázon), emellett több regénye más kiadóknál is megjelent. Pomázi kiadója, Turcsány Péter nem csak műveinek teljességét tárta az olvasó elé (ahogy a marosvásárhelyi Mentor kiadó vezetője, Káli Király István is), hanem számos életrajzi dokumentumkötetet és szakirodalmi művet is megjelentetett, emellett Józán magyar szemmel címmel 2002-ben közre adta Wass Albert publicisztikai írásainak kétkötetes gyűjteményét. Ugyancsak Turcsány Péter az író születésének századik évfordulója alkalmából 2008. január 8-án a budai Várban centenáriumi gálaestet, ugyanebben az esztendőben Pomázon számos irodalomtudós részvételével tudományos konferenciát is rendezett. (Ezen a konferencián magam a Jönnek! című kisregényéről tartottam előadást.) A konferencia anyaga az és lészen csillagfordulás – örökségünk Wass Albert című kötetben 2009-ben került az érdeklődők kezébe. Munkássága mára Erdélyben is széles körben ismertté vált, megbecsülés övezi, jóllehet írói „kálváriája” mindmáig tart, a román hatóságok marosvécsi mellszobrát is el akarták távolítani. Miként az előbb már beszámoltam erről, a vécsi kastély parkjában nyugszanak halotti porai. Néhány esztendeje magam is elhelyezhettem síremléke mellett a Magyar Írószövetség elnökségének koszorúját.

És végül: egy másik személyes mozzanat. Amikor 1995 és 2001 között a Magyar Írószövetség elnöki tisztségét töltöttem be, a szövetség Választmányának és Elnökségének jóváhagyásával levélben kerestem meg az akkor már kilencven éves író, és felkértem, hogy vállaljon tiszteleti tagságot a szövetségben. Meleg hangú személyes levélben válaszolt, örömmel fogadva el a különben neki jogosan járó megtiszteltetést. Haza már nem térhetett, a történet jól ismert, súlyos betegséggel küzdve (akárcsak valamivel korábban a másik amerikai magyar emigráns: Márai Sándor) önkezeléssel vetett véget életének. Levele, amely most lehetne írószövetségi szerepvállalásom egyik megtisztelő dokumentuma, valahol a szövetség levéltárában rejtőzhet (vagy veszett el). Pedig ez volt Wass Albert-ügyben az egyetlen személyes emlékem és dokumentumom.

CSEKE PÉTER

NAGY KÁROLY EMLÉKEZETE

(1934–2011)

A lélek térképe könyvében Pomogáts Béla egy teljes fejezetet szentel az anyanyelvi mozgalomnak.

Örömet fokozza, hogy többször kitér Nagy Károly munkásságára, aki 1970-ben egyik kezdeményezője volt az Anyanyelvi Konferenciának, és több mint négy évtizeden át irányító szerepet vállalt a mozgalom életében. Pomogáts számbavételéből tudom, hogy közös barátunk az 1981-es pécsi konferencián 1956-ról mint forradalomról beszélt, éles vitákat folytatva a hatalom embereivel.

Nagy Károly

A nyíregyházi keresztutak, tanyavilágba vezető dűlőutak juttatták el a nyolcvanegy évvel ezelőtt, 1934. május 24-én született Nagy Károlyt az 1956-os emelkedő nemzet országújtjára, hogy aztán az Újvilág járatlan útjain vállaljon emigrációs küldetést. Mindig hazatekintve, hazavágyódva. Huszonkét éves tanítóként választották meg Erdősmecske Nemzeti Tanácsa elnökének. Néhány nap múlva az életét mentve kellett Nyugatra menekülnie. Amerikai egyetemek szociológia professzoraként szervezte az ottani hétvégi ma-

gyar iskolákat, az amerikai magyarság megtartó közösségeit. Nem véletlen, hogy a 2003-ban megjelent könyvének ezt a címet adta: *Járatlan utakon – korfordulók világában*.

Az ugyancsak jó emlékezetű Görömbei András akadémikus jellemezte őt ekképpen: „Történelmünk folyamán a közösségi cselekvést küldetesként vállaló személyiségek igen gyakran kényszerültek járatlan utakra. Nagy Károly is közülük való. [...] Az emigrációt az első pillanattól kezdve küldetésnek tekintette. Hivatásává vált a forradalom tiszta eszméjének őrzéséért és a szétszóródott magyarság összetartozásáért végzett munka. [...] Életének képeskönyve tanúságtétel arról, hogy évtizedeken keresztül a forradalom tiszta szellemisége éltette, s ezt a szellemiséget őrizte és tudatosította másokban is.” Egyetemi tanárként hétvégi magyar iskolákat szervezett, az amerikai magyarság megtartó közösségeit keltette életre, 1977 és 1997 között szerkesztette a Magyar Öregdiák Szövetség – Bessenyei György Kör Tanúk – korukról című szóbeli történelem (oral history) előadás- és kiadványsorozatát.

A Tanítsunk magyarul (1977), Magyar szigetvilágban ma és holnap (1984), Szigetmagyarság és szolidaritás (1988), Küldetésben (1996) és Emigránsok küldetésben (2000), Amerikai magyar szigetvilágban (2009) című könyvei arról tanúskodnak: a szerző mindig azon munkálkodott, hogy a szétszóródott magyarságban az anyanyelv személyiséget gazdagító és közösséget megtartó értéként élhessen.

*

Amikor 1985. októberének egyik éjszakáján telefoncsengésre riadtam, már hetek óta a csengőfrással éltem albérletben. Jó évtizede nem hallott ismerős hang visszhangzott az éterben: „Hallottuk, hogy valami gond van veletek. Miben segíthetünk?” – érdeklődött Nagy Károly professzor az Amerikai Egyesült Államokból. Tudtam, hogy lehallgatnak. Karcsi is tudta. Azért hívott. Ne gondolják éber elvtársék, hogy nincsen rajtunk a nagyvilág szeme.

Egészen más hangulatot fakaszt bennem annak a nyári estének a képsora, amikor Kányádi Sándor hívott (1974-ben), és bejelentette, hogy egy fiatal amerikai szociológus szeretne felkeresni bennünket. Nemsokára Nagy Károly csengetett be Györgyfalvi úti tömbház-lakásunkba. (Hogy mit jelentettek látogatásáról a belügyi megfigyelők, erről talán más alkalommal.) Neki köszönhetően vehettük kézbe a New Brunswickban megjelent Ötágú Síp című irodalmi folyóirat első öt számát. (A magyar emigráció életrajzát rögzítő Borbándi Gyula összesen hatot tart számon.) Ha a lap 1975-ben meg is szűnt, az azóta eltelt idő értéktelítettebbé tette az illyési metaforát. A 2010-es Tokaji Írótábor szervezői például már a „sokágú síp” jegyében kívánták bemutatni a jelenkori magyar irodalom égtájait.

Nagy Károly (1934–2011) negyvenéves volt első kolozsvári látogatásakor. Olyan – időben és térben – távolra került szerzők „társaságát” hozta közénk, akiknek a nevével addig csak a két világháború közötti erdélyi folyóiratokban találkozhattam a Korunk, a Hitel, a Független Újság, a Termés hasábjain. Örömmel fedeztem fel újra magamnak Faludy Györgyöt, Flórián Tibort, Kovács Imrét. Később, amikor a népi írókkal kezdtem foglalkozni, egy Új

Látóhatár-példány is eljutott hozzám, ama nevezetes 1971-es Németh László-különszám, amelyben újra találkozhattam Kovács Imrével, Cs. Szabó Lászlóval, ismerkedhettem a Szabó Dezső-monográfiát író Gombos Gyulával. Miközben olyan új neveket is megtanultam, akikkel magyarországi és erdélyi rendezvényeken személyes kapcsolatba kerülhettem az utóbbi két és fél évtizedben. András Sándorra, Borbándi Gyulára, Czigány Lóránta, Ferdinándy Györgyre, Gömöri Györgyre, Nagy Pálra, Sárközi Mátyásra, Sente Imrére gondolk. Némely esetben ez a kapcsolat azt is eredményezte, hogy megerősödjék a Korunkhoz fűződő munkatársi viszonyuk. Könyvkiadási szinten is. Borbándi, Czigány, Gömöri, Kibédi Varga Áron, Sárközi jelenlétére gondolok a Korunk-háttérű Komp–Press-kiadványokban.

A nyugati szigetmagyarság fogalmának későbbi megalkotója az Anyanyelvi Konferencia egyik kezdeményezőjeként és nyugati szervezőjeként (majd társelnökeként) a hetvenes években kezdett intenzíven érdeklődni a Trianon utáni magyar nemzeti közösségek állapota, életvitele iránt. Így számtalan közös témánk akadt már első találkozásunk során. Hiszen szociológiából doktorált, szociológiát adott elő amerikai egyetemeken. (Nyugdíjazása után magyarországiakon is.) Az 1968-as nyitást követően javában folyt nálunk az 1948-ban „száműzött” szociológia társadalomelméleti rehabilitálása. Gyakorló riporterként és a népi irodalomszemlélet forrásvidékének búvárlójaként engem pedig a szociológiai és a szociográfiai tényfeltárások módszertani gondjai foglalkoztattak. Figyelemmel kísértem az írói szociográfia – Kovács Imrénél 1945-ben megszakadt – magyarországi újrasarjadását (Bertha Bulcsu, Czák Gábor, Csák Gyula, Csoóri Sándor, Fekete Gyula, Kunszabó Ferenc, László-Bencsik Sándor, Mocsár Gábor, Varga Domokos, Végh Antal és mások műveiben), illetve az Anyám könnyű álmot ígér (Sütő András, 1970), Magyarózdi toronyalja (Horváth István, 1971), Magunk keresése (Beke György, 1972), Vajúdó parasztvilág (Duba Gyula, 1973), Gólya szállt a csűrre (Szabó Gyula, 1974) lapjain.

Ami már első beszélgetésünk alkalmával megragadott: Nagy Károly a kultúrát szerves egységében látta s láttatta. Két évtizeddel később Beke Györgynek adott interjújában tételesen is megfogalmazta, amire 1974 nyarán utalt: „Kárára válik mind a tudománynak, mind a művészetnek, de legfőképpen azoknak, akik eme ágazatok eredményeinek érintettjei – vagyis: mindannyiunknak – az, amikor megtagadja a tudós a művészt, elszigeteli magát az író a kutatótól. C. P. Snow megismertetett már bennünket azzal, hogy milyen veszélyes szétदारabolnia a szervesen egységes emberi kultúrát. De erőltetett és természetellenes lenne úgy tenni, mintha bizony Dickenst meg kellene tagadnia Dahrendorfnek, Steinbecket C. W. Mills-nek, Kovács Imrét Ferge Zsuzsának vagy Illyés Gyulát Andorka Rudolfnak. Az amerikai és a magyar szociográfiai irodalom néhány szándékbeli hasonlósága mellett több fontos különbség ezeknek az irodalmaknak a nagyon eltérő társadalmi létéből is fakad. A magyar író lehet vátesz [...]. Ezt olvasói többé-kevésbé és előbb-utóbb el is várják tőle, műveit ilyen ígénnyel is olvassák, mérvadó, hiteles embernek, kiemelkedő művésznek így tartják. Amerikában ritka az a kor, amelyben írókra is odafigyel a társadalom, és ritka az az író, akinek a valóságképét jelentősként fogadja el az átlagember fontos társadalmi kérdésekben. Más a tradíció.”

Hogy milyen tradíciókkal érkezett Nagy Károly az Amerikai Egyesült Államokba, a Rutgers Egyetemre? A társadalmi és nemzeti gondokat feltáró népi/írói szociográfia és az 56-os magyar forradalom és szabadságharc élményvilágával. Erről egyébként – kérdéseimre válaszolva – a Korunk hasábjain is beszámolt 2006 augusztusában. A Nemzeti és emberi örökségünk olvasható a Történelmünk a Kárpát-medencében (1926–1956–2006) című Komp-Press-kiadványban is. A Bethlen-díj átadásakor (2004) Görömbei András ugyancsak hangsúlyosan szólt erről. „Nagy Károly – mondotta – nemcsak az önmegőrzést tekintette küldetésének, hanem azt is, hogy a demokrácia és a szabadság eszméit az összmagyarság tudatában ébren tartsa, és a nagyvilág számára is közvetítse. Eltökélt szándékához erőt és világképformáló ösztönzést kapott a magyar népi mozgalom személyiségeitől, Illyés Gyulától, Németh Lászlótól, Bibó Istvántól és másoktól. Bibó István »aszketikusan tárgyilagos« szemléletével adott filozófiai és történelmi távlatot és igazolást Nagy Károly személyes élményeinek. [...] Ezért gondozta nagy odaadással az angol nyelvű Bibó-kötetet.” (István Bibó: Democracy, Revolution, Self-Determination.) Lee Congdon-nal és Király Bélával társszerkesztője volt annak a 1956, The Hungarian Revolution and War for Independence című 956 oldalas angol nyelvű tanulmánykötetnek, amelyik az Atlantic Research és a Magyar Tudományos Akadémia közös kiadásában jelent meg 2006-ban.

Nemcsak a Bibó-hagyaték megismertetése foglalkoztatta amerikai évtizedeiben Nagy Károlyt. A megélt és megszenvedett történelem arra készítette a szociológia professzorát, hogy 1977-ben szabadegyetemi előadássorozatot indítson az 1960-ban alakult Magyar Öregdiák Szövetség – Bessenyei György Körben. Éspedig azzal a céllal, hogy a jelentős magyar történelmi események irányítói, vezető résztvevői közvetlenül is elbeszélhessék, és maradandó közkinccsé tehessék élményeiket. Tanúk – korukról – Szóbeli történelem címmel meghirdetett oral history-program alapján húsz év alatt huszonhárman tartottak harminckét tanúbeszámolót az általuk is alakított eseményekről. Nagy Károly szerkesztésében a Szövetség könyvben is kiadott több történelmi forrásértékű tanúbeszámolót [Wigner Jenő (Az atomkor kezdete), Nyeste Zoltán (Recsk), Duray Miklós (A Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága), Hőgye Mihály (Utolsó csatlós? Magyar külpolitika a második világháború végén) és Szent-Miklós István (A Magyar Függetlenségi Mozgalom, 1943–1946)]. E könyvek közül hármat hasonló változatban budapesti független szamizdat kiadók is újra kiadtak és terjesztettek a szovjet megszállás és kommunista diktatúra utolsó hét évében, így ezek a könyvek is — és a többi öt könyv cenzurális tilalom ellenére Magyarországra bejuttatott példányai is – hozzájárulhattak a rendszerváltoztatáshoz, adataikat ma már számos történelmi munka idézi, használja.

Joggal állapíthatta meg 1988-ban Csoóri Sándor: „Az emigrációt korunkban ő se látja szerencsétlenségnek és végzetnek, de fölmagasztosíthatónak se gondolja. Tárgyilagosan megítélve: küldetésnek ítéli. Főként manapság, amikor a magyarságra olyan történelmi tennivalók szakadtak rá, amelyeknek jórészt a legszabadabban éppen az emigrációs magyarok végezhetik el. Ilyen például a kisebbségi sorsban vergődő magyarok érdekképviselete a nemzetközi nyilvánosság előtt, a politikát befolyásoló nemzetek tájékoztatása, és

ilyen a hazai ellenzék hangjának a felerősítése, védelme, vagy az 1956-os magyar forradalom történeti szerepének a fönntartása a tudatban, kint a nagyvilágban s részben Magyarországon is...”

Közvetlenül a halála után így összegezett Pomogáts Béla: „1981 augusztusában ismerkedtem meg vele a pécsi Anyanyelvi Konferencián, ő volt az összejövetel elsőszámú szellemi irányítója: Lőrincze Lajos mellett eszméltetője, a közösen vállalt felelősség és munka eszmei alapjának és kereteinek kidolgozója, megfogalmazója. Neki köszönhettem, hogy szerepet vállalhattam a mozgalom munkájában, majd megoszthattam tapasztalataimat az amerikai magyarság közösségeivel. Három évtizedet töltöttem el vele: személyiségének közelében, fáradhatatlan vállalkozó kedvének és munkabírásnak mindig reménykedésre bízató varázskörében. Tevékeny és gazdag évtizedek voltak ezek, mindig új erőforrást jelentett Károly barátsága, munkabírása, küzdőszelleme – a végzetesnek látszó történelmi és politikai körülményeken is mindig diadalmaskodó optimizmusa.”

Úgy emlékszem, hogy 1976-os Forrás-könyvemmel kezdődően mindenik kötetem dedikált példányát átküldtem az Óperenciás tengeren túlra. Karcsi mindenikre válaszolt. Sohasem szokványosan. Újabb vállalkozásra serkentett, nagyobb összefüggések felvillantására buzdított, de a mélybe nyúló gyökerek erdélyi roppanásainak rögzítését is számon kérte. „Szerintem nagyobb ívű, mélyenszántó tanulmányban kell megírnod, amit tanúként [...] átéltél” – írta például 1998. március 31-én a Metaforától az élet felé című kötetem átolvasása után. Később azt is megtudtam, hogy nem hagyta közömbösen a Balassi Kiadónál 2000-ben megjelent Horváth István-monográfiám sem, még kevésbé a magyar szociográfia erdélyi műhelyeit bemutató budapesti könyvem. Amelynek megírására 2002 őszén már ekként biztatott: „Szerintem nem is lenne még felelős magatartás magyar írónak NEM írni szociográfiát, hiszen, úgy-e, hol vagyunk még attól, hogy »itt lenne már a Kánaán«”. Az Anyanyelvi Konferencián elhangzott előadásaiiban és könyveiben a magyar nyelv és kultúra külföldi megtartásának, művelésének módozatait, a kettős kultúra küldetészerű vállalásának jelentőségét elemezte. Életútja összefoglalásaként értelmezhető a Járatlan utakon, amelyet halála után gyakorta fellapoztam.

Ennek a kötetnek az összegzéseire is gondolok, amelyeket a történész Jeszenszky Géza objektivitása így emel piedesztálra: „Kettős küldetés volt, amit Nagy Károly és számos elvbarátja, a hasonlóan gondolkodó nyugati magyar szervezetek végeztek: fenntartani a befogadó államok magyar közösségét és magyar nyelvre, magyarságismeretre tanítani gyermekeiket, valamint hatni a vasfüggöny mögött élő Kárpát-medencei magyarságra, megmutatni számukra a demokratikus alternatívát, segíteni, hogy őrizzék meg jó hagyományait, hitüket egy jobb jövőben. De Károly nemcsak az amerikai világnak volt egyik motorja, tanította diákjait, ébren tartotta az amerikai társadalomban az 56-os forradalom emlékét, megszervezte és szerkesztette Bibó István legfontosabb írásainak angol kiadását, és mindig megszólalt az amerikai sajtóban, ha védeni kellett a magyarság hírét, értékeit, kisebbségi jogait.”

*

„Terveink szerint 2011 tavaszi szemeszterét töltjük majd Budapesten – jelezte jó előre –, megint az ELTE és a Debreceni Egyetem hívott tanítani. Ha és amikor 2011 tavasza folyamán Magyarországon lesztek: feltétlenül várunk Benneteket a Keleti Károly utcai lakásunkba, mondjuk például húsvéthétfőn, szépasszonykáinkat meglocsolandó. Kérünk, jelentkeztek! Szép tavaszt kívánva köszöntünk Benneteket, Katival együtt, baráti szeretettel. Ölel, Károly.” Újabb megerősítésként: „A 2011. tavaszi tanulmányi félévre a Debreceni Egyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem ismét meghívott egy-egy kurzus tanítására. 2011. január 15-én érkezünk Budapestre, és június 12-én repülünk vissza az USA-ba. Otthoni lakásunkban címünk ez: Dr. Nagy Károly és Katalin, 1024 Budapest, Keleti Károly utca 17. I/1, telefon: 1-315-2276, mobil: 30/591-8088.”

A tervezett húsvéti találkozás örökre elmaradt.

De továbbra is hozzám szólnak az amerikai magyar szigetvilág gondjairól tudósító könyvei, idézik hangját az irattartóból kikivánczoló levelei. Most már sosem tudja meg, hogy elsőként az ő neve ugrott be, amikor az 1999 októberében megjelent Nevelő egyház-súlypontú számunk megtervezéséhez hozzáálltam, és arra kerestem a választ: az erdélyi hagyományok és a nyugati modellek mennyiben segítik elő a 21. századi értékrend kialakítását? Hiszen negyedszázadon át küszködött az amerikai hétvégi iskolák működtetési és tankönyvellátási gondjainak megoldásával. Válaszleveléből az derül ki, hogy Nyugati és kisebbségi magyar pedagógusok együttműködése címen számíthatok kéziratára. Mindenben számíthattunk rá, amiről úgy gondolta, hogy felkészülhetünk a 21. század első évtizedeiben ránk váró feladatokra. Távolabbról szemlélt bennünket, és messzibbre látott? Vagy pedig mélyebb valóságismerettel rendelkezett? Számomra nem kétséges: ma sincs időszzerűbb feladat, mint amire levelében engem is figyelmeztetett: ne a múltról cikkezzünk, hanem a jövőendő alakításának módozatairól. Az együttműködés feltételeiről. Kárpát-medencei vonatkozásban épp úgy, mint a magyar szellemi műhelyek világszintű hálózatának a megteremtésével.

*Megjegyzés: Elhangzott a 13. anyanyelvi konferencián Nagyváradon, 2015. május 15-én. Felolvasta: Molnár Judit ny. magyar szakos tanár. A fényképet Nagy Károly lánya, Nagy Piroska bocsátotta rendelkezésünkre.
(A szerk.)*

HOLCZER JÓZSEF

SÍK SÁNDOR

szóról, nyelvről, üzenetről

Ötven éve, 1963. szeptember 28-án hunyt el Sík Sándor, a katolikus egyháznak, benne a piarista rendnek kiváló személyisége. Hamarosán, 2014. január 20-án lesz születésének 125. évfordulója. Ki volt ő? Egyik kedves tanítványa polihisztornak nevezte. Sík Sándor ugyanis: költő, drámaíró, cserkészvezető, tudós, esztéta, pedagógus, szónok, népművelő, pedagógus, tehetséggondozó volt egy személyben. De bátran tekinthetjük nyelvművelőnek is.

Elsődlegesen talán mégiscsak magyartanár volt. Diáknemzedékeket tanított, tankönyveket írt, így pl. magyar nyelvtant, stilisztikát, retorikát, poétikát. 1928-ban jelent meg szerkesztésében A magyar fiú szavalókönyve. Bevezetőjében ezt írja: „A művészi előadás igen hasznos, igen jótékony elősegítője az egyéni érvényesülésnek és az eszményeinkért való küzdelemnek...” Ezt szolgálja „a nyilvánosság előtt való szóbeli szereplés, legelsősorban a tartalmilag nagyértékű, nyelvi kifejezésükben pedig tökéletes műveknek előadása, vagyis a szavalás.

Szegedi professzorként a színjátszók vezetőtanára lett. A színjátszók tevékenységében a Kodály-féle nyelvvédő mozgalom szerves részét látta: „Azok a derék fiúk és leányok... apostolaivá és nevelőivé lesznek legnagyobb nemzeti szentségünknek, megtartónknak és dicsőségünknek: a magyar nyelvnek”.

1942-ben jelenik meg Sík Sándor híres esztétikája. A költészet címszó alatt értekezik benne a szóról. A költői szó négyféle hatása az akusztikai benyomásban, a jelentéshordozásban, a képben és az érzelemben nyilvánul meg. Így összegez: „A művészi nyelv éppen abban különbözik az egyszerűen csak közölni akaró... beszédétől, hogy a közlésen túl... muzsikál is, szuggerál is, képzeletet is mozdit. Voltaképpen két különböző valóság rejlik a 'nyelv' szónak e mögött a kétféle értelme mögött.”

Hetvenévesen veti papírra a Búcsú a szavaktól című versét. A kezdősora döbbenetes sorral indul: „Minden nap egy-egy új szót temetek”. Az elégia vége viszont nem csupán a maga, de mindannyiunk vigasza:

Csak egy, csak egy szót, csak azt ne feledjed:
Öbenne hallod az Egyetlenegyet.
S újra tanulsz beszélni általa,
A Szót, a Szót, mely kezdetben vala...

A Szót nagybetűvel írja a versben. Hívóként a Szóban Logoszt, azaz Istent látja.

Még a 30-as derekáról való Az acélember című verse. Alcíme: Ének a sürgönypóznáról. E csodás allegorikus verset bevallása szerint három névtelen pap ihlette. Az utolsó három sor-párban olyat ír le, amit akár a mai kommunikáció-tankönyvek mottójává is tehetnénk. Figyeljük az Üzenet és a Vezeték szóra. Ez utóbbit ma kevésbé szépen: „csatornának” nevezzük:

Tudom, a mi törvényünk állani:

Mi vagyunk a Vezeték várai.

Nem tudjuk honnan, nem tudjuk kinek,

De rajtunk megyen át az Üzenet.

Az ismeretlen Igét hordja vállunk.

Bennünket ideállítottak. Állunk.

Nyilvánvaló, hogy Sík Sándor ars poétikája is Az acélember című vers...

*Rádiós változata elhangzott 2013. szeptember 27-én a Kossuth rádió Tetten ért
szavak című műsorában.
(A szerk.)*

POMOGÁTS BÉLA

A TRIANONI TRAGÉDIA

95 éve írták alá a „trianoni szerződést”.

A trianoni kastély

Éppen kilencvenöt esztendeje: 1920. június 4-én a Versailles melletti Kis-Trianon-palotában Benárd Ágoston munkaügyi és népjóléti miniszter, valamint Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter (a magyar kormány megbízottaiként) aláírták a Magyarország és a Szövetséges és Társult Hatalmak (a Brit Birodalom, Franciaország, Olaszország, az Egyesült Államok, Japán, Kína, valamint több kisebb állam, így Görögország, Portugália, Panama, Nicaragua, továbbá a szomszédos államok: Románia, Cseh-Szlovákia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság) között megkötött békeszerződést, amely trianoni szerződés néven vonult be a történelembe, és vált a huszadik századi magyar történelem talán legvégzetesebb eseményévé. A békeszerződés lezárta a magyar történelem ezeresztendősi folyamatát, és mindenképpen lezárta azt a több mint kétszáz esztendősi korszakot, amely a török uralom felszámolása: a három részre szakított ország állami egységének helyreállítása óta eltelt.

Ebben a három évszázadban az ország nem volt a teljes állami függetlenség birtokában, és voltak olyan korszakok is, így az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc leverése után, amidőn a szuverenitás még erősen korlátozott módon sem érvényesülhetett. Mindenesetre az 1867-es kiegyezés után ez a szuverenitás fokozatosan kiteljesedett és a huszadik század elején már akadtak olyan magyar politikai gondolkodók (Tisza Istvántól és Apponyi Alberttől károlyi Mihályig és Jászi Oszkárig), akik abban bíztak, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia hatalmi rendszerének előbb-utóbb nem Bécs, hanem Budapest lesz a szervező központja. Akik áttekintik a kiegyezés utáni évtizedek magyarországi fejlődését és számot vetnek ennek eredményeivel, azok valóban impozáns eredményekkel találkoznak.

Annak a gazdasági, politikai és kulturális fejlődésnek, amely egy közel félévszázadon keresztül (1867 és 1914 között) Magyarországon végbement, igen meggyőző eredményei voltak, és ezek valóban úgyszólván „nagyhatalmi” státust ígértek – természetesen csak egy további fejlődés esetén. A fejlődésnek, amely további konszolidációt igényelt volna, ugyanakkor volt két – később végzetesnek bizonyuló – akadálya is. Az egyik a társadalmi, a másik a nemzeti kérdés, tudniillik az, hogy minden jótékony polgári fejlődés ellenére Magyarország társadalmi szerkezetét továbbra is tragikusan megterhelték annak a feudális berendezkedésnek és mentalitásnak az intézményei, gondolkodásmódja és hagyományai, amelyek a magyar mentalitástörténetben szinte egy egész évszázadra tehető lemaradást okoztak, és nem tették lehetővé (vagy csak szűkebb körben, például a Nyugat című folyóirat irodalmában tették lehetővé) az Európában már széles körben érvényesülő polgári (azaz demokratikus) gondolkodás és intézményrendszer kifejlődését. Ebben a tekintetben a Monarchia osztrák tartományai, különösen Ausztria és Csehország már jóval a magyarországi társadalom előtt jártak. A másik végzetessé váló országos terhet a nemzeti kérdés radikális megoldásának halogatása vagy inkább: elmaradása okozta, az, hogy egy „svájci” típusú államszerkezet kialakítása helyett (amelyet a magyar polgári gondolkodók, például Jászi Oszkár és Ady Endre javasoltak) fennmaradt az a magyar nemzetállami ideológia, amely egy olyan országban, amelynek lakossága nagyjából 46 %-os mértékben nem tartozott az államalkotó etnikumhoz, eleve reménytelenné tette az állam és a társadalom konszolidációját.

A magyar politikai vezető csoportoknak az 1867-es kiegyezéstől a világháború végéig a történelem éppen ötven esztendőtt adott arra, hogy konszolidálják a dualista államszerkezetben adott előnyöket és előkészítsék egy többnemzetiségű államigazgatási szerkezet létrehozását. Kedvetlenül kell megállapítanunk, hogy nem éltek a történelmi kényszer által felkínált lehetőséggel: egyrészt konzerválták azt a korszerűtlen társadalmi és hatalmi berendezkedést, amely sem szociális, sem politikai tekintetben nem felelt meg az európai (a nyugati) normáknak, másrészt képtelenek voltak arra, hogy valamilyen választ adjanak azokra a kérdésekre, amelyek az ország vegyes etnikai összetételéből adódtak. Könnyű dolog a történelem menetét sok eltelt évtized után kritikának alávetni, mégis úgy gondolom, hogy ennek a kritikának, éppen nemzeti sorsunk józan megítélése végett és különösen a

trianoni kényszerbéke értelmezése miatt jogosultsága van. A paraszti és munkásrétegek, valamint a nemzetiségi közösségek hatékony bevonása az állam irányításába, tehát a választójog kiterjesztése, a helyi autonómiák rendszerének fokozatos kiépítése, végül pedig egy „keleti Svájc” jellegű államszerkezet létrehozása, a nem magyar (nemzetiségi) népesség szolidaritásának megnyerése egy „magyarországi (hungarus) patriotizmus” érzésének kialakítása, és persze az első világháborús kaland elutasítása talán megkímélte volna Magyarországot attól a tragédiától, amelyet Trianon okozott.

A „hungarus” patriotizmus korábban sem volt ismeretlen a magyarországi németek, a kárpátaljai ruszinok, a felvidéki szlovákok (tótok) és az asszimiláns zsidók körében, inkább csak a románok és a szerbek álltak szemben azzal az identitással, amelynek kialakítása, meggyökereztetése olyan fontos stratégiai cél lett volna. A „hungarus” patriotizmus eszméje különben nem pusztán a baloldali értelmiség (a Huszadik Század körül gyülekező „polgári radikálisok”) javaslata volt, megfelelt volna a régi Magyarország politikai hagyományainak is, amely a vajdaságok és bánságok rendszerével hasznosan tudta artikulálni a regionális érdekeket.

Az első világháborús hadba lépés, miként azt már akkor (1914-ben) az ország legvilágosabban látó elméi, mindenekelőtt Ady Endre és Babits Mihály, (tehát nem véletlenül a magyar irodalom nagy személyiségei) pontosan látták, a legkevésbé sem felelt meg a magyarság történelmi érdekeinek. Valójában a német birodalom, illetve a bécsi udvar (különösen a meggyilkolt, egyébként magyargyűlölő trónörökös: Ferenc Ferdinánd) körül gyülekező katonai vezetők erőszakossága hajszolta bele Tisza István miniszterelnököt a háború gondolatának elfogadásába. Annak ellenére, hogy 1914-ben Magyarország és általában a Monarchia sem katonailag, sem gazdaságilag, sem politikailag nem volt felkészülve egy többfrontos háborúra. Az osztrák-magyar hadsereg hosszú időn keresztül a lényegesen gyengébb Szerbiát sem volt képes térdre kényszeríteni, és az 1916-ban hitszegő módon Erdélyre támadó Romániát is csak német segítséggel tudta legyőzni. A Monarchia vezetése igen sok stratégiai hibát követett el, például képtelen volt arra, hogy a korábban szövetséges Olaszország esetében legalább a semleges státus megőrzését elérje, holott az olaszokkal Trieszt és Trentino átengedése fejében kompromisszumot lehetett volna kötni, ott szinte teljesen olasz lakosság élt, és az olaszok által követelt terület lényegesen kisebb volt annál, mint amelyről Ausztriának végül le kellett mondania.

A Monarchia hadserege különben egyedül az olasz fronton szenvedett vereséget, Szerbia és Románia fölött győzedelmeskedett, Oroszország pedig az 1917-es forradalom következtében békét kért, erőit saját belső háborúja kötötte le. A békerendszer következtésképp nagyrészt a francia politikai akaratot érvényesítette, ez pedig az 1871 óta titokban ápolt németellenes revanche-vágyhoz igazodott, a közép-európai régió tekintetében pedig alárendelte magát a Monarchia és a történelmi Magyarország romjain létrejövő kisállamok: Cseh-Szlovákia, Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság rendkívül ambíciózus, semmiféle mértékletességet nem ismerő, államépítő és területszerző érdekeinek. Ha a háború „német” volt, minthogy kierőszakolásában a császári Németország játszotta a fő

szerepet, a béke „francia” lett, és a francia békecsinálók messze elmaradtak attól a mértékletességtől és józanságtól, amelyet (nagyrészt az osztrák Metternich hatására) a napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszus tanúsított akkor, midőn a restaurált francia királyság határait megállapította, és például Elzászt és Lotharingiát nem juttatta vissza német fennhatóság alá.

A békefeltételek megfogalmazása tekintetében a francia politika feladta a maga korábbi méltányosságát és józanságát is abban a hiszemben, hogy az utódállamok majd jobban fékentarthatják a német és az orosz terjeszkedési politikát, közelebbről a bolsevizmus fenyegetését, mint egy kompromisszumokra épülő közép-európai államszövetség, tehát a Habsburg-birodalmat felváltó valamiféle „dunai konföderáció”. Mindebben, miként ez mára jól tudható, Párizs erősen csalatkozott, és a francia politikai vezetés nem egy kiváló képviselője, legutóbb Mitterand elnök és Balladur egykori miniszterelnök volt kénytelen elismerni, hogy a trianoni rendezés, miközben súlyos igazságtalanságokat tartalmazott és okozott, valójában nem érte el a kívánt eredményeket.

A békeszerződés, amelyet két jelentéktelen (és a közéletből csakhamar eltűnő) magyar politikus írt alá, végül is a világtörténelem egyik legkíméletlenebb államközi szerződése lett, amely Magyarországot teljes mértékben régi és új szomszédai zsákmányszerző törekvéseinek rendelte alá. A történelmi magyar állam (és ennek jogi formulája a százötven esztendeig tartó török hódoltság idején is fennmaradt) Horvátország nélkül (amely nem volt a magyar állam része, csupán Szent István koronájának egyik országa: Magyarország „társországa”) 283 ezer négyzetkilométernyi területet birtokolt, ebből a csonka ország birtokában 93 ezer négyzetkilométer maradt, a 18,2 milliós lakosság 7,6 millióra csökkent: az országtérületnek így csupán 30 %-a, a lakosságnak csupán 42 %-a maradt magyar szuverenitás alatt. Románia 102 ezer négyzetkilométernyi területet kapott (ez több volt, mint a Magyarországnak meghagyott terület) 5,2 millió lakossal, akik közül az 1910-es utolsó osztrák-magyar népszámlálás szerint 1,66 millió (az 1918-as becslések szerint 1,8 millió) volt magyar nemzetiségű. Csehszlovákia 63 ezer négyzetkilométerhez jutott, 3,5 millió lakossal, közöttük 1,1 millió magyarral, Jugoszlávia (Horvátországot nem számítva) 21 ezer négyzetkilométert kapott, 1,6 millió lakossal, közöttük 461 ezer magyarral, Ausztria 4 ezer négyzetkilométert, 292 ezer lakossal, közöttük 26 ezer magyarral, ezen kívül Lengyelország is kapott két kisebb területet a Tatra környékén, Olaszország pedig Fiumét szerezte meg, amelyre egyébként a délszláv állam is igényt tartott, holott a kikötőváros lakosságának többsége olasz volt.

Közel három és félmillió magyar: a magyarság lélekszámának egyharmada került idegen és vele szemben ellenséges érzületet tápláló és általában a magyar nemzeti identitás elfojtására törekvő kormányzatok uralma alá. Emellett a régi Magyarország társadalmában és közéletében általában jól elhelyezkedő németeket (szászokat, svábokat, cipszereket) is merőben új állami keretekbe kényszerítették a békeszerződés rendelkezései, az ő számuk is meghaladta az egymilliót. Ilyen módon a régi Magyarországtól az utódállamokhoz került tíz és félmillió főből nagyjából négy és félmillió, vagyis az elcsatolt lakosság negyvenhárom százaléka etnikai és kulturális értelemben idegen elemként került az újonnan létrehozott nemzetállamokba.

Ha meggondoljuk, hogy a történelmi Magyarország lakosságának (Horvátország nélkül) ötvennégy százaléka volt magyar és csak negyvenhat százaléka nem-magyar, meg kell állapítanunk, hogy a trianoni rendezés nem vitte közelebb a térséget ahhoz az igazságos megoldáshoz, amelyet hosszabb távon a magyar közvélemény is elfogadhatott volna, és mint akár a két világháború közötti időszakban, akár az utóbbi húsz évben kiderült, nem tudott érdemleges eredményeket felmutatni a térség konszolidációjában sem. A három „trianoni” állam (Cseh-Szlovákia, Jugoszlávia és Románia) közül kettő a kommunista rendszer bukása után szét is esett. A régi Magyarország terület- és népességvesztésére nem találunk példát az utolsó kétszáz esztendő európai történetében, mindehhez képest jóval kisebb az a veszteség, amelyet például a háború miatt elsősorban felelősnek tartott Németországnak el kellett szenvednie.

A trianoni végzést végül is több politikai tényező alapozta meg. Csupán felsorolást próbálunk adni ezekről:

1. A háborús vereség, amely egy olyan háború következménye volt, amely egy pillanattig sem állott a magyarság érdekében, ellenkezőleg, eleve a nemzeti tragédia lehetőségét vetette fel, hiszen bizonyos volt, hogy a vereség után az országot mohó szomszédai és kisebbségei feldarabolják, egy esetleges győzelem esetén pedig a Habsburg-birodalom átalakítására irányuló stratégiák fogják megváltoztatni, nyilván a magyarság kárára, a Monarchia szerkezetét.

2. A korábbi teljesen hibás nemzetiségi politika, amely a nemzeti kisebbségek (vagy legalább egy részük: a németek, a horvátok, a szlovákok és a ruszinok) megnyerése helyett szűkeltelen és hatástalan intézkedésekkel idegenítette el a magyar államtól a nemzetiségeket.

3. A katonai csőd, az a politika, amely az (írásunk elején említett nagylétszámú) magyar katonaságot szétzavarta, miközben az elszakadni kívánó nemzetiségeket jóformán felfegyverezte (az 1918-ban megvert román hadsereg kezében pedig, a világtörténelemben példátlan módon, meghagyta a fegyvereket – ezekkel vonultak be a románok 1918 végén Erdély területére).

4. A szociális reformok elmaradása, amely jóformán érdektelenné tette a paraszti és munkás-rétegeket az ország védelmében (szemben például a negyvennyolcas szabadságharccal, mikor is a jobbágyfelszabadítás a honvédelem egyik legnagyobb politikai és erkölcsi erőforrása volt).

5. A Kun Béla-féle „vörös” uralom, amely Magyarországgal szembefordította a nyugat-európai polgári kormányzatokat (igaz, azt is el kell mondani, hogy az országterület védelmének egyetlen sikeres és ígéretes akciója az az északi hadjárat volt, amely Stromfeld Aurél - egykori császári és királyi ezredes - nevéhez fűződött, és amelyet a népbiztosok, az antant követelésére, visszarendeltek – már pedig egy győztes hadsereget visszarendelni mindig vereséghez vezet).

Trianon a magyarságnak talán második legnagyobb történelmi tragédiája volt – Mohács után. A nemzeti tragédiák sorában számon tartott 1241-es Muhi pusztai vereséget és

a „tatárjárásnak” nevezett országpusztítást viszonylag hamar kiheverte IV. Béla királysága, az 1849-es világosi vereségen is túl tudott jutni a magyarság, hiszen (ahogy már az előbb kifejtettem) az 1867-es osztrák-magyar kiegyezést követő néhány évtized Magyarország addig szinte nem ismert felvirágzását hozta. Talán csak Szent István, Szent László, III. Béla, Nagy Lajos és Mátyás király uralkodásának idején volt tapasztalható ehhez mért felemelkedés!. Trianon következményei mindazonáltal ma is érzékelhetők: a nemzeti egy-ség tragikus széttörésében, a hibás politikai döntésekben (például a második világháborús szerepvállalásban) – Trianon nélkül jóval biztonságosabb és szerencsésebb lett volna hu-szadik századi történelmünk, amely jószerivel egymásra halmozta a nemzeti tragédiákat. Trianon következményei ma is szomorú módon érzékelhetők: a kisebbségi sorba taszított magyarság szinte kilátástalan helyzetében, a nemzeten belül kialakult konfliktusokban, a magyarság európai és világpolitikai elhelyezkedésének nem mindig biztató alakulásában.

Mindehhez képest „hírünk a világban” kevésbé ad okot aggodalomra: az ötvenhatos forradalom és a nyolcvankilences rendszerváltozás eredményeinek, valamint a magyar irodalom, zenekultúra, művészet és tudomány értékeinek köszönhetően. A történelmet azonban természetesen nem lehet megváltoztatni: elődeink rossz döntései a mi sorsunkat és utódaink sorsát is befolyásolják. Az egy másik előadás tárgya lehetne, hogy miként lehetne enyhíteni Trianon nemzetgyilkos következményeit.

SZ. TÓTH GYULA

CSATLAKOZÁS SZÁRNYVONALON, AVAGY IDENTITÁSUNK NYOMÁBAN

Tisztelgő közelítés Pomogáts Béla munkásságához

Pomogáts Béla

Útjelző: „Irodalmunk Európában”¹

2014 őszén Balázs Géza megkérdezte, részt vennék-e a Pomogáts Béla 80. születésnapjára tervezett konferencián, előadással, amennyiben lenne odaillő mondandóm. A megtisztelő fel-

¹ Ez a tanulmánykötet alcíme, lásd POMOGÁTS Béla, *Kihívás és felelősség*, Bp., Hungarovox Kiadó, 2009.

kérést elhárítottam, indokoltam is. Lenne odaillő gondolatsorom, van az életműhöz kapcsolódó előzményanyagom, és ismerni vélem az ünnepekt munkásságának jelentősebb állomásait, műveit. De Pomogáts Béla körében még nem voltam jelen, személyesen nem is találkoztunk, lesznek kompetens tisztelgő köszöntések nélkülüm is. Későbbre írásos munkát ígértem. A konferencián persze részt vettem, tudósítottam is róla.² Sikerült megismerkedni az ünnepelttel.

De nem hagyott nyugodni a dolog. Forgattam a Hungarovox Kiadó könyveit, mindegyik tartalmazza a kiadó ajánlatát. Tanári noteszeim is itt jelennek meg, így a listán visszatérően találkozom Pomogáts Béla nevével, műveivel. A Kihívás és felelősségnél lecövekeltem, az alcím különösen vonzott. Éppen készültem a magam francia-magyar tevékenységének összefoglalására, adódott az alkalom, hogy mindezt a Pomogáts-életmű perspektívájába (kellő szerénységgel mondva) helyezzem. És egyszersmind az adósság törlesztésére. Mert számomra a Pomogáts-életmű tisztelet és felelősség. Tisztelet az alkotó részéről a kultúra egésze iránt, felelősség annak gondozására, benne a magyar kultúra éltetésére. Ez nekünk példa, és feladatot is jelent. Tiszteletet érdemel részünkről, elkötelezett felelősségét ránk ruházva kötelezőnek érezhetjük magunkra nézvést.

Hogy jövök én ide? Pedagógiai munkámban mindig jelentős szerepet játszott a francia-magyar kultúra közvetítése. A kezdetektől fogva, már az egyetemi években foglalkoztatott, hogy a nyelv megtanulása és tanítása mellett (közben), miként lehet megoldani a francia-magyar értékek kölcsönös megismertetését. A több évtizedes munka tapasztalatainak (eredményeinek) vizsgálatokor kínálkozik az összegzés. Erre jó lehetőséget adott „A tizenkét legszebb magyar vers”-sorozatban való közreműködés.³ Amikor végigfutottam a kultúraközvetítés szálain, elegendő anyagot találtam, hogy kimondhassam: olyan oktatási tevékenységet végeztem, melyben benne van a nemzet szolgálata, az ország arculatának alakítása (hozzájárulás), benne identitásunk formálása (legalább is törekvés erre), európai (később) uniós arculatunk, magatartásunk formálása, szerényebben: befolyásolása. Folyamatos próbálkozás. Ebben sok kitűnő magyar példasors vett körül, és hatott rám, magyarországiak és külföldön nemzeti értékeket őrző kultúrkatonák, tiszték, tábornokok.

A fővezérek jelese Pomogáts Béla. Amikor a magam tanári tevékenységét vettem számba, a rendezés útvonala Pomogáts Béla fentebb említett könyvének keresztül vezetett. Annak gondolatjaraival haladva veszem elő a magam útját, a saját jogon megjárt dombokat, völgyeket, a saját menetelésben megszerzett tapasztalatokat. Mintegy illesztésül s talán önigazolásul.

A lélegző Európáért

Pomogáts Béla tükröt tart és mintát ad, eligazításként. Irodalmunknak „egyéni és közösségi magatartás-szabályozó szerepe van”, érzelmi, gondolati hatással, s így – személyiségformáló hatással bír. Cél, hogy eljusson a határokon túl élő magyarokhoz. A „teljes irodalmi

---

2 Lásd Identitás és nyelvstratégia, E-nyelv Magazin = <http://e-nyelvmagazin.hu/2014/11/10/identitas-es-nyelvstrategia> [2015. 05. 05.]

3 A versmondás- és konferenciasorozat köteteit a szombathelyi Savaria University Press jelentette meg, programvezető és sorozatszerkesztő FÜZFÁ Balázs (2008–2015).

örökséget kell birtokba vennünk”, mondja, és sorolja is a neveket.⁴ Ezen fáradozik, mások mellett, Kődöböcz Gábor, hogy a nem „kánonba” sorolt írókat, költőket értékük szerint megismertesse. Hogy a végek irodalmi termése is közlátókörbe kerüljön.⁵ Az egyik cél tehát, a külhoni magyarok identitásának erősítése. A másik: a magyar kultúra megismertetése a külföldiek számára, az irodalmi dialógus elősegítése, mely segítségével az értékek helyükre kerül(het)nek, a tisztelet megalapozódik, s működni kezd, a különböző kultúrközösségek identitása is formálódik.

Mi az identitás? A sokféle meghatározás közül, felfogásunknak megfelelően, megidézzünk hármat, melyek, némileg más oldalról közelítve, gondolatmenetünk alappilléreit jelentik. A Fernand Braudel szerint: „Folyamat, önmagunkkal vívott harc, hogy fennmaradjunk. Ha ez megszakad, minden összeomlik. Egy nemzet csak akkor létezhet, ha vég nélkül keresi önmagát, ha saját logikus fejlődésének iránya szerint folyton változik, ha szüntelenül leméri magát másokon, ha a legjobbal, önmaga lényegével azonosul”⁶ A magyar történész, John Lukacs mintegy kitágítva a vizsgálat horizontját, ezt mondja: „... a történelem tanulmányozása mindenképpen mozgásleírás, nem pedig a múlt kimerevített, lerögzített darabjainak vizsgálata”⁷ Egy magyar franciás humán értelmiségi így foglalja össze: „Az identitás ma divatos kifejezés, amelynek gyakori használata sajnálatos módon nélkülözi a fogalmi tisztázottságot. Felfogásunk szerint az identitástudat viszonyítás és konfrontáció: az adott, befogadó civilizáció saját értékeinek önmeghatározása a külső feltételekhez, a kívülről érkező hatásokhoz képest. E recepciónak manapság feltétlenül nyitottnak, érdek megalapozottságúnak, ésszerűnek kell lennie. E diszpozíció alapján véve a polgári rend és intézmények, a polgári gyakorlat és mentalitás keretei közt érvényesül, s mindig a jövő felé irányul. Tehát egy alapvető történetfilozófiai feltétel- és feladatrendszer határozza meg az elemzést, amely a választott szempont szerint lehet etnikai, népi, nemzeti, vallási, gazdasági, politikai stb. kiindulású”⁸.

Számunkra ez utóbbi jelenti a szintézist, amely a további gondolatmenetünk alapja, s amely illeszkedik a pomogátsi stratégiához. A számomra megjelenő kultúráközvetítés szerkezete: 1. magyar mű ajánlása a külföldinek, a befogadás érzékelése, „tetten érése”, reagálás erre, „fogadása” részünkről, 2. a magyar művek idegen nyelvi megjelenése, az adaptáció értelmezése, az anyanyelvhez viszonyított átértelmezése. Új tükörbe nézhetünk: pillanat és alkalom addigi magatartásunk átértékelésére. Irodalmi diskurzus folyik: nemzet – nemzet között, a jelentkező visszahatás táplálja a nemzeti önreflexiót. Ennek síkjai: a) irodalom, b)

4 Vö. POMOGÁTS, I. m., (Bevezetés helyett), 7–14.

5 Ezt küldetesként megélve végzi az Agria, főszerk. KÖDÖBÖCZ Gábor, a Partium, főszerk. OLÁH András, a Búvópatak, főszerk. CSERNÁK Árpád, a Bárka Online, főszerk. ELEK Tibor, A Vörös Postakocsi Online, alapító főszerk. ONDER Csaba. Ezeket a fórumokat folyamatosan figyelemmel kísérem, publikációs kapcsolataim révén is jobban ismerem a tevékenységüket.

6 BRAUDEL, Fernand, Franciaország identitása, I. kötet, ford. MIHANCsik Zsófia, Bp., Helikon Kiadó, 2003, 13.

7 LUKACS, John, A történelmi tudat avagy a múlt emlékezete, ford. KOMÁROMY Rudolf, Bp., Európa Könyvkiadó, 2004, 196.

8 Lásd NAGY Géza, A bölcselkedés dicsérete Magyarországon egy magányos, független, humán értelmiségi szemével, kézirat, Bp., 2000, 39.

oktatás, c) művészet, a mindennapiságban megjelenő művészet transzformálható, a művészi produktumok megsokszorozódnak, „multiplikáták”⁹ formájában terjednek, s hatnak. Ezzel megjelenik a kultúra nemzetközi funkciója, párhuzamosan bővítve társadalmi szerepét. A magyar művek külföldi befogadása, elismerése a nemzeti tudat ápolását segíti. Vannak, akik szeretik a magyarokat, a magyar irodalmat. Pomogáts Béla M. Fouché, a grenoble-i egyetem katalánszármazású egykori nyelvészprofesszorát említi, aki rokonszenvezett a magyarokkal, mert nem csak világot akarnak látni, s nem csak gyakorlatias célokkal mennek Franciaországba: „De önöket más hozza ide. Önökben lélek van”.¹⁰

Ezt tapasztaltuk, amikor „a 12 legszebb magyar vers” francia adaptációit dolgoztuk fel. A franciák nyitottak a magyar vers gondolatiságára, érzelmére, lírai nyelv, megjelenik benne az egyetemesség, nyilatkozták. Erről és a magyar irodalom közvetítőiről későbbi fejezetben szólunk részletesen.

Közben „beütt” az integráció. Beléptünk a szélesedő (és egyre összetettebbé, bonyolultabbá váló) unióba. Az európai köztudat alakulása szempontjából rendkívül fontos (nap mint nap tapasztaljuk), hogy a sokszínű Európai Uniónak ne csak politikai és gazdasági jellege legyen jelen, hanem kulturális (zene, tánc, film, színház, képzőművészetek, irodalom) képe, tartalma is.

Enhhez mindennapi kulturális „közmunka” (sziszifuszi „apró” feldolgozások) és elegáns „irodalomdiplomácia” szükséges.¹¹

Olyan, aminőt Pomogáts Béla végez: egy teli élet ragyogása. Hánykolódó folyók felett csillogó hidakon. Igaz járat. Az érvényes jegy: műveltség és hit. Elkötelezettség az emberi kultúrák iránt. Pontosan látja: szervek működése nélkül nincs egészséges testegész. Érzékenyen tudja Trianont. Azt is: a kulturális seb igen fájdalmas, de nem végzetes, nem gyógyíthatatlan. A megújulást keresi. Szerke a világban példák: népek, nyelvek, közösségek, nemzetek – élnek. Nem tudnak leszakadni az egészről. Nem is akarnak, természettel tartoznak oda. Európának, a mai uniós formában és működésben, fel van adva a lecke: mit kezd a kis nemzetekkel, hogyan formázza létüket. Az uniós formának és működésnek ebben a helyzetében megérett a pillanat: a nemzetek felmutatják magukat, létüket. Jókor.

Pomogáts türelmes volt. Csak az igaz, hiteles szálaikon, pontokon, azokat összekötve ment által a Kultúra rengetegében. A történelmi menetelésben síkos-csúszós az út, a politikai átfedés, a csábítás mindig ott lebeg. Sokaknál ez összecsúszott. Pomogátsnál nem: tág és mély kutatói területen végzett feltárások között, éles elmével vezeti szikéjét, hánt le felesleges háموkat, üszkösödő sebeket tisztít s varr el. A tudományos munka és a politika kapcsolatára, játszmáira is nagy példákkal szolgál. Nem akart ellenálló lenni, forradalmár, ellenzéki így is lett, nem akart emigrálni, duzzogva elmenni az országból. Menteni, építeni akart. Felmutatni és összehozni értékeket, egymást megérteni. Ez a vágya több irodalmárnak, mint a már említett Kődöböcz Gábornak, Fűzfá Baláznak, Madarász Im-

9 Vö. FERRIER, Jean-Louis, Négy szemközt Victor Vasarelyvel, ford. VIGH Árpád, Bp., Corvina Kiadó, 1981, 102–113.

10 Lásd POMOGÁTS, I. m., 16.

11 Uő., Uo., 17.

rének, Kaiser Lászlónak. Pomogáts szándéka: kutatási eredményeket, világosan, pontosan bemutatni, csak azokkal, azok mentén vitatkozni, a tisztázás érdekében, mint a történetész Szakály Ferenc kéri, s javasolja. A franciákkal kapcsolatban – hogy maradjunk „helyzetismeretünknel” – nem kevert össze ideológiát kultúrértékkel. Mert itt van mit tisztázni, lásd a franciák szerepe: Trianon – 56 – Camus, Sartre és a többiek. A francia politikát nem keveri, nem azonosítja a francia néppel.¹²

Egyén és társadalomkultúra – közösségkultúra – nemzetkultúra. Pomogáts ezen a kultúra(út)vonal-hálózaton megy végig. Vannak főutak, világos utcák és rejtett ösvények. A történelem folyamán ezeken halad, világos szellemi iránytűvel. Szakaszok: Trianon, s utána, 1945, 1956, 1989. Területek: Kelet-Közép-Európa – az Atlanti óceánig és túl. Találkozik ideológiákkal, politikákkal, rendszerekkel, hatalmakkal. Nemcsak kultúrdiplomáciát, de kemény kultúrstratégiát folytat, melyben megjelenik a kulturális honvédelem.¹³ Ebben a honvédelemben Pomogáts Béla jól tájékozódik, nem kever. Különbséget tesz a nagypolitika és a honpolgári mindennapok között, az egyes embert nem lehet felelőssé tenni hazája politikai lépéseiről, lásd Franciaország trianoni és '56-os szerepét. „Hát igen, nem bántunk jól önmagunkkal” – vallotta be De Gaulle köztársasági elnök magyar tárgyalófelének Párizsban, még 1968-ban.¹⁴

A dolgok, ha megkétszerezve is, igazolást nyernek. És francia kapcsolatainkban is tisztábban látunk mítosz és valóság megélt, ábrázolt, retusált, újra felfestett, a sokszínű francia realizmus összefüggéseiben új távlatokat nyitó, fényesített tükörben.

És Pomogáts nem keveredik. Pedig volt végzálásban része: nacionalizmus, irredentizmus, kapcsolattartás a szomszédos ország íróival és a nyugati magyar emigrációval.¹⁵

12 „Tisztelni kell a tényeket!” – nyilatkozta Szakály Sándor egy interjúbán (Magyar Hírlap, július 1.) Mert sajnos az emberek a médiából szerzik az ismereteiket, és nem a történeti munkákból, és így „a média határozza meg a társadalom történelmi tudatát”. Hivatkozik névrokonára, a történetész Szakály Ferencre, aki sokszor elmondta, hogy például „Trianon a magyarság mohácsi vereségével kezdődött” = <http://archivum.magyarhirlap.hu/szakaly-tisztelni-kell-a-tenyeket>. [2015.06.10.] Ezt szorgalmazza POMOGÁTS Béla egy másik esemény kapcsán lásd: Szembenézni a történelemmel, Bp., Hungarovox Kiadó, 2006.

13 A kultúra mint honvédelem, EGEDY Gergely tanulmányának a címe ez. Így kezdi: „Az állam lényege és célja a kultúra – fogalmazta meg a két világháború közötti időszak jeles piarista professzora, Kornis Gyula A kultúra mint államcél című remek tanulmányában”. (Lásd Egedy G., Az év esszéi 2012, Magyar Napló, 193.) Hangsúlyosan, tételesen megjelenik Magyarország ereje, a kultúra kezelése, azaz, hogy „az első világháborús vereséggel és Trianonnal megnyomorított ország miként volt képes roppant szűkös erőforrásaiból is prioritásként kezelni a kultúrát”. A kultúrpolitika tudatos eszméi megalapozása folyt. (A kiemelések tőlem.) Az új helyzetben, a nemzet rendelkezésére álló tudás és a versenyképesség összefüggéseiben, a kultusztárca az ország igazi „honvédelmi” tárcája lett. (Mindezt csak a példa kedvéért hozzuk fel, merthogy most is nehéz helyzetben, sőt válságban vagyunk. De „nyelvben él a nemzet”, a szállóigévé vált Széchenyi-szentencia a reformkorban valóságos szellemi áramlatot indított el – a kognitív nyelvészet szempontjából is releváns –, ma is hat, más nemzetekre is érvényes.) E gondolatmenet megjelent, lásd SZ. TÓTH Gy.: Nyelvi világítótorony a „lakható ég” alatt. Többbretű utazás a Nyelv és kultúra – Kulturális nyelvészet tanulmánykötet megismerés során, Magyar Szemle, Új Folyam XXII. 1-2. szám, 2013. február, 138-143. = http://www.magyzsemle.hu/cikk/20130228_nyelvi_vilagitorony_a_lakható_eg_alatt [2015. 04. 10.]

14 Francia kapcsolat, mítosz és valóság, Magyar Hírlap Online, 2013. december 30. = <http://archivum.magyarhirlap.hu/francia-kapcsolat-mitosz-es-valóság?sthash.Ao5wz4dP.dpuf> [2015. 04. 11.]

15 Erről tanúskodnak Pomogáts Béla művei, elég, ha itt csak néhány címet említünk még: Nyugati égbolt, Bp., A Magyar Írószövetség-Belvárosi Könyvkiadó, 1994. Otthon és itthon. Beszélgetések nyugati magyarokkal, társszerző: ÉGER György, szerk. dr. CSAPODY Miklós, Bp., Anonymus Kiadó, 1995, Nyugat és Kelet között, Bp., Ister Kiadó és Kulturális Szolgáltató Iroda, 2000.

Szelleme vezérli. Ízlése, hite, erkölcsisége. És hatalmas, eleven mozgásban lévő tudása. Gyógyít, terápiát ad. Kivárt. Türelmesen ki tudott várni. A helyzet eljött: igaza volt. Ha még vár kicsit, be is teljesedik álma.

Mára igazolódik (inkább igazolódni látszik) magatartása, a helyzet megérett. A testgész nem működhet élő-érző részei nélkül. A nemzetek feletti rendszert, uniót nemzetek, kulturális közösségek nélkül mesterségesen nem lehet táplálni. Az élő-érző kulturális közösség táplálja az uniót. És élheti.

A 80 éves Mester rengeteg művet megforgatott, rengeteg szerzővel megvívott – ezek kemény részfejezetek. A művek, az alkotók, Pomogáts értékelésében, láncolatot alkotnak, igen tág földrajzi dimenzióban kultúrahálózattá állnak össze. A kultúrák sorsokat hordoznak, kultúraelméleti alapon rendezett munkásságával történelemfilozófiát vázol fel.

Mi tehet az iskola? A tanárok feladata. Pomogáts Béla jól látja, hogy e hatalmas munkában a tanároknak fontos részt kell vállalniuk. Noha ebben a magyar- és a történelemtanároknak kitüntetett szerepük van, ám ez tantárgy- és szakosmentesen végezhető és végzendő. Pedagógusi feladat – „Kihívás és felelősség”. A tanárképzésben ennek fejezeteket kell nyitni, ismereteket, attitűdöt és képességeket kell formálni.¹⁶

Csatlakozás a franciatanítás felől

Számvetés: összegyűjtöttem több évtizedes tanári működésem tapasztalatait. A tanítás mellett, a kutatás-fejlesztéssel eltöltött időben számos produktumot sikerült létrehozni. Ezek taneszközök, szakanyagok, tudományos és publicisztikai írások, egy részük meg is jelent. Ezúttal a francia irodalomtanításra fókuszálva a francia és a magyar irodalommal való találkozás tapasztalatait kívánom összefogni. Az irodalmi vonalon nyomon követhető egy fiatal egyetemista, majd tanár szakmai útkeresése: hogyan jut el a nyelvtanulástól, a szövegértésen, a befogadáson, az elemzésen keresztül a francia irodalom megértéséhez, közvetítéséhez, a francia és a magyar értékek cseréjéhez.¹⁷

A szegedi francia szakon az 1960-as évek közepén nagy kérdés volt: mire lesz elég a jeles francia érettségi? (Akkoriban nagyon kevés eszköz és alkalom állt rendelkezésre a nyelvtanuláshoz. Franciaországi ösztöndíjat sem kaptam az egyetemi évek alatt.) Az olvasó-fordító nyelvtanulással megszerzett tudás nehézségeket támasztott a tananyag megértésében. Ebben az időben az egyetemi oktatás sem élvezetes, a hallgatók részéről folyik a bajvívás a nyelvvel, a jelekkel, a tartalommal. Az eredeti szöveg leckeszerű gyúrása nem sok élményt ad. De az eredeti nyelven való olvasás kíváncsisága és öröme nagy hajtóerő. A várakozások, a remények a hatvanas évek végén bekövetkező oktatási reform nyomán lassan

---

16 Vö. POMOGÁTS, A tanárképzéstől a magyarságtudatig = <http://www.itt-ott.org/archive/10/3921/44.txt> [2015. 03.12.]

17 Ez a fejezet része egy készülő nagyobb munkának: Egy franciatanár irodalmi kalandjai. Találkozásaim szép magyar versekkel franciául. A tanulmánykötet a Savaria University Press gondozásában jelenik meg hamarosan. A magyar versek francia verzióiról szóló tanulmányok megjelentek a versmondás- és konferenciasorozat köteteiben: Savaria University Press, Szombathely, sorozatszerkesztő FÜZFÁ Balázs (2008–2015).

beérnek: az új szelek meghozzák az olvasási és a befogadói élményt. Nagyszerű tanárok jelennek meg az egyetemen, mint Szegedy-Maszák Mihály, Hankiss Elemér, a francia tanárszáron pedig közvetlenül Nagy Géza vezetésével nyitás történik az irodalomtanításban: előtérbe kerül az interpretáció, középpontban a mű/darab/szöveg, új háttértudományokkal. A filozófia műveltségű tanári felkészültség, a bátorító személyiség közreműködésével mélyül az élmény, mindez meghatározó motivációt, tudást ad a tanárjelöltnek.

Tanári kezdés gimnáziumban 1972-ben (Szekszárd). A magas osztálylétszám, a kevés óraszám, a nem korszerű tankönyv az eredményes nyelvelsajátítást is nehezíti. És mi lesz az irodalommal? Szereztem kellő ismereteket az új nyelvtanítási metodikákból, a nyelvet is jól akartam tanítani, és elhatároztam, hogy a pályámon egyszer új francia nyelvi tankönyveket fogok elkészíteni. Alapkérdés: mire szól és kötelez a diploma? Az egyetemen tanult anyag nem vesztet kárba, a gazdag francia kultúrával meg kell ismertetni a magyar tanulókat. Erre a tanórán kívüli szakkörben adódott lehetőség. „Francia kultúra” címen hároméves programot vittünk végig, a témavonal: A társadalmi cselekvő ember a francia regényben. Középpontban a szöveg és környezete: szerző, kor, hatások, kapcsolódások. A munka hozama: a) az új tanulási módszerekkel a tanulók „terelése” az értelmezés (az értékelés, a magyarázat) felé, b) tananyag-rendszer, módszerleírás, egyetemi doktori a tanárnak.

A francia testvérvárosi kapcsolatokban való közreműködés (Szekszárd – Bezons) során folytatódott a kutatás, megfigyelés. Előtérbe került a vers: kommunikációs darab, kulturális csereeszköz. Felértékelődött a szerepe, mert a vers rövid, könnyen átadható, megbeszélhető, a franciák érzékenyek a költészet iránt, költészetünk „csereszabatos” – a franciák (a tapasztalati körben) „vevők” költészetünkre.

Zsolnai József pedagógiai programja új fejezetet nyitott. (1978. Szekszárd, majd Budapest, Törökbálint, Pápa) Elkészül a „Francia tanítási program – nyelvtanítás és kultúraközvetítés, kisiskoláskortól („Téléphant-Élévision”), haladóknak („Correspondances”). Az értő olvasáson át jut el a tanuló az irodalmi szövegig a „Je lis la littérature – Olvasom az irodalmat” munkafüzettel. Külön fejezetben jelennek meg a versek, a magyarok is franciául. Hozam: tanórai élmények tanulóknak, tanárnak, a tanuló megismeri a fordítókat, maga is megpróbálkozik a (mű)fordítással.

Vonzerő, módszer. A francia irodalom megszerettetésében nagy szerepet játszottak a szonok, a műfaj világa, hangulata, az énekelhető vers, a zenével lendített költészet. (A Francia Tanítási programban külön munkafüzet: „Je chante – Énekelek” készült megismerésükre. A műfaj sajátos helyének, szerepének feldolgozása külön kötetet érdemel.)

A francia irodalom iránti kíváncsiság, az eredeti nyelven való olvasás öröme nagy hajtóerő. Megtapasztaltam: hosszú az út a biztos értésig, az élményig. Ezért az olvasástanulásnak kitüntetett szerepe van, amit az idegennyelv-tanításban mindig hangsúlyosan kezeltem. Fő, hogy értse a tanuló, amit olvas, élvezze a szöveget. Ezért, ehhez, az irodalmi művek olvasása, feldolgozása történhet anyanyelven, haladó szinten is. Polyhat a munka párhuzamosan, fokozatos áttéréssel az idegen nyelvre, lényeg a biztonságos szövegértés, az élvezet. Aztán jöhet majd az értelmezés. A Francia Tanítási programban ez megtalálható a

tananyag felépítésében, az illeszkedő taneszközök módszerében, minderről és a tanulási-
rányításról a Pedagógiai útmutató ad pontos leírást.

Nagy élményt jelentett egy gazdag verseskötet: Dans cette banlieue. 50 poèmes hongrois du XXème siècle – A város peremén. Egy évszázad félszáz magyar verse franciául (2005). Költészetünk elegáns kiadásban, magasra beemelve az európai irodalomba. Mire valók verseink franciául? Válaszok: felmutatják európai műveltségünket, alakítják európai gondolkodásunkat. Válaszok nekünk és frankofónoknak. „Szép magyar versek franciául”, terjesztettem itthon is, francia nyelvterületen, online és nyomtatott formában.

Tovább a versnyomon. Ez megerősített abban, hogy tovább kell haladni ezen az úton, mert a magyar líra értékes, átültethető idegen nyelvre, a gyakorlat és a fordításelméletek erre biztatnak: a fordítás: „... a leghetetlenebb lehetőség” (Szegedy-Maszák Mihály) Ebben az irányban tájékozódva „A 12 legszebb magyar vers”-sorozat adta az ötletet, hogy e vezérfonal mentén keressem a francia verziókat. Tehát versről versre „Az európai szellem nyomában”. A munkát motiválta egy magyarországi online honlap (francianyelv) fogadókészsége, ahol „A magyar francia kapcsolatok gazdagításáért” jelszó jegyében a kivonatos ismertetések helyet kaptak. A kutatómunka során jeles költő-fordítók (magyarok és franciák) nagyszerű fordításait ismertük meg. Gazdag tapasztalat gyűlt össze fordításról, értelmezésről, irodalomtörténeti felfogásokról, a magyar vers francia nyelvű megjelenéséről, hatásáról, értékéről. Folyamatosan tartottam a kapcsolatot franciákkal, mintegy tesztelve őket, szinte együtt mentünk „Franciákkal Babits kérdései nyomában”. Az elemző dolgozatok, a franciák visszajelző levelei azt erősítik bennünk, hogy költészetünkre büszkéek lehetünk, költészetünk által is: Európának van költői arca.

Rákapcsolódás a versmenetre. Ilyen előzmények után belefutottam „A 12 legszebb magyar vers”-be, Fűzfa Balázs projektjéhez annak indulása után csatlakoztam. Utólag felkutattam a poézismentet francia szárait: Petőfi Szeptember végén és Pilinszky Apokrif francia fordításait a forrásokkal együtt a projektvezető rendelkezésére bocsátottam. Arany Szondi két apródjának francia verziójára – noha a költő más műveiről több fordítás készült – nem bukkantam rá, nincs francia nyelvű fordítás. Aztán a „Az európai szellem nyomában” indító jelszóval rákapcsolódtam a líravonatra. Nagy lehetőséget és alkalmat jelentett, hogy tovább vizsgáljam a magyar versek francia hatásait. A motiváció megvolt, francia barátaim, ismerőseim számára alkalmanként közvetítettem fordításokat, becsületesen visszajelezték, őszinte tiszteletüket nem is rejtették véka alá: tetszett nekik a magyar líra. Sorra vettem a szóban forgó versek francia fordításait, és rajtuk keresztül igyekeztem megközelíteni a francia közvetítést, a megértést, a befogadást, a hatást. Azt kerestem, hogy a magyar költészet – a francia nyelv fényében – mennyiben „közelít” az európai költészethez, mennyiben egyetemes, és mint Babits, Kosztolányi, Gara László és több más kiváló irodalmár bizonyította: miként gazdagítja az európai irodalmat, s így a világirodalmat.

Fordítás, felfogások, közvetítők. A fordításokról sokat szoltam, mindig, az egyes versek kapcsán. A magyar versek francia adaptációjának vizsgálatában kiemelten foglalkoztam az átültetéssel, a két nyelv eltérő karakteréből adódó fordítási megoldásokkal, a különböző

fordításelméletekkel. Nekem a fordítás volt a tengely, amely forgatja a verset nyelvről nyelvre, e körül kellett forognia az elemzőnek. A fordításelméletek napirenden voltak, ilyen-olyan megközelítésben. Még a kezdeteknél, Babits Esti kérdésének tárgyalásakor idéztem Fűzfa Balázst, aki az Eszmélet kapcsán azt írja: lehetetlen fordítani. Igen, de mégis meg kell próbálni a lehetetlent. Erre biztat Szegedy-Maszák Mihály, úgy fogalmaz: „bajosán” lehet átmenteni egy-egy költemény értékeit, ám a fordítás „a leghetetlenebb lehetőség”. A nagy kérdés és feladvány: a forrásszöveg (texte-départ) és a célszöveg (texte-arrivé) bonyolult-szép kapcsolatrendszere. És nekünk is vannak kiváló fordítóink, akik idegen nyelvről magyarra közvetítenek, a franciánál maradva: Babits, Kosztolányi, Illyés, Tóth Árpád, Tornai József nevét említve. Nyelvünk francia tolmácsolásában is több szereplővel találkozunk, nagy alakok, franciák, magyarok. A fordítói arcképcsarnok, szerencsére igen változatos.

Versről versre: fordítók, verziók. Nézzük a sorozatot versenként, ilyen tagolásban: a) Egy fordító – francia, b) Két fordító – francia és magyar, c) több fordító – francia, d) több fordító – franciák és magyarok. Lássuk tényszerűen: egy francia fordító: Eugène Guillevic, Szeptember végén – Fin septembre, Jean-Luc MOREAU, Levél a hitveshez – Lettre à sa femme, két francia fordító, együtt: Lorand GASPARD és Sarah CLAIR, Apokrif, Eugene GUILLEVIC et Jean ROUSSELOT, Esti kérdés – Question du soir. Három francia fordító: A közelítő tél – L’approche de l’hiver, az elemzést a fordítók által készített nyersfordítás alapján végeztük. Sok francia (15-17): A vén cigány – Le vieux Tzigane, az elemzést a szintetizált változat alapján végeztük. Két fordító, egy magyar és egy francia: a) Ki viszi át a szerelmet GUILLEVIC – Qui portera l’amour? TIMÁR György – Qui fera passer? Mindkét fordítást elemeztük, b) Yves BONNEFOY és TIMÁR György, Kocsi-út az éjszakában – Le chariot nocturne, a francia fordító munkáját elemeztük, c) Robert SABATIER és TIMÁR György – Valse Triste. A kötetben a Timár-verzió áll a központban, de a Sabatier-fordítást is vizsgáltuk, utalunk rá. Egy magyar és három francia: Hajnali részegség – Vertige matinal, Timár György fordítását elemeztük. Több magyar és több francia: Eszmélet – Éveil, Timár György fordítását elemeztük. (A fordítók és a pontos források az egyes kötetben megtalálhatók.)

A fordítások feldolgozásának stratégiájáról. A kezdeteknél, a klasszikus kutatásmethodikai iskolát követve, alaposan feltérképeztem a téma háttérirodalmát, a magyar nyelvű forrásokkal együtt. Bőven el voltam látva. Miközben élvezettel merültem el az irodalomban, azt vettem észre, szép lassan elfelejtettem a fordítást. Azt, amiről tulajdonképpen írnom kell. Tolongtak a fejemben az elemző kritikusok mondatai, egyre távolabb kerültem a francia verziótól. Időre volt szükségem a visszahangolódásra. Felhagytam ezzel a módszerrel, a továbbiakban egyből a franciának álltam neki, igyekeztem minél jobban a hatása alá kerülni. És lesz, ami lesz, azt írtam le, aminő következtetésekre ily módon jutottam. Ez segített abban is, hogy a műről a korábban tanult, s még a fejemben keringő sallangoktól is megszabaduljak. Örömteli érzés volt. Ezek után vettem alaposan szemügyre a magyar nyelvű irodalmat, és lelkesen vettem észre, mely kutatók jutottak hasonló megállapításokra az eredeti olvasat nyomán. Az is kitűnt, hogy a magyar irodalomtörténészek jó része egyrészt sablonokat használ, nemcsak követi egymás munkáit, de véleményalkotásban alkalmazza

a már ismert beidegződéseket. Másrészt észrevehető a nagy nevek talán túlzó tisztelete. A verssorozat konferenciáin felszabadultabb értelmezések is napvilágra kerültek.

Összegző tapasztalatok. A francia-magyar irodalmi közvetítói kapcsolatok régi keletűek, irodalomtörténetünk jeles fejezetei. A fordítók maguk is kiváló költők, a magyar és a francia nyelv és irodalom alapos ismerői. A francia nyelv gazdagsága befogadó, nyelvi eszközei alkalmasak a magyar költői kifejezőeszközök fogadására, átültetésére. A francia fordítás mozgásba hozza a verset, új dimenziókba viszi: az újabb nyelvi képek színesítik a költeményt, tágítják a gondolatok, így az értelmezés határait. A francia nyelvű olvasás új életre keltheti a szöveget, a nyelv cselekvővé válhat az olvasó által.

Többértelművé válnak a művek. A fordítás lehetőséget ad a „termékeny” újraértelmezésre. Ami lehetőséget ad esztétikai-filozófiai újraeszmélődésre, a magyar irodalomtörténetben, az irodalomtanításban meggyökeresedett ítéletek újragondolására. A fordítás „kiigazítja” egy-egy költőnk félreértett személyiségrajzát, líráját (Babits, József Attila). A francia fordítás lehetővé teszi, hogy megszabaduljunk egy-egy költő, költészete kapcsán összehordott politikai-ideológiai sallangtól (József Attila). A külföldi közvetítők-értékelők elfogulatlanabban közelítenek a műhöz, kizárnak számukra olyan zavaró tényezőket, amelyek az alkotó személye körül hazai környezetben kialakult, s munkásságára hatóan is stigmatként kíséri végig. Vagyis, ahogy Cocteau írja: „az ő szemük elől a szerző nem fűdi el a művet”. Például József Attila esetében végképp szakítani tudunk az évtizedek óta beidegződött „proletárköltő”-képtől, ezt egy művészeti kapcsolódás is megerősíti. Nevezetesen Wagner Nándor József Attila szobra: amikor megpillantottam a szobrot, az az alak jelent meg előttem, amely az Eszmélet francia fordításának (Éveil) értelmezése nyomán kirajzolódott. Élmény születik: a nyitott „olvasói tudat autonómiája” találkozik az érzékeny „nézői tudat autonómiájával”. A francia verzió kánonokat bont, tabukat dönt.¹⁸

A „12 legszebb magyar vers”-projekt a figyelmet a szövegre irányítja, a francia fordítás erre kiváló lehetőséget kínál, általa közelebb kerülünk költőink szövegéhez, s kiderül: a francia és a magyar lírának milyen sok fontos közös sora van. A két kultúra találkozik.

A fordítók birkóznak a szöveggel, az átültetés során számos nehézséggel találkoznak, mint például Moreaunak Radnóti hexameterével támadt „konfliktusa”. A fordítók „társz-szerzők”, s talán azért is sikerrel végzik a nehéz munkát, mert a magyar költők „nem hazudnak”. Ha magyar és francia fordítja ugyanazt a verset, az eltérés nyilvánvaló. Lásd Ki viszi át a Szerelmet? – Guillevic lágyabb, Timár keményebb. (Még a sokat olvasó franciás magyar bölcsész végzettségű is felhorkant az utóbbit olvasva. Míg a Valse triste esetében egy francia hölgynek a magyar fordítás (Timár) tetszett jobban, indokolta is.) A munka fontos hozadéka, hogy ráirányíthattuk a figyelmet a fordítás jelentőségére, a fordítókra, akiknek a megbecsülése nem áll arányban a végzett munkával. Hogy a fordítók megismerése helyet kapjon az iskolai tanításban is.

18 Erről bővebben írok egy jegyzetben, lásd Kép és Krónika, Academia Humana Alapítvány, 2013. október 25. = <http://kepeskronika.blogspot.hu/2013/10/szobor-es-vers-kalandos-talalkozasa.html> [2015. 06. 10.]

A francia fordítások is meggyőznek: a választott versek szépek, aktuálisak ma is, aktuálisabbak, mint valaha. (Például, többek mellett, Vörösmarty költészete). A francia is így érez: a gondok hasonlóan jelen vannak. A francia recepció erősíti a versek tartalmát, gondolatát, költészetünket az európai irodalomba emeli. Az egységesülési folyamatban, a magunk épülésére, több tartós értékünk van, mint gondolnánk – írjuk és tudjuk be ezt javunkra.

Még néhány tanulság. A munkamenet elején, kutatási céllal, kérelmet nyújtottam be franciaországi ösztöndíjra, a programgazda szakmai támogatásával. Ösztöndíjat nem kaptam. A versek francia verzióit sorra megküldtük az érintett hivatalos francia szervezeteknek, tudomásuk volt a vállalkozásról. A gyakran változó ügyeletos referenseket elkerülte a téma. A francia fordítások, az elemzések felkerültek a franciannyelv.hu honlapra: „A magyar-francia kapcsolatok gazdagításáért” indító címmel. Francia ismerőseim is így szereztek róluk tudomást. Az élénk honlapos látogatás mellett, néhány követő hozzászólás érkezett, a szakma, a nyelvtanárok, a francia tanszékek, doktoranduszok szakmai érdeklődéséről nem tudunk.

Mennyire ismert irodalmunk Franciaországban? Gara László 1930-ban a Magyar irodalom Franciaországban című írásában így panaszodik: „Fölösleges és káros volna tehát továbbra is illúziókban ringatnunk magunkat. A franciák nemcsak, hogy nem várnak bennünket tárt karokkal, de még csak nem is kíváncsiak ránk. A nagyközönséget aligha hódíthatjuk meg egyhamar, sőt még az is kérdéses, hogy valaha eljutunk-e hozzá. Kárpótolhat azonban bennünket az elit megbecsülése, amely több, ha kevesebb is, mint Páris. Franciául nemcsak franciák olvasnak és Párison keresztül az egész világ hozzáértő közönségének tudatába bekerülhetünk.”

És ma? A működő kultúrdiplómácia biztosít programokat (irodalmi csoportok találkozója, könyvbemutatók, „a polgárok európai éve” nagykövete Lackfi János, a kiváló franciás költőnk, műfordító). És a magyar versek hatása a franciák körében? Szűkebb körben vannak visszajelzések, széles olvasói ismeretség, elterjedés, a gyakori francia nyelvű publikációk mellett, nincs. Egyéni akciók, magánkutatások nyomán összegzésként azért nyugodtan mondhatjuk: Európának van költői arca. A szép magyar versek francia fordításai megerősítik Kodöböcz Gábor szavait: „A költészet mint megtartó és megtisztító erő” létezik. És állhatatosan, mint csöndben bűgő generátor, táplálja a takarékra váltott európai szellem fáradni látszó fényét.¹⁹

Utóhang. Miközben készültek ezek a sorok, érezhető: nem csak a szellem látszik fáradni. Sötét felhők gyülekeznek Európa világi egén, és egyre sötétebb foltok jelennek meg földjén. Nagyon zűrzavaros a helyzet. Pomogáts Béla életmunkássága már-már beérni látszott. A csatlakozó, illeszthető hozzátevések alakították a reményt, irodalmi-történelmi tápoldatok javították a valós föld állapotát. Most adjuk fel? A harc nem is az utolsó, de

19 Lásd Sz. T. Gy., Európa költői arca. Franciákkal Babits nyomában, Irodalomismeret, 2013/3., 62-67. = http://www.irodalomismeret.hu/files/2013_3/sz_toth_gyula.pdf [2015. 06. 12.]

keserves lesz. Vállalása erkölcsi kérdés. „Helyzet” van – hogy Sartre téziseit is beemeljük, minden ideologizáló félremagyarázás helyett. Van erre példa számos, európai közelmúltunk „sokszínű” történelmében több is, mint amennyi elég lenne tanulságnak. Hagyjuk veszni értékeinket? Hagyjuk a hangzatos, ám kiüresedő, lapos, finnyás ideologizálást. (És nemcsak a politikátöltetű szövegek, de a minden gyakorlatiasságot, nota bene józan ész nélkülöző mindennapi „okoskodások” is növeli a zűrt. Nem is emelt szintűek, inkább emelt hangúak.)

„Eh bien, continuons.” – „Hát jó, folytassuk!” – Sartre: Zárt tárgyalás, (miközben dül a II. világháború). A divatozó értelmiségiek olvasták. Ezt is. Tüntettek is mellette. Tüntetni, de teremteni! „Viszonyítás és konfrontáció” – bizony, az identitás(keresés) bajjal jár. Dacos alázat kell, figyelmes s ugrásra kész szerénység. Az önismereti emelkedőre felkapaszkodni nehéz. Végy egy létrát, tanácsolja Weöres Sándor, „... benned a létra”. Hát, akkor? A „teljesség” messze van...

Megjegyzés: A szerző Sz. Tóth Gyula a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport új tagja, életrajza és néhány írása az e-nyelv.hu-n olvasható.

FRÁTER ZOLTÁN

EROTIKA, SZERELEM, BARÁTSÁG

Érzelmek Kölcsey Ferenc és Szemere Pál írásaiban

A szerelemnek nincsen neme. Az első hallásra talán mehökkentő kijelentés mindjárt elfogadhatóbbá válik, ha arra gondolunk, hogy köthető-e valamelyik nemhez, férfihoz vagy nőhöz a harag, az öröm, a szomorúság, a vidámság, a gyűlölet vagy a rajongás? Az érzelmek önmagukban semlegesek, de mondhatjuk azt is, hogy nemtől függetlenek. Az a kor, amelyről beszélni fogok, Kazinczy, Berzsenyi és Kölcsey kora, szűkebben csak a 19. század első-második évtizede, maga sem tudta, hogyan áll a szerelemmel. Emblematikus érvényűnek olvashatjuk 1818-ból a haza mindenésének tartott és a fóti préház gazdájaként ismert Fáy András A különös testamentum című novelláját, amely a szerelemmel kapcsolatban érdekes jelenetet tartalmaz. A Csörgey nevű fiatalember beszélget Póli kisasszonnyal, aki iránt vonzalmat érez, idézzük a hölgy gúnyos kacagásától:

„- Plátói szerelem! – hihih! Még az is kérdés: ha van-e, és mi az a lélek? De ha létezik is, mondja meg nekem, édes Csörgeym, mi a szerelem?

- Bizonyosan két, egyformán érző léleknek két különböző neműekben egybeforradása.

- Hihih! – már maga ezen meghatározás, habár hibás is az, mutatja: mi ő? Két különböző neműekben? Miért nem azon neműekben? Test ösztönének homályos sejteménye és előérzete, testiség cifra köntösben – ez a szerelem, édes Csörgeym, mit lélek játékanak tetszik nevezni! Test játssza itt a maga szerepét, s a léleknek csak annyi befolyása van az egész dologba, mint a szürke paripának, magyar kurírunkba!

- Póli, az Istenért! S a tiszta, ártatlan szerelem, két nemes szív egybehangzó érzeménye.

- Csupa testiség s nem egyéb, édes Csörgeym, különféle harlequinádokban! – szól diadolos mosollyal Póli.”

Vagyis: a szerelem csak szállítóeszköz, valójában a test az ok, az mozgat mindent, ahogy a hírvívó postakocsit is csak röpítik a lovak, de a lényegét, a híreket mégsem ők gyűjtik össze, és nem is ők fogalmazzák meg. A szerelem illetén, úgymond testi felfogásából, ráadásul női szereplőtől hallva, két következtetést vonhatunk le. Az egyik, hogy a kor szak nem tisztázta a szerelem fogalmát, és ókori filozófusok zavaros masszájának látva, hol ilyen, hol olyan értelmezését kanalazta ki. A másik következtetésünk viszont az lehet, hogy nagyon is tisztában volt a szerelem érzésének bonyolult indítékaival, mindenekelőtt nem-nélküliségével, és alapvetően a testre, az ösztönkésztetésekre – anélkül, hogy tudott volna róla – a freudi örömelvre vezette vissza annak eredetét. Felismerve ezzel azt is, hogy nincsenek mindenkire érvényes, kötelező szabályszerűségek, énünk állapota változékony,

érzelemnyilvánításaink nagyrészt nem is tudatos megnyilvánulások. Ki kit szeret, ki kit utál, ki a közömbös – ezt nem lehet másoknak előírni.

Az irodalomtörténeti hagyomány szerint Kölcsey lírájának első korszakában – éppen az általunk vizsgált szakaszban – úgynevezett szerelmes versei nélkülözik a valódi tapasztalatokat, s bár ír Lottiról, Lauráról, Fanniról, személyes élmény híján ezek a költemények valójában platói eredetűek. Nem célom ennek ellentmondani, mégis kissé elgondolkodtató, hogy a szerelmi érzés nyíltan megmutatkozó, aprólékosan festett, meggyőző erotikus képekben jelenik meg, természetesen a kor mitológiai motívumokkal teli, szentimentális-romantikus nyelvhasználatának megfelelően.

Óh Lotti! Lotti, higgyed,
Édes szeretni!
Hát mért kerülöd Ámor
Rózsálcáit?

– kérdi A szerető című vers kezdetén és megismételve a végén is, már 1808 nyarán. Ámor rózsálcái Kölcsey más verseiben is az egymáshoz közeledő párok összefűzésére hivatottak, a szerelmi összefonódás lehetőségét kínálják. Ha a finomkodónak tűnő költői kép jelentését, a rózsza és a lánc szimbolikáját komolyan vesszük, talán nem túl merész feltevés, hogy a rokokós ihletésű rózsálcák nem is állnak olyan messze a konkrét köteleltől, a legszorosabb testi kapcsolattól, de legalábbis az ajkak görcsös egymásba kapaszkodásától, mint Ady Vad szirttetőn állunk versében, ahol „Véres hús-kapcsok” óvják az összetapadó szerelmeseket a zuhanástól. Van rá példa, hogy még a lelki egytetértés tetőpontja is testi motívumokkal telítődik. A sonetto című vers zárlatában a „boldog leánya”:

Gyöngén szorított reszkető karjával,
S lelkét ölelte lelkem ajkain.
Nem bírta többé az égi lángokat
Az elhalandó földi sátorában,
És szétömltem keble szép honában.

Egyáltalán nem bizonyos, hogy a kar meg az ajkak említése után és a „keble szép honában” fokozott érzékisége előtt csak lelki szétömlésről van szó, legalábbis a fantáziakép – ha ez az – elég szemléletesen jeleníti meg a nem hagyományos aktus, vagy éppen a korai befejezés eredményét.

Lehetne még sorolni példákat Laurához, Lottinhoz, Fanninhoz írt költeményekből, és más verseket is, amelyek kimondottan Eroszt emlegetik, de talán már az eddigiekből is kitűnik, hogy – akár valóságos, akár képzelt kapcsolatok voltak ezek – a képhasználatot, amellyel Kölcsey az epekedést, a szerelmi légyottot, az intim emléket felidézi-megteremti, vagyis a megjelenítés elemeit egyértelműen a női ideálképet megrajzoló erotikus fantázia hozza létre.

Az emberi játszmákkal sokat foglalkozó Eric Berne Szex a szerelemben című könyvében (Bp., 1997, Osiris)] az emberi személyiséget három részre tagoló egységnek írja le:

Szülő-Felnőtt-Gyermek énállapotként. A Szülői énállapot megmondja, mit kell tennünk, hogyan kell viselkednünk, jók vagy rosszak vagyunk-e. A Felnőtt énállapot a józanságot képviseli, énünknek ez a része észszerű megfontolások alapján dönt, mit, mikor, hogyan cselekedjünk. A Gyermeki énállapot személyiségünknek azt a részét őrzi, aki gyermekként valaha mi voltunk, lehetséges, hogy ez személyiségünk legkitűnőbb része! Spontán, kreatív, okos, szeretetteli, de persze lehet konok, követelődző, tapintatlan, kegyetlen is, akár a gyerekek. Az énállapotok nem szerepek, és nem is életkori kategóriák, hanem pszichológiai realitások, amelyek már a csecsemőkori tapasztalatokból kialakulnak, és egész életünket végigkísérik.

Berne az énállapotok különféle kapcsolattípusait vizsgálja az ismerősöktől a munkatársakon és haverokon, barátokon át a szerelmi kapcsolatig. A barátság ebben a megközelítésben Felnőtt-a-Felnőtt-höz vagy Gyermek-a-Gyermekhez kommunikációval jellemezhető, itt nem kap szót a Szülői énállapot, a barátok nem kritizálják egymást Gyermek-a-Szülőhöz módon. Proust mondását kissé átalakítva Berne meghatározásában barát az, aki nem piszkál téged illúzióid miatt, mert ő is ugyanazokat dédelgeti magában.

A szerelem Berne felfogásában mindig testi szerelem is, márpedig a testi szerelem sohasem mentes a kéjtől vagy a kéjvágytól, éppen ezért testi. Szerelmesnek lenni azt jelenti, hogy saját érdekeinket a szeretett személy érdekei mögé helyezzük: ez egyszerre tisztelet, odaadás, barátság, intimitás, begerjedés. A szerelem kifejezetten Gyermek-a-Gyermekhez kapcsolat.

Ennyi pszichológiai tudás után – jó lesz még valamire – nézzük most Szemere Pál két érdekesebb versét, amelyekben szintén határozott erotikus képalkotás figyelhető meg.

Íme, az Éjjeli dal, teljes terjedelmében:
Jössz te ablakodhoz, kedves!
Minden szunnyad már.
A kísértet és szerelmes
Ide s tova jár.

Itt vár rád szerelmed híve,
Jer ölébe, jer!
Híves éj van: ah, de szíve
Láng, s csak érted ver.

Bár a csillagok süllyednek
S a hold elmerül,
De hol lángja két szemednek,
Ott szebb fény derül.

Jer hát ablakodhoz, kedves!
Minden szunnyad már.
A kísértet és szerelmes
Ide, s tova jár.

Ebben a versben közvetlenül nem tudjuk, hogy nő vagy férfi a megszólított. Közvetve azonban mégiscsak bizvást gondolhatunk nőre, sőt fiatal hajadonra, hiszen a megszólítottat a „kedves” megnevezés illeti, a vershelyzet pedig az ablak alatt szíve hölgyét leső, várakozó ifjú toposzára játszik rá. A keretes szerkezetű szöveg épp azt a nyugtalanságot jeleníti meg, amellyel a kérő, kérlelő szerelmes unszolja imádottját, nem titkolva legfőbb célját: „Itt vár rád szerelmed híve, / Jer ölébe, jer!” Az első versszak megismétlése a vágy nem szűnő erősségének jele, míg az „Ide, s tova jár” ismétlődése a fel-alá járkálás érzékeltetésével a várható szerelmi dinamika lüktetését ígéri, kimondatlanul is előlegezve, hogy mi történik majd a szerelmesek között, és miért van szükség a szerelmi találkozóra.

Szemere másik verse, a Bájviola ábrándszerű álomkép vagy álomképszerű ábránd, amelyben szomorú férfitapasztalat összegződik, legalábbis az utolsó két szakaszból erre (is) következtethetünk:

Meg-meglep olykor, mint örömkövet,
Jobb életből egy boldog, édes álom,
S bennem, körüllem tündérfényt szövet.

Mind hasztalan. Szebb vágyaim nem találok.
Kegyarcban kél, mosolyg fel ideáлом:
De hervadóra nem nyit bájövet.

A bájöv megnyitása, pontosabban meg nem nyitása egészen profán módon a ruha meg nem nyitásának emlékét emeli versbe, ami persze érthető, hiszen a szomorkodó, letört férfiú nem épp kedvteremtő látvány a szerelmi ütközethez, még konkrétan a hervadó férfiasság észlelése az ideálban is lohasztja a vágyat, nem is nyit „bájövet”. Szemerének ez a verse párhuzamba állítható Karinthy kínos férfiúi csődjét megörökítő Kudarc című versével.

Természetesen többen legyinthetnek most, hogy mindez csak belemagyarázás, az eszéíró kóros érdeklődésének vagy beteges fantáziájának terméke. Akárhogyan is, elég közvetlen bizonyítékunk van arra, hogy az erotika egyáltalán nem volt tabu ebben a korban. Ha nem is műalkotásban, de Szemere még nyíltabban számol be intim pillanatairól egyik levelében, amelyet 1813. április 15-én küld Kazinczynak, és amelyben Fáy Zsuzsi iránti vonzalmáról vall, igencsak érzéki jelenet leírásával, nézzük néhány részletét:

„Februarius 26dika volt az a nap, mellyen Susie nyakamba borulva s ajkaimról csüggve ezer csókok között kérdezte tőlem ha én ötet igazán szeretem e, s ez a mód, ez a felmelegítés engemet megbolondított, — rettenetesen belészerettem Susieba.” Ezt követően, a számunkra most kissé unalmas rész után itt az édes óra: „Süsie nyakkendőjével firhangot csinálván felettünk, egyik kezével a kebelt megnyitá, s a bimbó számban vala. Hiszi e Édes Uram Bátyám, hogy én mind ezen fellobbantások mellett is, mellyeket csonkán és hézaggal írok itt, vettem annyi erőt, annyi józanságot magamnak, hogy Susiet megvisgáljam, s megnézzem ha szerelem e az, erántam égő szerelem, melly vele ezt téteti?...”

Mindez olyan szobában zajlik, ahová bármikor bejöhet valaki, ezért kell firhangot, füg-

gönyt csinálni az összebújó pár fölé, amiből az még csak-csak világosan következik, hogy Süsie nyakkendője legalábbis asztalterítő méretű lehetett, azt viszont, hogy Susie „megvizsgálása” pontosan mit jelenthetett, bízunk mindenkinek a fantáziájára.

Kölcsey a Vilma emlékkönyvébe első versszakában egymás mellé állítja a barátságot és a szerelmet, nemcsak két fogalomként szólva róluk, hanem határozottan megkülönböztetve a két érzelmet:

Minden virágát életemnek,
Melyet még sorsom nyújtogat,
Vidám vagy gyászoló szín alatt,
Örömminek vagy keservemnek,
Barátság s Szerelem,
Tinéktek szentelem.

Idéztük már a szerelem és az erotika néhány példáját, de mi a helyzet a barátsággal? Különösen a „baráti forró csókokkal” kezdődő levelek címzettjéhez szóló, Szemere Pál iránti érzésekkel? (Egyébként nem csak Szemerének küldött leveleit kezdi csókokkal Kölcsey.) Még manapság sem mértük fel kimerítően, mennyire összetett érzés a barátság, amelyben – hogy csak a legerősebb elemeket említsük – a közös érdeklődés, a szimpátia, a másik elfogadása és igen, némi szexuális vonzalom is megfigyelhető. A férfi önmagát és saját nemét is szereti a barátjában, a nő a barátnőjében, ha akarja, ha nem, akár tudatosodik benne, akár nem. Nem annak van a többségtől eltérő, úgymond más nemi identitása, akinek sok barátja van a saját neméből, hanem annak, akinek egy sincs, vagy legfeljebb különös, kitüntetett figyelemben részesített egyetlen egy. Jó irodalmi alkotásban igen nehéz, szinte lehetetlen hazudni, mert a szerző, amikor szövegét létrehozza, akaratlanul is sok mindent elárul belső késztetéseiről. Kölcsey *Andalgások* című verse, amelyet „Szemerémhez” címzett, egyértelműen a barátság síkján marad. A barátság alapja itt is a közös érdeklődés, a két fogékony lélek hasonló reakcióinak kiemelése: „Érez, miként Te, nagy lelkéből / Szent lángokat csapongani”, s odáig megy a bizalmas barátság leírásában, hogy barátját a női nemmel összefüggésben – tegyük hozzá, a nők iránti vonzalommal egyetértve – láttatja: „Mellét a pásztorok virányin / Erosnak vígan nyitja fel, / Andalogván a hegyek leányin / Tisztán hevülő érzésivel; / Hölgly mellett olvad hús berekben / Csalogány szívrázó dalán, / Láng ébred a tekintetekben, / Remegve nyúl kéz kéz után” – ez utóbbi sorok már-már szinte nyíltan jelzik az erotikus tartalmat, hiszen a barát Erosnak nyitja fel mellét, és hölgly mellett olvad a hús berekben, az egymás felé remegve nyúló kezekről nem is szólva. S ahogy a gencián virága bájos szagával „Istenli” boldogságukat, úgy igenli barátja nők iránti érzéseit, női kalandját a vers beszélője, aki valósággal szinte drukkol barátja diadalának. S kifejezetten erotikus helyzettel jelzi a honfibúra és a lelket elborító mindenféle fájdalomra vigasztalást hozó megoldás módozatát is: „Vérző sohajtások hevíték / Szívét hölglyének lány ölen,” – teljes meggyőződéssel érthetjük ezt szó szerint: a fájdalmas, búsongó érzések az intim percekben serkentő érzéssé alakulnak, a hölgly ölében kalandozva hevítő érzéssé válnak, a szerelmi aktus sikerességét fokozó érzelemmé.

Milyen tettekkel, törtéensékekkel jellemzi a vers az Andalgások „boldog” férfiúját (az ajánlásból következően Szemerét)? Nos, mind-mind olyan cselekvésekkel, tulajdonságokkal, amelyek a köztudottan szemlélődő, gondolatokban élő Kölcsey értékei is. A vers címzettje „Álmai közt halhatatlan él”, „mereng”, „Andalogván” szemlélődik, „álmodoz”, lelkében „szelíd érzéseket” hordoz, természetkedvelő barátjával járja a viruló környezetet, miközben „bájos fényben látja” barátja „Derengő” bölcsességét – az andalgások, közös kirándulások élménye mellett egymás gondolatainak megismerése, a nézetek alakulásának követése, elfogadása a barátság alapja. És nem más. Már csak azért sem, mert a vers ezt követően, az egyes szám harmadik személyű leírás után többes szám első személyre vált, mintegy szélesebb távlatba helyezve Szemerét, nagyobb közösség hangjaként szólal meg, említve ismét „szebb honunk leányi”-t, s azt az óhaját, hogy barátja emlékére, dicsőségére „Fonjunk” „Nem hervadandó koszorút”, s a síron túl is, nevét emlegetve a szív fellángolása vegyül olyan szent szívverésekkel, amilyenek „A hűség csendes könnyei”. Ebben az összefüggésben a vers beszélője számára a barátság záloga a hűség, amely talán még fontosabb, még előrébbvaló, mint maga a barátság. Kölcsey költészetében, bármilyen fontos is, nem az első értékek között szerepel a barátság. „Kettő szerelme kebelemnek, / Egy hon és egy leány. / Azt vérző szívvel, ezt epedve, / Azt lángolóan, ezt mosolygva / Tekintvén, ölelem.” – írja három évvel később, az éppen Pécelen szerzett Rákos nimfájához című versében.

A barátoknak nem kell mindenben egyezniük, nem kell mindenről azonos véleményt formálniuk. Természetükben is lehet különbség, amíg az eltérések nem fajulnak Szülő-a-Gyermekhez kapcsolattá. Szemere földönjáróbb volt, mint Kölcsey, jobb gyakorlati érzéssel, realisabban látta a világot, sőt inkább a kézzel fogható dolgok érdekelték. Kazinczynak írta 1815. december 10-én Lasztóczról: „Nékem az élet korairól külön-külön s egyetemben némely gondolataim, észrevéteim támadtak,” és kis versezettel illusztrálja is felfedezését:

A gyermek semmikért repes;
Az ifjú ideált vadász;
A férfiú valót nyomoz;
Az agg idvességért könyörg:
Ők, a mi nincs, éldellik azt,
Nem éldellvén azt, a mi van!

Szemere személyiségében valószínűleg jobban dominált a Felnőtt, mint a Gyermeke, mégis ki tudott alakítani Kölcseyvel – és Kölcsey is vele – hosszú évekre szóló barátságot. Mindketten költők voltak, s ezt a kapcsolati hozzáállást és viszonyulásmódot mégiscsak a Gyermeki én irányítja. Noha eszményeik megválasztásában különböztek, még ez is összetartozásukat erősítette. Kölcsey Goetheért lelkesedett, Szemere Schillerért. „A görög együgyű nagyság énelőttem mindenekfelett van, s ezért szeretem Goethét is inkább, mint Schillert” – vallja meg Kölcsey 1813 júniusában Szemerének. Egymás iránti rokonszenvüknek azonban mélyebb alapja volt, vélhetőleg hasonlóan, mint Goethe és Schiller barátságának.

Berne listájából, amelyet a kapcsolatok milyensége, tartalma szerint állított össze – tisztelet, csodálat, gyengédség, barátság, intimitás, szerelem, házasság – számunkra most az

intimitásról írottak igen tanulságosak. Ha a Gyermekeknek sikerül leráznia a Felnőtt óvatosságát és a Szülő kötődését, diadalittas, ugyanakkor tudatos lesz. Ismét olyannak látja és hallja a világot, mint mikor még igazi szülei nem avatkoztak bele életébe. (Megjegyzem, ez a költői látásmód alapja is!) Ebben a mámoros függetlenségben szabadon és közvetlenül reagálhat mindarra, amit érez, lát vagy hall, hiszen ha a felek – a barátság és a szerelem állapota között – őszintén bíznak egymásban, akkor szégyenkezés nélkül tárják fel egymás előtt érzéseik, érzelmeik és viselkedésük titkos világát. Véleményem szerint éppen ilyen volt Kölcsey viszonya Szemeréhez, aki ezt elfogadta, sőt viszonozta is. Kölcsey tudatában volt annak, hogy személyiségét nagyrészt Gyermeki énje uralja, s nem csupán megbékélt, hanem egyenesen szerette is ezt. Ábránd című versében írja:

Ó sors, hála neked
E gyermeki szívért
Melyet adál.

Az életkor szerint „eltűnt gyermeket” hozza vissza az évei száma alapján felnőttnek számító beszélő az Ideál című költeményben:

Mosolygasz, ó barát, hogy érett éveimben
Gyűlädva festem én az eltűnt gyermeket,
Ah, most is újulást találok képzetimben,
S könnyebb szárnyain bolyong elmém a föld felett.

Az intimitáson alapuló kapcsolat érintkezik a barátsággal, hiszen a barátság alkotórészei között is több intim elem található. De csak az intimitás elemei, amelyek Kölcsey és Szemere esetében nem csaptak át a szexet is magába foglaló szerelem érzésébe. Ha máshonnan nem, Eric Berne-től tudjuk, hogy semmi nem bolygatja meg annyira a barátságot, mint a szex, és semmi nem bolygatja meg annyira a szexet, mint a barátság. Szemere és Kölcsey ebben az időben, a Pécelen töltött szép napokban igen jó barátok voltak. Barátok, ahogyan kedves költők, példaképeik és olvasmányaik szerzői, Goethe és Schiller voltak barátok. Kölcsey és Szemere, a Felelet...-en együtt dolgozó, hetekig együtt lakó két magyar költő, szigetnyi Európa volt akkor, Goethe és Schiller Pécelen.

*Fráter Zoltán előadása a Felelet a Mondolatra (Antimondolat) című kis konferencián hangzott el a péceli Ráday-kastélyban, 2015. szeptember 25-én. A konferencia a Magyar Szemiotikai Társaság és az MNYKNT együttműködésében, az NKA támogatásával valósult meg. Az írás közlésével köszöntjük Fráter Zoltán irodalomtörténész, egyetemi docenst, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alelnökét, aki 2016 áprilisában ünnepli 60. születésnapját. 2016. április 26-án Fráternité című ünnepségen köszöntötték barátai a Petőfi Irodalmi Múzeumban.
(A szerk.)*

VELKI MAGDOLNA

A MAGYAR MINT IDEGEN NYELV OKTATÁSA

a közös európai referenciakeret szintjei szerint

Tanulmányunkban azokat a kérdéseket és válaszokat ismertetjük, melyekkel a magyar mint idegen nyelv tanítása, valamint a tanításhoz kidolgozott segédanyagaink, az Olvasófüzetek strukturálása során találkoztunk.

A bemutatott Olvasófüzetek sorozat nem anyanyelvi környezetben, de magyar nyelvi háttérrel, kapcsolatokkal rendelkező felnőtt felhasználók számára készült. A nyelv spontán alkalmazásától a tudatos nyelvfelhasználóig ívelő folyamat hatékonyságának növelése érdekében a kommunikációs célok (szövegértés, beszéd, írás) mindegyikére figyelmet fordítottunk. Az Olvasófüzetekre alapozva példákkal szemléltetjük a nyelvismereti szintekhez igazodó, szépirodalmi szövegekből vett, minimálisan átdolgozott szemelvények kiválasztásának és a nyelvtanításban való alkalmazásának kérdéseit is. Az Olvasófüzeteket egyetemi oktatás keretében is kipróbáltuk, a használó tanároktól és hallgatóiktól egyaránt pozitív visszajelzéseket kaptunk.

Velki Magdolna

Bevezetés

Az idegen nyelvi környezetben folyó, a magyart mint idegen nyelvet oktató munkánk során alapvető problémánk volt, hogy a nyelvtankönyvekben feldolgozott szövegeket életidegennek, színtelennek ítélték hallgatóink. A tankönyvek összefüggő szövegei a szókincs és a nyelvtan megtanítására jól szolgálnak, de nem inspirálóak felnőtt hallgatóink számára. Mivel az anyanyelvi környezet sem adott, hiányzik valami, mely a nyelvtanuló érdeklődését ébren tartaná. Ezért – kísérleti jelleggel – irodalmi szövegek átdolgozott változatát vittük óráinkra. Ebből születtek az Olvasófüzetek sorozat füzetei az adott nyelvi szinteknek megfelelően. Az Olvasófüzetek írása során felmerült problémáink közül további kettőt emelünk ki.

A nyelvoktatás körülményei napjainkban megváltoztak. A másod-harmad generációs hallgatók száma lényegesen csökken tanfolyamainkon. Ugyanakkor megjelentek a magyar nyelvi háttérrel egyáltalán nem rendelkező hallgatók. E két hallgatói típust egy időben, egy csoportban kell tanítani, számukra segédanyagot biztosítani.

A nyelvtanítással kapcsolatos igények is megváltoztak. A pragmatika kutatási eredményei a nyelv használatára irányítják a figyelmet. Az elvégzett kutatások eredményei egybeesnek a nyelvtanítás felől érkező igényekkel is, hiszen a társadalmi változások miatt egyre nagyobb igény mutatkozik a mindennapi életben használható nyelvismeretre (kommunikatív központú nyelvoktatás).

E fentebbi három probléma megoldásának fázisain haladunk végig a továbbiakban.

Miért szépirodalom?

A szépirodalmi művekben bemutatott helyzetek, történetek az adott nyelvi eszközök használatát egyértelművé teszik. Választékos irodalmi nyelvvel ismerkednek meg hallgatóink – Bengi László szavaival élve: "Bízunk a szépirodalmi szövegben."

Azt tapasztaltuk, hogy tanítványaink számára vonzó, hogy ugyanazt a szöveget olvassák, amit az anyaországban az anyanyelvi beszélők. Az is élményt, kihívást jelent számukra, hogy az oktatási egységekben közölt szövegek "valami többet" is jelentenek, mint a nyelvtankönyvek nyelvi probléma köré szerkesztett, egysíkú szövegei: érzelmileg vagy gondolatilag megérinti őket az irodalmi szöveg. Próbálkoztunk mesékkel és a gyerekeknek szóló történetekkel. Egyszerű szókincsük és nyelvtani struktúráik miatt könnyen érthetőek felnőtt hallgatóinknak. Az első néhány még érdekes is volt számukra, de hamarosan kifejezésre juttatták elégedetlenségüket.

Így áttértünk szépirodalmi művekből vett részletekre, melyek lezárt egységek gondolatilag vagy érzelmileg vagy a cselekmény illetően. Ugyanakkor nyitnak is távlatokat, mert felkeltik felnőtt hallgatóink érdeklődését az egész műre vagy a szerző más műveinek elolvasására. Célunk volt, hogy az órán szerzett tapasztalatok eredményeként, valamint az ismeretlen szöveg feldolgozása során a szövegfeldolgozási módszer elsajátítása segítségével kezdjenek önállóan is irodalmi művek olvasásához, és ezáltal kimeríthetetlen nyelvi forrást tegyünk elérhetővé számukra.

Tanári szempontból egy irodalmi szöveg végtelen számú és szintű differenciált feladatra ad lehetőséget egy olyan csoportban, melyben a hallgatók nyelvismereti háttére igen különböző. Tisztában voltunk az irodalmi szövegek olvasása okozta nehézségekkel. Ezért végeztünk a szövegekben a nyelvi szintnek megfelelő egyszerűsítéseket a szókincsben (köznyelvi szavak, szómagyarázatok), a mondatok szerkesztésében (a bonyolultabb, hosszú mondatokat leegyszerűsítjük, a többszörös összetételeket több egyszerűvé alakítjuk). A szöveg tördelésével is segítjük a szövegértést.

A szövegek kiválasztásakor ügyelnünk kellett a hallgatók szociális érzékenységeire is. Például Örkény István: Nem te című abszurd darabja kitűnő lehetőséget nyújt szakmák tanítására, rövid bemutatkozás szerkesztésére, de az újság Halálózás című hirdetési rovatából kivett, az utolsó mondatnál a leírtakat egy más perspektívába helyező egypercest nem kívántuk az Olvasófüzetekbe emelni. Dóla Mónika figyelmeztet arra, hogy az összefüggő szöveg elveheti a figyelmet a forma megtanulásáról, s ezért nem hagy olyan mély nyomot az emlékezetben, mintha csak a formára koncentrálnánk. Mivel felnőtt hallgatókkal van dolgunk, vállaltuk ezt a kockázatot.

Források az Olvasófüzetek rendezőelveinek megállapításához

A követelményrendszer

A számunkra irányadó követelményrendszert az egyes nyelvi szinteken a Közös Európai Referenciakeret (KER) határozza meg. "A Közös Európai Referenciakeret közös alapot teremt Európa-szerte a nyelvi tantervek, tantervkészítési irányelvek, vizsgák, tankönyvek stb. kidolgozásához. Átfogóan bemutatja, mit kell elsajátítaniuk a nyelvtanulóknak, milyen tudást és mely készségeket kell fejleszteniük a sikeres kommunikáció érdekében. A nyelv kulturális kontextusát is ismerteti. A Referenciakeret meghatározza a nyelvtudás szintjeit, és ezáltal lehetővé teszi, hogy a tanulók haladása a nyelvtanulás minden szakaszában és egész életük során mérhető legyen." Rövid összefoglalásul a KER specifikációja:

Hallás

Megértem azokat a kifejezéseket és a leggyakrabban előforduló szavakat, amelyek a legszűkebben vett személyes életteremmel kapcsolatosak (pl. fontosabb személyi és családi adatok, bevásárlás, környék, munka). A lényeget megértem a rövid, világos, egyszerű üzenetekből és tájékoztatásokból.

Olvasás

El tudok olvasni nagyon rövid és egyszerű szövegeket. Megtalálok bizonyos nyilvánvaló információkat az egyszerű, hétköznapi szövegekben, például hirdetésekben, prospektusokban, étlapokon és menetrendekben; továbbá rövid, egyszerű magánleveleket is megértek.

Társalgás

Képes vagyok egyszerű kommunikációra, amely során valamely ismert témáról vagy cselekvésről egyszerűen és közvetlenül információt cserélek valakivel. Röviden a mindennapi párbeszéd is megy, de általában nem értek meg annyit, hogy folyamatos maradjon a beszélgetés.

Folyamatos beszéd

Bizonyos szavakkal, kifejezésekkel és egyszerű fogalmazásmóddal beszélni tudok a családtagjaimról és másokról, az életkörülményeimről, a tanulmányaimról, a jelenlegi és a korábbi munkámról.

Írás

Meg tudok írni rövid és egyszerű üzenteket, illetve nagyon egyszerű magánleveleket, például egy köszönőlevelet.

A KER leírja tehát az ismereti szinteket, de nem állapítja meg azt, mit kell tudni az adott nyelvből az elvárás teljesítéséhez. Ennek pontos meghatározását rábízza az adott nyelv szakembereire.

Szakirodalom a tankönyvírással kapcsolatban

Elméleti szakemberek és gyakorló tanárok elemző cikkei, előadásai vizsgálnak olyan kérdéseket, melyek az Olvasófüzetek sorozat írásakor számunkra is tisztázandók voltak.

Bárdos Jenő szerint a többszörös rendező elvű tananyagok jellemzik a nyolcvanas évek kommunikatív központú oktatását. Megállapítja, hogy az új tankönyvek beszédfunkciókon és jelentéscentrikus nyelvtanon túl tematikus elrendezést követnek.

Erdős Vanda dolgozatában arra vállalkozik, hogy meghatározza azokat a pragmatikai elemeket, melyek már kezdő szinten fontos szereppel bírnak a nyelv használatában, s melyeket tanítani célszerű.

Maticsák Sándor a változó nyevismereti háttérrel rendelkező hallgatókkal kapcsolatban megfontolandónak tartja a tankönyvek egy-, illetve kétnyelvűségének kérdését.

Durst Péter a magyar mint idegen nyelv oktatását támogató kutatások hiányáról szól. Véleménye szerint a tananyagok és tantervek összeállításában meghatározó lenne a morféma természetes elsajátításának sorrendjéről szerzett ismeret, melyet pszicholingvisztikai és gyermeknyelvi kutatások tudnának támogatni.

Szili Katalin az oktatásban a formáról a használatra való áttérés nehézségeit veszi számba. Arra figyelmeztet, hogy a magyar nyelv esetében a tanítás folyamatából nem lehet kivonni a nyelvi formát, s csak a kommunikációs szükségleteket kielégíteni. A kommunikációközpontú nyelvtanítás felé történt hangsúlyeltolódás miatt az a kérdés, hogy miképpen állítható a grammatika a kommunikáció szolgálatába.

Referenciatankönyvek

Népszerű, sikeres tankönyveket választottunk kiindulásként összehasonlítási alapul és referenciaként a megtanítandó szókincs, nyelvtan és a nyelvhasználati szabályok megállapításához. Az első négy kötetet tankönyvként lehet használni. Az ötödik (Ref. 5) kiegészítő munka, segítségnyújtás a tematikus szókincsbővítéshez. Ezen kötetek a következők:

(Ref. 1) Lakos Dorottya: Hungarian for foreigners Magyar nyelvkönyv külföldieknek (1998). A Nemzeti Tankönyvkiadó jelentette meg. Tíz leckében, jól áttekinthető lexikai, országismereti és nyelvtani anyaggal, megjelenése idejében feltűnően jó minőségű kézikönyvként tanította a magyar nyelvet. A nyelvtani magyarázatok angol nyelvűek.

(Ref. 2.) Erdős József: Új színes magyar nyelvkönyv I-II. (2007). A Balassi Bálint Intézet gondozásában jelent meg. Negyven év oktatói munka tapasztalatának eredménye a kötet. Első megjelenése 1982-ben volt, 2007-ben újra kiadták, bővített formában. A kezdő szintűek számára készített két kötet és a hozzájuk tartozó egy-egy nyelvtani munkakönyv az intenzív nyelvoktatás segédeszköze még ma is.

(Ref. 3) Szita Szilvia-Pelcz Katalin: Magyarok Magyar nyelvkönyv A1-A2 1. (2013) A Pécsi Tudományegyetem adta ki. Csak magyar nyelvű kiadvány, melyhez a hanganyagot az interneten keresztül érhetjük el.

(Ref. 4) Durst Péter: Hungarian the Easy Way 1. 2. Coursbook, Exercise book Domino sorozat kiadványai (2013) Design kiadó gondozásában. A magyarázatokat és az utasításokat angolul tartalmazzák a kötetek s a hozzájuk járuló munkafüzetek.

(Ref. 5) Pelcz Katalin -Szita Szilvia: 1 szó mint 100. Magyar–angol Tematikus Szókincs-tár. Hungarian Vocabulary by topic (2011) az Akadémia Kiadó kiadványa. A vastag betűvel kiemelt kb. 2500 szó segítségével kísérletet tesznek a B1 (küszöbszint) szókincsének megállapításához.

Az elvárások kijelölése

A KER általánosságban megfogalmazott elvárásai a nyelv mint rendszer által valósulnak meg. A rendszernek összetevői a nyelvtan, a szókincs és a nyelv használati szabályai, melyek segítségével közvetítjük mondanivalónkat. A pontosan meghatározott tudásanyag ismeretében lehetséges csak bármiféle nyelvet oktató munkához kezdeni (így a magyar mint idegen nyelv oktatásával kapcsolatosan is). Azaz meg kell adnunk a szókincs nagyságát, az elvárható és szükséges nyelvtani ismereteket és használati szabályokat.

A szókincs

Aradi a KER rendszerének megfelelően, a magyar nyelv sajátosságait is tekintetbe véve, elfogadja az angol nyelvvel kapcsolatban meghatározott szókincs méretét a magyar nyelv esetére is. Ezek értelmében a szinteknek megfelelően a következő szókincshatárokat állapítottak meg (1. táblázat):

1. táblázat: Nyelvismereti szintek és a szókincs

Nyelvismereti szint	Szókincs mérete [szavak száma]
A1 - alap	
A2 - alap	1000
B1 - küszöb	2000
B2 - közép	3500
C1 - haladó	
C2 - mester	

A számunkra iránymutatónak számító tankönyvek kezdőknek szólnak. Ezt a Bevezetőben adják az olvasó tudtára. A referenciakönyvek nem adják meg az alkalmazott szókincs nagyságát számszerűen. Egyedül Erdős József utal rá (2000 szó) ami jóval meghaladja az alapfok szókincsét, a B1 küszöb szintjét éri el. Lásd 2. táblázat.

2. táblázat: A referenciatankönyvek szókincse

Ref. 1	"...valódi kezdőket segít eligazodni a nyelv rejtelseiben..."
Ref. 2	"2000 szó / 3000 lexikai egység..."
Ref. 3	"... Közös Európai Referenciakeretet A1- A2 szintjét fedi..."
Ref. 4	"...kezdőknek"

Nyelvtan

Az alapszinten elvárt nyelvtani ismeretek meghatározásával legfeljebb a magyar nyelv-vizsga rendszerekben (vizsgáztatói útmutatókban) találkozunk, de ezek nem publikusak. Ezért a referenciakönyvek szisztematikus átvizsgálásával állítottunk össze egy olyan táblázatot, melyben felsoroljuk, melyek azok a nyelvtani ismeretek, melyeket a hallgatóknak készség szintjén kell ismerniük, s melyeket csak fel kell tudni ismerniük a szerzők szerint (1. függelék).

A referenciakönyvekkel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a nyelvtani rendszer fő kategóriáit tanítják meg alapszinten anélkül, hogy az ismereteket elmélyítenék.

A nyelv használati szabályai

A beszélő szándékának kifejezésére szolgáló nyelvi eszközök és használati szabályok meghatározására a pragmatikai kutatások eredményeit hívtuk segítségül. A pragmatika (2. függelék) a nyelvtudománynak azon ága, mely a beszédaktus jelentését vizsgálja. Megha-

tározza a beszédszándékokat s azokat az eszközöket, melyekkel szándékainkat kifejezzük. A nyelv használati szabályait kísérli meg rendszerezni. A kutatások eredményeinek bemutatása nem feladatunk.

A pragmatikai kutatások területen elért eredmények és a referenciakötetek segítségével számbavettük a lehetséges beszélői szándékok kifejezésének lehetőségeit, nyelvismereti szintekbe sorolva, melyeket az Olvasófüzet sorozatban terveink szerint feldolgozunk.

Mivel a szerzők által írott párbeszédeken keresztül történik a nyelv tanítása mindegyik tankönyvben, akarva-akaratlan érinteni kell a nyelv használatának kérdését is. Ezért nem csak azt vettük számításba, amit a tankönyvek magukról felmutatnak, ugyanis a tartalomjegyzékben csak két esetben (Ref. 3., 4.) találunk arra utalást, hogy az adott lecke vagy olvasmány tanítja-e a beszélő szándékának kifejezését. A referenciaköteteket kiegészítettük az 1 szó mint 100 szókincstárral, mert jelentősen megkönnyíti a tanár felkészülését a már összegyűjtött szókinccsel. A beszédszándékokról készült összesítő táblázatot a 3. függelékben mutatjuk be.

A referenciakönyvek és kutatási eredmények áttekintése során egyértelművé vált, hogy ugyanazon szándék kifejezését minden szinten újra kell tanítani attól függően, milyen nyelvtani ismeretek birtokában van a hallgató. Például a kérdés stratégiai közül taníthatjuk alapszinten a származtatott módot (Ne tessék dohányozni!), körülírással felszólító módot (Legyen szíves abbahagyni a ...!), beágyazott performatív (Elkérhetem?), de a javaslattevő forma (Mi lenne, ha kitakarítanánk?, Mi a véleményed egy kis pihenőről? 'Pihenjünk!') alakok már összetettebb nyelvi ismereteket és nyelvi elvonatkoztatási képességet kívánnak. A 3. függelékben az alapszintű kérdés, elutasítás, bocsánatkérés és a bókra adott válasz stratégiáit mutatjuk be.

Mindazok ellenére, hogy sorra kerül a megszólítás, bemutatkozás, bocsánatkérés stb. kérdése, egyetlen, a jelen dolgozatban vizsgált tankönyv sem tartja feladatának bármely beszédszándék értelmező bemutatását. Véletlenszerű a beszédszándék kifejezésére szolgáló eszközök bemutatása. Hiányzik a tudatos koncepció, mely meghatározná, mit mikor használnak a beszélők. A használt beszéltnyelvi fordulat nem épül be olyan szöveggörnyezetbe, melyből egyértelművé válna, milyen helyzetben lehet használni a kifejezéseket. A kötetekben rajzok ugyan próbálják segíteni a szituáció értését, de csak igen kezdetleges szinten.

Az elvárások megvalósulása az Olvasófüzetekben

A tanítási egység középpontjában olyan irodalmi szöveg áll, mely egyértelmű példaként szolgál a megadott szinten elsajátítandó nyelvi használati szabály alkalmazására, s mely a szókincs és a nyelvtani ismeretek tekintetében eleget tesz elvárásainknak.

Figyeltünk arra is, hogy az előrehaladás alapelve a fokozatosság legyen mind a nyelvtan, mind a használati szabályok megtanítása tekintetében.

Célunk, hogy a feldolgozásra kiválasztott mű szókinccse csak olyan szavakat tartalmazzon, melyek az alapszókinccs 1000 legfontosabb szava között vannak. Ezt gyakorisági szótárak segítségével ellenőriztük.

Nyelvtani szempontból célunk az 1. táblázatban összefoglalt nyelvtani kategóriák elsajátíttatása: a fő nyelvtani ismereti kategóriák megkülönböztető bemutatása (szófajtan: ige, főnév, melléknév, számnév, névmás, módosítószó; mondatban: egyszerű és összetett mondat; alaktan: tő, képző, jel, rag felismertetése és szerepe). A nyelvtani ismeretek gyakoroltatására a rendelkezésre álló kézikönyvekből választunk

Annak érdekében, hogy a tananyagot elsajátíttassuk, a szöveget olyan mértékben egyszerűsítettük szókinccs és nyelvtani szempontból, hogy a fentiekben megadott célokat elérjük.

Az Olvasófüzetek alapozó I. kötetében a szöveg melletti szószedetben megadtuk az új szó angol nyelvű megfelelőjét, a referenciakötetek és saját tapasztalatunkat figyelembe véve.

A szöveg vizuális megjelenését is gondosan megterveztük. Példaként bemutatjuk az 5. olvasmányt (Alapozó I. 5. Francia szemmel Örkény István nyomán).

Egy olvasmány - példaként

Az olvasmány Örkény István: Francia szemmel című egypercesét dolgozza fel. A szöveg azért került a kötetbe, mert véleményünk szerint jól példázza a bocsánatkérés szándékát, s azt a nyelvi eszközt, melyet használ az anyanyelvi beszélő. Emellett még számos olyan beszélnyelvi fordulatot is tartalmaz a szöveg, melyekkel anyanyelvi környezetben hallgatóink gyakran találkozhatnak.

1. ábra: Az olvasmány (Örkény István nyomán)

5 – Francia szemmel (Örkény István nyomán)

1	-	Bocsánat , hogy így, ismeretlenül megszólítom Önöket. Nem akarom megzavarni a beszélgetésüket ...	apology / without knowing you talk to you want interrupt conversation are not
		Önök, ugye bár, törökök?	
5	-	Nem, kérem. Mi magyarok vagyunk.	
	-	Magyarok? Nahát , milyen véletlen! Nekem is van egy magyar ismerősöm . Vele épp ebben a bisztróban szoktam időnként sakkozni ...	Wow coincidence I also have acquaintance just use sometimes to play chess
10		De talán ismerik is! A neve Jan Szlavomir Sztrhács.	But maybe know
	-	Sajnos , nem ismerjük. De a neve nem is magyar.	unfortunately
	-	Hát melyik országban laknak a magyarok?	well,
	-	Magyarországon.	
15	-	A fővárosa Bukarest?	
	-	Nem, nem. Magyarország fővárosa Budapest.	
	-	Hát persze! Es elnézést kérek a zavarásért. Most már mindent értek .	sure apologize to bother you now it all makes sense

A szöveg a választott egyperces rövidített és átdolgozott változata. Ezért áll a szerző neve mellett a nyomán névutó. Egyszerűsítettük a szókincset. Összetett mondatokat több egyszerűvé alakítottunk. A könnyebb érthetőség érdekében a szöveget úgy tördeltük, hogy a mellette lévő szöszedetben az ismeretlen szót azonosítani lehessen az ugyanabban a sorban álló angol megfelelőjével.

2. ábra: Szókincs

Szókincs

Ismerkedjen a nehezebb szavakkal!

Nehéz szavak

bocsánat
ismer *valakit, valamit*
ismerős
ismeretlen-> ~ül
megszólít *valakit*
akar *valamit*
megzavar *valakit*
beszélget-> ~és
ugyebár
nahát
véletlen
épp
szokik
időnként
sakkozik
de
talán
sajnál
sajnos
hát
persze
elnézés
zavar-> ~ás
ért *valamit*

Egyszerűbben

pardon
tudja, hogy kicsoda
akit ismerünk
akit nem ismerünk
szól *valakihez*
készül *valamire*
megkavar
diskurál
ugye
még ilyen!
nem akart
pontosan
gyakran teszi ugyanazt
néha-néha
sakkot játszik
(kötszó)
(határozószó)
részvétet érez valaki iránt
sajnálatos
(határozószó)
természetesen
bocsánat
háborgat-> ~ás
felfog

Magyarázat

zavarásért kért engedelem
már találkozott vele
valakivel ismeretségben lévő
nem ismerve
beszélgetést kezdeményez
tudatosan törekszik valamire
tevékenységből kizökkent
valakivel hosszabb ideig beszél
(finomkodó kérdés)
(meglepődés, felháborodás kifejezésére)
előre nem várt esemény
(nyomatékosító szó)
szokás szerint végez *valamit*
bizonyos időközönként

(ellenvetést vezet be)
(bizonytalanság kifejezésére szolgál)
sajnálkozik *valakin, valamin*
sajnálom, hogy...
(nyomatékosítás kifejezésére)
(nyomatékos igenlő feleletként)
nem tesz szövé, eltűr *valamit*
nyugalmából kizökkent
felfogja a jelentését *valaminek*

Figyelem!

Jegyezze meg a következő szözlást!

Úgy ismeri, mint a tenyerét -> *nagyon ismeri*

A Szókincs részben a szavakat magyarul értelmeztük két szinten: a második oszlop szókinccse motiváltabb hallgatóink számára készített magyarázatok vagy példamondatok, esetleg alaktani vagy szófajtani magyarázatokat tartalmaz. A harmadik oszlop középhaladó hallgatóink számára nyújt értelmezést. A szókincs részt követi a figyelmet felhívó rövid rész, melyben a szövegben előforduló szókinccshez és tartalomhoz kapcsolódva adunk szözlást, szözláshasonlatot vagy közmondást, melyet hallgatóink egy következő feladatban fel tudnak használni.

3. ábra: Szövegfeldolgozás

Gyakorlatok

Szövegértés

Kik beszélgetnek? Milyen nemzetiségűek a beszélők? Mit hisz a francia? Mi Magyarország fővárosa? Melyik ország fővárosa Bukarest? Mit tudunk meg az ismerősről? Mit értett meg a francia?

Fogalmazás

Írjon rövid fogalmazást (50 szó)! Fogalmazásában használja a következő kifejezéseket:

Két ember beszélget a ....; az egyik francia, a másik....; a francia nem tudja, hol laknak a ....; a francia azt hiszi, hogy ....; azt hiszi, hogy Magyarország fővárosa ....; a francia ismerőse valószínűleg ....; ismerősével itt szoktak ....

Nyelvtan – akar, tud, szeret, szok + főnévi igenév

Feladat: Keresse meg ezeket az igéket az olvasmányban.

Például: Nem akarom megzavarni.

Feladat: Alkosson hasonló szerkezeteket a következő igékkel : kicsavar, megjegyez, üldögel, köszön, lát,
mond, megáll, megsüt, odafordul, bízik, eltemet, hozzáfog. (például : nem akarom kicsavarni)

4. ábra: Nyelvtan

Kérdő mondatok

A kérdő mondatnál a beszélő hiányos ismereteit akarja kiegészíteni. Típusai :

1. eldöntendő kérdés (hanglejtéssel, pl. Elmész?)
2. kiegészítendő kérdés (kérdőszóval, pl. Mit csinálsz?)

Eldöntendő kérdés

A beszélő nem tud biztosan valamit. Ezért felhívja a hallgatót: erősítse meg vagy tagadja azt. Az eldöntendő kérdő mondatban a hanglejtés fejezi ki a kérdést. Rendszerint egy dologban bizonytalan a beszélő. Ezt a kérdő mondat **leghangsúlyosabb** szava fejezi ki. (Például : Talán ismerik?)

Hanglejtése a következő : _ _ ^ _ (emelkedő-eső hanglejtés)

Feladat: Olvassa el a következő mondatokat helyes hanglejtéssel :

Önök törökök? Magyarok? Fővárosa Bukarest?

Feladat: Olvassa, majd ismétlje a következő kérdéseket!

Ez szék? Ez ember ? Az inged kicsi? A gyerek játszik? Te pihensz? Az ebéd jó?

5. ábra: Kiejtés

Kiejtési gyakorlat

Jegyezze meg!

Az egyszerűtagú kérdésben az eső hanglejtés elmarad.

Írsz? Kérsz? Jössz? Én? Te? Vár? Fél? Kér? Hoz? Megy? Jó? Rossz?

Feladat: Olvassa a következő mondatokat! Válaszoljon igennel vagy nemmel!

Hozta a könyvet?

Nem hoztam. Igen, hoztam.

Bennem bízik mindenki?

Nem bíznak bennem. Igen, bennem bíznak.

A ládában kiséger volt?

Nem volt a ládában kiséger. Igen, kiséger volt a ládában.

Dühös az ember?

Nem dühös az ember. Igen, dühös az ember.

Pöfög a motor?

Nem pöfög a motor. Igen, a motor pöfög.

Olvassa el Szabó Lőrinc: *Tavaszi* című versét (6. Függelék)! Ügyeljen a kérdő mondatok helyes ejtésére. Hangosan gyakorolja a kérdő mondatokat külön-külön! Gyakorlásuk után újra olvassa fel hangosan a verset!

Olvassa fel hangosan az olvasmányt, ügyelve a helyes hangsúlyozásra!

Kiegészítő anyagként a magyar költészetből választunk példát, melynek segítségével hallgatóink gyakorolhatják az újonnan elsajátított ismeretet új szövegen.

Összefoglalás

A nyelvtanítási egységek középpontjába a szépirodalmi szöveget állítottuk, melynek segítségével a magyar nyelvet kezdő hallgatóinkkal megismertetjük, a KER által meghatározott A2 szintre juttatjuk. Tanulmányunkban arra kerestük a választ, mi az a nyelvtani anyag, szókincs és nyelvi használati szabályrendszer, melyet kezdő nyelvelsajátító szinten az alap fokú tankönyvnek tartalmaznia kell. Meghatároztuk a szépirodalmi szöveg kiválasztásának kritériumait. A választásra kerülő szépirodalmi alkotás egyértelműen például szolgált egy megtanítandó nyelvhasználati szabályra és lehetőséget adott nyelvtani ismeretek elsajátíttatására. Az elsajátítandó nyelvtani ismeretek meghatározása céljából először összegeztük négy magyar mint idegen nyelv tankönyv azon nyelvtani ismereteit, melyeket feldolgoznak alap szinten. Saját tapasztalatainkkal kiegészítve meghatároztuk azt a nyelvtani maximumot, melyet egy évben el akarunk sajátítani. Áttekintettük a pragmatikai kutatások eredményeit. Elkészítettük beszélői szándék kifejezésére szolgáló eszközök nyelvismerteti szintek szerinti besorolását a pragmatikai kutatások eredményeit és referenciakötetek tapasztalatait figyelembe véve. Az alap szinten megtanítható kifejezéseket beépítettük az Olvasófüzetekbe az elsajátított nyelvtani ismereti szintnek megfelelően. Előttünk álló feladat annak a végiggondolása, hogyan célszerű összekapcsolni az elsajátítandó nyelvtant és a beszélői szándéokra vonatkozó ismereteket. Egy irodalmi szöveg segítségével bemutattuk, hogyan valósítottuk meg elveinket.

IRODALOM

- Aldea Mária: A nyugati szórványmagyar hallgatók magyar nyelvi képzésének sajátosságai. (<http://epa.oszk.hu/01400/01467/00001/pdf/132-137.pdf>)
- Aradi András, Erdő József, Strucz Zoltán: Küszöbszint. Magyar mint idegen nyelv. BME Nyelvi Intézet. (<http://bme-tk.bme.hu/other/kuszob/kuszob>)
- Bándli Judit: »Nem érthetek egyet«. Magyarul tanuló külföldiek egyet nem értési stratégiái tanórán. Hungarológiai Évkönyv, 2013, 131-141.
- Bándli Judit: "Igen, de..." A látszólagos egyetértés jelenségének vizsgálata. THL2 2011/1-2. szám, 29-38.
- Bárdos Jenő: Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 2000.
- Bengi László: Irodalmi szövegek felhasználása a magyar nyelv és kultúra oktatásában (diapozitívok). Elhangzott: Balassi Bálint Intézet, Lektor konferencia, 2012.
- Berényi Mária: Egy készülő magyar nyelvkönyv körvonalai (KILÁTÓ - magyar nyelvkönyv kezdők számára). A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Magyar mint idegen nyelv szekciójában tartott előadás írott szövegváltozata. Szeged, 2002.
- Dóla Mónika: Formulaszerű nyelvhasználat és következményei a magyar mint idegen nyelv oktatásában. Dóla Mónika: Többmorfémás interakciós rutinok az idegennyelv-tanulásban és a magyar mint idegen nyelv oktatásban. Hungarológiai Évkönyv 20013-2014, 142-176.
- Durst Péter: Rendezőelvek a magyart idegen nyelvként oktató tananyagok és tantervek összeállításában – különös tekintettel az elsajátítás sorrendjére. (http://epa.oszk.hu/02200/02287/00007/pdf/Hungarologiai_Evkonyv_07_033-038.pdf)
- Erdősi Vanda: Empirikus beszédaktus-kutatás a magyar mint idegen nyelv kommunikatív oktatásában – A köszönetnyilvánítás beszédaktusának vizsgálata. PTE, 2005.
- Erdősi Vanda: "Jössz a Hortobágyra?" Pragmatikai elemek a magyar mint idegen nyelv tanításának gyakorlatában és tananyagaiban. Iskolakultúra-könyvek 33. Anyanyelvi nevelési tanulmányok 3. Iskolakultúra, Budapest, 2008.17-32. (<http://mek.oszk.hu/08400/08432/08432.pdf>)
- Ház Attila, Makra Hajnalka, Szende Virág: Hangoskönyv. Kiejtés- és beszédtanító program külföldieknek. Magyar Nyelvi Intézet. Budapest, 2000.
- Hegedűs Rita: A puding próbája ... A funkcionális szemlélet egy lehetséges alkalmazása az egyetemi szintű grammatikatanításban. THL2 2011/1-2. szám, 5-19.
- Kálmán László: Argumentumszerkezet: Lexikai szabályok, vagy konstrukciók? 2014. (vetítmény) (<http://www.nytud.hu/archiv/eloadasok.html>)
- Közös Európai Referenciakeret. (http://www.nyak.hu/nyat/doc/ker_2002.asp)
- Maticsák Sándor: http://finnugor.arts.unideb.hu/maticsak_publ/Pdf/055-Miny-Idegenben.pdf
- Milton, James: Szókincsfelmérések a Nyelvi Referenciakeretben (Swansea-i Egyetem) HTML-változat
- Nyelvvizsgák szintillesztése a Közös Európai Referenciakerethez, Nyelvvizsgát Akkreditáló Testület PH Nyelvvizsgázatási Akkreditációs központ, Budapest, 2005.
- Szili Katalin: A grammatika a magyart idegen nyelvként tanító munkákban – a közelmúlt eredményei és a jövő kihívásai. THL2. 2010. 169-185.
- Szili Katalin: Tetté vált szavak A beszédaktusok elmélete és gyakorlata. Tinta könyvkiadó. Budapest, 2013.
- Szita Szilvia, Görbe Tamás: Gyakorló magyar nyelvtana. Akadémia Kiadó, Budapest, 2009. Wéber Katalin: Elvárt és használt szintaktikai szerkezetek megoszlása B1, B2 és C1 szintű magyar mint idegen nyelvi fogalmazásfeladatokban. Elhangzott: NeMaMat konferencia, Nem Magyar Anyanyelvű Magyar Tanárok, Debrecen, 2013.

REFERENCIAKÖTETEK

- Ref. 1. Lakos Dorottya: Hungarian for foreigners. Magyar nyelvkönyv külföldieknek. Nemzeti Tankönyvkiadó. 1998
 Ref. 2. Erdős József: Új színes magyar nyelvkönyv I. Balassi Intézet. 2007
 Ref. 3. Szita-Pelcz Magyarok. Magyar nyelvkönyv. A1-A2. 1. kötet. Pécsi Tudományegyetem. 2013
 Ref. 4. Péter Durst: Hungarian the easy way 1.2. Tankönyv - Coursebook. Domino sorozat. Design Kiadó. 2014
 Ref. 5. Pelcz Katalin - Szita Szilvia -: 1 szó mint 100. Magyar – angol tematikus szókincstár. Hungarian Vocabulary by Tupic. Akadémia Kiadó. 2011

1. FÜGGELÉK

Nyelvtani ismeretek

	készség szint (aktív tudás: érti és használja)	értésszint (passzív tudás ; érti)
Ige	kijelentő mód (jelen és múlt idő) határozott és határozatlan ragozás: határozott névelős tárgy mutató névmásos tárgy infinitívuszos tárgy azt utalószós tárgy alárendelői mondat	-lak/-lek rag megértése
	körülírással felszólító mód (tessék)	a felszólító mód megértése
	a leggyakoribb igék felszólító módja	
	a <i>kell, akar, tud, szeretne, lehet, szabadsegédigék</i>	
	visszaható és kölcsönös igék használata	rendhagyó tőtípusú igék: hangzóhiányos, v-, sz-, d-tővű igék ragozott alakjainak felismerése
	igekötő igék	
Igenevek	főnévi igenév (nem ragozott alak)	
	egyes melléknévi és határozói igenév (önálló lexikai egységként)	
Főnév	többes szám	bonyolultabb tőtípusok felismerése

	a tárgy ragja	
	irányhármasság helyhatározóragok + névutók (Hol?)	Honnan ?, Hová ? kérdésre feleő névutók megértése
	birtokos személyragozás (egy és több birtok esetére)	
	birtokos jelzős szerkezet	
	nekem van szerkezet	
	-é birtokjel	
	a legfontosabb időhatározók: ragok (-ig, -ban/-ben, -n, -tól, -ig) + névutók (előtt, után, közben) ; napok, hetek, hónapok, évszakok, év, óra, perc a nemzetközi módon ; negyed, fél, háromnegyed használata	
	részeshatározó (-nak/-nek)	
	eszköz- és társhatározó (-val/-vel)	
	okhatározó (miatt, -tól/-től)	
	képzők (-ék, -ság/-ség, -ász/-ész)	
melléknév	fokozása	
	móthatározó ragjai (-n, -ul/-ül)	gyakoribb képzők felismerése (-talan/ telen, '-ás/-és)
	képzők (-i, -s, -ú/-űü)	
számnév	tőszámnév	
	sorszámnév (-dik)	
	képző (-s)	
	sok, több, néhány	
Határozószók	hely-, idő-, mód-	
	az igekötők az igével lexikai egységként az irányulást kifejező igekötők tudatos használata	
	gyakoribb módosítószók (igen, nem, persze, ahogy, dehogynem, talán, valószínűleg)	
névmások	személyes- + ragozott alakjai	azonosítás (ugyan- elótaggal)

	visszaható- + ragozott alakjai	
	kérdő- + ragozott alakjai	
	mutató- + ragozott alakjai	
	névmási határozószók (itt, ahol, bárhol)	
	határozatlan névmás (vala-)	
	általános névmás (mind-)	
	vonatkozó névmások (aki, ami, amely, ahol)	
	birtokos névmás (enyém, tied)	
kötőszók	alapvető alá- és mellérendelő kötőszók (és, de, is, pedig, nem..., hanem ; nemcsak..., hanem... is ; vagy, mert, hogy, ha)	
Névelők	határozott	
	határozatlan	
Mondattan		
Egyszerű mondat		
	az ige és vonzatai: egyeztetés szám, személy, határozottság szerint	
	határozott tárgy legfontosabb esetei	
	a névmás elhagyásának esetei a mondatban, a szövegben	a szövegösszefüggés felismerése
	a mutató névmási jelző egyeztetése a jelzett szóval	
	birtokos szerkezetek (birtokos jelző, dativus possessivus)	
	a melléknév mint jelző, mint állítmány (egyeztetés)	
	gyakoribb vonzatos igék	
	kérdés: kiegészítendő - eldöntendő	
	rövid válasz a kiegészítendő kérdésre	
	Tagadás – kettős tagadás	
	körülírásos felszólítás	
összetett mondat	mellérendelés	
	kapcsolatos, ellentétes, választó	következtető, magyarázó

	a hogy-os függő mondatok:	
	azt hiszem, hogy...	
	azt szeretném tudni, hogy...	
	az a véleményem, hogy ...	
	az –e kérdőszó használata	
	mondatrészkifejtő alárendelések	
	egyszerűbb vonatkozói alárendelő mondatok	
	okhatározói alárend.: azért, mert ...	
	célhatározói alárend.: azért, hogy	
Szórend	Nyomatékos mondat	
	nyomatéktalan mondat	
	tagadás, nyomatékos állítás, kérdés, kérdésre adott válasz helyes sorrendje	

2. függelék

A pragmatika

A fogalom már 1938-ban Charles Morris nyelvvel foglalkozó tudományágak elkülönítésében megjelenik (szintaxis, szemantika és pragmatika elkülönítéseként), de a tudományág kidolgozására csak a 70-es évek elején kerül sor, amikor is a nyelvek elméleti leírásától (a nyelvet működtető szabályok megfogalmazásától) elmozdulás történik a nyelvfelhasználói leírás irányában a "Hogyan használják a nyelvet?" kérdése felé (Austin, 1962; Searle, 1969). Tehát a nyelvtudományt két területre oszthatjuk. Egyrészt a nyelvet módszeresen leíró nyelvtudományokra (mondattípusok, morfológia, szemantika, fonetika stb.), másrészt a pragmatikára, mely a nyelv használatának leírása. E terület feltérképezését (fogalmak meghatározását, kategóriák megállapítását) nehéz objektív módon megtenni, mert az ember kognitív tevékenységével kapcsolatos (a beszélő szándéka, beszédtevékenység stb.).

A köztesnyelvi pragmatika, Szili Katalin (2004) meghatározása szerint, a diskurzusban való részvételt és a szavakkal való cselekvéseket, a beszédaktusokat kutatja. A köztesnyelvi pragmatikai kutatások, meghatározóan az angol nyelvvel kapcsolatban, a 70-es években szaporodtak el azzal egy időben, hogy a kommunikatív kompetencia, a nyelv használata képességének kialakítása került a nyelvtanítás középpontjába. Ezeket a kutatásokat azért kezdték el, mert egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy nem csak a nyelvtani vagy lexikai hiba okozhat meg nem értést vagy komoly zavart az anyanyelvi hallgatóban, hanem a nyelv-

használati szabályok elsajátítása is fontos. (Pl. Becsuknád az ajtót ?->'Csukd be az ajtót !' (T.A.2014. május 1.) Az e területen elkövetett hibák két típusáról beszél Szili Katalin (2004). A szociopragmatikai hiba esetén a beszélő nyelviileg helyesen, de a társadalmi elvárásoknak nem megfelelően nyilvánul meg (pl. Nem szólíthatok meg bárkit a következő kérdéssel: Hogy ityeg a fityeg ?). Pragmalingvisztikai hibát követ el az a tanuló, aki kínáláskor a "Nem tetszik." mondattal utasítja vissza az ételt a "nem szeretem helyett." Tehát az idegen nyelvben való jártasság fokára utal annak mértéke, mennyire ismerjük a nyelv használati szabályait: Mit, milyen körülmények között használhatok (Szili 2004: 102). Magyarul tanuló diákok pragmatikai hibáit elemző tanulmányok Bándli Judit és Maróti Orsolya tevékenységének köszönhetően jelentek meg. Azonban a magyar pragmatikai kompetencia oktatását kidolgozó módszertani mű még várat magára.

A magyar nyelvet beszélők nyelvhasználatának leírásához az ELTE Központi Magyar Nyelvi Lektorátusa járult hozzá a kérés, elutasítás, bocsánatkérés és a bókra adott válaszok beszédaktusának vizsgálatára. A kutatás tárgyát, feldolgozását, módszereit illetően nemzetközi mintákat követtek.

A kutatások eredményeinek bemutatása nem ennek a dolgozatnak a feladata. Az e területen végzett kutatások eredményeinek felhasználását azonban fontosnak tartjuk mert azáltal, hogy számbavesszük az elképzelhető beszélői szándékok kifejezésének lehetőségeit (a kutatások eredményeit), tudatosabban tudjuk tervezni, mit mikor tanítunk.

3. függelék

A beszélő szándéka a referenciakötetekben

Beszélő szándéka	Ref. 1.	Ref. 2. .	Ref. 3.	Ref. 4	Ref.-5.
Tartalomjegyzék-ben utalás	nincs	nincs	van	van	nincs
Beszélgetés:					
megkezdése megszólítás	1.8.	1.2. 1.2.3.			252.
befejezése	5.8.				253.
megszakítása					253.
közbeszólás					269.
témaváltás					
vissza a tárgyhöz					269
Érdeklődés					
útbaigazítás	3.	4.	4.		169. 190.
kérdés	3.	5.6.7.			198. 211.

tudakozódás	3. 4.6	5.6.7.			
kihallgatás					
Kérés (pl. segítség)		10.		6.	
engedély kérése		9.		6.	
teljesítése		9.10.			
feltételekkel					43. 270.
elutasítása		9.10.			25.43.
segítség felajánlása					
Bocsánatkérés					271.
elfogadása					271.
egyet nem értés					
visszautasítás					
elterelés					
Köszöntés					
Köszönetnyilvánítás		11.			270.
üdvözlés-köszönés	1.	2.	2.	1.	264. 265.
elbúcsúzás					
bemutakozás	1.		2.		
bemutató		7.	2.		266.
felköszöntés					
Kívánság		9.		6.	53. 273.
gratuláció					273.
Vélemény-nyilvánítás			2.		
Kérése					268.
Értéktétel					
Pozitív vélemény					3. 121. 132.
Negatív vélemény					137. 236.
Érvelés					
Előnyök					57. 102. 112.

hátrányok					195. 240.
meggyőzés					
kritizálás					
Egyetértés		12.			267.
látszólagos jelképes					
Eltérő vélemény		12.			267.
egyet nem értés					
tanácstalanság (hezitálás)					3.
félreértés					269.
korrigálás		12.			
dicséret					274.
bókolás					
elfogadása					
visszautasítása					
elkerülés-elterelés					
panasz					275.
Figyelmeztetés	8.				224.
Parancs					
Elrendelés					232.
javaslat					268.
ígéret					
Érzelmek					
Együttérzés örömben bánatban					275.
vigasztalás					275.
Csodálkozás					278.
Meglepetés					

4. függelék

Nyelvi eszközök alap szinten a kérés, elutasítás, bocsánatkérés és a bókra adott válasz stratégiájának kifejezésére

Kérés

		alap
származtatott mód	ne tessék dohányozni!	X

Elutasítás

1.explicit performatív	Visszautasítom.	x
2. nem performatív tagadás	Nem kérek. Nem tudom kölcsön adni.	x
	hajlandóság tagadása Nem akarom.	x
	Képesség tagadása Nem tudok. Képtelen vagyok rá.	x x
	Személytelen alak Nem megy. Nem fog menni.	x
3. sajnált kifejezése	Sajnálom(, nem..., mert)	x
	Sajnálom, (nem érek rá).	
5. magyarázkodás, okadás	Fáj a fejem.	x

Bocsánatkérés

Bocsánat	1.aa	szégyellem magam	x
		nagyon szégyellem	x
	1.a	sajnos	
		sajnálom	
		fokozó + sajnálom	
	1.c	bocsánatot kérek	x
		bocsánat	x
		fokozó (ezer) bocsánat	x
		elnézést kérek	x

	elnézést	x
	sorry	x
	pardon	x
2. felelősség vállalása	az én hibám	x
	akaratlagosság tagadása: Nem akartam. Nem volt szándékomban.	x
3. Magyarázkodás	Nem jött a busz.	x
4. A hiba kijavításának felajánlása	Rögtön hozom.	x

Bókra adott válasz

Elfogadás		
egyetértés kifejezése, megerősítés	Igen, szép.; Nekem is tetszik.	x
köszönet	Köszönöm.	x
bók viszonzása	Kedves vagy; Nekem meg a tiéd tetszik.	x
Egyet nem értés, visszutasítás		
lefokozó, becsmérlő megjegyzések, magyarázatok	Á, ezer éves cucc.	
a bók minősítése	Szerintem elfogult vagy egy kicsit. Ezt komolyan gondolod?	x x
egyet nem értés	ez nem igaz.	x
Elterelés		
figyelman kívül hagyás	Mikor vizsgálod?	x
Kétkedés, bizonyosságkeresés	Igazán? Valóban?	x

Köszönetnyilvánítás

Tömör Évának köszönettel tartozunk azért, hogy felhasználói tapasztalataival és saját, valamint tanítványai véleményének rendszeres visszajelzésével segített az Olvasófüzetek fejlesztésében.

A szerző

A szerző

Velki Magdolna magyar-orosz szakos tanár, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ELTE) végzett. Végzése után budapesti középiskolákban tanított. Bekapcsolódott az ELTE Szlavisztikai Tanszékének munkájába. A felnőttoktatásban kanadai tartózkodása során szerzett tapasztalatokat. Tanított a Université du Québec à Chicoutimi megbízott oktatójaként. Kanadában a magyar nyelv tanításának lehetőségeit 2000 óta kutatja. Szakterülete: A magyar mint idegen nyelv oktatása idegen nyelvi környezetben, különös tekintettel a másod-harmad generációs magyarokra. E témáról szerzett ismereteit, kutatásainak eredményeit, valamint gyakorló tanári tapasztalatait cikkekben (Nyelvünk és Kultúránk) és előadásokon mutatja be. Az államilag elismert, magyar egynyelvű vizsgának meghonosítója Kanadában.

*A HSAC 2014 konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.
(A szerk.)*

BALÁZS GÉZA ÉS MÁSONK

BÚCSÚ VÁRADTÓL

Janus Pannonius verse románul

*Fordította: MÁTRAY LÁSZLÓ-GYULA (TEMESVÁR),
MAGYARI SÁRA (TEMESVÁR) bevezetőjével*

Megújuló reménységgel hagytam el Nagyváradot – írja Pomogáts Béla az Anyanyelvi Konferenciáról szóló írásában. Ám Várad elhagyása írásra ösztönzött már másokat is: irodalomtörténeti szempontból a 15. századi Pannonius-vers rögzíti a legismertebben a búcsú pillanatait. De érdekes az is, ahogyan egy búcsúvers évszázadok múltán a találkozások apropója lesz.

A román fordítás ősbemutatója (Nagyvárad, 2015. május 15.)

Találkozni egy jó szöveggel mindig nagy élmény a filológus számára. Találkozni egy (latin) vers magyar fordításaival kíváncsiságot ébreszt a kutatóban. Találkozni egy latinul írt magyar szerző nagy versének első román fordításával örömet szerez annak, ki mindkét kultúrában otthonosan mozog. De részese lenni a fordítás létrejöttének, az első román nyelven való bemutatásnak és egy játékos hangfantáziának több mint felemelő érzés.

A búcsú és a találkozás első látásra egymást kizáró cselekvést jelöl, pedig ha jobban megfigyeljük jelentésüket, érzékelhető a kettő szerves összekapcsolódása: csak ha létrejött a valódi találkozás, akkor élhető meg a valódi búcsú is. Érdekes, mennyi dal, vers szól a búcsú fájdmáról, míg a találkozás öröme elsikkad, elfelejtődik, jelentéktelenné válik. A Búcsú Váradtól azért is lehet emlékezetes vers, mert végig ott lebeg a köszönet, a hála, az áldás benne és az új felé indulás reménye.

A román fordításban (Adio Oradie) a címbeli adio szó, mely az olasz addio és a francia adieu formákból került át a románba, olyan elköszönést jelöl, melyben benne van az áldás (Minden jót!) és az örökre való távozás gondolata, de az elszakadás és a hála kapcsolata is. Egy élethelyzet végét jelzi, de a lezárás révén egy újabb lehetőségét is megteremti.

Ilyen újabb lehetőség a majdani találkozások kapcsán a megmutatkozás esélye: jelen esetben egy város múltbeli és ma főként kisebbségek számára fontos értékeinek felmutatása, mely egy másik – többségi – nyelven tesz tanúbizonyságot. Felvillant valamit a múltból. A történelem egy pillanata elevenedik meg. És mi nem kérkedünk, hanem újabb és újabb találkozásokat (szövegek között, nyelvek között, emberek között) hozunk létre.

Először közreadjuk a vers latin eredetijét:

JANUS PANNONIUS:

21. ABIENS VALERE IUBET SANCTOS REGES, WARADINI

Omnis sub nive dum latet profunda
Tellus, et foliis modo superbum
Canae dum nemus ingravat pruinae,
Pulchrum linquere Chrysium iubemur,
Ac longe dominum volare ad Istrum.
Quam primum, o comites, viam voremus.
Non nos flumina, nec tenent paludes,
Totis stat rigidum gelu lacunis.
Qua nuper timidam subegit alnum,
Nunc audax pede contumeliosus,
Insultat rigidis colonis undis.
Quam primum, o comites, viam voremus.
Non tam gurgite molliter secundo,
Lembus remigio fugit volucris,
Nec quando Zephyrus levi suburgens,
Crispum flamine purpuravit aequor,
Quam manni rapiunt traham volentem,
Quam primum, o comites, viam voremus.
Ergo vos calidi, valetis fontes.
Quos non sulfurei gravant odores,
Sed mixtum nitidis alumen undis.

Visum luminibus salubriorem,
Offensa sine narium ministrat.
Quam primum, o comites, viam voremus.
Ac tu, bibliotheca, iam valetō,
Tot claris veterum referta libris
Quam Phoebus Patara colit relictā,
Nec plus Castalios amant recessus,
Vatum Numina, Mnemonis puellae.
Quam primum, o comites, viam voremus.
Aurati pariter valete reges,
Quos nec sacrilegus perussit ignis,
Dirae nec tetigit fragor ruinae,
Flamnis cum dominantibus per arcem.
Obscura latuit polus favilla;
Quam primum, o comites, viam voremus,
At tu, qui rutilus eques sub armis
Dextra belligeram levas securim,
Cuius splendida marmorum columnis,
Sudarunt liquidum sepulcra nectar,
Nostrum rite favens iter secunda.
Quam primum, o comites, viam voremus.

A román fordítás:

IANUS PANNONIUS:
ADIO ORADIEI

Cufundat e totu-n imensă zăpadă
Și lunca, ce era mai ieri în floare
Acu-i acoperită tot de promoroacă,
Crișul dulce a-l părăsi se cere.
La Dunăre e Domnul, și ne-așteaptă.
La drum, prieteni, haideți, înainte!

Să nu ne-nfricoșăm de apă și mocirlă,
Toate de ghețuri sunt acoperite
Și-acolo unde-n barcă se-nspăimînta de valuri
Omul acum se plimbă în picioare
Sfidând fălos încremenite valuri moarte.
La drum, prieteni, haideți, înainte!

Nu mai gonește vântul luntrea mică,
Degeaba vâsla iute îl ajută,
Și lacu-și înfioară unda-i purpurie,
Zefirul când aleargă peste zare,
Trasă de cai, îmi zboară săniuța.
La drum, prieteni, haideți, înainte!

Rămas bun îmi iau de la voi, izvoare,
Nu mai simt ale voastre odoare.
Ce bine i-a făcut vederii noastre apa
Cea sulfuroasă, ce susura agale,
Și nici la nas nu supără pe nimeni.
La drum, prieteni, haideți, înainte!

Și tu, biblioteca cea bogată,
Îmi iau rămas bun de la tine, iată,
Unde-am găsit atâtea cărți prea rare.
Aici, lăsîndu-și Patria, și Phoebus s-a oprit.
Nici muzele nu pleacă de aici
În a Kastaliei golf împădurit prea iute.
La drum, prieteni, haideți, înainte!

Adio, regi, cei cu statui de aur,
Pe care focul n-a putut să îi sfărîme,
Nici veșnice ruine nu le strică,
Când flăcări multe mistuiau cetatea,
Și-n fumul gros se îneca tot cerul.
La drum, prieteni, haideți, înainte!

Iar tu, rege-equestru, plin de zale,
Care ții barda uriașă-n mână,
Și ale cărui coloane marmorate
Stropite-au fost de perle de sudoare,
Ocroțește-ne, fii-ne soartă bună!
La drum, prieteni, haideți, înainte!

Fordította: Mátray László-Gyula (Temesvár)

Az egyik legismertebb magyar változat:

JANUS PANNONIUS:
BÚCSÚ VÁRADTÓL

Még mély hó települ a téli földre,
Erdőn, mely csak a zöld levélre büszke,
Szürke súly a ködös fagy zúzmarája,
S el kell hagyni a szép Körös vidékét
És sietni Dunánk felé, Urunkhoz.
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.

Nem tart vissza folyó, s az ingovány sem,
Mert fagy fogja hideg vizét keményen.
Hol nemrég evezett a föld lakója
S félt, - most hetyke bizalmú, fürge lábbal,
Megdermedt habokat fitymálva, lépked.
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.

Nem siklik soha úgy a lenge csónak
Jó sodrásban, erős lapát-csapástól,
Még akkor se, ha fodrozódó Zephyrus
Bíborszínűre festi át a tengert,
Mint ahogy lovaink a szánt repítik.
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.
Hőforrás-vizeink, az Isten áldjon,

Itt nem ront levegőt a kénlehelet,
Jó timsó vegyül itt a tiszta vízbe,
Mely gyógyítja szemed, ha fáj s ha gyenge,
És nem sérti az orrodát szagával.
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.

Könyvtár, ég veled, itt a búcsúóra,
Híres könyvei drága régieknek,
Már Phoebus Patarát elhagyta s itt él;
Költők isteni pártfogói: Múzsák
Többé nem szeretik Castaliát már.
Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.

Isten áldjon, aranyba vont királyok,
Kiknek még a gonosz tűzvész sem ártott,
Sem roppanva dülő fal omladéka,
Míg tűz-láng dühe pusztított a várban,

S szürke pernye repült a kormos égre.
 Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.
 S rőt fegyvert viselő lovas királyunk,

 Hős, ki bárdot emelsz a jobb kezeden
 - Márvány oszlopokon pihenve egykor
 Bő nektárt verítékezett tested -
 Utunkban, te nemes lovag, segíts meg.
 Hajrá, fogyjon az út, társak, siessünk.

Áprily Lajos fordítása

*A Búcsú Váradtól című összeállítás (hangfantázia) ősbemutatója 2015. május 15-én volt a 13. Anyanyelvi Konferencia keretében a Partiumi Keresztény Egyetem Lorántffy Zsuzsanna tanárképző intézetének épületében. A vers román változatát Gui Cristian egyetemi hallgató mondta el. Közreműködött: Balázs Géza, Magyar Sára, Pölcz Ádám. A műsor 2015-ben még kétszer hangzott el: június 19-én a második nyelvésztáborban Sátoraljaújhelyen, és október 2-án a 13. Semiotica Agriensis konferencián Egerben.
 (A szerk.)*

BALÁZS GÉZA

A MIFÁNTOLÓGIÁTÓL A FRAZEOLÓGIAI ETIMOLÓGIAI SZÓTÁRIG

Bárdosi Vilmossal (ELTE, Budapest) beszélget Balázs Géza

Évtizedekig O. Nagy Gábor *Mi fán terem?* című könyvéből tájékozódhattott a nagyközönség a szólások-közhelyek eredetéről. Most megjelent Bárdosi Vilmos *Szólások, közmondások eredete* című könyve (Frazeológiai etimológiai szótár, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2015.) A szerzőt – az ELTE Francia Tanszékének vezetőjét – kérdezi Balázs Géza. A beszélgetések elhangoznak a Kossuth rádió *Tetten ért szavak* című műsorának novemberi-decemberi adásaiban is. Az interjú rövidített változata megjelenik az *Édes Anyanyelvünk* 2015. decemberi számában is.

Bárdosi Vilmos

- Miért pont az ELTE Francia Tanszékének professzora készítette el ezt a szólásetimológiai szótárt?

- A kérdésre egy történelmi távlatokba nyúló és dátumszerűen pontos választ is adhatnék. 1982 novembere óta, amikor egy párizsi tanulmányutam során az École Normale Supérieure szabadpolcos könyvtárában kutattam és véletlenül rábukkantam egy német szerző, Harald Thun szólásokról szóló friss könyvére, ami azonnal felkeltette az érdeklődésemet, és Carl Maria von Weber zongoradarabja címével stílusosan szólva ez „felhívás volt keringőre”. Azóta gyűjtöm rendszeresen az adatokat a szólások, közmondások életével, eredetével kapcsolatban, és készítek egy- és kétnyelvű frazeológiai szótárakat. Ennek a német és francia szakirodalom nyomán általam a magyarban is terjesztett frazeográfiai tevékenységemnek legfrissebb eredménye a most megjelent szólásetimológiai szótár, amelyet az utóbbi 4 évben során hoztam tető alá.

- Mi fán terem? Eddig ez volt a szólástörténet. Most frazeológiai etimológiai szótár. Mi a különbség?

- A szólások, közmondások, szállóigék eredete mindig is érdekelte a nyelvvel foglalkozó szakembereket és az átlagembert is. Rotterdami Erasmus nyomán hazánkban a XVI. század óta olvashatunk sokszor inkább csak anekdotikus szólásmagyarázatokat. Magyarországon valójában csak a 20. században születtek a témakörben tudományos megközelítésű monográfiák. Elsősorban Kertész Manó (*Szokásmondások. Nyelvünk művelődéstörténeti emlékei*, 1922) és Csefkó Gyula (*Szállóigék, szólásmódok. Tanulmányok szóláskészletünk köréből*, 1930) nevét kell megemlítenünk, akiknek nyomdokain azután 1957-ben megszületett O. Nagy Gábor közismert *Mi fán terem?* című kötete és vele együtt a nyelvész körökben „mifantológiának” nevezett tudományág is. Szótáram egyben tisztelgés is O. Nagy Gábor emléke előtt, aki 2015. június 6-án ünnepelte volna századik születésnapját, ha ereje teljében nem vesztette volna életét az Attila úton egy közlekedési balesetben. E három alapvető monográfia mellett a szóláseredetek szempontjából feldolgoztam a *Magyar Nyelv* 109 és a *Magyar Nyelvőr* 142 évfolyamának összes számát, a felhasznált egyéb forrásmunkák pedig mintegy 500 tételt tartalmaznak.

- Hány szólást van az új szótárban és hogyan lehet benne keresni?

- Míg a kiváló szóláskutató O. Nagy Gábor *Mi fán terem?* című ismert könyve csupán 280 magyarázatot ad meg, szótáram 1800 frazéma eredetmagyarázatát tartalmazza magyar kifejezések idegen nyelvű megfelelőivel együtt, ha azok jelentése és alkotóelemei megegyeznek a magyaréval. A szólások, közmondások általában a bennük szereplő főneveknél találhatók meg (pl. az *előre iszik amedve bőrére* a medve szónál található), de a szótárban van a kifejezések első szava szerinti betűrendes frazémamutató (ebben ugyanez a szólás az *előre* szónál szerepel) és az eredetkörök szerinti mutató is (az idézett szólás az „adoma, anekdota, mese” fogalomkör alatti listában olvasható). Egy példa: Dugonics András 1820-ban kiadott *Magyar példabeszédek és jeles mondások* című kötete még az alábbi anekdotikus módon magyarázta az *ütné meg a guta* szólást: „Guta Jakab igen híres Haramja Ungvár Vármegyében, a’ tizennegyedik században.

Született Szabolcs Vármegyében Komoróban egy Magyar faluban. A' parittyából úgy tudta ki hagyítani a' galacsint; vagy más gömbölyű köveket: hogy a' tárgyat el nem hibázta. Elsőben Komoró mellett kezdette gonosz mesterségét űzni, a' hol is alattomosan sok jó embereket le parittyázott az úton. A' parittyázás után le lapúltni szokván; azt a' köz mondást szerzette: le lapúlt, mint Komoróban a' Guta. Mikor az embert vagy a' szél meg üti alattomosan, vagy a' korság bántya, azt is guta ütésnek nevezik. Midőn ki nyilatkozott gonoszágaiért nyomozni kezdték, Ungvár tájjékáraszaladott. Itt még nagyobb haramjaságokra vetemedett. Ölt, nyúzott, a' kit elő talált, kiknek osztán bőrökbe is öltözött. Sokat hajhászták, még kézre kerítették."

- Hogyan lehet egy szólás-közmondás eredetét kikutatni? Nyilván vannak magától értetődőek, nyilván vannak kibogozhatatlanok.

- Nyelvünkben nagyon nagy számban vannak olyan szólások, közmondások, amelyek úgy-mond „átlátszóak”, különösebb magyarázatot nem igényelnek. Ilyen például a *töri a fejét, lóg a nyelve* szólások vagy a *Hazug embert előbb utoléri, mint a sánta kutyát, A lónak négy lába van, mégis megbotlik* közmondások. E típus vizsgálata nem szerepelt célkitűzéseim között. Elsősorban azon kifejezések keletkezésének, kialakulásának izgalmas nyelvi, művelődéstörténeti, történelmi, irodalmi, néprajzi, interkulturális körülményeit írtam le, amelyeknek átvitt értelme adott esetben jól ismert a nyelvhasználók körében, de a kifejezést alkotó szavak eredeti jelentéséből mégsem tudják a metaforikus értelmet levezetni, és így annak eredete is homályban marad előttük. Kosztolányi költői megfogalmazása szerint: „Mi a nyelvünket, melyet ükapáinktól örököltünk, úgy beszéljük, mint a kisgyerekek. Sok mindenre nem emlékszünk. De a nyelv, rejtetten, mindenre emlékszik.” A roppant mérges, nagyon haragszik jelentésű, Dugonics András által egy furcsa anekdotával magyarázott **majd megüt a guta valakitszólás** eredetére szótáramban a következő magyarázatot találjuk.

Következő példa: „A *guta* latin jövevényszó, a ‘csepp’ jelentésű *gutta* átvétele. Mai jelentését onnan kapta, hogy a régi orvosok elképzelése szerint a gutaütést az agyról leváló cseppek (manapság úgy mondanánk plakkok) okozzák. Mivel azonban a cseppek nem üthetik meg az embert, ezért feltételezhető, hogy a *guta* mint valami szakszerűbbnek, tudományosabbnak tartott szó valamely más, „póriasabb” szó helyett került a szólásba. Ez pedig a *szél* szó volt, és a kifejezés eredetileg így hangzott: *megüti a szél*. Ezt támasztja alá az is, hogy ‘agyvérzés’ jelentésben a *gutaütés* helyett manapság is gyakran használatos a *szél-ütés* megnevezés. Mindez azzal a sámánizmus korába visszanyúló babonás hiedelemmel hozható összefüggésbe, hogy a szélben, különösen pedig a *szépasszony szele/tánca* szóval is megnevezett forgószélben emberfeletti ártó lények, boszorkányok vannak, akik rontást, betegséget hozhatnak az emberre, és akiktől meg kell óvni az embereket (vö. *a széltől* is óv valakit*). Ahogy Kovács János leírása szerint egy szegedi boszorkányper irata tanúsítja: „Dohár Katalin vallja, hogy az elmúlt esztendőben pünkösöd tájban egy nagy forgószél támadván, *abban levő boszorkányok pofonütötték*; az fatens [a valló személy] az üdötül fogvást a szemevilágától megfosztatott, mostanaigh is nem lát.” Komáromy Andor *Magyarországi boszorkányperek oklevéltára* című könyvében pedig egy másik boszorkányper

jegyzőkönyvéből idézi a következőket: „keresztelőbe mentünk volna Antal Miklósnéhoz; elkészülök, és egy *szél megcsap* s rosszul kezdek lenni.” Így hát *amegüti a szél* mintájára keletkezett a *megüti a guta* szólás, amely manapság kibővült értelemmel (‘nagyon melege van’) és új jelentésekkel is használatos: *Hogy a guta ütné meg!* ‘bosszús beletörődés, szitkozódás kifejezése’, *megütötte a lapos guta az erszényét* ‘üres az erszénye, nincs pénze.’”

Balázs Géza a *Tetten ért szavak* felvételén

- Milyen titkok, megfajtetlen szólások maradtak a kutatás során?

- Természetesen olyan frazémák is vannak szép számmal nyelvünkben, amelyeknek még koránt sincs megnyugtató, végleges megfajtetése, mert ezek gyakran olyan, mára már teljesen elhomályosult szemléletet, képet tükröznek, ami csak különféle föltevések megfogalmazását teszi lehetővé.

Példák: *az ujjából szop valamit, bogarat tesz/ültet valakinek a fülébe, él, mint Marci Hevesen, fűbe harap, (az) ebek harmincadjára kerül/jut, madarat lehetne fogatni vele, nevet, mint a fakutya, Hátravan még a feketeleves, iszik, mint a kefekötő* Ez utóbbit például a németből szokták eredeztetni a következőképpen: A szóláshasonlat a német *trinken wie ein Bürstenbinder* szó szerinti fordítása. Tolnai Vilmos meglehetősen homályos magyarázata szerint a hasonlatnak semmi köze a kefekötőhöz. A középkori egyetemeken egy nemzethez tartozó diákjai ún. *convictusok*ban éltek, melyet közös pénztárból, a *bursából* tartottak fenn. Innen a német diák neve: *Bursch*, aki már akkor is értett

az iváshoz, melyet azután róla *Bürschen*-nek neveztek. E „szót a diáknyelv tréfásan *bürsten*-re (‘kefél’) változtatta, s így lett a szóláshasonlat: *trinken wie ein Bürstenbinder*”. Sokkal valószínűbb azonban az az értelmezés, hogy a német *bürsten* ‘kefél’ igének régen volt – néhány német nyelvjárásban még ma is van – egy ‘mulatozik, lumpol’ jelentése. Innen már nem sok kellett ahhoz, hogy az iszákos embert tréfásan *Bürstenbinder*nek, azaz kefekötőnek mondják, illetve a részegeskedést a kefekötőkkel hozzák kapcsolatba. A *bürsten* ‘kefével tisztít’ és ‘iszik’ jelentése e tréfás, szójátékos szemlélet alapján a következőképpen kapcsolódik össze: a kefekötőnek mestersége folytán sok szősz, vékony szőrszál rakódott le a torkára a levegőből, ezért sokat kellett innia, hogy ezeket „kikefélje, kitisztítsa, leöblögesse”. Ezeket a frazémákat így bizonytalan, tisztázatlan eredetűnek minősítettem, de igyekeztem a különféle véleményeket egymással szembesíteni, közülük a legvalószínűbbet kiemelni, és lehetőség szerint saját álláspontomat is megfogalmazni.

- És melyekre jött rá a szerző saját maga?

- Több ilyen is van, de ezek közül talán a legérdekesebb a közismert „Kolumbusz tojása” szólás, amelyről bebizonyítottam, hogy a közhiedelemmel és a szakirodalommal ellentétben nem Kolumbusz Kristófhhoz, hanem Filippo Brunelleschi itáliai építészhez köthető, aki Giorgio Vasary *A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek élete* című, Firenzében 1550-ben megjelent könyvének leírása szerint már 1420-ban élére állította a tojást. Így szerepel a szótárban: „Az ifjú itáliai építész, Filippo Brunelleschi szokatlanul nagy és súlyos kupolát tervezett a firenzei Santa Maria del Fiore székesegyház számára. A város tisztviselői és a mesterek látni szerették volna e nehéz és bonyolult építkezés modelljét, de ő visszautasította a kérést, felajánlva inkább, hogy az készítse el a kupolát, aki egy sima márványlapon függőlegesen meg tud állítani egy tojást, ebből ugyanis kitetszik, hogy kinek mennyi esze van. Tehát kerítették egy tojást, és valamennyi mester megpróbálta felállítani, de egyiküknek sem sikerült. Filippo, amikor felszólították, hogy állítsa fel, ügyesen megfogta, erősen odaütötte az alját a márványlaphoz, s így fel is állította a tojást. A művészek erre morogni kezdtek, hogy ezt ők is meg tudták volna csinálni, de Filippo az arcukba nevetett, és azt felelte, hogy a kupolát is fel tudták volna építeni, ha megmutatná nekik a modellt vagy a tervrajzot. E frappáns felelettel el is dőlt, hogy őt kell megbízni a munka elvégzésével.”

- Milyen tanulságokkal szolgál a frazeológiai etimológiai szótár? A kutatás, a szótárba rendezés közbeni tanulságok, megállapítások... Megrajzolható egyfajta magyar világkép?

- A szótárban vizsgált frazémák meglehetősen nagy idősvávot fednek le. Kezdpontnak a Biblia (pl. az *alfától az ómegáig*), az antik irodalom (pl. Horatius: *néha a jó Homérosz is szunyókál*) tekinthető. De vannak példák a magyar közelmúlt politikai eseményeihez kapcsolódó ismert kifejezésekre is (*Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal, hazudtunk minden hullámhosszon, Ami nem romlott el, azt nem kell megjavítani, Mindenki hozzon magával még egy embert*). A tipikusan a magyar kultúrtörténethez kapcsolódó és éppen ezért más nyelven nem is létező kifejezések (Csáki szalmája, Egyszer volt Budán kutyavásár, Ő sem jobb a Deákné vásznánál) mellett azt is

érdemes megemlíteni, hogy az elemzett 1800 frazéma túlnyomó többsége néhány jól körvonalazható és más európai nyelvekben is megtalálható eredetkörből származik: Példák:

Irodalom (magyar irodalom, világirodalom): *otthagycsapot-papot, képzelt beteg, A mór megtette kötelességét, a mór mehet.*

Biblia: *hamut hint/szór a fejére, Aki szelet vet, vihart arat.*

Történelem (magyar történelem, világtörténelem): *a legvidámabb barakk, nem enged a negyvennyolcból, Canossát jár, Hannibál a kapuk előtt van!*

Általános megfigyelés: *az orránál fogva vezet vkit, a tyúkokkal fekszik le, kemény dió, Ami elromolhat, az el is romlik.*

Ókori bölcsesség: *Ismétlés a tudás anyja., Lassan jársz, tovább érsz.*

Babona, néphit: *burokban született, kilátszik a lóláb, fogához veri a garast, kígyót-békát kiált rá, Hátrakötöm a sarkadat!*

Görög-római mitológia: *árgus szemekkel figyel, kettévágja a gordiuszi csomót, kitakarítja Augiász istállóját, Angyal repül el a ház fölött.*

Vallás, hitvilág: *kitér a hitéből, csak az imádság tart össze vmit, nem káptalan a feje, az ördög ügyvédje, Szegény az eklézsia!*

És persze ne feledkezzünk meg a magyarba a különböző közeli és távolabbi nyelvekből érkező ún. jövevényfrazémákról sem!

Például ilyenekről:

Német: *bakot lő, iszik, mint a kefekötő*

Francia: *azsúrban van, ismeri a bontont*

Angol: *indián nyár, Hullanak ki a csontvázak a szekrényből.*

Spanyol: *kék vér csörgedezik az ereiben*

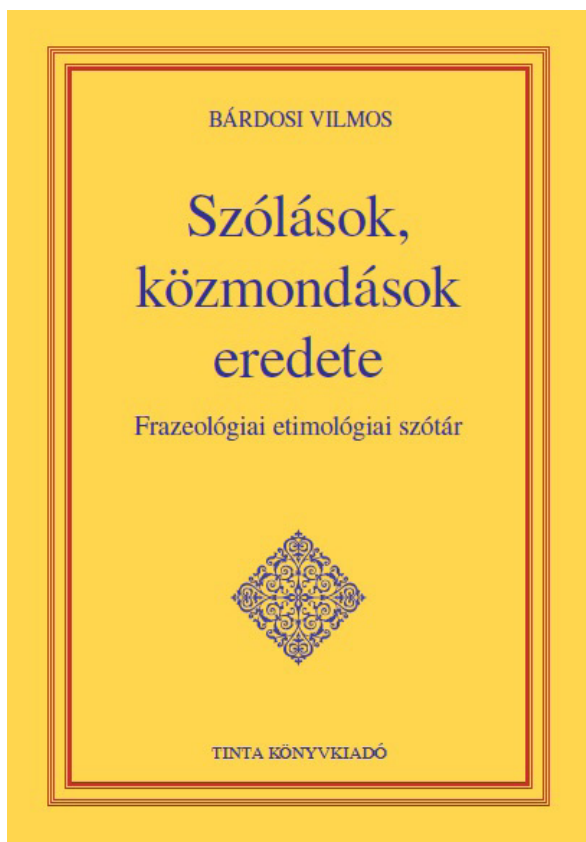
Török: *A kutya ugat, a karaván halad.*

Arab: *Ha a hegy nem megy Mohamedhez, Mohamed megy a hegyhez.*

Maláj: *ámokfutást rendez*

- A szótár előszavában többször visszaköszön a „kultúrtörténeti” jelző. Mire utal ez?

- Számos esetben érdekes irodalmi utalások, idézetek színesítik a kifejezés eredetének magyarozatát. Jó példa erre Jókai Mór leírása Enyim, tied, övé című regényében a zsin-dely van a háztetőn szólásmód kapcsán, amelynek jelentése: 'ne beszéljünk a dologról, mert olyan vki – főleg gyerek – is van a társaságban, akinek nem szabad v. nem tanácsos vmit meghallania'. Az irodalmin túl a szövegekőzi zenei vagy a külön egységként szereplő ikonográfiai utalások pedig arra hívják fel a figyelmet, hogy a frazémák gyakran klasszikus vagy modern zenedaraboknak köszönhetően válnak ismertté (Az asszony ingatag, víg özvegy, unja a banánt, A shownak folytatódnia kell) vagy híres műalkotásokat ihlettek meg (Giotto: Júdás csókja).

- Mekkora időszávit fednek le a vizsgált frazémák?

- Kezdőpontnak akár a Biblia (az alfától az ómegáig), az antik irodalom (Horatius: néha a jó Homérosz is szunyókál) is tekinthető. De vannak példák a közelmúlt politikai eseményeihez kapcsolódó ismert kifejezésekre is (Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal, hazudtunk minden hullámhosszon, Ami nem romlott el, azt nem kell megjavítani, Mindenki hozzon magával még egy embert).

- Okozott-e valami különös meglepetést a munka során?

- Mivel sok olyan frazéma került be a szótárba, amely a Bibliából származik, rögtön a munka elején felvetődött az a kérdés, hogy a Károli vagy a Káldi féle bibliafordítást használjam. Munkahipotézisként logikusnak tűnt, hogy a szólások, közmondások inkább a Károli-féle fordítás nyomán rögzültek nyelvünkben. Azonban a munka során ez a feltevés nem igazolódott be. E tekintetben valójában mindkét fordítás egyformán rögzítette a frazémákat. Nagyon kevés esetben volt tapasztalható eltérés. Ilyen például a szálla vkinek a szemében kifejezés, amely a Károli-féle alakban rögzült, a Neovulgáta alapján készült Káldi-féle szentírásfordítás azonban a szeg szót használja e helyütt. Az eredetmutató ösz-

szeállításakor pedig az is világossá vált, hogy nyelvünk a saját képződményein túl milyen sok – elsősorban németből átvett – kifejezést tartalmaz (bakot lő, pálcát tör vki fölött). Meglepetés volt az is, hogy a nem a közös európai kultúrkincsből származó, tősgyökeres magyar kifejezések között feltűnően sok kapcsolódik a babonás néphithez, vagy a boszorkányperekhez (kilátszik a lóláb, Hátrakötöm a sarkadat!).

- Azon túl, hogy érdekes, esetleg jó vitatéma, miért jó ismerni a szólásokat és a szólások történetét?

- A szólások eredetét tanulmányozva nyelvünk művelődéstörténetének roppant érdekes színes világa tárul fel előttünk. Megtudhatjuk például, hogy tucatnyiolyan mindennapos kifejezésünk van, amelyek eredete háziállatainkhoz (pl. kutya/eb, ló), a testrészekhez (fej, kéz, szem) vagy éppenséggel a középkori babonás hitvilághoz kapcsolódik. Ez utóbbihoz több mint 100 példát lehetne felsorolni. Egyet most bemutatok. A *kilátszik a lóláb* szólás eredete arra az ősi babonás hiedelemre vezethető vissza, hogy az ördögöt, ha emberi alakot vesz is fel, könnyen fel lehet ismerni a lábáról. Régebben úgy gondolták, hogy az ördögnek lúdlába van. Ezt a képet őrzi vizsgált szólásunk legrégibb, ma már elavult változata (1598): *künn vagyon az ördögnek lúdlába*. Mikszáth Kálmán *A Noszty fiú esete Tóth Marival* (1906–1907) című regényének egy részlete (XI. fejezet) is ezt a képet vilantja fel: „Vesd le a csizmádat, hé, hadd nézzem meg hamar, nincs-e lúdlábad, nem vagy-e maga az ördög?” – mondja egy öreg pipakészítő mester a fiatal Tóth Mihálynak. Később a lúdláb helyett megjelenik a kecskeláb vagy a lóláb. A különféle ábrázolásokon, jóskártyákon (pl. tarot) gyakran látjuk például a patás ördög képét. Arany János *Hatvani* című (1855) költeményében a diákok a lólábáról ismerik fel a híres debreceni professzor, Hatvani István képében ördögi tudományokat hirdető kísértőt: „Hanem... egek!... az ifju sápad, / Meglátva egy pár csodalábat; / »Lóláb!« suttogja félelemben, / »Lóláb!« fut végig a teremben.”

- Ma, amikor gyorsabban és talán kevesebbet is olvasunk szépirodalmat, mi lesz a szólásokkal? Például egyre gyakoribb a szóláshiba, a szóláskeveredés, mert a hagyományos alapformát már nem ismerik.

- Valóban, az a körülmény, hogy a szólások eredete gyakran elhomályosult vagy akár teljesen ismeretlen a nyelvhasználók számára, eredményezheti az, hogy két vagy több szólás alakilag, jelentésánál összekeveredik. Klasszikus példaként szokták idézni az *összerúgja a patkót/port valakivel* kifejezést:

Az istállóban tartott vagy befogott lovak olyan közel vannak egymáshoz, hogy gyakran – különösen etetéskor – egymás felé harapnak, hátsó lábukkal oldalt rúgnak, és ennek során össze-össze csattan a patkójuk is. Ebből a mindennapos eseményből alakult ki a szólás átvitt 'összeveszik, összekap valakivel' jelentése. Manapság azonban egyre gyakrabban használatos az *összerúgja a port* változat is, amelyet nyelvművelőink hibásnak ítélnek. Ez a *rúgják a port* 'táncolni' és az *összerúgja a patkót vkivel* szólások keveredéséből származhat. Ma már azonban ritkán táncolnak, rúgják a port földes padlón, ezért a tánchoz kevésbé tartozik a por rúgása. Az emberek nagy részének tudatában így elhomályosult e kifejezés eredete, ráadásul por akkor is keletkezhet, ha két ló összerúgja a patkót.

A *nem fűlik a foga valamihez* kifejezésben ilyen keveredésről van szó, amelynek kibogozásához azonban a régi magyar nyelv ismerete szükségeltetik.

A szólásban található és etimológiailag a *fűt* igénkkal összefüggésbe hozható *fűlik* ige a régi nyelvben a XVII. század eleje óta rendelkezett egy 'vkihez, vmihez húz, kedve van hozzá' jelentéssel, sőt a *szív* szóval régen frazeológiai kapcsolatot is alkotott, amint ezt a következő példa is bizonyítja a *Régi magyar költők tára* című műben: „A' test minden javaival, / Majd el-rothad, s' porban dül: / Meg-áll Lélek munkáival; / Hozzá szívünk még sem fül” (603. Az örökké-valóságról, 7. strófa, 25–28. sorok). A későbbiekben feltehetőleg szóláskeveredés útján, a *vmi vkinek a fogára való* 'nagyon tetszik vkinek vmi, szeretné, ha az övé volna' és a *fáj a foga vmire* 'szeretné megszerezni, vágyódik rá' szólások hatására kerülhetett be a *fog* szó a szólásba és alakulhatott ki a ma használatos *nem fűlik a foga vmihez* alak.

- Beszélgetésünk végén kanyarodjunk hadd tegyek fel egy kérdést szakterületed, a francia nyelvtudomány, nyelv kapcsán. Tudható, hogy a franciák komoly nyelvvédők. Valóban így van ez, vagy változik-e ez?

- A hivatalos francia nyelvpolitika és intellektuális elit a Francia Akadémia 1635-ös megalakulása óta és egyik első „halhatatlanja”, Vaugelas, munkássága nyomán, aki magát a „bon usage” (helyes, normatív nyelvhasználat) fogalmat bevezette a francia köztudatba, a mai napig igen nagy figyelmet szentel a francia nyelv védelmének, ápolásának. Különösen igaz ez a második világháború utáni időszakra, amelyet francia nyelvészek gyakran szoktak tréfásan a „cocakolonizáció” névvel is illetni, és amelynek nyomán több mint 800 évvel a francia nyelv angliai térhódításának kezdete (1066) és több évszázados jelenléte után igen nagy tömegben jelentek meg a francia szókinszben az angol-amerikai nyelvi hatások. A hivatalos francia nyelvpolitikai szervek (Akadémia, a Francia Nyelv Legfelső Tanácsa stb.) az 1960-as évektől kezdődően bátorították a beáramló, túlnyomó többségében angol szavak franciásítását és rendszeresen közzétették a javasolt francia megfelelők listáját (pl. a Magyar Közlönyhöz hasonló szerepet játszó Journal Officiel című kiadványban). A Franciaországban hagyományosan évente frissített, népszerű egynyelvű nagyszótárak (Petit Robert, Larousse) is e listák alapján teszik naprakésszé szóanyagukat. Érdekességként megemlíteném még, hogy a franciásított új szavak egy jelentős része azonban nem Franciaországban, hanem Kanada Québec nevű frankofón régiójában születik meg és onnan kerül át az anyaországba. Egyik első és legszebb példája ennek az e-mail szó, amely a courrierélectronique 'elektronikus levél, posta' szókapcsolatból Québecben összezerántott courriel alakban honosult ott meg, majd terjedt el Franciaországban is

Névjegy: Bárdosi Vilmos, lexikográfus, az ELTE BTK Romanisztikai Intézetének igazgatója, Francia Tanszékének professzora, a magyar és francia szólások kutatója. Magyarországon megjelent főbb művei: Francia–magyar tematikus szólásszótár, Francia–magyar kisszótár, Magyar szólások, közmondások értelmező szótára fogalomköri mutatóval. Legutóbbi kitüntetése: a Francia Kormány Chevalier de la Légion d'Honneur (a „Becsületrend Lovagi Fokozata”) kitüntetése a magyar-francia oktatási és kulturális kapcsolatok terén kifejtett munkáért (2011).

MOLNÁR JULIÁNNA

A 30 ÉVES KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR ANYANYELVI VETÉLKEDŐ RÖVID TÖRTÉNETE

A Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedő (KAV) ősenek tekinthető anyanyelvi versenyt Zsigmond Győző magyartanár szervezte meg első ízben 1983-ban a Székelyudvarhely melletti Bikalfalván.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ (1885 – 1936) „Minden nyelv... csak a maga természete szerint lehet szép és tiszteletre méltó.” Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedő Országos döntő – 1996 – Márton Áron Középiskola Csíkszereda Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedő	Tamási Áron 1897-1966 <i>Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon lehessünk benne.</i> Kőrösi Csoma Sándor anyanyelvi vetélkedő – országos döntő – NAGYVÁRAD 1997. május 1-4.	<i>Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.</i> Tamási Áron 1897-1966 KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR Anyanyelvi Vetélkedő ORSZÁGOS DÖNTŐ 2006. május 6. Kőrösi Csoma Sándor Középiskola Kovászna	<i>Ahány szóra tűró gyermek: a jövőnek megannyi lámpása a meglódult időben.</i> Sütő András (1927-2006) KŐRÖSI CSOMA SÁNDOR Anyanyelvi Vetélkedő ORSZÁGOS DÖNTŐ 2007. május 12. Kőrösi Csoma Sándor Középiskola Kovászna

Előzmények. Az 1980-as évek második felének anyanyelvi mozgalma

Egy év múlva, a szomszédos Felsőboldogfalván a névadó születésének 200. évfordulóján sikerült az iskolai szintű játékos vetélkedőt körzeti, régió szintű megmérettetéssé alakítani. Az akkori hatalom azonban nem nézte jó szemmel a magyar nyelv művelését, ápolását célul kitűző versenyt, így Zsigmond tanár urat száműzték Hargita megyéből. Kovászna megyébe, Dálnokba került. A megfélemlítés azonban nem bizonyult hatásosnak, hiszen Zsigmond Győző a magyar és más tantárgyak tanítása mellett továbbra is ragaszkodott az anyanyelvi verseny megszervezéséhez. Szerencsére sikerült elnyernie Tulit Ilona, magyar szakos tanfelügyelő és háromszéki kollégái támogatását, így 1985 és 1990 között az anyanyelvi vetélkedő megyei szintű versennyé nőtte ki magát. Tiltakozás az anyanyelv el-sorvasztása ellen, a magyar kultúra védelme, az anyanyelv becsületének őrzése kovácsolta erős közösséggé, és adott erőt a Kovászna megyei magyartanároknak, hogy a tanítókkal, más szakos tanárokkal, iskolaigazgatókkal és szülőkkel összefogva folytassák e felelősségteljes, szükséges és hasznos, ámde komoly kockázatokkal járó munkát.

A '80-as évek Kovászna megyei anyanyelvi vetélkedőinek színhelyei voltak: Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Barót, Kovászna, Sepsikőröspatak, Mikóújfalu, Barátos.

1990-ben a vetélkedő Zsigmond Győző javaslatára hivatalosan is felvette a magyar őshaza nyomait kutató tudós, **Kőrösi Csoma Sándor** nevét: „A nemes célért önfeláldozóan küzdő ember, Kőrösi Csoma Sándor neve méltán kötődik a nehéz, hosszú út elé néző anyanyelvápoló mozgalom nevéhez. Csoma sorsa és útja is példázta: az igazi nemzeti érdek nem önös. A magyarság őshazáját felkutatni kívánó székely-magyar vándor tudós egyúttal az egész emberiség ügyét is szolgálta azzal, hogy ismeretlen részét tárva fel a világnak, az ott lakók nyelvének tudományos ismertetésével ajándékozta meg a nagyvilágot. (...) Magyarsága, székely-magyar volta vállálásában példát vehetünk Csomáról. Természetes hát, hogy Kőrösi Csoma Sándor nevét büszkén viseli Erdélyben az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének nyelvművelő mozgalma - honismereti rendezvénye.” (Zsigmond 1995: 4).

Zsigmond Győző, a Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedő elindítója és hűségese játékvezetője a 2005-ös kovásznai döntőn

Az anyanyelvi mozgalom intézményesülése, az Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetségének létrejötte

Ugyancsak Zsigmond Győző volt az, aki 1991 decemberében javaslatot tett arra, hogy a Kovászna megyében évek óta működő, de az intézményes keretet nélkülöző anyanyelvi mozgalom (nyelvi vetélkedők, magyar irodalmi táborok) hivatalos formát kapjon. Tudit Ilona ezúttal is vállalta a segítőtárs szerepét, s az RMPSZ egyik első küldöttgyűlésén közbenjárt annak érdekében, hogy napirendre kerüljön egy erdélyi nyelvművelő társaság létrehozásának szükségessége. A jelenlévők az ötletgazdát, Zsigmond Győzőt bízták meg az AESZ megszervezésével, tagságának kiépítésével mint alapító mindenes elnököt.

1992. március 27-én a kovásznai Kőrösi Csoma Sándor Líceumban a KAV alkalmával sor is került az **Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetségének**(AESZ) alapító közgyűlésére. A jelenlévő 31 alapító tag továbbra is bizalmat szavazott Zsigmond Győzőnek, aki vállalta az elnöki tisztséggel járó számtalan feladatot a mozgalom egész Erdélyre való kiszélesítése érdekében.

Az 1990-es évek nyelvi vetélkedői

Az AESZ fő rendezvénye A Magyar Nyelv Napjai, az ehhez kapcsolódó szakmai konferencia, a Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedő, ill. a mesemondó verseny, amelynek helyszínei Erdély települései voltak: Nagybánya, Szatmár, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Déva, Brassó, Csíkszereda, Udvarhely, Nagyenyed, Marosvásárhely, Zilah, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Kovászna.

A vetélkedő céljáról idézem Tapodi Zsuzsa szavait, aki Zsigmond Győző után a leggyakrabban volt játékvezetője a KAV-nak: *„Az általános műveltség mellett a feladatok a tudatos nyelvhasználatra, a nyelvhelyesség, helyesírás hiányosságaira hívták fel a figyelmet, az írásbeli kommunikáció különböző műfajait, az idegen szavak helyes használatát vagy elkerülésük módját, a szövegszerkesztést és értő előadást gyakoroltatták. (...) Amikor egy-egy nyelvhelyességi kérdésről döntött a csapat, értékrendről, emberi tartásról is határozott. A játékos gondolatébresztés a személyiségformálás hathatós eszközének bizonyult. (...) Az alapvető cél a felkészülés során elsajátított ismeretek rögzítése mellett a csapatverseny-jellegből fakadó összetartás, együttműködési készség fejlesztése.”* (Tapodi 2012: 45)

1995 óta **Péter Sándor** magyar szakos tanár kezdeményezésére külön a szakközépiskolások számára is megrendezik a Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedőt előbb csak a Kovászna megyei versenyzők számára, majd más megyéket (Brassó, Hargita) is bevonva.

A középiskolások vetélkedőjének játékvezetője Tapodi Zsuzsa (Kovászna, 2008.)

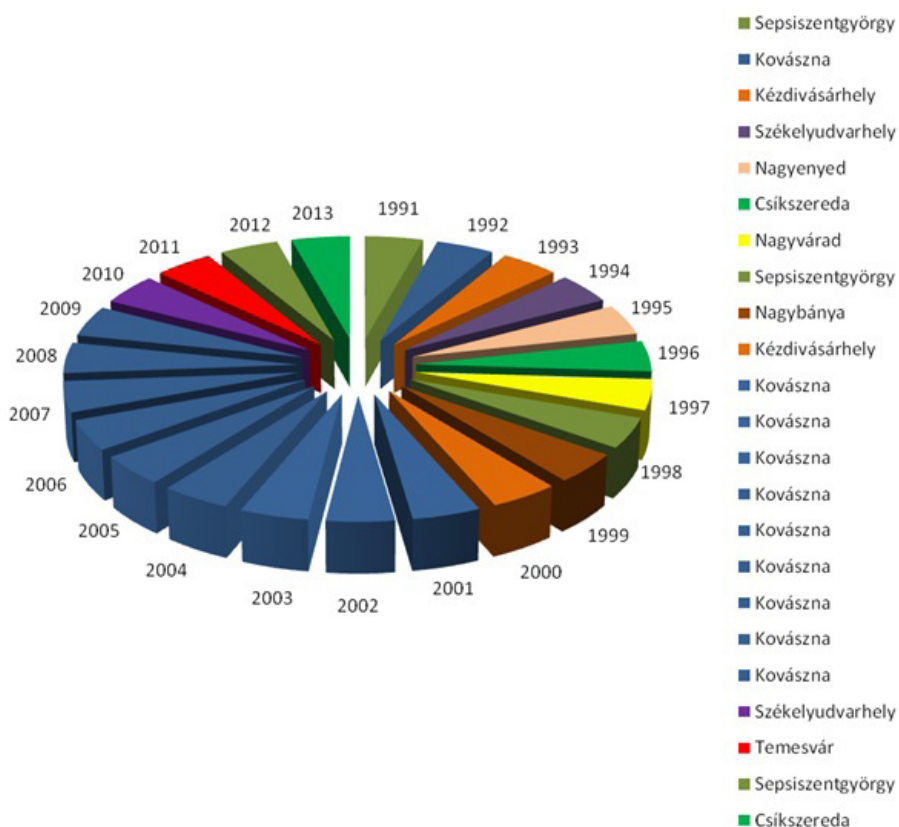
A KAV kovásznai döntői (2001-2009)

2001 és 2009 között az AESZ társszervezője a kovásznai Kőrösi Csoma Sándor Iskolaközpont és annak vezetősége, (magyar)tanári közössége volt. Ezt a megtisztelő, de ugyanakkor nagy felelősséggel és sok munkával járó feladatot csak igazi csapatmunkával lehetett elvégezni. A csapatvezető mindvégig Incefi Tünde-Anna tanárnő volt, aki vállalta, hogy segítőtársaival együtt megszervezi a vetélkedőt, anyagi támogatókat keres, versenyfelhívásokat fogalmaz, gondoskodik a vendégek fogadásáról, programjáról, az ünnepi műsorokról, a termek előkészítéséről. Maga mellé állította, megnyerte az ügynek az iskola vezetőségét, Becsek Ede, majd Simon István igazgatót, a más szakos tanártársakat, diákokat, szülőket, helyi vállalkozókat egyaránt. Kis túlzással azt lehet mondani, hogy egész Kovászna számára ünnep volt a rendezvény. Iskolánk Kőrösi Csoma Sándor Diákszínpadá is mindig készségesen vállalta az ünnepélyes megnyitókön vagy záróünnepségeken való fellépést, eredeti, különleges produkcióival hozzájárulva a rendezvény színvonalának emeléséhez.

A vetélkedő jelene

A 2010-es év újabb fordulatot jelentett a KAV történetében. Kilenc év után ugyanis a vetélkedő nem külön rendezvényként, állandó helyszínen, hanem a Magyar Nyelv Napjai rendezvénysorozat részeként évente változó helyszínen zajlik.

Az országos anyanyelvi vetélkedő helyszínei 1991 és 2013 között

Összegzés

Az elmúlt három évtized alatt több mint 30 neves irodalmi vagy történelmi személyiség életét és munkásságát követte végig játékos csoportvetélkedő formájában a KAV. Sepsiszentgyörgytől Temesvárig, Nagybányától Csíkszeredaig “vándorolt” a Zsigmond Győző által újtára indított rendezvény. Az idők során több változáson ment keresztül, ami a verseny előkészítését, szervezését, lebonyolítását illeti, de mindvégig sikerült a kezdetekkor kitűzött célt követnie: a tudatos nyelvhasználatra, a nyelvhelyesség, helyesírás fontosságára felhívni a figyelmet, értékrendet, emberi tartást közvetíteni, a játékos gondolatébresztés által a személyiségformálás hathatós eszközének lenni. Az elmúlt 30 év alatt erdélyi

magyar diákok és tanárok ezrei kapcsolódtak be a versenybe, és gazdagodtak szellemileg, erkölcsileg általa. Csak az utóbbi 13 év alatt 22 különböző általános iskolai és 16 középiskolai csapat ért el kimagasló eredményeket (I, II., III. helyezést vagy dicséretet) a versenyen. Megérdemlik, hogy név szerint is megemlítsük a legjobbakat: a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumot, a Móra Ferenc Általános Iskolát Székelyudvarhelyről, a kovásznai Kőrösi Csoma Sándor Líceumot, a Németh László Gimnáziumot Nagybányáról, a Mikes Kelemen Elméleti Líceumot Sepsiszentgyörgyről, az Ady Endre Elméleti Líceumot Nagyváradról, a marosvásárhelyi 2-es számú Általános Iskolát, a székelyudvarhelyi Tamási Áron Elméleti Líceumot és a csíkszeredai Segítő Mária Gimnáziumot. Ők azok, akik az utóbbi 10-15 évben a vetélkedő leghűségesebb és legeredményesebb résztvevői voltak. De nem csupán a nyerteseket illeti elismerés, hanem mindazokat, akik valaha is bekapcsolódtak a versenybe, vállalták a felkészüléssel járó rengeteg munkát, a helyszínre való utazás fáradalmait, a megmérettetés nehéz feladatát. És természetesen köszönet jár azoknak a tanárkollégáknak, akik szívügyüknek tekintették és tekintik ma is azt, hogy továbbéltessék ezt a hagyományt.

Végül, hadd idézzem Mészely József szavait, aki a kisiskolások anyanyelvi vetélkedőjének elindítója, hozzáértő játékezetője volt több éven keresztül: “Sokan abban látták, látják e felmenő rendszerű vetélkedő különlegességét, hogy nem követte, követi a hagyományos példát, azaz nem magoláson alapszik, sokkal inkább a felfedezésen, kreativitáson és az előzetes gyűjtőmunkán. (...) Úgy érzem az anyanyelv szeretete, a nyelvvel való bibelődés fontosságának a tudatosítása, a szárnypróbálgató alkotómunkára való ösztönzés és a tehetséggondozás indokolja ma is e versenyforma létjogosultságát.”

Névjegyzék

A szerző, Molnár Juliánna (1976) Sepsiszentgyörgyön született. Nyolc évig a Székely Mikó Kollégium diákja, 1994-ben a Mikes Kelemen Elméleti Líceumban érettségizett. Osztályfőnöke, dr. Erdély Judit biztatására felvételizett a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem magyar-néprajz szakára. Az egyetemet 1998-ban fejeztem be, azóta a kovásznai Kőrösi Csoma Sándor Líceum magyartanára.

Az interjú teljes szövege a http://orszavak.nyeomszsz.org/pdf/10_meszely_j.pdf internetes oldalon olvasható. (2013.08.08.) Az interjút készítette Lampert Bálint doktorjelölt.

IRODALOM

Tapodi Zsuzsa: Jó mulatság, szép munka. Személyes emlékek az anyanyelvi mozgalom történetéből. In: Nyelvét megtartó közösség - közösséget megtartó nyelv. Az AESZ két évtizede a nyelvi közösség szolgálatában. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2012: 44-47.

Zsigmond Győző: Anyanyelvapolók Erdélyi Szövetsége Értesítője. Sepsiszentgyörgy, 1995.

BALÁZS GÉZA

AZ ÍRÓI SZÓTÁR A NEMZET MÚLTJÁNAK ÁTMENTÉSE

Beke József, a magyar írói szótárak „csúcstartója”

Beke József

Balázs Géza: Tanár úr, alighanem csúcstartó az írói szótárak terén: Bánk bán-, Zrínyi- és Radnóti-szótár, most pedig az Arany-szótáron dolgozik. Miért és hogyan vezetett útja az írói szótárakhoz?

Beke József: Hogy efféle csúcstartóvá legyen valaki, ahhoz az kell, hogy szerelmese legyen a témájának. E szerelem a szegedi egyetemi években gyökerezik: az első napokban egy új világot nyitottak meg előttem a nyelvészeti előadások. Elsősorban Mészöly Gede-

on lenyűgöző egyénisége volt rám máig tartó hatással. Amit mondott, azt úgy körülbasztayta megdönthetetlennek tűnő adatokkal, hogy minden megállapítása sziklaszilárdnak látszott. Az akkori idők, a múlt század ötvenes éveinek átpolitizált irodalomszemlélete is inkább a nyelvészet tényszerűbb világa felé fordított. Részt vettem a Juhász Gyula kritikai kiadás kezdeti kutatásaiban, szakdolgozatomat pedig az irodalom és a nyelvészet határterületéről választottam: a költő jellemző versmondait vizsgáltam. Talán nem véletlen, hogy az írói szótár műfaja is ebbe a zónába sorolható.

Néhány Magyar Nyelvőrben megjelent szacikk után a Bánk bán-szótár megírásának gondolatához a lehetőség és a szükség vezetett. A lehetőséget Orosz László kitűnő – mondhatjuk: örök időkre szóló – kritikai drámaszövege adta, a szükségességre pedig egy iskolai órámön döbbsentem rá. Kitűztem a drámát legközelebbi kötelező olvasmányul, és a következő órán egyik értelmes tanulóm jelentette, hogy ő már beleolvasott, de nem tudja, mi az a „pártútés”. Ez a kérdés akkor, a nyolcvanas évek elején bizony jogosnak számított. Eszembe jutott Pásztor Emil nekem dedikált Toldi-szótára, és ennek mintájára gondoltam elkészíteni egy hasonlót a Bánk bán szavaiból. Pásztor Emil az egri főiskolán dolgozott, de az én egyetemi éveim elején Klemm Imre Antal professzor tanársegéde volt Szegeden, így tőle kértem és kaptam segítséget a munka elkezdéséhez: az összes szó egyenkénti cédulázásának módszeréhez. A szócikkek megírásához Benkő László, az első magyar írói szótár, a Juhász Gyula-szótár szerkesztője szaklektorként nyújtott máig ható útmutatásokat. Napi iskolai munkám mellett öt év alatt el is készítettem először a 12.500 cédulát, azokból pedig a szócikkeket. A Bán bán-szótár a Katona József Társaság kiadásában jelent meg Kecskeméten a drámaíró születésének 200. évfordulóján, 1991-ben.

BG: Miért születnek nálunk jellemzően egyszemélyes munkaként írói szótárak?

BJ: Tapasztalatom szerint az írói szótárak léte vagy nem léte igen mellékes kérdés, legfeljebb néhány megszálott magánembernek szívügye. A Petőfi-szótár az egyetlen, amelynek elkészülte, megjelenése, vitája elérte azt a szintet, amelyet a műfaj megérdemel. Benkő László az írói szótárról írott alapvető művében arról ír, hogy más nyelvekben bőségesen vannak írói szótárak, egyetemek munkacsoportjai készítik őket központi támogatással, tehát úgy, ahogy ez a Petőfi-szótár esetében történt. E szótáron kívül azonban az eddig elkészült munkák szinte egyéni alkotásoknak mondhatók, néha központi támogatással, néha nélkül. Azt hiszem, jellemző: amikor a Bánk bán szótározási munkálataival foglalkoztam, kérdéssel fordultam a Tankönyvkiadóhoz (ahol a Toldi-szótár megjelent 1986-ban), hogy ha elkészülök, kiadják-e, hiszen valószínűleg a Bánk bán ugyanúgy kötelező tananyag lesz a magyar iskolákban még sokáig, mint a Toldi. Válaszában a főszerkesztő nemcsak elutasított, hanem hozzátette: a Toldi esete egyszeri kivétel volt, mert ha a Bánk bán-szótárt is megjelentetnék, „utána következhetne Az ember tragédiája, és akkor nincs megállás”. Szerinte tehát az írói szótár valamiféle veszélyes járvány. Idekivánczik az, amit a Zrínyi-szótár tájékoztató részében így fogalmaztam: „Visszatekintve a tíz év munkájára, áttekintve azokat a tiszteletre méltó személyeket, akiktől támogatást kaptam, örömmel tölt el az az érzés, hogy milyen sok nagyszerű, önzetlen, a tudományosságért áldozni kész

ember sietett segítségemre. Másrészt kissé keserűen kell megállapítanom, hogy egy vidéki középiskolai tanár a hasonló tevékenysége közben szinte teljesen csak személyes kapcsolataira, barátaira, ismerőseire támaszkodhat még akkor is, ha bízik abban, hogy munkájának eredménye, jelentősége túlnő ezen a körön.” Hozzáteszem: a „támogatás” szó erkölcsi és szellemi, tudományos segítséget jelentett akkor is, a Radnóti-szótár esetében is, mind a mai napig az Arany-szótár munkája során is.

BG: Mire jó, kinek hasznos az írói szótár?

BJ: Amint az előbbi válasz érzékelteti: kétségtelen, hogy az oktatásban föltétlenül hasznos. Mostanában a tankönyvek, szöveggyűjtemények és egyéb kiadványok dicséretre méltóan igyekeznek segíteni oktatót és tanulót egyaránt az illető mű minden nem egészen világos (mert elavult vagy félreérthető, vagy szokatlan) kifejezésének megértésében. Szomorú, ha egy kifejezetten alapos, széles látókörrel megírt segédkönyv, mint a Matúra Klasszikusok sorozat Arany János balladáit bemutató 1993-as kiadvány is tartalmaz néhány téves magyarázatot. Itt térek ki arra, hogy a könyvek hibái örökéletűek, ritkán találunk olyan könyvet, amelynek újabb kiadása pontosabb, mint az előző. Az Arany-szótár hét éve tartó napi munkája során tapasztalom, hogy némely hibák folyamatosan öröklődnek. Arany írja egyik versében: „a dalt, ha egyszer könyvbe nyomták, Ott megmarad örök ítéletig”. Úgyanígy a nyomdahiba is, a téves magyarázat is. E kérdéskörrel írtam a Holmi 2012/2. számában „Sandaló” Arany-szövegek címmel, illetve tavaly a Forrás 2014/10. számában Bonyodalmak az Arany-versszövegek és -magyarázatok körül címmel. Vajon Gutenberg meggondolta-e, hogy a nyomtatott könyv hibáit csak egy másik könyv teheti jóvá. Vagy bele is kalkulálta találmányába?

BG: A nyelv- és irodalomtudomány mit hasznosíthat egy írói szótárból?

BJ: Csak feltételezésekre, lehetőségekre gondolok. A szótár statisztikai adatai alátámaszthatnak előzőleg csak érzésekre alapozott véleményeket a költői szókincs nagyságára vonatkozóan, bár ez nem is olyan egyszerű kérdés, mint amilyennek látszik. A szótár adataira támaszkodhat valaki az alkotó szóhasználatának kérdéseiben, hiszen a régies, népies kifejezések, a tájszavak, idegen szavak alkalmazásának mértékére, arányára nézve konkrétumokat találhat. Engem meglepett, hogy Zrínyi a hadászati jellegű prózai művekben a szólásszerűségek, a klasszikus és a népies példabeszédek milyen tömegét vonultatja föl nyilván annak érdekében, hogy a nála kevésbé művelt olvasó számára is érthető és hatásos legyen a mondandója. Azt, hogy a török ellen idegen segítségre ne számítsunk, így érzékelteti: „Akinék nem borja, nem nyalja”. A Zrínyi-szótár értelmezéseit, illetve az eddig megoldatlan vagy új magyarázatokat részletesen indokoló cikkeim végkövetkeztetéseit felhasználták még a kéziratomból a következő Zrínyi-kiadások: Zrínyi Miklós összes művei. Kortárs Könyvkiadó, Bp., 2003, szerkesztette Kovács Sándor Iván; valamint Zrínyi Miklós összes művei, prózai munkák, Akadémiai Kiadó, Bp., 2004, sajtó alá rendezte Kulcsár Péter. Zrínyi állandósult szókapcsolatait és az említett magyarázó cikkeket tartalmazza „Szépen öszveszedett szók” című tanulmánykötetem, amely a Kecskeméti Lapok Kiadónál jelent meg 2004-ben.

Arra is jó az írói szótár, hogy felszínre hoz olyan szóalakokat és jelentéseket, amelyek valamelyik elhunyt költő nyelvében elevenen éltek, de sem szótáraink, sem a nyelvi emlékezet nem ismeri őket. Ilyen például Arany költői műveiben az állhat ige sajátos használata. Kilenc példát találtam arra, hogy ez az ún. ható képzős ige 'tűrtöztetheti magát' jelentést hordoz meg igekötő nélkül is: „Toldi nem állhatja, odaomlik térdre”. Az igének ilyen értelmű használata sem Arany előtt, sem utána nem fordul elő a magyar költészetben, és szótáraink sem említik, erről írtam a Magyar Nyelv 2008/3. számában. Hasonló különleges, egyéni jelentését, ti. 'képes meglátni' találtam Aranyánál a fölvehet igének, amikor ezt írja: „hét tornyot mutatának: néztem a tájra / S többet háromnál föl nem veheték”. Ezt a Magyar Nyelv 2012/1. számában közöltem. Az en, ön, ten, min, tin szavak 'saját' értelmű használatára ma már talán csak egy közismert példa él a köztudatban Kölcsey Hymnus-ából: „Hányszor támadt tenfiad / Szép hazám kebledre”. Arany viszont olyan bőven alkalmazza ezeket, mintha nemcsak archaizálás lett volna célja, hanem a többes számú min, tin alakok föllevenítésével a teljes paradigma terjesztése is szándéka lett volna. Ezt a Magyar Nyelv 2012/3. számában publikáltam. Zrínyi nyelvében számos példáját találjuk annak, hogyan módosulhat az idők folyamán ugyanannak a szónak a jelentése. Lássuk erre a véletlen szó értelmi változását. Egy helyen azt írja Zrínyi, hogy a hadvezér gyors legyen, hogy az ellenséget véletlenül találja. Mai szemmel: miféle hadvezér az, aki nem ismeri az ellenség hollétét, és csak véletlenül talál rá. Csakhogy Zrínyi korában a vél ige eredeti 'hisz, gondol, sejt' értelmének a fosztóképzővel ellenkezőre módosított jelentése él, tehát az ellenségre akkor kell rátámadni, amikor az nem is véli, nem gondolja, vagyis ma így mondanánk: váratlanul. Ugyanígy módosult a XVII. század óta a tartalék szó jelentése. Ha a Szigeti veszedelemben ezt olvassuk: a hadseregnek „nincsen tartalékja”, az mai szemmel veszélyt jelent, Zrínyi nyelvében viszont épp ellenkezőleg, ugyanis az akkori érteleme ennek a kifejezésnek: 'nincs, ami feltartóztatja'. Csak így hirtelen mondom még olyan szavakat, amelyek értelme az Arany-versekben bizonyára magyarázatra szorul: megszerez vmit = megtetézi, hozzátold; megállapít = megállít; jár vmiben = tenni akar vmit; merevül = teljesen, végig; vminek a parasztja = üresen hagyott felülete; bekever vmit = beszennyezi; ragadoz = zsákmányol, rabol; öreg = nagy; koperta = levél borítéka; sechser = hatos, régi pénzérme; szer = egyezés; szenesál = kincstárnok. A bajusz c. közismert versben ezt olvashatjuk: „a seprű, házörzőnek / Felállítva a küszöbre”. Vajon ki tudja ma már, hogy ezzel jelezték régen: nincsenek otthon, ne zörgessenek.

BG: Hogyan lehetne fölkelteni az érdeklődést az írói szótárak iránt?

BJ: Szótáraink szerkesztése során mindig arra törekszem, hogy értelmezéseim a közölt idézetekkel együtt az általános iskolát végzett versszerető és -olvasó számára világosak legyenek, de nem ringatom magam abban a reményben, hogy az írói szótár a könyvtárak felkapott olvasmányai között szerepel.

Ha már így hangzott a kérdés: Kinek hasznos az írói szótár? – tréfásan azt felelhetem, hogy nekem nem, és idézem az erdélyi mondást: „Nemes munka – nem es fizetik”. De komolyra fordítva: egyetlen picinyke jelét olvastam egy interjúban annak, hogy valaki

hasznosította a Bánk bán-szótárt. Az illető ugyanis Katona és Illyés után nemrégiben ismét átírta a Bánk bán szövegét, s a riporter kérdésére, hogy volt-e olyan kifejezés, amelyet nem értett, azt felelte, hogy igen, azt megnézte a Bánk bán-szótárban. Én az átírásokról elutasító véleményemet már kifejtettem „Irodalmi kétszersültek” című írásomban, amely a Holmi 2007/4. számában jelent meg. Nyelvi szempontból nézve az átírás egy régi műalkotás szavait újabbra cseréli, ezzel a régi szavakat végképp eltemeti, csakhogy az új szó is elavulhat egyszer, így idővel lassanként az egész eredeti mű eltűnhet. Az írói szótár nem tüntet el a műből semmit, értelmezése segíti a megértést, ugyanakkor megőrzi az eredeti, igazi értéket. Az átírás olyan módszer, mint amit valaha némely templomokon elkövetettek: az előző kor építészeti stílusának elemeit egyszerűen befalazták, eltüntették.

Végül erre a kérdéskörre összefoglalóan azt felelhetem, hogy az írói szótár voltaképpen értékmentés, a nemzet nyelvi múltjának átmentése. Láncszem akar lenni abban a nemes kötelékben, amely a múlt értékeit összeköti a jelennel s megőrzi a jövőnek.

BG: Az írói szótár készítése inkább irodalmi vagy inkább nyelvészeti feladat?

BJ: Az írói szótár irodalmi anyagon végzett nyelvészeti munka. De az irodalom maga is nyelvi alapon megtestesülő művészeti alkotás. A szótárszerkesztő a művészeti szférába kénytelen beavatkozni, megpróbál arra ráhúzni egy másik struktúrát. Ha csupán nyelvi szemszögből nézzük tevékenységét, akkor is kényes feladatot próbál megoldani, amikor az alkotó valóságos nyelvhasználatát, tehát az elvileg parttalan „parole” jelenséget kénytelen a szótári korlátok közé szorítani, vagyis „langue” jelenséggé merevíteni. Ezért gyakran kerül nehéz helyzetbe egy-egy többféleképpen is felfogható szövegrész grammatikai kategóriáinak megítélésében.

A címszavak szófaji besorolásának kérdésében sokszor nehéz dönteni akkor, ha a névutók és az igekötők határeseteiről van szó. A következő, Radnótitól származó, kétségesnek nevezhető példa esetében: „varjak repülnek fekete károgással át a tájon” két megítélési lehetőség van: 1) ha igekötős ígéről van szó, ekkor a szótárban lesz átrepül ige; 2) ha névutós névszó van itt, ekkor nincs átrepül ige, de van repül ige és át névutó. Mivel a szótárban valamely szó csak egy címszóban szerepelhet, a szerkesztő szubjektív alapon kénytelen dönteni néhány hasonló esetben – bizonyára nem mindig kifogásolhatatlanul. A Petőfi-szótár szerkesztői A Tisza e közismert sorában: „Rám nézett át, aztán ment sietve” az átnéz ígét látják, bennem mégis van némi kétség, és nagyon kíváncsi lennék, Petőfi miért nem így írta: Átnézett rám..., hiszen a hangzás is, a ritmus is ugyanolyan lett volna. De nem így írta. Hátha éppen azért nem, mert az ige után tett, kissé kiemelt „át”-tal hangsúlyozni akarta a távolságot a két part között? Maga a probléma természetesen következik a költői nyelvnek a szó legnemesebb és legteljesebb értelmében vett végtelen gazdagságából, s bizonyítja: nemcsak „ars longa vita brevis”, hanem „ars longa disciplina brevis”.

Nem hallgathatom el, hogy munkámban az irodalomtudomány ott segíthet leginkább, ahol a műalkotások szövegében változást tapasztalok, mert úgy fogom föl, hogy az alkotó végleges, pontos szövegének megőrzése, produkálása egy-egy kiadásban igazából irodalomtudományi feladat. Ha így tekintem az írói szótár szerkesztését, akkor – sajnos – bőven

kellett és kell irodalomtudományi feladattal küszködnöm, mert a szövegek pontatlanságainak korrigálására ment el Radnóti és Arany esetében időm és energiám jelentős része. Az ilyen gondoktól csak a Bánk bán-szótár kitűnő kritikai kiadása mentesített. Ám a Voinovich Géza szerkesztette és kritikainak kinevezett, szövegpontosság tekintetében azonban igen megbízhatatlan Arany-kiadások csak növelték gondjaimat. Annál is inkább, mert a későbbi kiadók valóban kritikainak tekintették, ezért kritikátlanul követték hibáit.

Természetes követelmény az írói szótár szerkesztése közben, hogy az alkotóról, a művekről minél szélesebb ismerettel rendelkezünk, sőt talán ugyanilyen fontos az is, hogy szeressük őt is, műveit is. Ha ez hiányzik, akkor a szótáríró könnyen megrettenhet a feladatnak már a mennyiségétől is, s amikor majd egy-egy első látásra megoldhatatlannak látszó kérdésbe beleakadva rádöbben a munka minőségi részének nagyságára, a munka könnyen félbe is maradhat. Ha a Radnóti-szótár készítése közben nem ismertem volna a költő szegedi kapcsolatait, egyetemi tanulmányainak körülményeit, esetleg másképp ítélttem volna meg egyénies írásmódját az egybeírások területén. Nem volt mellékes számomra, hogy Radnóti ugyanazt a Mészöly Gedeon nyelvészprofesszort hallgatta, akit én is. Arany költői nyelvéhez nagykőrösi gyermekkorom óta szoros szerelem csatol, csak ezért történhetett, hogy előrehaladott korom ellenére is belefogtam hét évvel ezelőtt a szótár készítésébe.

BG: Az említetteken túl milyen további nyelvészeti problémákat vet fel egy írói szótár?

BJ: Legelsőül is azt, hogy mit tekintünk önálló címszónak. Látszólag könnyű kérdés, aztán kiderül, hogy nem is az. Úgy találtam, hogy A magyar nyelv értelmező szótárának (ÉrtSz.) címszavait a legegyszerűbb alapul tekinteni. Fölmerülhet az a kérdés is, hogy az idegen szavakat hogyan tegyük címszóvá, különösen akkor, ha többféle alakban is szerepelnek: actio, akció. Aztán mi legyen itt a címszó: veder vagy vödör. Mit tegyünk, ha ugyanaz az összetett szó egybe- és különírva is megjelenik? Ugyanis nemcsak Zrínyi, hanem még Arany korában is igen bizonytalan volt a magyar helyesírás. Hogyan kezeljük, külön-külön címszóként vagy egy címszó alatt a létige alakjait: van, volna, volt, lesz, lenne, legyen. E kérdésekben az elkészült írói szótárak nem mindig egységesen járnak el. Az ÉrtSz. követése nemcsak azért helyes, mert egyszerűsíti a gondokat, hanem azért is, mert közös alapul szolgálhat az egyes alkotók szókincsének összehasonlítására.

De például az igenevek meg a ható, műveltető, szenvedő igealakok elhelyezésének kérdésében nem támaszkodhatunk az ÉrtSZ.-ra, hiszen ott alig-alig találunk ilyeneket. Ezek ügyében magamnak ki kellett alakítanom a következő eljárási rendet: 1) Ha az ÉrtSz. címszóként hozza, akkor a szótárban is az lesz. 2) Ha ott nem címszó, akkor A) a főnévi igenév és a ható ige a címsorban csupán előfordulási számmal szerepel, idézeteik jelentésáryalatak alapján elvegyülnek az igés idézetek között. B) a határozói igenevek az igés rendszer végén alcímszóként szerepelnek (így értelmezésüknel leginkább csak visszautalás történik az alapigénél található azonos jelentésáryalatra, de szükség esetén önálló értelmezést kapnak). C) a melléknévi igenevek is az igés rendszer végére kerülnek alcímszóként, mint a határozóiak. Egyszerűsítő eljárás ez, mert ha az említett szavakat önálló címszóvá

tesszük, ott külön értelmezést kell kapniuk, és idő- meg helypocskolásnak érzem, ha külön szócikkben, egymástól távol elhelyezve, külön értelmezzük ezeket: készül, készülhet, készülni, készülő, készült, készülve. Egyébként úgy érzem, az igenevek, valamint az ige műveltető és a szenvedő származékai jelentésükben igen szorosan összefüggenek az alapigével. Más szófajoknál is igyekszem együtt tartani a közvetlen származékokat, így a főnevek alcímszáva lesz a kicsinyítő képzős alak és az -u, -ű képzős, a melléknevek közép- és felsőfokú alakjai a címsorban előfordulási számmal szerepelnek, például a melléknevek alapfokú példái közé kerülnek jelentésárnyalatuk szerint.

BG: Mi az írói szótár alapvető célkitűzése?

BJ: Az írói szótár alapvető célkitűzésének a jelentés pontos értelmezését tartom. Úgy gondolom, az irodalomban az igazi műélvezet csak a megértésen alapulhat. A „nem tudom mi, de szép” itt kevéssé lehet érvényes. Ez a szempont határozza meg a szócikk felépítését is, amelyen belül a jelentésváltozatok vagy a jelentésárnyalatok szerint jelennek meg az ezeket bizonyító idézetek. Az értelmezések terén is lehet támaszkodni az ÉrtSz.-ra, de el is lehet, gyakran el is kell térni, hiszen a költői nyelv csak az esetek kisebb részében zsugorítható bele a tudományos szótár adta keretekbe. A helyes módszer az, ha a példákat csoportosítjuk, azután ezek vagy beleillenek az ÉrtSz. felosztásába, vagy új csoportokat új értelmezésekkel kell kialakítani. Ez a szótárkészítés legszebb része: örömmel megállapítani, hogy mennyire más, mennyivel gazdagabb a költői nyelv, mint a köznyelv. Az ÉrtSz. az arany főnévnek 9 jelentésárnyalatát sorolja föl, Radnótinál ugyan csak öt van, de ebből csak egyetlen azonos az ÉrtSz.-ban lévővel, az „aranyárga szín”, a másik négy egyéni, költői. A zaj szónak az ÉrtSz.-ban 4 jelentésárnyalata van, Arany verseiben 16.

BG: Sokan vitatják, hogy lehet-e egyáltalán minősíteni a szavakat, a szavak jelentését...

BJ: A különböző írói szótárak különböző módon oldják meg a minősítések kérdéseit. Viszonylag egyszerűbb a nyelvhasználati és a nyelv rétegei szerinti minősítés. Ezekre nézve leginkább lehet az ÉrtSz.-ra támaszkodni, de el is lehet térni már csak azért is, mert az ÉrtSz. is két-három emberöltővel előbbi nyelvallapotot rögzít. Például megkérdőjelezhető, hogy ha az arany szó jelentése: 'ebből készült tárgy', akkor ez miért kap ritka minősítést. Néha az ottani népies minősítés is kérdéses, ráadásul gyakran összefolyik a tájjellegével.

Legkényesebb kérdése az írói szótárnak a stilisztikai minősítés. Magam a Bánk bán-szótárban (a lektor enyhe kényszeréből) megkísértem, de túl sok energiát követelt viszonylag kevés eredményért. Rájöttem, hogy az egyszerűbb stilisztikai eszközök minősítése formális, hiszen aki írói szótárt a kezébe vesz, az felismeri a hasonlatot, a költői jelzőt, az összetettebbek kényszerű megnevezése pedig szubjektív: vagy az, aminek nevezem, vagy nem. Benkő László említett összefoglaló művében a nehezen besorolhatókat „véleményes”-nek nevezi. De még az egyszerűnek látszó hasonlat megnevezése is magával hoz egy terjedelmi kérdést: ha megnevezem, akkor mindig az egész hasonlatot kell közölni. Már a Zrínyi-szótárban szembekerültem 10-15 soros barokk hasonlatokkal, amelyeket rövidítve, megcsonkítva bűn lett volna közölni – ha odaírom, hogy hasonlat. És Aranynál is lenne néhány hasonló, a Buda halálában 24 soros is, benne 134 szó, és ha ezt a hasonlatot csak a

benne található 35 főnévnl közli a szótár, az maga 840 verssor, tehát a szótárban szűken számolva is 420 sort foglalna el. Egy hasonlat!

A stilisztikai minősítések helyett a szótár arra törekszik, hogy a szavak egyetlen jelentésárnyalata se, de a költő egyetlen szokatlan vagy stilisztikailag kicsit is fontosnak látszó kifejezése se kallódjon el, észrevétlen ne maradjon: ezek mind idézettel szerepelnek. Az átvitt jelentésekre jelzés figyelmeztet, az állandósult szókapcsolatokra, szólásszerűségekre külön jel hívja föl a figyelmet, s mindig ott van az értelmezés is.

BG: Hogyan változott a munkamódszere az 1991-ben megjelent Bánk bán-szótártól napjainkig?

BJ: A leglényegesebb, hogy belépett a technika. A Bánk bán-szótár esetében még a régi írógépen kellett írni, ahol a tévedést javítani igazából nem is lehetett, csak újraírni. A Bánk bán-szótárhoz kézzel írott kb. 12.500, majd a Zrínyi-szótárhoz kb. 135.000 szintén kézzel írott cédula megírása helyett a Radnóti-szótárhoz elektronikusan megkaptam az akkor legutóbbi verskiadás anyagát. Ugyanilyen, csak rosszabb minőségű szóanyagból dolgozom az Arany-szótáron, mert a legutóbbi kiadás elektronikus anyagát nem sikerült megszereznem, ezért az internetről voltam kénytelen egyet levenni. Azóta tudom, hogy tulajdonképpen mindegy, hiszen mindegyikben vannak hibák, ugyanúgy, mint a nyomtatott kiadásokban.

Bármily hihetetlen, a gyakorlati munkában megvolt a cédularendszernek is némi olyan előnyös tulajdonsága, amelyhez hasonlót a gép nem tud produkálni. Például a cédulákra az elvált igekötőjű igék eleve igekötős alakban kerültek föl, így egyenesen hozzákerültek azokhoz, amelyekben az igekötő egyben volt az igével, míg a gépanyagban az elváltakat először össze kell egyenként hozni az igéjükkel, – hiszen honnan tudná a gép, hogy egy magában álló igekötő melyik igéhez tartozik, – utána hozzásorolni azokhoz, amelyeknél az igekötő az ige előtt áll, és bizony a több száz el vagy meg igekötős szó ilyen összeszedése napokba kerül a gép segítségével is, hiszen a teljes szóanyag 280.000 körül van. Tehát azt ne higgye valaki, hogy a gép mindent meg tud oldani. Nagyon nagy segítség, de azért nem ember.

A szótárkészítés érdemi része, tehát a szócikkek megírása szintén egyszerűsödött, amikor a gép belépett, mert 1) a tévesztést azonnal korrigálni lehet, 2) minden szükségeset, tehát a versszövegeket és a már megírt szócikkeket, az ÉrtSz. anyagát azonnal elő lehet venni a keresővel.

A már érintett gond, a szövegpontosság főként a Radnóti-szótár készítése óta nehezíti munkámat. Azóta a szövegeket sokkal kritikusabban kell vizsgálnom, mert bármilyen gyanús központozás, furcsa helyesírás, nem egészen világos kifejezés, esetleg értelmetlenség észlelésekor meg kell nézni a kezem ügyében lévő hét vagy több különböző kiadást, és rendszerint valamelyik támpontot ad, hogy kiderüljön: a költő helyesen, pontosan írta, a különböző kiadásokban romlott el a szöveg. Persze a szótár nem pótolhatja, nem is akarja pótolni a kritikai kiadást, de az én etikám nem engedi, hogy ne járjak utána annak a hibának, amelyet észrevettem, bár ez időveszteségbe kerül. Ilyesmivel a Bánk bán esetében nem kellett foglalkoznom.

Az irodalmi szótár szerkesztésének természetesen van egy mechanikusnak nevezhető munkafolyamata, különösen a számítógépnek köszönhetően. Azonban a szócikkek megfogalmazása során a gép már csak írógépként működik, a lényeges tevékenységet az emberi agy végzi. E folyamatnak első része az értelmezés megfogalmazása. Ebben segíthet az ÉrtSz. az alapesetekben, azonban ez a szótár természetesen nem a költői nyelv szinte végtelen lehetőségeinek megfelelően készült, tehát az adott szót tartalmazó versrészleteket először is a kifejezés jelentésárnyalatai szerint csoportokba kell osztani. E csoportok némelyikének értelmezése esetleg beleillik az ÉrtSz.-éba, a többi jelentésárnyalathoz meg kell találni a lehető legjobb értelmezést, ami néha könnyű, néha kegyetlenül nehéz. Vagy azért mert túl egyszerűnek látszik ugyan, de röviden mégis nehéz megfogalmazni úgy, hogy minden odatartozó példára érvényes legyen, például: ajtó, vagy azért, mert első látásra sem egyszerű, például: rózsaszellő. Néha a helyes értelmezéshez 10-20 versszakot kell elolvasni, hogy kiderüljön, az adott helyen éppen mit is jelent egy bizonyos kifejezés. Itt nagy szerepe van a szerkesztő gyakorlatának is, sőt a lelkiismeretességének is. Amikor egy-egy igen nagy előfordulási számú szó kerül terítékre, akkor ugyanolyan figyelmesen kell megvizsgálni esetleg több száz idézetet, mint amikor néhány van csak. Könnyű lenne ugyanis úgy írói szótárt szerkeszteni, hogy az ÉrtSZ.-ban lévő jelentésváltozatokhoz keresünk néhány példát, és ha megvan, megyünk tovább. A helyes munkamenet éppen fordított: a példákból kell kiindulni, végigvizsgálni őket akkor is, ha sok van, mert a leg-egyszerűbbnek tűnő kifejezés is okozhat meglepetést, bizonyítva a költői nyelv végtelen lehetőségeit. Például Aranyánál a 828 ott szó közül megtaláltam egyet – mint szalmakazalban a tűt –, amelynek egészen sajátos jelentése van: a kérői között válogató leány szájából az „ott az ösvény” kijelentés azt jelenti: nem kellesz, mehatsz tovább!

BG: Most az Arany-szótáron dolgozik. Igaz lehet az az állítás, hogy Arany János a legnagyobb szókincsű költőnk?

BJ: Nagyon valószínűnek tartom, hogy igaz. Azonban ne várja senki, hogy az Arany-szótár biztos választ fog erre adni. Mindenekelőtt azért, mert ez a szótár csak a verses művek szavait veszi számba, s a fő „versenyárs”, Petőfi szótára a nem verses művek szóanyagát is tartalmazza. (Arany teljes szókincsének vizsgálatát talán 20 évvel ezelőtt mertem volna megpróbálni.) Másodszor azért nem, mert a létező magyar írói szótárak nem teljesen egységes alapelvek szerint készültek; itt visszautalok arra, amit egy előző válaszomban arról mondtam, hogy mit tekintünk külön szónak.

Véleményem szerint egyáltalán nem az illető műveiben előforduló szavak száma a leglényegesebb jellemzője egy-egy alkotó szókincsének, hanem az, hogy ezeket a szavakat milyen sokféle és főként milyen új, egyéni jelentésárnyalatokban alkalmazza. Mondhatnám úgy is, hogy nem a mennyiség, hanem a minőség, a sokszínűség teszi igazán nagygyá és értékessé a szókincset. Tessék csak belegondolni, hogy amikor azt írja a költő: „napszúrte felhő”, hogy is van ez? Vajon a napsugár szűri át a felhőt vagy a felhő szűri át a sugarakat? (Éppen mint József Attila e kifejezésnél: „gödör a víz fenekén”. Melyik is van a másik fenekén?)

Eddigi munkám alapján máris ki merem mondani Arany előnyét egy-két vonatkozás-

ban akár minden magyar költővel szemben is. Úgy érzem, Arany nyelve a szólásszerűségek különféle fajaiban kiemelkedően gazdag. Csak a szem szócikkében 14 szólásszerű kifejezés kerül majd a szótárba. Feltűnően gyakori továbbá verseiben az olyan kifejezés, amelyben az állandósult szókapcsolat igei elemét valamilyen rokon vagy ellenkező értelmű szóval helyettesíti: a szokásos számon kér így alakul: add számon; a számon tart pedig így: számon vesz. Mestere továbbá annak is, hogy a szólást más síkra áthelyezve alkalmazza: „Fülét csóválja a rossz rím felett”, ugyanis Arany szerint a vers nem a szemnek, hanem a fülnek szól, a rím csengését hallani kell.

Amikor Arany művészi kifejezéseit közönséges szavakkal próbálom értelmezni, a költő Dantéről írott szavai jutnak eszembe: „lehet-é, hogy halandó szem nézze A szellemvilágot...?”

BG: Köszönöm a beszélgetést, és erőt, jó egészséget kívánok az Arany-szótárhoz.

Névjegye

Beke József (1934). Nagykőrösön Arany-kultuszban nevelkedik, ma Kecskeméten él. A szegedi bölcsészkaron egy nagy tanárgeneráció képviselőit hallgathatta: Koltay-Kastner Jenőt, Baróti Dezsőt, Halász Elődöt, valamint a példaképéül szolgáló nyelvészeket: a legendás Mészöly Gedeont, továbbá Klemm Imre Antalt, Nyíri Antalt. 1956-ban végzett magyar nyelv és irodalom szakon. Tanári pályájának állomásai: Kunszentmárton, Kecskemét: Bányai Júlia Gimnázium, közben 22 évig igazgatóhelyettes. Vezetőségi tagja volt a Katona József Társaságnak. Kitüntetései: Kiváló Pedagógus (1986), a Kecskemét Oktatásáért (1994). Tanulmányait közölte a Magyar Nyelvőr, a Magyar Nyelv, az Irodalomismeret. Napi iskolai feladatai mellett ötévi munkával elkészítette a Bánk bán-szótárt, amely 1991-ben jelent meg Kecskeméten a drámaíró születésének 200. évfordulójára. A következő évben a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Toldy Ferenc-díjjal tüntette ki. Kovács Sándor Iván professzor biztatására elkészítette a Zrínyi Miklós teljes magyar nyelvű szókészletét felölelő szótárt, ez 2004-ben jelent meg, utána születésének 100. évfordulójára, 2009-re Radnóti Miklós költői nyelvét foglalta írói szótárba. Hosszú évek óta dolgozom Arany János verses műveinek szóanyagán, remélve, hogy születésének 200. évfordulóján, 2017-ben ezt a szótárt is leteheti a nemzet asztalára. Így zárja életrajzát: „Ezekben a könyvekben benne lesz egész életem, mindaz az idő és energia, ami a család és az iskola mellett még felhasználható volt. Ha már anyagiakat nem, hát valamicske szellemit hagyok utódaimra.”

KOMORÓCZY GYÖRGY

KÜZDELEM A MAGYAR NYELVÉRT

Murádin László könyve

Murádin László kolozsvári nyelvész a Hókuszpókusz címet adta nemrég megjelent vastos nyelvművelő kötetének (Europrint Kiadó, Nagyvárad, 2014).

A mai magyar nyelvművelés kiemelkedő személyisége nem csupán az olvasó figyelmét megragadó címet választott könyvének, hanem a hókuszpókusz mondatszó eredetének elmagyarázásával meggyőzően igazolta: csodálatos a nyelv világa.

Az ősi, szépen hangzó, gazdag és finom árnyalatok kifejezésére is alkalmas magyar nyelv világa is.

A bűvészkedés közben használt varázsige, a hókuszpókusz eredetét a szófejtő szakirodalom ismeretlennek tartja, történeti-etimológiai szótárunk feltételezi, hogy eredeti alakjukból kiforgatott latin szavakból keletkezett.

Murádin László azonban ennyivel nem elégedett meg és tovább bűvárkodott. Az eredmény: az a legvalószínűbb, hogy a több európai nyelvből is kimutatható hókuszpókusz a katolikus mise 'éz az én testem' jelentésű latin hoc est corpus (meum) kifejezésből származik hangtani módosulások következtében: hoc est corpus = hok es kópusz = hókuszpókusz. (A magyar forma kialakulásában valószínű, a német Hokuspokus is szerepet játszott.)

Hasonlóképpen leköti az olvasó figyelmét a különösnek tűnő szavak vagy szólások eredetének magyarázata is, ilyen például a mosztrobbanás, földönfutó/ágrólszakadt, agyo-

nüt/agyonver, tökkelütött, kiebrudal/kiakolbólít (a könyvben többször is előforduló hosszú ú-s kiebrudal változat feltehetően sajtóhiba), szórszálhasogató; nem mindig papsajt, teljes gözzel, elveti a sulykot, tanulj tinó, csehül állunk stb. Érdekesek a szitokszóvá vált betegségnevek magyarázatai is: fene, franc, rosseb, süly vagy suly, frász, nyavalya és egyebek.

Murádin László a csaknem 450 oldalas könyvében – amint az eddig mondottakból is sejthető – elsősorban anyanyelvi műveltségünk gyarapítására törekszik a korszerű nyelvművelés elvárásai szerint, ugyanis ismeretterjesztő írásaiban a már említett kérdések mellett olvashatunk még például a népek és nyelvek érintkezéséről, személy- és földrajzi nevek (erdélyi magyar helynevek) eredetéről és azok helyes használatáról, egyházi kifejezésekről, a falusi gazdálkodói élet szavairól, a káros idegen nyelvi hatásokról.

Ez utóbbi címe: Magyar szavakkal magyartalanul. Ebben a fejezetben olvashatjuk egyebek mellett, hogy sokan közülünk – különösen a szórványban lakók – román nyelvi hatásra régiséget mondanak szolgálati idő, munkaviszony helyett; gyakori ott a veszek egy taxit, elvesztettem a vonatot, mit még csinálsz/hogy még vagy?, tust csinál és még sok-sok hasonló kifejezés. Helyesen magyarul: taxiba ülök, taxit rendelek, hívok, fogadok; hogy vagy?; tusol vagy zuhanyoz.

Itt említtem meg, hogy a szerző helyesen tette, hogy – ha szűkszavúan is – szól magyarországi nyelvi bajokról is, hisz ott sem minden tökéletes (Anyaeországi furcsaságok). Például anyanyelvünk argósodásának/szlengetésének Budapest a melegágya. Másképp mondvá: a pesti nyelv, a nagyvárosi nyelv. Csakhogy az nem azonos az ideálisnak tartott normatív nyelvváltozattal!

Külön akarok szólni a kötetet bevezető 11 oldalas Előszóról. Remek eszmefuttatás a nyelvi eszményként és normaként számon tartott nyelvváltozatról: az egységes irodalmi nyelvről (és beszélt változatáról: a köznyelvről; ebben a szóban a köz- előtag a közöst, a 'mindenki számára érthető' -t jelenti), az írók szerepéről a nyelvi felemelkedésben, a nyelvművelés céljairól és feladatairól, az erdélyi magyar nyelvállapotról.

Érdemes idézni néhány gondolatot a szerző szakszerű vizsgálódásából. „Az erdélyi magyar nyelvművelés ma már küzdelem: küzdelem nyelvünk fokozatos elrománosodása, elrománosítása ellen, küzdelem a magyar nyelvért, a magyar nyelv megőrzéséért. Egyik oldalon ott áll a magyar közösség, mely természetes módon küzd mind nemzeti öntudatának, mind anyanyelvének megtartásáért, a másik oldalon ott áll a hatalom, amely mindent megtett és megtesz az egységes nemzeti állameszmény érdekében a nemzetiségek, elsősorban a jelentős magyar kisebbség elsoványításáért, elrománosításáért. (...)”

A román nyelvben nincsenek hosszú és rövid hangok. Ennek következtében a kétnyelvűség felerősíti a nyelvünkben amúgy is meglévő rövidülési tendenciát. Közép-Erdély (a mezőségi magyarság, s az itt lévő városok, Kolozsvár, Marosvásárhely, Dés, Szamosújvár) lakosságának beszédében a legbántóbb a hosszú és rövid magánhangzók közötti különbség fokozatos megszűnése: nyelvművelő, megcsokol, házból, löttek stb. (...) És senki sem beszél szépen a nyelvet, ha egy másik nyelv szavait keveri mondataiba, ha – esetünkben – a magyar beszédben fölösleges, a magyar nyelv számára idegen román szavak, a román

nyelv szerkezetét magán viselő, románból fordított tükörfelfordítások bukkanak fel (...)."

Néhány jól ismert példa a fentebb említetteken kívül: punga (tasak, zacskó), bordura (járdaszél, szegélykő), abonament (bérlet), diszpenzár (orvosi rendelő), sziringa (fecskendő); pontra tesz (rendreutasít, helyrerak, ráncba szed), infarktust csinált (infarktust kapott, infarktus érte), közszállítás (még a hazai sajtóban is! – helyesen: tömegközlekedés vagy közösségi közlekedés) és így tovább száz meg százszámra.

Örömmel jegyzi meg e sorok írója, hogy néhány nyelvi/helyesírási kérdésben régebb kifejtett véleményét megerősíti Murádin László Hókuszpókusz című kötetében is. Például: a Hencidától Boncidáig folyt a sárga lé szólásban a sárga lé jelenthet bort is; a Nyíró – Nyíró vitában az utóbbi tekinthető hagyományosnak; románból rosszul fordított szavak, kifejezések.

A jeles tudományos kutató és nyelvművelő Murádin László céljának megfelelően a Hókuszpókusz című kötet egyaránt alkalmas magyarságtudatunk erősítésére és anyanyelvi ismereteink gyarapítására. Erős fegyverünk lehet a nyelvi harcban.

(Murádin László: Hókuszpókusz – Europrint Kiadó, Nagyvárad, 2014.)

Átvétel a Krónika online-ról (2015. 01. 17.)

(A szerk.)

Névjegy

Komoróczy György, Domahida (Szatmár megye) 1942. Nyelvművelő, közíró, újságíró (Románia). 1970 óta folyamatosan jelen van a romániai magyar sajtóban anyanyelvápoló cikkekkel, interjúkkal, publicisztikai írásokkal. Közel harminc éve állandó – heti rendszerességgel megjelenő – nyelvművelő rovatot vezet/ír, 1989 előtt a Hargita napilapban, a fordulat után a Hargita Népebe. 2004-ben megkapta a Nyelvőrzés Díját az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségétől.

H. TÓTH ISTVÁN

KALAUZ A HOZZÁADÓ (ADDITÍV) SZEMLÉLETŰ ANYANYELVOKTATÁSHOZ

Beregszászi Anikó könyve messzemenően segíti, segítheti a magyar nyelvet tanítók sokoldalú munkáját.

Az a tapasztalatom, hogy a határokon átvélő hasznos nyelvpedagógiai szakkönyvek, programok, feladatgyűjtemények minden időben figyelemre méltóak a kisebbségben és a szórványban élő magyarság közösségeiben egyaránt, és Beregszászi Anikó munkája kétségtelenül ilyen kiadvány. Arról, hogy hazai tájainkon is jelentős eredménnyel alkalmazható szerzőnk kreatív-produktív, additív szemléletű tanterv-filozófiája és több évfolyamra kidolgozott feladatgyűjteménye, meggyőződhet mindenki, aki kézbe veszi és alkalmazza is anyanyelv-pedagógiai gyakorlatában.

Nemcsak Kárpátalján és az anyaországban, Magyarországon, hanem mindenütt a világban, ahol a magyar nyelv tanításával foglalkoznak, hasznosan forgathatják Beregszászi Anikó A lehetetlent lehetni című tantárgy-pedagógiai útmutatóját és feladatgyűjteményét. Vagyis széles közönség figyelmébe ajánlhatom szerzőnk könyvét, amelyik eredendően a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. évfolyamain végzendő anyanyelvoktatását segítő szándékkal készült. Ám ez a korszerű szemléletű, a jövő nyelvoktatásának a lehetőségeit is bátran szélesítő kézikönyv nemcsak a magyar mint anyanyelv, hanem a magyar mint idegen nyelv, valamint a magyar mint szórvány nyelv tanításakor is eredményesen alkalmazható.

A Kárpátalján született, ma is ott élő Beregszászi Anikó egyetemistaként Balogh Lajos vendégprofesszor korszerű dialektológiai szemléletén nevelődött az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén, azután Kiss Jenő akadémikus doktoranduszaként a társasnyelvészet (szociolingvisztika) kutatójaként jutott el a PhD fokozatig, hogy ezzel a tudományos minősítéssel erősítse a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Intézetét és magyar tanszéki csoportját, és ennek főiskolai tanáráként az anyanyelvi nevelés izgalmasan újszerű nézőpontú szakemberévé váljon.

A társasnyelvészet szemléletére és ismeretanyagára építő, elméleti háttértudnivalókat vázoló ez a szakkönyv. Ezeket a tudnivalókat az oktatástervezés mindennapjaiban is érvényesíthető feladatokkal, továbbépíthető, továbbgondolható gyakorlatokkal tette teljessé. A magyar nyelv tanításával foglalkozó tanítók és/vagy tanárok számára azért korszakos jelentőségű Beregszászi Anikó kézikönyve, mert kitágíthatja az összehasonlító nyelvpedagógiával, anyanyelvi módszertannal, anyanyelv-pedagógiával kapcsolatos tudásunk ismerettárát.

Az anyanyelv-oktatás terén is a nyelvi tervezés újragondolását vallja elengedhetetlennek mind az elmélet, mind a gyakorlat vonatkozásában. Ezt már a részletes tartalomjegyzék is

bizonyítja (5.). A kötet címét értelmező és rendeltetésének a célját bemutató előszó (7.) után az első fejezet (9–20.) jóvoltából lényeges kérdések és számos kutatási eredményre hivatkozó utalás mentén szerezhetünk ismereteket a kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelés reformjáról; ezek az ismeretek az anyanyelvoktatás-tervezéssel foglalkozók horizontját is erőteljesen befolyásolhatják, ha maguk is érzékenyek a Beregszászi Anikó által kifejtett gondolatokra. Az oktatás szemléletében elengedhetetlen változások sarokpontjait, nevezetesen

„a nem azt tanítunk, amit kell, ahelyett, hogy belátnánk: nem úgy tanítunk, ahogyan kell” (21.)

elvet taglaló második, a reform kivitelezhetőségéről szóló fejezet (21–25.) egyértelműen tárja elénk a szerző nyelvész-nyelvpedagógiai alapállását. Beregszászi Anikó olyan oktatástervezési problémát fog egybe, amelynek a honi és a külhoni anyanyelv-pedagógia szemléletét is át kell hatnia, nevezetesen erről van szó: „A magyar nyelv szakterminus esetében igen lényeges, hogy elvonatkoztatás eredményeként jött létre, és mindazon nyelvváltozatok, stílusváltozatok és regiszterek összességét jelenti, amit a magyar nyelvterület anyanyelvi beszélői mindennapos interakcióik során használnak. Tehát a magyar nyelv nem egyenlő sem a nyelv standard változatával, sem annak kodifikált grammatikájával. A magyar nyelv a magyar nyelvhasználók anyanyelve, amit az életben számos társadalmi szintéren és beszédhelyzetben változatokban és igencsak változatosan használnak.” (24.) A kommunikatív kompetencia kulcsprobléma értelmezése köré épül A lehetetlent lehetni harmadik fejezete, amelyik nemcsak a címében tantárgy-pedagógiai útmutató, hanem alfejezetről alfejezetre a maga egészében (26–50.). Mivel Kárpátalján is túlmutató jelensége van a szemléletformálásban ennek a fejezetnek, lássuk az egyes alfejezetek címét!

A verbális repertoár és a kommunikatív kompetencia

A nyelv változatossága, a nyelvváltozatok

Beszélhetünk-e egységesen „kárpátaljai magyar nyelvjárások”-ról

Nyelvi megbélyegzés az iskolában

Nyelvtudományi ellenérvek

Nyelvpedagógiai ellenérvek

Nyelvi emberi jogi ellenérvek

Az ajánlható szemlélet: additív módszer, kontrasztív szemlélet

A dialektológiai alapfogalmak és a helyi nyelvváltozatok ismeretének szükségességéről

Összegzésül

A kötet negyedik, a Hogyan tanítsunk az anyanyelvórákon a kárpátaljai magyar iskolában? átfogó fejezete (51–59.) olyan problémászeletekkel foglalkozik, amelyekkel a magyar nyelv és irodalom tantárgycsoport pedagógusainak is szembe kell nézniük, és erre kiválóan int / hív a fejezet élén álló, Horatiustól vett mottó:

„akármibe fogsz, legyen egyszerű, váljon egésszé.”

Ismét meggyőzően érvel Beregszászi Anikó a hozzáadó módszer fontossága, értelmessége mellett egyre több, a gyakorlat műhelyeiből való példákkal. El kell jutnunk, mégpedig befogadói-elfogadói attitűddel ennek a résznek az értő-értelmező feldolgozásáig, hogy nyitott, érdeklődő szemlélettel lapozzuk fel a mintafeladatok gyűjteményét tartalmazó ötödik fejezetet (60–90.).

Egyértelműen kommunikációközpontúnak nevezhetjük azt a 19 itteni feladatot, amelyeket az 5. osztályosoknak tervezett, írt Beregszászi Anikó. Ugyanakkor nyilvánvalónak kell lennie a gyakorló pedagógusok előtt annak, hogy ezeket a feladatokat a grammatikai ismeretek erősítésére, a helyesírás-képesség javítására, a nyelvi illem intenzív fejlesztésére, a szókincs gazdagítására, a szövegalkotás-tudás kondicionálására egyaránt alkalmas, vagyis érvényesül a jó feladatírótól elvárható kitekintő képesség a konkrét feladaton túli anyanyelv-használati tartományokra, így serkentve a tanítókat és a magyartanárokat a további feladatépítésre (60–64.).

A 6. osztályosoknak 18 feladatot készített a szerző, ezekben is érvényesítve azt a gondos nyelvtanítás-tervezői szemléletet, amelyet az 5. évfolyamosok feladatait tanulmányozva ugyancsak megállapíthatunk. Üdvözlendőek a kommunikációs stratégiákat erősítő gyakorlatok, amelyekben újra és újra jelenlévő a nyelvi illem problémája, hiszen erre ebben az életkorban kiváltképpen érzékenyen kell figyelnie valamennyi pedagógusnak. Megtapasztalható ezen feladatok esetében is a köznyelvi szókincs gyarapításának az attitűdje, kapcsolódva az életkorszerű szövegek alkottatásához. Dicséretes az a törekvés is, amelyik célja a választékos szó- és kifejezés-használatra ébresztés. A grammatikai és a dialektológiai problémák sem hiányoznak, azok megoldatása is jelenlévő a feladatíró szándékaiban, csak észre kell venniük ezeket a mindenkor tanítás- és tanulásszervező pedagógusoknak (65–70.).

A 7. osztályosokat tanító pedagógusokat 17 változatos, sokrétű, példamutató feladattal készíti újabb hasonlókat megalkotására Beregszászi Anikó. Az élethelyzetek elképzeltetése itt éppúgy feladatszervező, mint a tájnyelvi szóhasználat-változatok elemzése, vagy a kommunikációt kezdeményező fordulatok szöveggé formálása-szerkesztése. Kitüntetett figyelmet kap a nyelvi norma elemzése úgy, hogy az elemzés szempontjainak a szélesítése már a feladattal munkáltató szaktanári kompetencia részeként érvényesülhet. Természetesen vannak jelen, de teljesen más oktatástervezési dimenzióban realizálva a vonatkozó mondattani ismeretek tanítására-elmélyítésére írt feladatok is. Érzelmileg mindenképpen megindító a Vári Fábán Lászlótól vett idézet (75.) az Illyés Gyula fejfája előtt című versből. Érdemes „guglizással” megkeresni a költeményt, hogy a szövegegész elemeztetésére is felkészülhessenek a pedagógusok (71–75.).

Jelentős számmal vannak jelen a 8. osztályosoknak írt 20 feladat körében a különböző élethelyzeteket felidéző, a kommunikációs képességeket erősítő feladatok (76–81.). Nemcsak a nyelvi elemzésben való jártasságot segítik a nyelv rétegződésével foglalkozó teendők, hanem egyúttal a nyelvhasználati kompetenciákat is fejlesztik, kiváltképpen, ha okos feladatépítéssel gondoljuk tovább azokat a lehetőségeket, amelyeket elénk tár ebben a könyvében Beregszászi Anikó, aki továbbra is határozott figyelemmel volt a feladatok előíró részének a megszerkesztésekor az életkori, ezzel együtt a gondolkodásbeli sajátosságokra, azok fejlesztésére még határozottabban a szöveg szintjén. A gyakorló pedagógusokkal együtt tudja a szerző, hogy a 14–15 évesek feltűnő érzékenységgel érdeklődnek a nyelv legkülönfélébb rétegei, mindenekelőtt a

szleng tartományai iránt, éppen ezért a legváltozatosabb és nem egyszer igazán szellemes példákat javall ez a kínálat a feladatépítéstől nem idegenkedő tanítóknak, magyartanároknak. A grammatikai tudnivalók gyakoroltatására is számos alkalmat kínál ez a fejezet is.

Akik saját további feladattervezői, feladatépítő nyelvoktatói érdeklődéssel szemlélik a 9. osztályosoknak készített kínálatot, azok 36 feladat között válogathatnak a munkájukhoz ötletes mintákat (82–90.). Erőteljesen vannak itt jelen a stilisztikai ismereteket erősítő-fejlesztő gyakorlatok. Ezen az évfolyamon is központi jelentőségű a beszéd- és kapcsolatminőség jobbítása, amelyre az életkori adottságok miatt még behatóbban kell figyelnie valamennyi pedagógusnak, vagyis nemcsak a tanítóknak és a magyartanároknak. Szemlélet- és fantáziaformáló feladatok is szép számmal sorakoznak, tekintettel a szövegegész értékes kimunkálása készségének az erősítésére. Öröndetes az, hogy Beregszászi Anikó határozottan állította előtérbe a digitális kultúrában való jártasságot, a digitális írásbeliséget fejlesztő oktatásszervezői attitűdöt, és ezt széles körben izmosító feladatokkal tette teljessé. A nyelv szintjeinek és a szókincs gazdagságának az elemzése ugyanúgy előtérben álló feladat most is, amiként az elemzéssel kinyert információk szembesítése a tanult ismeretekkel, így a grammatikai és a helyesírási tudnivalókkal is.

Figyelemre méltó az olvasáskultúra fejlesztésének érvényesítése ennek a kézikönyvnek az 5–9. évfolyamokra szerkesztett feladatsoraiban: megvalósul a köznyelvhasználat dinamikus fejlesztése mellett az igényes szépirodalmi szemelvények gondos szerepeltetése, olvastatásuk, nyelvi-stilisztikai aspektusú elemzésük. Ez a feladatírói eljárás kétségtelenül hasonló megoldásokra készítheti a gyakorló pedagógusokat.

Beregszászi Anikó kézikönyvének hatodik fejezete irodalmi alapú szerepjátékokat mutat be 35 mintafeladat keretében, ezek a János vitéz és a Toldi című elbeszélő alkotásokra alapozottak. Érdekesek és szórakoztatóak ezek a tennivalók, és minden bizonnyal más magyar nyelvű régiókban is felkeltik a vonatkozó korosztályok tanulóinak a játékos alkotó kedvét az efféle feladatok szívvel-lélekkel történő megoldásakor.

Az itt bemutatott, a magyar nyelv oktatásához készített tantárgy-pedagógiai útmutatót és feladatgyűjteményt 254 tételből álló irodalomjegyzék zárja. Nemcsak a körültekintő fegyellemmel közölt felhasznált forrásokat szemlélzhetjük, hanem azzal a bőséges ajánlott szakirodalommal is szembesülhetünk, amelyet a szerző jelentősnek tartott a társasnyelvészet szempontjából az oktatástervezés vonatkozásában.

Érdemes lenne ezt a könyvet, vagy ennek a gazdagabb feladatgyűjteménnyel bővített változatát újra kiadni. Hasznos lenne, ha a Tinta Kiadó cédén vagy dévédén is terjesztené bővített feladatgyűjteménnyel Beregszászi Anikó magyar nyelvoktatást segítő, kiváló szemléletű kézikönyvét.

(Beregszászi Anikó: A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2012., 111 oldal)

MÁLNÁSI FERENC

MAGYAR-ROMÁN OKTATÁSTERMINOLÓGIAI SZÓTÁR

(*Dicționar maghiar-român de terminologie didactică*)

A kisebbségi helyzetben használt magyar nyelvváltozatok közös sajátossága, hogy bizonyos szókincsbeli rétegek erőteljesen magukon hordozzák a többségi nyelv hatását. A kisebbségi, nemzetiségi magyar beszélők gyakran kérdezik egy-egy államnyelvi terminus kapcsán, hogy az adott fogalomnak mi a magyar neve. Ilyen szókincsbeli réteg a tágan felfogott közigazgatási nyelv, és az ezzel érintkező, de más lexikai területekhez is kapcsolódó oktatási terminológia.

Málnási Ferenc a 13. anyanyelvi konferencián. (Fotó: Dede Éva)

Az ilyen jellegű szótáraknak a célja, a terminológiai egységesítés, a romániai magyar nyelvhasználat keretein belül, lehetőség szerint azonban az anyaországi és a többi külső régióbeli nyelvhasználattal. Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége gondozásában 2002-ben megjelent *Román-magyar közigazgatási szótár* (szerk. Fazekas Emese), valamint a

2004-ben közétett *Magyar-román közigazgatási szótár* (szerk. Benő Attila és munkatársai) ugyanezt a célt, magyaritást és az egységesítést kívánta szolgálni.

Ebbe a sorba tartozik, mind funkcióját, mind céljait tekintve a *Román-magyar oktatásterminológiai szótár* (szerk. Benő Attila és Sárosi Mardírosz Krisztina). Készült a Szabó T. Attila Nyelvi Intézetben, kiadta az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Sepsiszentgyörgyön, 2008-ban. Ennek a szótárnak készült el és jelent meg a párja, a *Magyar-román oktatásterminológiai szótár*. Mindkettő a Romániában élő pedagógusok, egyetemi hallgatók, középiskolások számára készült, de a média szakembereinek, a fordítóknak és a szülőknek is támpontul kíván szolgálni, illetve mindazoknak, akik kapcsolatba kerülnek a romániai magyar oktatás kérdéseivel.

Az említett szótárak anyagának nyelvi forrásai között nemcsak a szak- és értelmező szótárak szerepelnek, hanem az oktatást és az oktatási intézményrendszert szabályozó romániai és magyarországi törvények, román nyelvű pedagógiai szaklapok és internetes nyelvi anyagok. A szótárak a köznevek mellett tulajdonneveket (elsősorban intézményneveket) is tartalmaznak: általános iskolák, líceumok (gimnáziumok), főiskolák és egyetemek neveit.

A most megjelent szótár írása közben könnyebb volt a szerkesztők dolga, hiszen a címszavak összeállításához több, Magyarországon is megjelent szótárt, lexikont, pedagógiai vonatkozású szakmunkát is használhattak, azonban nehézséget okozott a megfelelő román terminológia megtalálása. Ennek oka a romániai oktatási intézményrendszer folyamatos változása mellett az európai minták és a szakszókincs változása is. Az iskoláról, az iskolai gyakorlatról szóló beszédben a szavak összemosódnak, gyakran észlelhető mindkét nyelven bizonyos fogalmak rokon értelmű szavakként való használata. De az oktatásra, nevelésre vonatkozó szókincsben több esetben találkozunk nemzetközi szavakkal, ezek sokszor államnyelvi szűrőn érkeznek a magyar nyelvhasználatba, s így a szerkesztőknek szem előtt kellett tartani azt a tényt is, hogy esetenként a gyakrabban használt szó nem a magyarországi terminus; de igyekeztek a standard magyar változatokat feltüntetni és a romániai magyar nyelvváltozatban már meghonosodott kifejezéseket is.

Az előszó után útmutatót találunk a szótár használatához, majd a rövidítések jegyzéke és a felhasznált szakirodalom – mindegyik magyar és román nyelvű. A 17. oldalon kezdődik a szótár s a 439. oldalon záródik... Csak az A, Á betűkkel kezdődő szavakat számoltam meg, több mint 800-at találtam. (A Román-magyar párja sokkal karcsúbb, a szótár a 13. oldalon kezdődik, és a 135. oldalon zárul.)

Köszönjük a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet kutatóinak, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének ezeket a köteteket, melyeket haszonnal forgathatnak pedagógusok, diákok, de szülők, újságírók, fordítók és mindazok, akik kapcsolatba kerülnek anyanyelvoktatásunk kérdéseivel. (Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó, Sepsiszentgyörgy. 2015. Szerkesztette Fazekas Emese és Tódor Erika Mária. Készült a Szabó T. Attila Nyelvi Intézetben. Tördelés, nyomdai munkálatok és kötetzés T3 Kiadó.)

SZERZŐINK

BALÁZS GÉZA	nyelvész, néprajzkutató, tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE), az AK elnöke, Budapest
BÁRDOSI VILMOS	nyelvész, egyetemi tanár, ELTE Francia Tanszék, Budapest
BEKE JÓZSEF	irodalomtörténész, ny. magyartanár, Kecskemét
CSEKE PÉTER	irodalomtörténész, kommunikációkutató, professzor emeritus, Babes-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Románia
CSÓTI GYÖRGY	igazgató, Kisebbségi Jogvédő intézet, Budapest
FEHÉR JÓZSEF	irodalomtörténész, ny. múzeumigazgató, a Kazinczy Ferenc Társaság elnöke, Sátoraljaújhely
FRÁTER ZOLTÁN	irodalomtörténész, egyetemi docens, ELTE, Budapest
GRÉTSY LÁSZLÓ	nyelvész, professzor emeritus, az Anyanyelvápolók Szövetségének tiszteletbeli elnöke, ELTE, Budapest
H. TÓTH ISTVÁN	nyelvész, egyetemi docens, Kecskemét
HÓDI ÉVA	tanár, könyvtáros, a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület elnöke, Ada, Szerbia
HOLCZER JÓZSEF	ny. magyartanár, plébános, Kecskemét
KARDOS BÉLA	az Ausztráliai Magyar Szövetség tiszteletbeli elnöke
KEMÉNY GÁBOR	nyelvész, egyetemi tanár, az MTA Nyelvtudományi Intézet tudományos tanácsadója, Budapest
KOMORÓCZY GYÖRGY	nyelvművelő, újságíró, Székelyudvarhely, Románia
LŐRINCZE PÉTER	közgazdász, TriGránit, Budapest
MAGYARI SÁRA	nyelvész, egyetemi adjunktus, a Partiumi Keresztény Egyetem tanárképző központjának vezetője
MÁLNÁSI FERENC	nyelvész, ny. magyartanár, Kolozsvár, Románia
MÁTÉ LÁSZLÓ	tanár, ny. kulturális diplomata, Kassa, Szlovákia
MISAD KATALIN	nyelvész, egyetemi docens, Comenius Egyetem, Pozsony
MOLNÁR JULIANNA	magyartanár, Kőrösi Csoma Sándor Líceum, Kovászna, Románia
NAGY ANDREA	a Tartui Egyetem munkatársa, Észtország
NYIRI PÉTER	irodalomtörténész, a Petőfi Irodalmi Múzeum Magyar Nyelv Múzeumának főosztályvezetője, Sátoraljaújhely—Széphalom
PÉNTEK JÁNOS	professzor emeritus, az MTA külső tagja, Babes-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Románia, az AK korábbi alelnöke
POMOGÁTS BÉLA	Széchenyi-díjas irodalomtörténész, az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos tanácsadója, az AK tiszteletbeli elnöke, Budapest
SZ. TÓTH GYULA	franciatanár, pedagógiai szakember, Budapest
SZILVÁSI CSABA	ny. magyartanár, költő, író, Tatabánya
VELKI MAGDOLNA	a magyar mint idegen nyelv kutatója és oktatója, Kanada

MIT KUTATUNK?

Nyelvileg igényes szövegek rövid határidőn belül!

www.e-nyelv.hu

Inter **K**ultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Nonprofit Kft.

iroda@e-nyelv.hu, 06-30/318-9666

nyelvi lektorálás – szakértői vélemény – korrektúra – tréning – beszédírás – fordítás

Nagy **IKU**-hányadosú szövegek?

Igen, léteznek!

Inter **K**ultúra-, Nyelv- és Médiakutató
Központ Nonprofit Kft.

iroda@e-nyelv.hu, 06-30/318-9666

nyelvi lektorálás – szakértői vélemény – korrektúra – tréning – beszédírás – fordítás

TARTALOMJEGYZÉK

BALÁZS GÉZA:	<i>Előszó és beszámoló 2015-ről</i>	3
A NYELV, A NYELVÜNK		
BALÁZS GÉZA:	<i>Miért érdekes? - Körbejárt Föld</i>	7
BALÁZS GÉZA:	<i>Miért érdekes? - A szeretet mozgat napot és csillagot</i>	10
FEHÉR JÓZSEF:	<i>Kultúránk, magyarságunk bölénybőre</i>	13
HÓDI ÉVA:	<i>Bábel örökösei</i>	16
13. ANYANYELVI KONFERENCIA, NAGYVÁRAD, 2015. MÁJUS 15-16.		
NYIRI PÉTER:	<i>Emberközpontú nyelvművelés A Magyar Nyelv Múzeumában</i>	22
CSÓTI GYÖRGY:	<i>Anyanyelv-használati jogok a Kárpát-medencében</i>	26
POMOGÁTS BÉLA:	<i>Anyanyelvi Konferencia Nagyváradon</i>	34
PÉNTEK JÁNOS:	<i>MIT ÉR A NYELV(ÜNK), HA MAGYAR?</i>	37
POMOGÁTS BÉLA:	<i>Közel félévszázad a magyar nyelv szolgáltatában</i>	45
LŐRINCZE 100		
SZILVÁSI CSABA:	<i>Nőttön-nő tiszta fénye - Lőrincze Lajos születésének 100. évfordulójára</i>	55
BALÁZS GÉZA:	<i>Emlékek apámról - Lőrincze Péter emlékezik édesapjára</i>	59
BALÁZS GÉZA:	<i>„Nemzeti intézménnyé vált” - Grétsy Lászlót kérdezi Balázs Géza.</i>	62
BALÁZS GÉZA:	<i>Lőrincze Lajos életműve és öröksége</i>	65
KEMÉNY GÁBOR:	<i>Emlékbeszéd Lőrincze Lajos 100. születésnapján</i>	67
ŐT ÉGTÁJON MAGYARUL		
MAGYARI SÁRA:	<i>Románia - A magyar nyelvközösség perspektívái</i>	70
KARDOS BÉLA:	<i>Ausztrália - A magyar nyelv használata Ausztráliában</i>	77
NAGY ANDREA:	<i>Észtország - Magyaroktatás Tartuban</i>	80
MÁTÉ LÁSZLÓ:	<i>Emléktábla-vesszőfutás - A Rozsnyói Pedagógiai Iskola és sok más emlékére</i>	89
MISAD KATALIN:	<i>Mutatvány a szlovákiai magyar írásgyakorlat helyesírási sajátosságaiból</i>	92
ÉVFORDULÓK		
BALÁZS GÉZA:	<i>„Méltósággal és bátorsággal vállalni az anyanyelvet”</i>	100
	<i>- Péntek Jánossal beszélget Balázs Géza</i>	
POMOGÁTS BÉLA:	<i>Erdélyi krónikás - Wass Albert munkásságáról</i>	106
CSEKE PÉTER:	<i>Nagy Károly emlékezete - (1934–2011) 119</i>	
HOLCZER JÓZSEF:	<i>Sík Sándor - szóról, nyelvről, üzenetről</i>	125
POMOGÁTS BÉLA:	<i>A trianoni tragédia - 95 éve írták alá a „trianoni szerződést”</i>	127
SZ. TÓTH GYULA:	<i>Csatlakozás szárnyvonalon, avagy identitásunk nyomában</i>	133
	<i>- Tisztelgő közelítés Pomogáts Béla munkásságához</i>	
FRÁTER ZOLTÁN:	<i>Erotika, szerelem, barátság</i>	145
	<i>- Érzelmek Kölcsey Ferenc és Szemere Pál írásaiban</i>	
DOKUMENTUM		
VELKI MAGDOLNA:	<i>A magyar mint idegen nyelv oktatása</i>	152
	<i>- a közös európai referenciakeret szintjei szerint</i>	
BALÁZS GÉZA ÉS MÁSOK:	<i>Búcsú Váradtól - Janus Pannonius verse románul</i>	174
BALÁZS GÉZA:	<i>A mifantológiától a frazeológiai etimológiai szótárig</i>	180
	<i>- Bárdosi Vilmossal (ELTE, Budapest) beszélget Balázs Géza</i>	
MOLNÁR JULIÁNNA:	<i>A 30 éves Körösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedő rövid története</i>	189
BALÁZS GÉZA:	<i>Az írói szótár a nemzet múltjának átmentése</i>	195
	<i>- Beke József, a magyar írói szótárak „csúcstartója”</i>	
SZEMLE		
KOMORÓCZY GYÖRGY:	<i>Küzdelem a magyar nyelvért- Murádin László könyve</i>	205
H. TÓTH ISTVÁN:	<i>Kalauz a hozzáadó (additív) szemléletű anyanyelvoktatáshoz</i>	208
MÁLNÁSI FERENC:	<i>Magyar-román oktatásterminológiai szótár</i>	212
	<i>- (Dicționar maghiar-român de terminologie didactică)</i>	